T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

BİLİM VE İDEOLOJİ EKSENİNDE SİYASAL GELİŞME KAVRAYIŞINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Doktora Tezi

Rezzan AYHAN TÜRKBAY

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

BİLİM VE İDEOLOJİ EKSENİNDE SİYASAL GELİŞME KAVRAYIŞINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Doktora Tezi

Rezzan AYHAN TÜRKBAY
Tez Danışmanı
Prof. Dr. Filiz ZABCI

Ankara-2014

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

BİLİM VE İDEOLOJİ EKSENİNDE SİYASAL GELİŞME KAVRAYIŞINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Filiz ZABCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
....	....
....	....
....	....
....	....
....	....
....	....

Tez Sınavı Tarihi ....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(……/……/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Rezzan AYHAN TÜRKBAY

İmzası

..………..…………………

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I
Tablolar III
Kısaltmalar IV
GİRİŞ 1
Çalışmanın Konusu 1
Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları 8
Çalışmanın Yöntemi 22
BİRİNCİ BÖLÜM 28
SİYASAL GELİŞME KAVRAYIŞININ TARİHSEL VE KAVRAMSAL ARKA PLANI 28
I. Siyasal Gelişme Kavrayışının Oluşum ve Gelişim Süreci 28
A. Dönemsel Koşullar 30
B. Sosyal Bilimlerdeki Kuramsal Gelişmeler 33
1. Pozitivist Siyaset Teorisinin Egemenliği 36
2. Davranışsal ‘Devrim’ 44
2.1. Davranışsal 'Devrim'in Kökeni ve Yarattığı Değişimler 45
2.2. Davranışsal 'Devrim'in Hızlı Yükselişi ve Nedenleri 50
2.3. Davranışsal ‘Devrim’ ve İdeoloji 55
3. Bölge Araştırmaları 59
3.1. Bölge Araştırmaları ve Siyasal Gelişme: Bilim mi? İdeoloji mi? 61
3.2. Bölge Araştırmalarının Kurum ve Üniversiteler ile İlişkisi: İdeolojik Taarruz 67
II. Siyasal Gelişme Kavramının Anlam ve Kapsamı 78
A. Demokratikleşme Anlamında Siyasal Gelişme 82
B. Siyasal Düzen ve İstikrar Anlamında Siyasal Gelişme 95
İKİNCİ BÖLÜM 105
SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ: AMERİKAN SİYASET BİLİMİ SİYASAL GELİŞME VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE 105
I. Siyasal Gelişmenin “Bilimselliği”: Metodolojik ve Epistemolojik Aygıtlar 105
A.Modernleşme Kuramı ve Siyasal Gelişme 105
1. Avrupa Geçmişinden Amerikaya Modernleşme Kuramı 112
2. Modernleşme Kuramının İdeolojik Öncülleri 122
2.1.Batımerkezcilik 122
2.2. İkili Yaklaşım 127
3. Modernleşme Kuramı ve Amerikan Dış Politikası 131
B. Siyasal Kültür Analizleri ve Siyasal Gelişme 142
1. Siyasal Kültürün Tanım ve İşlevleri 143
2. Siyasal Kültür Tipleri 147
2.1. Siyasal Kültür ve Demokratikleşme 152
2.2. Siyasal Kültür Analizi ve Uygulaması 156
3. Siyasal Kültür ve Siyasal Yapı 161
C. Kalkınma İdeali W.W. Rostow ve Anti-komünizm 169
1. Yeni Politik Ekonomi 170

2. W.W. Rostow: Ekonomik Büyümenin Aşamaları ve Komünist Olmayan Bir Manifesto 172
3. W.W. Rostow ve Anti-komünizm 180
II. Siyasal Gelişmenin 'Bilimselliği': Devletin İdeolojik Aygıtları 187
A. Genel Bakış 190
B. Öğrenimsel İdeolojik Aygıtlar 192
1. Üniversiteler 193
2. Araştırma Kurumları ve Amerikan Vakıfları 200
3. Federal Yönetime Bağlı Kurumlar 211
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 215
SİYASAL GELİŞME KAVRAYIŞINDA YENİ ARAYIŞLAR: NEOLİBERAL GELİŞME MODELİ VE KÜRESELLEŞME 215
I. Siyasal Gelişme Kavrayışında Çözülme 215
A. Siyasal Gelişme Kavrayışında Genel Eğilimler 216
B. Neoliberalizm ve Yeni Politik Ekonomi 222
1. Rasyonel Tercih Modeli 228
2. Kamu Politikası Analizleri 235
2.1. Kuramsal Çerçevesi 236
2.2. Üçüncü Dünyaya Yönelik Politika Analizleri 244
3. Siyasal Gelişme Kavrayışı: Süreklilik ve Kesinti 248
II. Yeni Dünya Düzeni ve Siyasal Gelişme Kavrayışının Yeniden Üretimi 259
A.Tarihsel Koşullar 260
B. Modernleşme Kuramının İzinde Neoliberal Gelişme Modeli 266
1. Epistemolojik ve İdeolojik Süreklilik 271
2. Devletin İdeolojik Aygıtlarının Sürekliliği 277
3. Amerikan Dış Politikası ve Neoliberal Gelişme Modeli 296
3.1. 1980'lerden George W. Bush (Oğul) Dönemine Kadar 296
3.2. George W. Bush (Oğul) Dönemi 307
SONUÇ 320
ÖZET 328
ABSTRACT 330
KAYNAKÇA 332

Tablolar

Tablo 1: Jstor Veritabanı İçinde Yapılan Karşılaştırma (5 Dergi ile) 258
Tablo 2: Jstor Veritabanı İçinde Yapılan Karşılaştırma (8 Dergi ile) 258
Grafik 1: Google Elekronik Kitap Veritabanı İçinde Yapılan Karşılaştırma...........258

Kısaltmalar

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSRC	Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi *(Social Sciences Research Council)*
CIA	Merkezi Haberalma Örgütü *(Central Intelligence Agency)*
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü *(United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)*
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü *(North Atlantic Treaty Organization)*
OSS	Stratejik Hizmetler Dairesi *(Office of Strategic Services)*
DİA	Devletin İdeolojik Aygıtı
DBA	Devletin Baskı Aygıtı
RF	Rockefeller Kurumu *(Rockefeller Foundation)*
UDP	Üniversite Gelişme Programı *(University Development Program)*
APSA	Amerikan Siyaset Bilimi Derneği *(American Political Science Association)*
FBI	Federal Soruşturma Bürosu *(Federal Bureu of Investigation)*
NSC	Ulusal Güvenlik Konseyi *(National Security Council)*
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü *(Organization for Economic Cooperation and Development)*
USAID	Uluslararası Gelişme için Birleşik Devletler Ajansı *(United States Agency for International Development)*
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü *(Organization of Petroleum Exporting Countries)*
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ODC	Denizaşırı Gelişme Konseyi *(Overseas Development Council)*
APSR	Amerikan Siyaset Bilimi Dergisi *(American Political Science Review)*
IMF	Uluslararası Para Fonu *(International Money Fund)*
BM	Birleşmiş Milletler *(United Nations)*
PNAC	Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi *(Project for New American Century)*
CFR	Dış İlişkiler Konseyi *(Council of Foreign Relations)*
CPA	Geçici Koalisyon Hükümeti *(Coalition Provisional Authority)*

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı sonrasında üretilmiş olan ve sosyal bilimler söz dağarcığı içinde başat bir yer edinen 'siyasal gelişme' kavrayışı[1] eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu eleştirel değerlendirme, Amerika Birleşik Devletleri hegemonyası eşliğinde gelişen Amerikan[2] siyaset biliminin ideolojik işlevselliği ile sınırlandırılmıştır. Siyasal gelişme modelinin, ekonomik kalkınma ve sosyolojik gelişme gibi 1945 sonrası ortaya çıkan teorilerle birlikte gelişme teorisinin bir ürünü olduğu göz ardı edilmeyerek, içerik açısından geçirdiği değişiklikler tarihsel bir bakış açısı içinde sunulmuştur. Kavrayışın soykütüğü gözler önüne serilirken, eşitsiz ilişkilerin kurulması ve yeniden üretilmesi süreçleri bilim ve ideoloji ekseninde irdelenmiştir. Siyasal gelişme kavrayışına içkin olan gelişmişlik-gelişmemişlik ikiliğinin incelenmesi ise kaçınılmazdır.

Siyasal gelişme model/modelleri, Soğuk Savaş döneminde yükselen Amerikan siyaset bilimi paradigmasının, Amerikan iç ve dış politikasıyla yakından ilişkili olduğunun bir göstergesi haline gelmiştir. Kapitalizmin ortaya çıkıp serpildiği dönemlerden itibaren, toplumsal alanda yapılan araştırma ve çalışmalarda izlenebilen siyasal ve bilimsel bağlantı, Soğuk Savaş sürecinde daha belirgin bir biçimde

---

[1] Çalışmada siyasal gelişme 'kavramı' yerine siyasal gelişme 'kavrayışı' kullanılması tercih edilmiştir. Çünkü 'kavram', tanım olarak "birşey üzerinde birçok ayrı algıları kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım" anlamına gelmektedir. Ancak siyasal gelişme, böyle bir genel tasarımdan çok belli koşullara ve zamana özgü bir anlayışa işaret etmektedir. Bu nedenle "bir algı içeriğinin doğrudan doğruya kavranması anlamınna gelen 'kavrayış' kelimesini kullanmak daha uygun olacaktır. Bkz. (http://www.tdk.gov.tr/)

[2] Çalışmada, Amerika sözcüğü bütün bir kıtaya ilişkin olarak değil, yalnızca ABD'yi kasteder şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle 'Amerikan' ifadesi de ABD'ye ilişkin olarak anlaşılmalıdır.

karşımıza çıkmaktadır. Bunun ana nedeni, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist dünya sistemi içerisinde, Büyük Britanya'nın hegemonik statüsünü devralan Amerika Birleşik Devletleri'nin, dünyaya yön verme güdüsüne bilimsel dayanak sağlayan her türlü akademik ve kurumsal yapılanmayı bizzat oluşturup güçlü bir biçimde desteklemesidir. Siyasal gelişme kavrayışı da bu yapılanmanın bir parçası olarak, bilimsellik iddiası içinde, tarihsel ve ideolojik koşullara bağlı olarak meşrulaştırılmıştır. Gelişmişlik ve gelişmemişlik ikiliğine dayanan geniş siyasal gelişme literatürü, özünde "eşitsiz kurulan ilişkilerin dile gelişi, güçlü olan tarafın gelecekle ilgili çıkarlarını kurgulayan taraflı bir bilgi biçimi"[3] olmuştur. Bu bilme biçiminin ya da bilimsel paradigmanın siyaset bilimi dolayımında siyasal gelişme teorisi ve uygulaması üzerinde nasıl ve hangi açılardan etkili olduğunun ortaya çıkarılması çalışmanın analiz çerçevesini oluşturmaktadır.

Sosyal bilimler alanında yer alan diğer disiplinler gibi siyaset bilimi de siyasal ve toplumsal değişimleri anlayabilme, denetleyebilme ya da yön verebilme kaygısıyla gelişmiştir. Amerikan sosyal biliminin de kaynağını oluşturan Batı Avrupa kökenli sosyal bilim disiplinlerinin ortaya çıkışı, sınırlarının çizilmesi ve kurumsallaşması, feodalizmden kapitalizme geçişi simgeleyen Fransız Devrimi'nin yol açtığı ideolojik dönüşümün tarihsel sonuçlarından biri olarak görülebilir.[4] Avrupa'da ticaret ve sanayi burjuvazisi tarımsal feodalizmden sanayi kapitalizmine dönüşümü gerçekleştirirken doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin gelişimini de desteklemiştir.[5] Bilim, doğa üzerinde egemenlik oluşturulmasını sağlayacak bir

---

[3] Fuat Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** İstanbul, Bağlam, 2001, s.16.
[4] Mauro Di Meglio, "Sosyal Bilimler ve Alternatif Disiplin Modelleri", **İki Kültürü Aşmak,** ed. R. Lee& I. Wallerstein, çev. Aysun Babacan, İstanbul, Metis, 2007, s.77.
[5] Peter W., Preston, **Development Theory An Introduction,** Blackwell, 1996, s.31. Sosyal bilimlerin 19.yy'da başlayan oluşum, gelişim ve sınıflaşma sürecinın ayrıntılı bir analizi için bkz; Gulbenkian

konuma gelince, toplumlar üzerinde de bilimin böyle etkisi olabileceği düşüncesinden yola çıkarak toplumsal alandaki hızlı değişim ve dönüşümleri açıklamak ya da denetlemek sosyal bilimlerin temel kaygısı olmuştur. Bu kaygı, Sanayi Devrimini takip eden süreçte Batı merkezli sosyal bilim içinde ikili bir bölünme yaratarak, bir yanda Marksizm ve türevleri, diğer yanda Comte'un öncülük ettiği pozitivist sosyal bilim anlayışının oluşumuna tanıklık etmiştir.[6] Amerikan sosyal bilimi pozitivist sosyal bilim geleneği içinde yer almıştır. Bunun arkasında pozitivizmin kendini siyasetten uzak nesnel bir metodoloji olarak göstermesinin[7] meşruluğu olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Siyaset biliminde de gözlemlenen epistemolojik bölünmenin toplumsal-siyasal örgütlenme alanına yansıması ise geleneksel yaklaşım ve radikal yaklaşım olarak analiz edilmektedir. Geleneksel yaklaşımlar başlığı altındaki modellerin ortak özellikleri ekonomik alanda liberal kapitalist sistemi, siyasal alanda da klasik demokrasiyi veri almış olmalarıdır. Radikal yaklaşımlar başlığı altında toplanan modelleri birleştiren temel özellik de, gerek liberal-kapitalist ekonomik sisteme gerekse klasik demokrasi anlayışına yönelttikleri eleştirilerdir.[8] Epistemolojik ve metodolojik alandaki pozitivist egemenlik toplumsal/siyasal örgütlenmede de kendini göstermiştir ve siyasal gelişme modellerinin oluşturulması ve uygulanması, Soğuk Savaş döneminde Amerikan kökenli kuramsal modellerle de güçlenen, liberal demokrasi anlayışı içinde gerçekleşmiştir. Bu disiplin içinde gelişen çeşitli

---

Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor,** çev. Şirin Tekeli, 5.Basım, İstanbul, Metis, 2005.

[6] Richard A., Higgott, **Political Development Theory,** Routledge, Croom Helm, 1983, xii., Sözkonusu ikili bölünme sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında farklı kavramlarla ifade edilebilmektedir. Örneğin Sencer sosyal olguların açıklanmasında "marksist sosyoloji" ve "burjuva sosyolojisi" olmak üzere iki önemli yaklaşım olduğunu belirtir. Bkz. Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar,** İstanbul, May, 1974, s.11.

[7] Sinan K. Çelik, "Marksizm, Pozitivizm ve Siyaset", **Marksizm ve…,** Ankara, İmge, 2003, s. 203.

[8] Kemali Saybaşılı, **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar,** Ankara, Doruk, 2008, s.16.

yaklaşımlar, II. Dünya savaşından sonra yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere, siyasal gelişmenin sağlanması için 'bilimsel' verilere dayanarak hazırlanan reçetelerle hizmet etmiştir. Böylece Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasında kapitalist blok içinde tutulması planlanan ülkelere, sosyalist blok içinde yer almanın bilimsellikten ve demokratikleşmeden uzak olduğu; sosyalist bloğun ideolojiye ve totaliterliğe yöneldiği mesajı verilmiştir. Sosyalizmle ideoloji karşıtlığı üzerinden yapılan mücadelenin kendisi ideolojik bir inşa süreci haline gelmiştir. Siyasal gelişme kavrayışının bilim ve ideoloji ekseninde değerlendirilmesi çizilen bu ana çerçeve içinde gerçekleştirilecektir.

Siyasal gelişme kavrayışı, bilim ve ideoloji eksenine yerleştiğinde teorik olarak pek çok değişkene sahip olmasının yarattığı analiz zorluğu bir ölçüde azalmaktadır. Diğer bir deyişle, böylelikle gelişmişlik ve azgelişmişlik problemlerinin analizi çalışmanın kapsamının dışına çıkabilmiştir. Ancak siyasal gelişme kavrayışının kendisi doğrudan araştırmanın nesnesi olmasa da siyasal gelişmenin bir ideolojik inşa olduğu resmedilmeye çalışılırken, siyasal gelişmeye ilişkin çalışmaların ve bu çalışmaların içerik ve farklılıklarının irdelenmesinin kaçınılmaz olduğunu da eklemek gerekir. Bu durumda, konu üzerine var olan yayınların çokluğunun kavram kargaşası yaratma ve konunun özünden uzaklaştırma tehlikesi bulunmaktadır. Bu tehlikeye düşmemek için ise siyasal gelişmeye ilişkin ideoloji analizinin demokrasi ve/veya demokratikleşme ile modernleşme teorisi üzerinden yapılandırılması esas alınmıştır. Gendzier'in de belirttiği gibi, çeşitli düşünürler siyasal gelişmeyi farklı ölçütleri esas alarak incelemiştir. Gendzier siyasal gelişme üzerine çalışanların bir kısmının, siyasal gelişmeyi eylemsel yönü ağır basan, yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin bağımsız bir ulus olarak var

olabilmesine yönelik çabalar bütünü olarak gördüklerinden bahseder. Diğer yandan bir kısmının siyasal gelişmeyi var olan düzeni korumaya çalışan bir reform siyaseti olarak gördüklerini ekler. Bu çalışmanın da kurgusuna yakın bir yaklaşım olarak siyasal gelişme kavrayışını, iktidarın çıkarlarını meşrulaştırmaya çalışan sosyal bilimcilerin oluşturduğu politikalar bütünü olarak görenlerden de söz etmiştir.[9] Siyasal gelişme kavrayışına ilişkin farklı bakış açılarının yanında kavramın analizini zorlaştıran başka bir unsur, Üçüncü Dünya gerçekleri ile örtüşmediği ve artık işlevini yitirdiği gerekçesiyle eleştirilmesine rağmen farklı biçimlerde yeniden üretilmesidir.[10] Yeniden üretim çabaları, siyasal gelişme kavrayışına ilişkin siyasal ve bilimsel bağlantının bilim ve ideoloji ekseninde ortaya konmasındaki çıkış noktasını oluşturacaktır.

Siyasal gelişme kavrayışının oluşumunda Soğuk Savaş ideolojisi, Amerikan dış politikası ve savaş sonrası değişen siyaset bilimi paradigmasının etkili olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Soğuk Savaş'ın bitimini izleyen ve Yeni Dünya Düzeni olarak simgelenen dönemdeki dış politika anlayışı da bu doğrultuda devam etmiştir.[11] Diğer bir deyişle 1970 sonrasına kadar siyasal olarak kontrol ve baskı mekanizması siyasal gelişme ve modernleşme paradigmaları ile yürürken, 1980'lerden sonra ve özellikle Soğuk Savaş'ın sona erişi ile müdahale mekanizmaları, neoliberal gelişme paradigması ve küreselleşme olgusu çevresinde cereyan etmiştir. Dolayısıyla siyasal gelişme kavrayışının tanımlanıp sınırlarının çizilmesi Amerikan hegemonyasının güç ve konumuna bağlı olarak değişmiştir. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında farklı kavramsallaştırma ve içerikle

---

[9] Irene L.Gendzier, **Managing Political Change Social Scientist and the Third World,** Boulder ve London, Westview, 1985, s.2.
[10] **A.g.e.**, s.4.
[11] **A.g.e.**, s.xi.

donanması kavrayışın hegemonik olabilmesini sağladığı gibi, tarihsel bir süreç içinde izlenmesini zorunlu kılmıştır.

Siyasal gelişme kavrayışının tarihsel süreci içinde ilk uğrak, II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde klasik sömürgeciliğin tasfiyesi ile birlikte siyasal olarak bağımsızlaşan ulusları kapitalist ağ içinde tutabilme kaygısı ile oluşan 'yeni sömürgecilik' siyaseti olacaktır. Sömürge dönemlerinden aktarılan eğitim ve kamu hizmetleri ile kültürel ve ideolojik geleneklerin dışında, pek çok ülkede çeşitli dekolonizasyon teknikleri ile yeni sömürgeciliğin altyapısı hazırlanmıştır.[12] Eski sömürgelerin, silah teknolojisinin yerine yeni strateji ve tedbirler yolu ile elde tutulması amaçlanmıştır. Bu süreçte gelişme, kalkınma gibi yüceltilen kavramlar Üçüncü Dünya ülkelerine kapitalistleşmeleri ve dolayısıyla piyasayla bütünleşmeleri için gösterilen hedeflerin ifade edilişi haline gelmiştir. Başta ABD ve diğer Batı ülkeleri tarafından kapitalist kampa dahil olmanın yararları vurgulanmış ve bunun ancak Batı'nın izlediği yolla mümkün olduğu sürekli dikte edilmiştir. Uygulanan programlar her yerde aynı sonucu vermeyince, bu kez kapitalizmin içinde barındırdığı krizleri atlatabilmek için farklı çözüm yolları aranmaya başlamıştır. Yeni sömürgecilik siyaseti içinde açıklayıcılığı çok yüksek hale gelen 'siyasal gelişme' kavrayışı bu arayışın bir sonucudur. 60'lı yılların sonunda başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan değişim sancısı, Üçüncü Dünya'ya ilişkin politika ve yaklaşımların değişimine dolayısıyla siyasal gelişme kavrayışının sorgulanmasına yol açmıştır. Siyasal gelişmenin her zaman olumlu anlam içermediği, siyasal bozulmaların da olduğu dikkat çekilerek aslında azgelişmiş ülkelerin 'başarısızlığının' faturası yine onlara mal edilmeye çalışılmıştır. Bu sürecin ardından

[12]Harry Magdoff, **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm,** çev. Erdoğan Usta, İstanbul, Kalkedon, 2006, s. 94.

siyasal gelişme kavrayışının ekonomik terimlerle tanıştığı bir ara dönem yaşanmıştır. Bu çerçevede bilen özne ile bilinen nesne arasındaki ilişki, diğer bir deyişle siyasal gelişmenin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin bilgi ve buna dayalı müdahale biçimleri de değişmiştir. Değişmeyen siyasal gelişme/geliştirme misyonunun ideolojik işlevselliği ve egemen siyaset bilimi paradigması içinde üretilen siyasal gelişmeye ilişkin bilginin, tek gerçek ve evrensel bir bilgi türü olarak sunulmasıdır.

Siyasal gelişme kavrayışı açısından diğer önemli tarihsel uğrak, Sovyetler Birliği'nin dağılıp reel sosyalizmin ortadan kalkmasının yarattığı koşullardır. Bu tarihsel dönemecin uluslararası alandaki ilk yansıması, Soğuk Savaş'ın sona erip iki kutuplu dünyanın yerini yine ABD hegemonyasında oluşturulan Yeni Dünya Düzeni'ne bırakmasıdır. Siyasal gelişme açısından baktığımızda kavrayışı belirleyen tarihsel koşullar artık küreselleşme olgusu etrafında belirlenecektir. Gelişmenin bilgisini de küreselleşmenin ideolojik destekçisi neoliberal paradigma yönlendirecektir. Küreselleşme süreci ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri sadece kendi yandaşlarına değil, tüm dünyaya şekil vermek istemiştir. Yeni Dünya Düzeni dönemi ile kastedilen budur. 'Pax Americana' olarak ifade edilen bu dönemde, bilginin ekonomik ve siyasal güç olarak kullanılması yeni bilim paradigması ile meşrulaştırılan küreselleşme düsturu altında gerçekleşmiştir. Bu dönem, kendisini önceleyen II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda egemen olan bilim paradigmasından özünde farklı olmayıp; tekile, yerele yapılan vurgu tekilin ya da yerelin içerilmeye çalışıldığı bir evrenselcilik söylemi üzerinden bir dayatmaya dönüşmüştür.[13] Gerçekte, kapitalizm sürekli gelişme eğilim ve dinamiklerine sahip bir yapı olarak kapitalistleşmemiş toplumları 'geliştirmek' adına eşitsiz bir ilişkiye girmeyi

[13] Doğan Özlem, "Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler", **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Yeni Bir Kavrayışa Doğru,** İstanbul, Metis, 2001, s.64-65.

sürdürmektedir. Bu ilişkinin biçimlerinin değerlendirilmesi siyasal gelişme kavrayışının ideolojik işlevselliğini de ortaya koyacaktır. Siyasal gelişme kavrayışının, II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ile birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı Soğuk Savaş'a katılan bilimsel faaliyetin ürünü olarak ortaya atılması, bu bilimsel faaliyetin Soğuk Savaş ile sona ermesi anlamına gelmemektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinin modernleştirilmesi, demokratikleştirilmesi ve geliştirilmesi için sürdürülen bilimsel çaba, siyasal gelişme misyonunun sürekliliğinin izinin sürülmesini sağlamaktadır. Böylece bilgiye ilişkin doğruluk ve gerçeklik savlarının karmaşık güç ilişkilerinin türevi olduğu yaklaşımı, iki kutuplu dünyadan küreselleşmeye dek göz önünde bulundurulabilecektir.

Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışma belirtildiği gibi, II. Dünya Savaşı ertesinde 1950'li yıllarda ortaya çıkan gelişme teorisinin bir boyutuyla; siyasal gelişme kavrayışıyla ilgilenmektedir. Çalışmanın siyaset bilimi çalışması olması ve siyasal gelişme kavrayışının kendine özgü yaklaşımlara ve içeriğe sahip olması nedeniyle gelişme paradigması sınırlandırılmıştır. Gelişme teorisinin tümünde gözlemlenebilecek bilimsel hegemonya, siyasal gelişme kavrayışı açısından siyaset biliminin hegemonyası olmaktadır. Siyasal gelişme kavrayışının ya da teorilerinin içinin doldurulmasında kullanılan yöntem ve içerik, Amerikan kökenli siyaset bilimi yaklaşımlarına gönderme yaparak gerçekleşmektedir.

Çalışmanın başka bir sınırlılığı siyasal gelişme kavrayışının muhatapları olan ve gelişmemiş, azgelişmiş ya da Üçüncü Dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerin bu doğrultudaki analiz ya da değerlendirmelerinin çalışmanın kapsamı dışında

tutulmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, ilerleyen kısımlarda da ortaya konacağı gibi, siyasal gelişme kavrayışı Amerikan siyasal mücadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu mücadele elbette tek yönlü değildir ve tarihsel koşullara göre şekilllenen rakip/rakipleri bulunmaktadır. Çalışmada siyasal mücadelenin rakip ya da karşıtlarının kim ya da ne olduğu belirtilmekle birlikte, çalışmanın çerçevesini aşacağı için bu unsurlara ilişkin çözümleme yapılmamıştır.Benzer bir şekilde, bu çaba ve mücadele içinde oluşan siyasal gelişme kavrayışının öngörülmemiş ya da niyet edilmemiş sonuçları ile de karşılaşılmıştır. Ancak yine çalışmanın sınırı nedeni ile kavrayışın bu kısmı ile ilgilenilmemiştir.

Temelde ekonomik sebeplerle dönüştürülmeye çalışılan Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasal yapı ve süreçlerinin, dönüşüm sürecine uygun olması gerekmektedir. Siyasal gelişme bu bağlamda gelişme teorisinin içinde özel bir yer ve işlev edinmiştir. Ekonomik kalkınma, dönüşüm sürecinin ekonomik boyutu içinde idealize edilen ve başat ekonomi paradigmasının öncülüğünde yürütülen bir alandır. Kalkınma ekonomisi alanında neo-klasik iktisadın ideolojik işlevselliğine ilişkin çalışmalara daha sık rastlanırken, siyasal gelişme kavrayışının oluşumu ve gelişiminde Amerikan siyaset biliminin işlevselliğine ilişkin çalışmalar aynı sıklıkta değildir. Sadece siyasal gelişme konusunda değil, tüm siyasal yapı ve süreçlerin belirlenip anlaşılmasındaki bilimsel hegemonya, Amerikan siyaset biliminin alternatifsiz algılanmasına neden olmaktadır. Siyasal gelişmeye ilişkin literatür de bu bağlam içinde değerlendirilmiştir.

Siyasal gelişme kavrayışı ve bu kavrayışın öngördüğü teori ve uygulamalara ilişkin oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Ancak doğrudan 'siyasal gelişme'yi

konu alan Batı kaynaklı yayınlardan Türkçe'ye çevrilen bir kitap[14] ve bir makale[15] bulunmaktadır. Kaynağını Soğuk Savaş döneminden alan bu geleneğin Soğuk Savaş ideolojisi ve devamında Amerikan hegemonyasının işlevselliği içinde oluştuğuna ilişkin çalışmalar da yine Batı kaynaklıdır. Bu çalışmaların bir kısmı genelde Amerikan sosyal bilimi özelde Amerikan siyaset biliminin oluşumunu etkileyen koşulların altında yatan etkenleri araştırırken, bir kısmı da siyasal gelişme literatürünün ideolojik boyutunu ortaya koymaya çalışarak ideoloji analizi yapmışlardır. Siyasal gelişme literatürünün genişliğine karşın eleştirel olarak yaklaşan çalışmaların sınırlılığı siyasal gelişmenin hegemonik yapısını kanıtlar niteliktedir. Batı'da göreli olarak sınırlı kapasitede olan bu araştırmaların Türkiye'ye tezahürü daha dar kapsamlı olmuştur. Türkiye'de eleştirel bir yaklaşım Kalaycıoğlu'nun[16] makalesinde sergilenmiştir. Bir başka çalışmada Özer,[17] genel olarak siyasal yapıların değişimi ile ilgilenen makalesinde, siyasal değişme kuramlarını inceleyerek bu kuramların zayıf ya da güçlü yanlarını ortaya koyan eleştirel bir çalışma yapmıştır. Benzer bir şekilde genel gelişme teorisinin kapitalizmle ilişkili bir bilme biçimi olduğunu savunan bir kitap[18] bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de modernleşme, kemalizm ve demokrasi ilişkisini inceleyen kitabında Köker,[19] siyasal gelişme ve ideoloji ilişkisi üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Bu anlamda çalışmanın siyasal gelişme kavramını bilim ve ideoloji eksenini kullanarak eleştirmesinin bir katkı olması beklenmektedir.

---

[14] Samuel P., Huntington, Jorge I. Dominguez, **Siyasal Gelişme,** çev. Ergun Özbudun, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1975.

[15]Samuel P., Hungtinton, "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma", çev., Ergun Özbudun, **AÜHFD,** c.1,s.4, 1967, ss.55-107.

[16] Ersin Kalaycıoğlu, "Siyasal Gelişme Çalışmalarının Azgelişmişliği", **Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan,** İstanbul, 1982.

[17] İnan Özer, " Siyasal Değişme Kuramlarına Eleştirel Bir Bakış, **C.Ü. Fen-Edb. Fak. Dergisi,** s. 40, 1999.

[18] Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik.**

[19] Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Bilim ve ideoloji ilişkisi bağlamında, yoğun bir kuramsal yaklaşım ve tartışma sözkonusudur. Bu yaklaşım ve tartışmalardan çalışmanın giriş kısmında bahsetmek, ilerleyen kısımlarda sözkonusu yaklaşımlara referansla siyasal gelişme kavrayışının çözümlenmesini sağlayacaktır. Kuramsal tartışmaların çeşitliliği, özellikle ideoloji üzerine var olan farklı ve çok yönlü yaklaşımların ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tartışmaların büyük bir kısmı, Marx'ın ideoloji ve bilim-ideoloji ilişkisi üzerine düşüncelerinden esinlenmiştir. Eagleton, ideoloji yaklaşımlarındaki bu çeşitliliği iki ana gelenek içinde değerlendirmiş ve her ikisinin de Marksist mirasa sahip çıktığını belirtmiştir. Epistemolojik olarak nitelendirdiği ideoloji geleneğinin, Hegel ve Marx'dan, Lukacs ve bazı geç dönem Marksist düşünürlere uzanan bir ana akım olarak büyük ölçüde doğru ve yanlış bilme fikriyle, yanılsama, çarpıtma ve mistifikasyon anlamında ideoloji ile uğraştığını belirtir. İkinci ana akımı ise epistemolojik olmaktan çok sosyolojik olarak nitelemiştir. Eagleton'a göre sosyolojik gelenek, fikirlerin gerçekliği ya da gerçekdışılığından çok toplumsal yaşamdaki işlevleri ile ilgilenen koludur.[20] Barrett'in ifadesi ile "bugün çok daha geniş ve bir teorik ve kültürel referans çerçevesinde ele alınsa da ideoloji kavramı esas olarak Marksist bir kavramdır."[21] Dolayısıyla her ideoloji tanımının Marx'a tahvil edilmesi, Marx'ın ideoloji anlayışındaki süreklilik ve kırılma noktalarının; diğer bir deyişle entelektüel gelişiminin değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.[22]

---

[20] Terry Eagleton, **İdeoloji Giriş,** çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı, 2005, s.19.

[21] Michele Barrett, **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji,** çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Mavi Ada Yayıncılık, 2000, s.12. Marx'dan önceki ideoloji anlayının genel bir açıklaması için bkz. Gökhan Atılgan, "Marx'da İdeoloji, Kapitalizmin Devrimci Eleştirisinin Bir Olanağı, **Praksis,** Sayı 4, Güz 2001, s. 12-15, ss. 11-34.

[22] Marx'ın entelektüel gelişimini izlemenin gerekliliği Özbek'e göre, Marx'ın ideoloji konusunda özel bir çalışma yapmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ideoloji sorunsalına yaklaşımını anlamak için çok sayıda yapıtını ele almak ve bu kitaplara dağılmış görüşlerden bütünsel bir sonuca ulaşmak gereklidir. Ancak bu da Marx'ın ideolojiyi farklı şekillerde anlamlandırılması nedeni ile zorluk yaratmaktadır. Ancak bu yorum farklılıklarının kaynağı Özbek'e göre, Marx ve Engels'in ideoloji kavramını farklı durumlara göre farklı şekillerde kullanmasının bir sonucu değil Marx'ın

Bunun için Marx'ın ideoloji kuramı anlaşılmaya çalışılırken başvurulan ilk kaynak olan *Alman İdeolojisi'*nin, çok tartışılan aşağıdaki pasajından başlayabiliriz:

> "…Sahip oldukları anlayışları, fikirleri vb. üreten insanların kendileridir, ama bu insanlar, sahip oldukları üretici güçlerin belirli düzeydeki gelişmişliğinin ve bu gelişkinlik düzeyine tekabül eden –ve alabilecekleri en geniş biçimlere varıncaya kadar – karşılıklı ilişkilerinin (Verkehr) koşullandırdığı gerçek, faal insanlardır. Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. İnsanlar ve sahip oldukları ilişkiler tüm ideolojilerinde sanki *camera obscura'*daymış gibi baş aşağı çevrilmiş bir biçimde görünüyorsa, nesnelerin gözün ağtabakası üzerinde ters durmalarının onların dolaysız fiziksel yaşam süreçlerinin yansıması olması gibi, bu olgu da, insanların tarihsel yaşam süreçlerine aynı şeyin olmasından ileri gelmektedir." [23]

Metnin, özellikle maddi koşul ve ilişkilerin insan zihninde ters bir şekilde yansımasına ilişkin kısmı, ideolojinin yanılsama olarak kavrandığı eleştirel/olumsuz/epistemolojik tanımına gönderme yapmak için kullanılmıştır. Eagleton, bu tartışma içinde *Alman İdeolojisi*'nin ideolojinin siyasi tanımı ile epistemolojik tanımı arasında ciddi bir şekilde tereddüt içinde olduğu görüşünü paylaşanlar arasındadır.[24] Eagleton'a göre, Marx'ın olgunluk dönemi çalışmalarına gençlik döneminden 'ters çevirme' imgesi geçmiş olsa dahi bu geçiş bazı değişikliklerle mümkün olmuştur. Sorun, sadece gerçek dünyayı bilinçlerinde tersine çeviren ve böylece metaların kendi yaşamlarını kontrol ettiğini düşünen insanların çarpıtılmış algısı meselesi değildir. Artık sorun esas olarak bir bilinç meselesi olmaktan çıkıp, kapitalist sistemin gündelik iktisadi işlemlerine demirlemiştir.[25] McCarney, bu tartışma içinde Marx için ideolojinin epistemolojik bir karakteri olmadığını savunanlar arasında yer almaktadır.[26] Epistemolojik geleneğe bağlı

çözümlemesinin ilk uğrağının ekonomik ilişki ve biçimlenişlere yönelmesidir. İdeoloji ve ideolojik mekanizmaların ciddi bir araştırmasını yapmasa da görüşleri Özbek'e göre, derli toplu bir ideoloji anlayışı ortaya koymak için yeterlidir. Bkz., Sinan Özbek, **İdeoloji Kuramları,** 2. Baskı, İstanbul, Bulut Yayınları, 2003, s. 56-57.

[23] Karl Marx, Frederich Engels, **Alman İdeolojisi (Feuerbach),** çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 2004, s. 45.

[24] Eagleton, **İdeoloji Giriş,** s. 122

[25] **A.g.e.,** s.129.

[26] Joe McCarney, **The Real World Of Ideology,** Sussex, The Harvester Press, 1980, s.80.

olanlara hizmet eden değişmez metnin *Alman İdeolojisi'*nin yanlış okuması olduğunu savunur.[27] Benzer bir şekilde Sancar, Marx'ın toplumsal düşüncedeki yanılsamanın nedenini genel anlamda eksik ya da yanlış bilgilenmede değil, insanın toplumsal pratiği ile insanın bilinci arasındaki ilişkinin niteliğine dayandırdığı savını benimsemiştir.[28] Barrett ise ideolojinin zorunlu olarak bir çarpıtma ya da yanılsama içerip içermediği veya ekonomik olarak belirlenip belirlenmediği noktasında, Marx'ın savlarındaki tutarsızlığa vurgu yapar. Marksist teoride daha sonraları yapılan tartışmalarda da bu tutarsızlıkların önemli rol oynadığını savunur. Özellikle ters dönmüş imge metaforunun yarattığı yanlış bilinç düşüncesinin Marx'la ilişkisinin farklı yorumlara yol açtığını vurgular. Bu yorumlar yanlış bilinç kavramını kullanıp kullanmadığı, eleştirel bir ideoloji tanımına sahip olup olmadığı ya da ideoloji kavramına ilişkin farklı formülasyonları paylaşıp paylaşmadığı konusunda pek çok tartışma üretmiştir.[29] Ancak McCarney, yanılsama olarak ideoloji yaklaşımı için başvurulan sözkonusu soyutlanmış özdeyişi, çalışmanın bütünü içinde değerlendirmek gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, bu çalışma öncelikle Alman idealizmine özellikle de Hegel felsefesine bir eleştiridir. Marx'ın ana teması materyalist dünya görüşüdür. Bunu kanıtlayabilmek için "…yaşamı bilinç belirlemez fakat bilinci yaşam belirler" ifadesini kullanmıştır. Bu söz, hemen metaforun arkasından gelmektedir. Dolayısıyla McCarney, bu pasajda ve *Alman İdeolojisi'*nin kalan kısmındaki baskın temayı bu cümlenin en iyi şekilde açıkladığını düşünmektedir.[30] Ancak yanlış bilinç algısının yoğun tartışmalara neden olduğunu da

---

[27] **A.g.e.,** 82.
[28] Sancar, **İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme,** 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s.11.
[29] Barrett, **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji,** s.12.
[30]McCarney, **The Real World of Ideology,** 86., İfadenin yer aldığı metnin tamamı şu şekildedir. "…Maddi üretimlerini ve karşılıklı maddi ilişkilerini geliştiren insanlar, kendilerine özgü olan bu

eklememiz gerekir. Çalışmamız açısından yanlış bilinç algısı ile ilgili tartışmaların önemi, yanlış bilginin kaynağı olan ideoloji ile doğru bilginin kaynağı olan bilimin, birbirini dışlayıcı kavramlar olarak tanımlanmasına zemin hazırlamasıdır.[31]

Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtının önsözünde ise, ideoloji kavramının toplumsal çelişkilerle ve bunların insan zihninde yarattığı bilinç ile bağlantısını ortaya koymuştur. Burada Marx, Sancar'a göre, ideolojiyi ekonomik koşulların maddi dönüşümüne bağlı olarak, bir mücadele içindeki öznenin toplumsal çelişkiler dolayımında kendi konumunun farkına varma bilinci olarak görmektedir. Diğer yandan Marx, *Kapital* adlı yapıtında ideolojiyi *Alman İdeolojisi'*nde tartışılan yanlış bilinç yorumuna yanıt oluşturacak biçimde *praxis* kavramı çerçevesinde tanımlamaktadır. Böyle bir tanımlama, ideolojik formların maddi pratiğin doğrudan yansıması veya yanılsamalı bilgisi olmadığının kavranmasını sağlar. Dolayısıyla, yanılsamanın sebebi nesnel gerçekliğin kendisindeki bir çarpıklıktır.[32] İdeolojinin mücadele alanı ve *praxis* içinde konumlandırılması, Marx'tan sonraki ideoloji kuramlarına özellikle Gramsci aracılığıyla önemli etkide bulunmuş ve aktarılmıştır.

Batı Avrupa'da devrimlerin neden olmadığı, kapitalist sistemin kendini nasıl yeniden ürettiği sorusunu ideoloji ve hegemonya sorunsalı çerçevesinde açıklayan Gramsci için, ideolojilerin kaynağı maddidir. Ayrıca ideoloji, bir toplumsal formasyonun hegemonya altında tutulmasıyla ilgili olması açısından pratik bir öneme sahiptir.[33] Gramsci, ideolojinin "düşünceler bilimi" anlamından "düşünceler sistemi" halini almasını sorgulayarak ideolojinin olumsuz anlamını yaygınlaştıran bir süreç

---

gerçek ile birlikte hem düşüncelerini hem de düşüncelerinin ürünlerini değiştirirler. Yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır. Birinci durumda, sanki canlı bir bireymiş gibi bilinçten yola çıkılmaktadır; gerçek yaşama tekabül eden ikinci durumda ise, gerçek yaşayan bireyin kendisinden yola çıkılır ve bilince de o bireyin bilinci olarak bakılır." Marx, Engels, **Alman İdeolojisi (Feuerbach),** s.46

[31] Sancar, **İdeolojinin Serüveni,** s.13.

[32] **A.g.e.,** s.17-19.

[33] Özbek, **İdeoloji Kuramları,** s.147.

yaşandığını belirtmiştir.[34] Bu yüzden ideoloji kavramını, tarihsel açıdan organik ideolojilerle, yani verili bir yapı için zorunlu olan ideolojilerle, keyfi, ussalcı, istenilen biçimde kurulan ideolojiler olarak ayırmıştır:

> "İdeolojiler tarihsel açıdan zorunlu oldukları ölçüde psikolojik bir geçerliğe sahip olurlar, insan kitlelerini örgütlerler, insanların hareket ettiği, kendi konumlarına, mücadelelerine vs. ilişkin bir bilinç kazandıkları alanı oluştururlar. İdeolojiler keyfi oldukları ölçüde bireysel hareketler, polemikler vs (bunlar bile bütünüyle yararsız değildir, çünkü hakikatle karşılaştırıldığında onu tanıtlayan bir yanılgı gibi işlev görürler) yaratır ancak."[35]

Gramsci organik ideolojileri, örgütlenme ve mücadele alanı olarak pratik siyasete ilişkin olarak değerlendirmiştir. Gramsci, bu metinde ideoloji terimini olumsuz anlamıyla kullanmaktan kaçınmıştır. Hatta Gramsci'ye göre, *Alman İdeolojisi'*nde ideolojinin yanılsama olarak görülmesi ideolojilerin tarihsel açıdan geçirdikleri bir aşamadır. O da Georg Lukacs gibi Marksist kuramın pratik, siyasi ve tarihsel doğasını ön plana çıkarmıştır.[36]

Gramsci'ye göre, yönetici sınıfın egemenliğinin gelişmesiyle birlikte yönetici sınıfın ideolojisi toplumun tümüne yayılır. Yayılma aşamasında Gramsci'nin anahtar kavramlarından 'organik aydınlar' devreye girer. Gramsci'ye göre, organik bir ideoloji olan *praxis* felsefesinin yükümlülüğü, modern ideolojinin en incelmiş biçimine karşı mücadele etmek için bağımsız bir aydınlar grubu oluşturmak ve böylelikle kültürel olarak ortaçağ düzeyinde olan halk yığınlarını etkilemektir.[37]

---

[34] Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri,** çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Belge Yayınları, 2007, s. 81. İdeolojilerin değeri gözden geçirilirken yanlışlığa düşülmesini "…ya belirli bir yapı için zorunlu olan üstyapı ya da belirli kişilerin kafalarında keyfi olarak yaratıp ortaya attıkları anlamsız teorilere ideoloji adının verilmiş olmasıdır (bu rastgele bir olay değildir). Kelimenin yerinde olmayan anlamı yaygınlaştı, bu da ideoloji kavramının teorik tahlilini bozdu. Bu yanlışlığın meydana gelişi kolayca gösterilebilir: 1. Hem ideolojiye yapıdan ayrı bir nitelik verildi, hem de yapıları değiştirenin ideolojiler değil, bunun aksi olduğu ileri sürüldü; 2. Bazı siyasal çözüm şekillerinin "ideolojik", yani yapıyı değiştirmek için yetersiz olduğu, oysa değiştireceğine inanıldığı, bunun yararsız, saçma vb. bir şey olduğu söylendi; 3. Sonra da, bütün ideolojilerin "görünüşten" ibaret yararsız, saçma, vb. olduğu hükmü verildi.", **A.g.e.,** s. 82.

[35] David Forgacs (Haz.), **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935,** çev. İbrahim Yıldız, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010, s.243.

[36] Eagleton, **İdeoloji Giriş,** s.169-170

[37] Özbek, **İdeoloji Kuramları,** 158.

Diğer yandan Gramsci'nin ideoloji anlayışı içinde *ideolojik aygıtlar* dan da söz etmek gerekmektedir. İdeolojik aygıtlar egemen sınıfların ideolojik yapıyı örgütlemesine olanak tanımaktadırlar. En dinamik olanını basın ve yayınevleri olarak belirleyerek kütüphane, okul, dernek ve kulüplerin de ideolojinin maddi yapısı içinde görülmesine olanak sağlamıştır.[38]

Gramsci'nin Marx'ı özel olarak ideoloji çerçevesinde yorumlamasına karşı çıkarak Marx'ı yapısalcı bir anlayışla değerlendiren Althusser, bilim ve ideoloji arasında kesin bir ayrım yapmıştır.[39] Althusser, ideolojiyi insanların zihinlerinin bir ürünü olarak görmemiştir. Aksine, ideolojinin insanların ne düşüneceğini tanımladığını ve toplumda kiliseler, okullar ve sendikalar gibi 'devletin ideolojik aygıtları' dediği kurumlarda belirlenen yalancı bir maddi varlığa sahip olduğunu savunmuştur.[40] *Alman İdeolojisi'*nde Marx'ın, *ideolojinin tarihi yoktur* önermesini açıkça pozitivist bağlamda kullandığı savı ile bilim ve ideoloji ayrımını desteklemiştir. İdeoloji Althusser'e göre, Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nde kullandığı şekliyle katıksız yanılsamadır, katıksız düştür, yani hiçliktir. Tüm gerçekliği kendi dışındadır.[41] Özetle *Alman İdeolojisi*'nin ideoloji konusunda henüz Marksist olmayan bir anlayış içerdiğini savunmuştur.[42] Bu görüş, Althusser'in genç Marx'la olgun Marx arasında epistemolojik bir kesinti/kopuş olduğu düşüncesine dayanmaktadır.[43] Marx'ı dönemlere ayırarak incelemiş ve *1844 El Yazmaları* ile *Alman İdeolojisi*'ni ideolojinin teorisini sunduğu için Marksist olarak görmemiştir.[44] Oysa ki Althusser,

---

[38] **A.g.e.,** s.151-154.
[39] **A.g.e.,** s.161-162.
[40] David McLellan, **İdeoloji,** çev. Ercüment Özkaya, Ankara, Doruk Yayıncılık, 1999, s. 50.
[41] Louis Althusser, "İdeoloji Üzerine", **Yeniden Üretim Üzerine,** çev. I. Ergüden ve Alp Tümerterkin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2006, s.270-272..
[42] **A.g.e.,** 268.
[43] Taner Timur, **Felsefe, Toplumbilimleri ve Tarihçi,** İstanbul, Yordam Kitap, 2011, s.261.
[44] Özbek, **İdeoloji Kuramları,** s.62.

“Marksizmin temelinde bir bilim yatar: Her yönüyle eşsiz bir bilim ama bir bilim”[45] ifadesiyle bilim ve ideoloji konusundaki tavrını gözler önüne sermektedir. Althusser’e göre bilim ve teori dünyası kendi geçerliğini ve doğruluğunu kabul ettirmek için reel dünyaya muhtaç değildir. Diğer bir deyişle bilimin kendi doğrularının garantisi kendi doğrularının içindedir. Yine Althusser’e göre Marksizm adına benimsenen tarihselci yaklaşım bilim ve teori alanından uzaklaşıp ampirizme kaymıştır.[46] Diğer bir deyişle, kuramsal önermelerin tarihsel koşullardan bağımsız olarak doğru ya da yanlış olduğunu savunmaktadır.

Althusser’in kesinlik ve bilimsellik vurgusu onu, kendisinin de eleştirdiği pozitivizme yaklaştırmıştır.[47] Bu noktada Eagleton, bilim ile ideoloji arasındaki Althusserci ayrımı sosyolojik olmaktan çok epistemolojik olarak değerlendirip onu pozitivistlerden ayırmıştır.[48] Ancak epistemolojik bir ayrım yapmış olsa da tarihselci yaklaşımdan uzaklaşması, Althusser’i bir kez daha pozitivistlere yaklaştırmıştır.

Marksist olmamasına rağmen ideolojinin Marksist bir kavram olduğunu savunan Barrett’in izinden giderek Marx çevresinde sunduğumuz tartışmaların kilit noktasını, ideolojinin bilinç alanında mı, yoksa toplumsal ve siyasal pratik alanda mı hüküm sürdüğü konusu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ideolojinin gerçeklikle, bilimle, iktidarla ilişkisini yorumlamak ideolojiye ilişkin kavrayışa göre şekil almaktadır.

Bu aşamada Jorge Larrain’in kapsamlı çalışması *The Concept of Ideology* isimli kitabında, bilim ve ideoloji ilişkisini çözümlemek için ideolojiyi kavramsal

[45] Althusser, **Lenin ve Felsefe,** 2. Baskı çev. Bülent Aksoy vd., İstanbul, İletişim Yayınları, s.106’dan Akt., **A.g.e,** s. 166.
[46] Timur, **Felsefe, Toplumbilimleri ve Tarihçi,** s.261.
[47] **A.g.e.,** s.265., Bilim ve ideoloji ayrımı konusunda Althusser şunları söyler: “kuramcılarımız bu ayrımın aşılmış olduğu kanısındalar. Yanlış bilgiyle doğru bilgi, ideoloji ile bilim diye bir şey yokmuş gibi, yalnızca bilgiden söz etmeyi yeğliyorlar. Gerçek bilgiye susamış olan proleterler, gerçek bilginin baskıcı olmadığını bilirler. Bu gerçek bilginin de Marksist-Leninist bilimin sağladığı gerçek bilgi olduğunda, devrimci ve kurtarıcı olduğunu bilirler.”Althusser, “İdeoloji Üzerine”, **Yeniden Üretim Üzerine,** s.279.
[48] **A.g.e.,** s.198.

olarak olumlu ve olumsuz anlamı olmak üzere ikiye ayırması, önemli bir analiz aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumlu ve olumsuz ideoloji anlayışlarından, yukarıda söz edilen düşünürlerin görüşleri açıklanırken de yeri geldikçe bahsedilmiştir. Larrain'in sınıflandırmasında ideolojinin olumlu anlamı, belirli sınıf çıkarları ve onun değişebilen bilişsel değerleri ile ilgili görüş, değer ve bilgi sistemine karşılık gelir. Böylelikle ideolojiler bilimsel öncüllere ya da bilimsel olmayan varsayımlara dayandırılabilir. Önemli olan nokta, ideolojinin zorunlu olarak bilimden ayrılması gereken bir kavram olmadığıdır. İdeoloji bilimsel olmayabilir. Ancak bilimsel olmamasının zorunlu sebebi ideoloji olması değildir. Belirli sınıf çıkarlarının içinde geliştiği için bilimseldir ya da değildir. Bu kavramsallaştırmada Larrain'e göre bilim-ideoloji ayrımı bulanıklaşır ve ideoloji kavramı eleştirel kavrayışını kaybeder.[49] Olumlu ideoloji kavrayışını benimseyen Gramsci, onsekizinci yüzyıldan beri bilimin yanılsamalardan kurtulmanın aracı olarak görüldüğünü eleştirmiştir. Ona göre bilim de ideoloji de bir üstyapı kurumudur.[50] Diğer bir deyişle bilim, bilgi, iktidar, ideoloji gibi kavramlar toplumun diğer kurumları gibi tarihsel ve toplumsaldır.

Larrain, büyük ölçüde Gramsci ve Lukacs gibi tarihselci Marksistlerce temsil edilen olumlu ideoloji anlayışının ardından, ideoloji kavramının olumsuz anlamını değerlendirmiştir. İdeolojinin olumsuz anlamında, bilim ve ideoloji arasındaki farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Bu anlayış içinde ideoloji bilginin çarpıtılmış halidir.[51] Diğer bir deyişle, ideolojinin olumsuz anlamı ile kastedilen ideolojik olanın gerçeklik olmadığı gibi doğru/yanlış ikileminde yanlış tarafı temsil ettiğidir. Bilim ve ideoloji ilişkisi açısından değerlendirildiğinde ise bilim doğru temsil, ideoloji ise yanlış temsildir. Bu yaklaşım ideolojiye eleştirel bir kavrayıştır.

---

[49] Jorge Larrain, **The Concept of Ideology,** London, Hutchinson Publishing, 1979, s. 172.
[50] Özbek, **İdeoloji Kuramları,** 154.
[51] Larrain, **The Concept of Ideology,** s.173.

İdeolojinin eleştirel ya da olumsuz kavrayışı ile bilim arasındaki ilişkiyi, Larrain iki farklı yönde değerlendirir: İdeolojinin olumsuz anlamı, öncelikle bilimin karşıtı ya da antitezi olarak görülür. Bilim ideolojiden kurtulmanın ya da onunla başa çıkmanın aracı haline gelmiştir. Bu anlayışın en önemli savunucuları, Viyana çevresi gibi pozitivist kökenli geleneğin bazı temsilcileri ile belirtildiği gibi Althusser gibi yapısalcılıkla bağlantılı Marksist teorisyenlerdir. Bu teorisyenler, bilim ve ideoloji arasındaki sınırın ölçütü ile ilgilenirler. İki kavram arasındaki farklılıkları derece ya da kademe sorunu olarak değerlendirmeyip; bilimi ideolojinin üstesinden gelmesine izin veren niteliksel farklılıklar olarak görürler.[52] İkinci Dünya Savaşı'nın ardından olduğu gibi, günümüzde de ideoloji kavramının geçersizliğini ilan etmeye yönelik tezlere olan rağbetin artması, bu anlayış içinde yorumlanabilir.[53] Pozitivist siyaset teorisinin egemenliğindeki Amerikan siyaset bilimi, bilim ve ideoloji ilişkisine bu pencereden bakar. Eagleton, Amerikan sosyologları arasında ideolojinin dünyaya bakmanın esneklikten uzak, şematik bir yolu olduğu inancının savaş sonrası dönemde hızla yüceltildiğini belirtirken aynı noktayı vurgulamıştır.[54] Örneğin Shils'e göre, ideolojiler kesin, kapalı, yeniye direnen, büyük ölçüde insanların duygularına hitap ederek yayılan ve kendisini savunanlardan mutlak bağlılık isteyen şeylerdir.[55] Aslında söylenmek istenen "Sovyetler Birliği, ideolojinin pençesinde kıvranırken Birleşik Devletler şeyleri gerçekten ne iseler o olarak görmektedir" [56] şeklinde özetlenebilir. Çalışmamız açısından can alıcı noktayı, bu anlayış oluşturmaktadır. Savaş sonrası yıllarda totaliterlik, pratikteki Marksizm olarak görülen Sovyetler

[52] **A.g.e.,**s.173.
[53] Eagleton, **İdeoloji Giriş,** s.13.
[54] **A.g.e.,**s. 21.
[55] Edward Shils, "The Concept and function of Ideology" **Intenational Encyclopaedia of the Social Sciences,** c.7, 1968'den akt Eagleton, **İdeoloji Giriş,** s.21
[56] **A.g.e.,** s.21.

Birliği ile özdeşleştirildiği için ideolojiyi aşırılıkla eşitlemek ve ideolojinin sonunun gelmesi ile Sovyet tehdidinin kalkacağını düşünmek, ABD için güvenilir bir yoldur.[57] Bu durumda ABD, bilimin kesinliğinin ve doğruluğunun karşısına, ideolojinin belirsizlik ve güvensizliğini koyarak, bilimin korunaklı alanında yerini almıştır. Oysa bilim ve ideoloji ikilemi oluşturup, bilim adı altında gerçekleri örtbas etme işlevini gerçekleştirirken kendi kavrayışları içinden, diğer bir deyişle ideolojinin olumsuz anlamı ile bir ideolojik inşa gerçekleştirmiş olmaktadırlar. Soğuk Savaş döneminde ortaya atılan 'ideolojinin sonu' tezleri ile bu anlamda başkalarının düşünce ve inançlarını ideolojik olarak nitelerken, kendi çözümlemelerinin de aynı derecede kırılgan bir temele dayandığını fark etmemişlerdir.[58]

İdeolojinin eleştirel ya da olumsuz tanımı içinde bilim ve ideoloji ilişkisine ilişkin diğer bir yaklaşım Larrain'e göre, ideolojiyi bilimden farklı olarak yorumlayabilir ama antitezi değildir. Bilim ve ideoloji arasında farklılıkların olması bilimin ideolojiyi zorunlu olarak ezmesi anlamına gelmez. İdeolojik olmayan yanlışlar da vardır. İdeolojik yanlışların özgüllüğü, çelişkileri gizlemesidir. Yanlışın ortadan kaldırılması bu çelişkilerin pratik olarak çözümü ile ilgilidir. İdeoloji temel teorik araçlarla bu şüpheleri dağıtamaz. Çünkü ideolojik yanlışlığın kökleri entelektüel yanlışların ötesindedir. Larrain, bu konumun Marx'ın konumu olduğunu savunur.[59] Bu kavrayışta bilim ideolojinin ne antitezi ne de ideolojinin bir formudur. İdeoloji yanlış bilinç olmadığı gibi bilimsel rasyonalite üzerine kurulmuş da

---

[57] McCellan, **İdeoloji,** 73-77.

[58] **A.g.e.**, 75-79. Bu konuda en bilinen örnek Daniel Bell, **On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties, with the Resumption of History in the New Century,** New York , Free Press, 2001.

[59] Larrain, **The Concept of Ideology,** s. 173.

değildir.[60] Öngen, bilim ve ideoloji arasındaki kesin bir ayrım yapma düşüncesinin kendisini ideolojik bir düşünce kabul ederek aynı çizgide yer alır. Sosyal kuramcıların bilimi ürettiği gibi ideolojiyi de ürettiğini; ancak ideolojinin bilinçli tercihlerinin ürünü olmaktan çok, daha az farkında oldukları kanaat ve varsayımlarının bir sonucu olduğunu savunmuştur.[61] Eagleton aynı rotayı izleyerek, ideolojinin zaman zaman aldatma ve çarpıtma içermesinin ideolojik dilin doğasından çok, sözkonusu dilin ait olduğu toplumsal yapının doğasından kaynaklandığını savunmuştur. İdeoloji, doğası gereği çarpıtma sonucu ortaya çıkan bir şey değildir. Tamamen adil bir toplumda kötü anlamda ideolojiye hiçbir şekilde ihtiyaç duyulmayacaktır. Çünkü örtbas edilecek hiçbir şey olmayacaktır.[62]

Genel hatlarıyla belirtilen bilim ve ideoloji ilişkisine ait kuramsal çerçeve içinde, bu çalışmanın paylaştığı düşünce ideolojilerin toplumsal gerçekliğini kabul eden, ideolojilerin kendine içkin bir çarpıtma ya da yanılsama biçiminde değil; toplumsal yapının koşulları ile bağlantılı olarak bir çarpıtma içerebilen bir bilme biçimi olduğu yönündedir. Bu tür olumlu bir ideoloji anlayışı içinde, bilim ile ideoloji bir araya gelmesi mümkün olmayan bir ikili olarak görülmemektedir. Oysa, II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan siyaset bilimi içinde, ideolojinin olumsuz anlamı öne çıkarılarak bilim ve ideoloji karşıtlığı benimsenmiştir. Böylelikle bilimin sağladığı meşruiyetin siyasal ve sosyolojik nimetlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada izlenen eleştirel tutumun, bilimin meşrulaştırıcı bir araç olarak

---

[60] **A.g.e.,** s.176.

[61] Tülin Öngen, “ Bilim, İktidar Ve Gerçeklik”, **Bilim ve İktidar,** Ankara, Dipnot Yayınları, 2008, s. 36

[62] Eagleton, **İdeoloji Giriş,** s. 54.*;* İdeolojinin toplumsal yapı ile sözkonusu ilişkisini Dion, serbet piyasa ve parlamento ilişkisi örneğinde analiz etmiştir. Burjuvazinin parlamentarizmin ortaya çıkış sürecinde amaç ve kurallarını belirlerken piyasa ilişkilerini yansıtan ideolojilerin değer ve normlarını kullandığını; böylelikle siyasal alandaki acemiliğini ekonomik işleyiş konusundaki deneyimleri ile telafi ettiğini belirtmiştir. Bkz., Leon Dion, “Political Ideology as a Tool of Functional Analysis in Socio-Political Dynamics”, **The Canadian Journal of Economics and Political Science,** vol.25, no.1, 1959, s.50-51.

kullanılmasını sağlayan olumsuz ideoloji anlayışına yönelik olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Diğer bir deyişle siyasal gelişmenin ideolojik işlevselliği, olumsuz ideoloji anlayışına gönderme yapılarak ortaya konacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın bütününde, siyasal ya da sosyal gerçekliğin kendisi ile onun bilgisi arasındaki ilişkilerin kurulması, siyasal gelişme kavrayışı çerçevesinde eleştirel bir bakış açısı ile incelenecektir. Siyasal gelişme kavrayışına ilişkin teori ve düşüncelerin Amerikan hegemonyasının ihtiyaç ve taleplerine göre belirlenmesi, çalışmanın temel sorunsalıdır. Bu ana damardan yayılan ve birbiri ile ilintili pekçok araştırma problemi, çalışmanın çerçevesini çizmektedir:

- Amerikan siyaset bilimi içinde üretilen siyasal gelişme kavrayışının, ideolojik bir inşa sürecine dönüşmesi;

- Siyasal gelişme kavrayışının ideolojik inşanın bir unsuru haline gelmesi ve bu inşanın bilim ve ideoloji karşıtlığı içinde gerçekleşmesi;

-Siyasal gelişmenin ideolojik işlevselliğini, sosyalizme ve sosyalist kutba karşı verilen mücadele içinde edinmesi;

- Egemen siyaset bilimi disiplininin, siyasal gelişme kavrayışını değişen tarihsel koşullara uyarlaması;

- Siyasal gelişme kavrayışının değişen tarihsel koşullar içindeki farklı içeriklerinin ortak eksenini demokrasi/demokratikleşme söyleminin oluşturması ve siyasal gelişme literatüründe, komünist tehdit, terörizm, haydut devlet, radikal İslam

gibi söylemler üzerinden demokratikleşme ile ilgili kurguların geliştirilmesi süreci çözümlenmeye çalışılacaktır.

Araştırma problemlerinin çözümlenmesi için yöntemsel düzeyde bazı araçların kullanılması gerekmektedir. Çalışmanın teorik olması nedeniyle bu araçlar, epistemolojik ya da kurumsal düzeyde ve sistematik olarak sunulan çeşitli ölçütler şeklindedir. Bu ölçüt ya da parametreler, bilim ve ideoloji karşıtlığı üzerinden kurulan ideolojik inşayı açığa çıkarabilmek açısından çalışmanın ilerleyen kısımlarında analiz kolaylığı sağlayacaktır:

- Bilim ve ideoloji arasındaki ayrımı mutlaklaştırmanın ideolojik işlevselliğinin ilk ölçütü, bu ayrımın sınıfsal yapı ve iktidar ilişkilerinin mistifikasyonunu; çarpıtılmış gerçekliklerin, bilimsel gerçek olarak sunulması sonucunu doğurmasıdır. Diğer bir deyişle, mevcut toplumsal ve siyasal ilişkilerin yarattığı olumsuzluk ve eşitsizliklerin farklı yollarla ideoloji alanına hapsedilmesi, bu ilişkilerin üstünün örtülmesini mümkün kılmaktadır.

- İkinci ölçüt, bilimsel evrenselcilik düşüncesinin iktidara sağladığı üstünlük ve meşruluktur. Böylelikle bilim üzerinden liberal demokratik kurumlara, daha geniş bir ifadeyle kapitalist toplumsal formasyona evrensellik atfedilebilmektedir. Evrenselcilik ölçütü ile bilimin karşıtının tekil, yerel ve ideolojik olarak tanımlanması kaçınılmaz olmaktadır ve ancak siyasal gelişmenin evrensel bilimsel ölçütleri tikeli dönüştürebilmektedir.

Üçüncü ölçüt, yine bilimin kültür ve ideoloji içindeki rolünü mutlaklaştıran bir anlayış ile bilimsel nesnelliğin ön plana çıkarılmasıdır. Bu ölçüt, bilimin ve dolayısıyla siyasal gelişme kavrayışının yalnızca ussal, nesnel süreçlerin ürünü

olduğu yaklaşımıyla bilimsel etkinliği eleştiriden muaf tutar. Bu yolla, Wallerstein'in belirttiği gibi muktedirler, kendilerini ahlaki bir eleştiriden muhafaza etmiş olurlar.[63]

Dördüncü ölçüt, akademik yazın, bürokratik kuruluş, vakıf ve kurumlar gibi çeşitli türde kurumsal pratiklerin, bilimsel işleyişin organik parçası olarak sağladıkları meşruiyettir. Bu ölçütü, kurumsallık ölçütü olarak da adlandırabiliriz. Sözkonusu kurumsal ağ, akademik yayınlar ve kongreler gibi pek çok araçla bilimsel hegemonyanın göstergesi haline gelmiştir. Aynı zamanda meşru kurumsal ağ dışında kalanların bilimin karşıtı olarak tanımlanmasına fırsat vererek, kendisi bir ideolojik gösterge haline gelmiştir.

Bu parametreler ya da ölçütler ister epistemolojik ister kurumsal tabanda olsun, çalışmanın tümünde sunulan bilgi ve verilerin deşifre edilmesini sağlayarak, neyin ideoloji olduğuna dair yol göstericilik yapacaklardır. Zaman zaman birden fazla ölçütün aynı anda açıklayıcı olabildiği durumlar da karşımıza çıkabilir. Her iki durumda da, siyasal gelişme kavrayışının -verilen parametreler eşliğinde- izi sürüldüğünde, ideolojik boyutu ortaya çıkaran pek çok gösterge, araştırma problemlerimizi çözümlememizi sağlayacaktır. Sözkonusu çözümlemeler, siyasal gelişme kavrayışını açıklamaya çalışan yayınların bol olduğu 1950 ve 60'lı yıllardaki dönemle sınırlı kalmamıştır. Günümüze kadar siyasal gelişmeye ilişkin farklı kavramsallaştırmalar dikkate alınarak, siyasal gelişme kavrayışı ve bu kavrayışın öngördüğü modeldeki değişmelerin, bilimsel alanda nasıl uyarlandığı, kırılma noktalarının hangi toplumsal koşullar altında oluştuğu değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken kavramın içeriğindeki değişim ve kesintilere rağmen sürekliliğinin devam ettiği ortaya konacaktır. Kesinti ve sürekliliklerin uluslararası

[63] Immanuel Wallerstein, **Avrupa Evrenselciliği İktidarın Retoriği,** çev. Sinan Ünal, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2007.

ekonomik ve siyasal yapılanmada meydana gelen değişikliklerle bağlantılı olduğu savunusu, her durumda kilit bir rol üstlenmektedir. Çalışmanın bölümlere ayrılması böyle yöntemsel bir çerçeve içinde yapılmıştır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde genel olarak, siyasal gelişme kavrayışının oluşum ve gelişiminin tarihsel ve kavramsal arka planı sergilenecektir. Arka planda, Amerikan siyaset bilimi içinde üretilen siyasal gelişme kavrayışının oluşumunu kolaylaştıran koşullar, dönemsel ve kuramsal gelişmeler başlıkları altında incelenecektir. Böylelikle, kavrayış belli bir tarihsellik içine yerleştirilmiş olacaktır. Siyasal gelişme kavrayışının bu koşullar altında hangi anlamlarda kullanıldığı, Üçüncü Dünya ülkelerinin siyasal olarak 'geliştirilmesinin' nasıl algılandığını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. İlk bölümde oluşturulan çerçeve, daha çok 1950–65 arası dönemi kapsar gözükmektedir. Süreç içinde gerçekleşen değişimler, bu dönemde oluşturulan kavramsal çerçevenin üzerinden yapılandığı için bu bölüm temel bir analiz aracı olarak düşünülmelidir.

İkinci ana bölümde, tarihsel koşullar altında siyasal gelişme kavrayışı incelenirken Amerikan siyaset biliminin hegemonyasının nasıl doğup geliştiği serimlenmeye çalışılacaktır. Bu bölümün ilk kısmında düşünsel kökenler, diğer bir deyişle Amerikan siyaset biliminin hegemonyasını sağlayan metodolojik ve epistemolojik araçlar irdelenerek siyasal gelişme kavrayışı ile kurdukları bağın çerçevesi, yine bahsi geçen parametreler içinde belirlenecektir. İkinci kısımda ise, Amerikan dış politikası bağlantılı ve gelişme paradigmasını yönlendiren kurum ve kuruluşların siyaset bilimine ve siyasal gelişme kavrayışına etkisi, devletin ideolojik aygıtları terminolojisi içinde araştırılacaktır.

Üçüncü ana bölüm, siyasal gelişmedeki değişim ve kırılma noktaları üzerine odaklanıp, kavramdaki sürekliliğin izini yakalamaya çalışacaktır. Dünya üzerinde neoliberal paradigmanın egemenliği, siyasal gelişmenin anlamının toplumsal ve siyasal olandan ekonomiye kaymasıyla sonuçlanmış ve buna ilişkin teoriler üretilmiştir. Siyasal gelişme kavramı 70'li yıllardan itibaren bu teorilerin etkisinde olmuştur. Bu dönemde neoliberal kavrayışlar gelişme literatürünü yoğun olarak eleştirmesine rağmen,[64] gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler için kapitalizmin ulaştığı aşamaya uygun bir dizi düşünce ve bu düşüncelerin uygulanması için reçeteler sunmaya devam etmişlerdir. Neoliberal, pazar yönelimli anlayışlar, gelişme yazınının önceki aşamalarından çok daha fazla azgelişmiş denen ülkeler üzerinde belirleyici olmuşlardır.[65] Bu bölümde vurgulanmak istenen modernleşme ve gelişme literatüründe gelinen noktada dilin değiştiği ancak özün aynı kaldığıdır. Küreselleşme olarak kendini tanımlayan neoliberal proje, artık yalnızca Avrupa-merkezci ya da Batıyı tanımlayan kavramlar olmaktan çıkmıştır.[66]

Çalışmanın bütününde siyasal gelişme kavrayışı incelenirken ontolojik ve epistomolojik koşulları, diğer bir deyişle siyasal gelişmenin bilgisinin üretimi ve yayılması süreci ortaya konmaya çalışılmıştır. Siyasal gelişme kavrayışından ya da modellerinden söz etmek siyasal olarak gelişmemişliği ya da azgelişmişliği de içerir. Gelişmemiş toplumlar bir bütün olarak araştırma nesnesi haline gelmiş ve bu toplumlara ilişkin daha detaylı ve sistematik bilgi üretmek için sosyal bilimler daha uzmanlaşmış alt birimler olarak "ötekini" tanımlamaya yönelmiştir. Siyaset bilimi, bu uzmanlaşmış birimlerden biri olarak siyasal gelişmeye ilişkin bilgi üretmiştir. Bu süreçte ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişme Batılı olmayan dünyada istikrarsızlık

---

[64] Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** s. 20-21.
[65] **A.g.e.,** s.109.
[66] **A.g.e.,** s.119.

ve komünizme karşı uzun dönemli bir çözüm olarak görülmeye başlamıştır. Kapitalist bloğun baskın gücü ABD'nin siyasal olarak gelişmemiş toplumlara herhangi bir sosyalist ya da komünist eğilime girmeden, demokratik dünyanın belirlediği sınırlar içinde hazırlık safhasını tamamlayarak gelişme aşamasına geçebileceklerini göstermektir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, sosyalizm ya da komünizm tehlikesinin bertaraf edilmesi anlamına geldiği için gelişmenin başka yolunun kalmadığı, gelişmenin son aşamasına gelindiği şeklinde yorumlanabilecek düşünceler ve teoriler yaygınlaşmıştır. Bu düşünceler içinde siyasal gelişme kavrayışının sürekliliği yine bilim ve ideoloji ekseninde çözümlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL GELİŞME KAVRAYIŞININ TARİHSEL VE KAVRAMSAL ARKA PLANI

I. Siyasal Gelişme Kavrayışının Oluşum ve Gelişim Süreci

Tarihsel süreçte, modernleşme ile oluşan ilerleme ve gelişme fikrinin tüm yönleriyle ele alınıp teorileştirilmesi, kapitalizmin onbeşinci ve onaltıncı yüzyılda başlayan serüveninin, onsekizinci yüzyılın sonlarında sanayileşme ile doruğa çıkması ile eş zamanlıdır. Bu süreç, Condorcet'den Kant'a kadar pek çok düşünürün gelişme kavramına içkin olan bir son düşüncesi ile evrensel tarih arayışına girmelerine tanıklık etmiştir. Bu anlayışın öncüleri ise Hegel ve Marx olmuştur. Gelişme teorisinin fikir babalarını güdüleyen, kapitalist üretim koşullarındaki ani değişim hızını fark etmiş olmalarıdır. Bu düşünürler ve takipçileri, tarihin ancak değişim içinde düşünülebileceğini savunarak evrensel bir tarih geleneği[67] oluşturmuşlardır. Ancak bu gelenek içindeki gelişme kavramı ile Soğuk Savaş döneminden itibaren oluşan ve halen gelişme literatüründe hakim olan gelişme kavrayışı aynı bağlamda düşünülmemelidir. Gelişme kavrayışını yeni anlamı daha dar bir alanda oluşmuştur. Klasik gelişme geleneğini ancak düşünsel referans anlamında kullanan yeni gelişme kavrayışının amacı, gelişmeyi tarihsellik içinde çözümleyebilmek değildir. Amaç,

---

[67] Sosyal bilimlerin gelişim sürecinde tarihin yeri ya da tarih algısı için bkz. Peter Manicas, **A Realist Philosophy of Social Science,** Cambridge ve New York, Cambridge University Press, 2006, s. 103-107., Ross, **The Origins of…,** s.122-138. Richardson ve Fisher, sosyal bilim içindeki disiplinlerin tarihsel gelişimini konu edinen çalışmaları inceleyerek, bu çalışmalarda 1920'lerde baskın hale gelen Amerikan tarzı araçsal pozitivizm lehine Avrupa tarzı tarihsel yaklaşımların terk edildiğinin belirtildiğini aktarırlar. Bkz. T. Richardson, D. Fisher, "Introduction: The Social Sciences and Their Philanthropic Mentors", **The Development of the Social Sciences in the United States and Canada The Role of Philanthropy,** ed. Richardson ve Fisher, Stamford ve Connecticut, Ablex Publishing, 1999, s.12-13.

İngiltere, Fransa, Portekiz ve diğer Avrupa güçlerinin eski sömürgelerinin ekonomilerinin dönüştürülmesi ve daha eski sömürgelerden olup hala yarı-sömürge şartlarını sürdüren Latin Amerika ülkelerinden daha verimli şekilde bir şekilde yararlanılmasının sağlanabilmesi olmuştur.[68]

Yeni gelişme teorisi farklı disiplinlerdeki pek çok bilimsel yaklaşım adı ile yürütülse de, teoriden çok uygulamaya dönük olması ile dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Teorinin yukarıda belirtilen amaçları düşünüldüğünde uygulamaya dayalı yönünün ağır basması kaçınılmazdır. Doğrudan gelişme teorisinin içinde yer almayan akademisyenler dahi, gelişme teorisini en azından eski sömürgelerin halklarına bir şeyler yapabilme isteğinin yönlendirdiği iyi niyetli bir alan olarak görmüşlerdir. Pek çok farklı alandaki sosyal bilimci, sömürgelere müdahale edilmesi konusunda hemfikir olmuştur. Dolayısıyla bu yaklaşım felsefi tartışma ve teoriden daha ağır basmıştır.[69]

Soğuk Savaş döneminde ön plana çıkan gelişme teorisinin siyasal boyutu ile ilgilenen alanı 'siyasal gelişme' *(political development)* olarak tanımlanmaktadır. Siyasal gelişme Soğuk Savaş dönemi ideolojisi ile bağlantılı bir biçimde, Amerikan siyaset biliminin temel kavrayışlarından biri haline gelmiştir. Siyasal gelişmeye ilişkin çalışmaların ünlü teorisyenleri Huntington ve Dominguez, literatürü inceledikleri kitaplarında siyasal gelişme araştırmalarının köklerini 1950'lere götürseler de; bu araştırmaların bilinçli bir şekilde kavramlaştırılıp model oluşturabilme girişimlerinin ancak 1960'larda gerçekleşebildiğini ve sözkonusu on yılın siyasal gelişmeye ilişkin çok sayıda makale ve kitabın yayınlandığı bir dönem

---

[68] Colin Leys, **The Rise and Fall of Development Theory,** Nairobi, Indianapolis ve London, Villiers Pub., 1996, s.4-5.

[69] Leys, **The Rise…** s.5. Amerikan sosyal biliminin oluşum sürecinde Avrupalı kavram ve teorileri kendi pragmatist entelektüel geleneklerine eklemlediklerini ve pratik sorunlara yönelik bir sosyal bilim yarattıkları konusunda bkz. Kim, **Genealogy of the Idiographic…,** s. 423-426.

olduğunu belirtirler.[70] Bu yeni yayın ve araştırmaların artışında etkili olan pek çok faktörden söz edilebilir. Bunlardan ilki kavrayışın ortaya atılıp yaygın olarak kullanıldığı dönemin siyasal, ekonomik, toplumsal koşullarıdır. Bu koşulların ara kesitini Soğuk Savaş dönemi oluşturmaktadır. Diğer etken ise, sosyal bilimlerdeki kuramsal gelişmelerdir. Bu etken, dönemsel koşullardan bağımsız değildir. Egemen siyaset bilimi paradigması olarak pozitivist siyaset teorisinin gelişmesi ve buna dayalı yaklaşımlar siyasal gelişme kavramının içinin doldurulmasında büyük ölçüde etkili olmuştur.

A. Dönemsel Koşullar

Siyasal gelişme belirtildiği gibi, Soğuk Savaş koşullarının belirleyiciliği altında oluşmuş Amerikan kökenli bir kavrayıştır. Soğuk Savaş koşulları ile özellikle vurgulanmak istenen, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Üçüncü Dünya ülkelerine karşı tutumudur. Kesselman, ABD'nin klasik sömürgeciliğin tasfiyesi ile bağımsızlığını kazanmış yeni uluslara ilişkin tutumunun, giderek Avrupa'nın klasik sömürgecilik dönemlerindeki sömürge devletlerine ilişkin tutumuna benzediğini belirtmiştir. Sözkonusu tutumun, Amerika'nın desteklediği ekonomik ilerleme ve siyasal istikrar olmaksızın bu ülkelerin komünizme dönüşebileceği tehdidine karşı geliştirildiğini savunmuştur.[71] Leys de aynı şekilde, yeni ulusların Soğuk Savaş döneminde esas tehlike olarak görülmelerinin gelişme teorisinin oluşumunda belirleyici unsurlardan biri olduğunu ifade ederek, yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerin gelişimini konu edinen bir alana bu tehlikenin korkusunun kaçınılmaz

[70] Huntington ve Dominguez, **Siyasal Gelişme,** s.1.
[71] M. Kesselman, "Order Or Movement? The Literature of Political Development as Ideology" , **World Politics,** vol.26, no.1, 1973, s. 139.

olarak yansıdığını açıklamıştır.[72] ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün sömürge sahibi ülkeleri, bu sömürgelerden kurtulma ve küresel boyutta birleşik bir kapitalist imparatorluk tasarısına girmeye teşvik etme veya zorlama amacını benimsemiştir. Bu nedenle II. Dünya Savaş'ından sonraki çözüm, çok taraflı kurumlar ağı ve tartışmasız bir ABD liderliğinin karmaşık birleşimi çerçevesinde olmuştur. Geriye bakıldığında çok taraflılığa yapılan vurgu, komünizm ve Üçüncü Dünya Milliyetçiliğinin ABD'ye meydan okuduğu ve ABD'nin en azından başlıca müttefiklerinin birliğini ve rızasını güçlendireceği bir kurumsal çerçeveye ihtiyaç duyduğu gerçeğinin bir sonucudur.[73]

Tarihsel ve dönemsel koşulların etkisiyle ortaya çıkan ve pratik kaygılar güden Amerikalı gelişme teorisyenleri belirttiğimiz gibi, tarihsel çerçeveyi gözardı etmişlerdir. Yükselen kapitalizmle ortaya çıkan ilk düşünürler ise gelişme teorisinin geniş bir tarih algısının içine yerleştirilmesini gerekli görmüşlerdir. Ancak böyle bir algılama, Soğuk Savaş dönemi teorisyenlerinin diğer düşünürlerin yanında, Marx'ı da ciddiye alması anlamına gelecektir. Marx'ı ciddiye almak, yükselen savaş koşullarında ve sonrasında yalnızca bilimsel olmamak anlamına gelmemektedir. Herhangi bir Marksist yaklaşım, ABD küresel hegemonyasının düşünsel yapıtaşlarına engel olacağı için bu alanda çalışanların işlerini kaybetmelerinin de en temel gerekçesini oluşturmuştur.[74] Dolayısıyla Soğuk Savaş, yarattığı histerik anti-komünizm atmosferi dolayısıyla, başta ABD olmak üzere tüm ülkelerde düşünce özgürlüğünü kısıtlamış, hatta yer yer yoketmiştir.[75] Bununla birlikte gelişme teorisyenlerinin çoğu, çalışmalarının bilimselliğine özel vurgu yaparak ideolojik

[72] Leys, **The Rise and….**, s.5.
[73] Aijaz Ahmad, "Günümüz Emperyalizmi", Ed. L. Panitch ve C. Leys, çev. Ergin Bulut, **Socialist Register 2004, Günümüzde Emperyalizm ve Emperyal Tehdit,** İstanbul, Alaz Yayıncılık, s. 67.
[74] Leys, **The Rise and Fall….**, s.6
[75] Taner Timur, **Toplumsal Değişme Ve Üniversiteler,** Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s.240.

olmadıklarının altını çizmiştir. Amerikan bilimsel hegemonyası içindeki gelişme teorisinden farklı düşünmek ya da gelişmenin farklı yollarından söz etmek ise ideolojinin kendisi haline getirilmiştir. Evrensellik ölçütü çerçevesinde yaratılan bilim-ideoloji ikiliği, bilim karşıtı olarak suçlanmanın temel referansı haline gelmiştir.

Üçüncü Dünya'daki sosyal ve siyasal değişmenin akademik ilgi alanı haline gelmesi ve II. Dünya Savaşı sonrası Birleşik Devletler dış politikasına eşlik etmesinin pek çok nedeninden söz edilebilir. II. Dünya Savaşı ile yükselen faşizm ve Nazizm, Stalinizm, 1929 Büyük Buhran'ın ardından oluşan depresyon etkisi, McCartizm, Soğuk Savaş gelişme söylemini etkileyen ana faktörlerdir. Üçüncü Dünya ülkelerindeki sosyal ve siyasal değişim çalışmaları ile meşgul olan liberal teorisyenler için 1945 sonrası Afrika, Asya, Latin Amerika ve Ortadoğu'da yeni bağımsızlığını kazanmış ulusların sanayileştiği veya yarı sanayileştiği tarih olmuştur. Sanayileşmenin oluşturduğu, kentleşme, okur-yazarlığın genişlemesi, eğitim ve medya gibi değişiklikler modernleşmenin belirtisi olarak görülmüştür. Ancak asıl beklenti, sanayileşme ile oluşacak ekonomik şartlardaki ilerlemelerin daha demokratik rejimlerin oluşumuna yol açacağı üzerinedir. Böyle rejimlerin sosyalizm ya da komünizmin cazibesine kapılmayacağı da düşünülmüştür. On yıldan daha kısa bir süre içinde, sonuçlar ekonomik gelişmenin siyasal gelişmenin en önemli boyutu olarak görülen demokrasiye ulaştırmadığını göstermiştir.

Siyasal gelişmenin ilk öğrencileri, Üçüncü Dünya ile ilgili araştırmalarında beklentilerinin gerçekleşmediğini görmeye başlamışlardır.[76] Hungtinton, 1967 yılında "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma" adlı makalesinde siyasal gelişmenin

---

[76] Gendzier, **Managing Social…**, s.5.

her zaman ileriye doğru bir değişim olarak görülmesinin yanlışlığını kanıtlamak için gelişmekte olan ülkelerde demokrasi ve yarışmacılık yerine otokratik askeri rejimler ve tek parti rejimleri yönünde bir eğilimin baskın olduğu, istikrar yerine darbe ve isyanların yarattığı bir kargaşa ortamınının varlığını gözler önüne sermiştir.[77] Bu kanıtlar doğrultusunda Huntington 'siyasal gelişme' yerine 'siyasal değişme' kavramının kullanılmasını, bu kavramın bozulmaları da içine alacağı ve herhangi bir normatiflik içermeyeceği gerekçesi ile savunmuştur.[78] Böylece siyasal gelişmenin düz çizgisel bir ilerleme ile gerçekleşmemesi, egemen siyaset bilimi içinde içerilerek ve meşrulaştırılarak gelişme karşıtı söylemler bilimsellik sınırının dışına atılabilmiştir.

B. Sosyal Bilimlerdeki Kuramsal Gelişmeler

Amerikan siyaset biliminde siyasal araştırmanın doğası hakkında Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan karşıt görüşlerin kökeni, bahsettiğimiz rakip bilgi teorileri arasında var olan daha eski ve derin bir çatışmaya dayanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan siyaset biliminde bu rekabet, epistomolojik kaynağı pozitivizm ve temelde İngiliz ampirizmi olan 'davranışsal devrimin' egemenliği ile sonuçlanmıştır[79].

Siyasal gelişme kavramının oluşum ve gelişimi sürecinde sosyal bilimlerdeki kuramsal gelişmeler, daha önce belirtildiği gibi Soğuk Savaş'ın anti-komünist ortamından bağımsız değildir. Reisch'ın ifadesiyle, yurtsever bağlılık yeminlerinin şart olduğu üniversitelerde, antikomünizm artık bir tutum olmaktan ziyade kurumsal

---

[77] Huntington, **AÜHFD,** 1967, s62-63.
[78] Ali Yaşar Sarıbay, **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji,** s.173-74.
[79] E.F.Miller, "Positivism, Historicism and Political Inquiry", **The American Political Science Review,** vol.,66, no.,3, 1972, s. 796.

ve akademik hayatın resmi bir özelliği haline gelmiştir.[80] Sosyal bilimlerdeki kuramsal gelişmeler ile Amerikan bilimsel hegemonyası arasındaki ilişkiyi Gendzier, demokrasinin geliştirilmesi bağlamında ifade etmiştir. Gendzier'e göre, siyasal gelişme teorilerinin sistemleştirdiği siyaset ve toplum hakkındaki yorumlar, Amerikan toplumunun belirli bir bakış açısının ürünüdür. 1950 ve erken 1960'larda şekillenen bu bakış açısı, McCarthyizm'den Soğuk Savaş'a kadar, ulusal ve uluslararası gelişmelerin yönlendirdiği tartışmalarla ifade edilmiştir. Sosyal bilimler içindeki eğilimler bu iklimden etkilenmiştir. Savaş sonrası bir nesil siyaset bilimci tarafından yapılan liberal demokrasinin revizyonist teorileri, demokrasinin giderek muhafazakarlaşması anlamına gelmektedir. Bu analizler, önce çağdaş Amerika ve Anglo-Sakson siyasal sistemlerine, ardından siyasetin apolitikleştiği, elitlerinin taraflı olduğu Üçüncü Dünya ülkelerine uygulanmıştır.[81] Siyasal gelişme çalışmalarının uluslararası bir bağlam içinde oluşturulması, gelişme doktrininin dış politika ile yakınlaşması kadar demokrasinin muhafazakar tanımı ile de yakınlaşmasını içerir.[82]

Leys, benzer bir doğrultuda, sosyal bilimlerdeki kuramsal gelişmeler ile Amerikan hegemonyası arasındaki ilişkiyi eleştirel sosyal bilimin 1948'den beri sistematik olarak yok edilmeye çalışılması çabası içinde açıklamıştır. Eleştirel sosyal bilimin yok sayılması süreci, sadece birçok akademisyenin işlerini kaybetmesi veya siyasal görüşleri nedeni ile (gerçek ya da iddia) atamaları yapılmamasından ibaret değildir. Akademik yöneticilerin suç ortaklığı, jurnalcıların sistematik kullanımı ve Amerikan Üniversitesi Profesörleri Derneği'nin dönemin genel şovenizminin etkisi

---

[80] G.A. Reisch, **How the Cold War Transformed Philosophy To the Icy Slopes of Logic,** New York, Cambridge University Press, 2005, s.20.
[81] Gendzier, **Managing Social…**, s.4.
[82] **A.g.e.**, s.4.

ile Amerikan devlet politikasını sorgulayan her türlü eğitim ve araştırmayı bertaraf etmesi bu sürece dahil olan unsurlardır.[83] Sözkonusu uygulamalar, bilim ve ideoloji ekseninde kurumsallaşma parametresinin bir sonucudur. Kurumsal pratiklerin eleştirel düşüncenin yok sayılması için gösterdiği çaba ideolojik bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal bilimler içinde siyaset bilimi açısından çarpıcı olan, Gabriel Almond'un ve onun temsil ettiği ekolün, siyaset bilimini bir Amerikan disiplini olarak değerlendirmesidir. Almond'a göre, siyaset bilimine Platon'dan Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin kuruluşuna dek, yalnızca birkaç yüz siyasal teorisyen ve felsefeci katkı sağlarken, o dönem için yaklaşık yirmi bin Amerikan profesyonel siyaset bilimcisi bulunmaktadır ve dünyadaki on siyaset bilimcisinden dokuzu Amerikalıdır. Sosyal bilimler arasında en hızlı gelişen disiplin olmasını, üniversite ve kurumlarıyla birlikte bir Amerikan olgusu olarak görmüştür.[84] Bu denli Amerikan kökenli olduğu ileri sürülen ve kurumsallaşması hızla yaygınlaşan bir disiplinin, Amerikan siyaseti ve Amerikan siyasal sistemine ilişkin yaklaşımları siyaset biliminin tümüne yayarak hegemonik hale gelmesi ise kaçınılmazdır. Ball, siyaset biliminin yapılanmasında fikir ve teorileri vurgulamak yerine disiplini şekillendiren siyasal bağlam ve kurumsal kayıtlara odaklandığı çalışmasında, Amerikan siyaset biliminin gelişiminin, içinde bulunduğu ve karşılık verdiği tarihsel ve siyasal bağlamdan ayrı düşünülemeyeceğini belirtir.[85] Tarihsel koşulların etkisinde olgunlaşan sosyal bilimlerdeki kuramsal gelişmeler, siyasal gelişme kavrayışının

[83] Leys, **The Rise and Fall…** s.6.
[84] Gabriel A. Almond, "Political Theory and Political Science", **American Political Science Review,** vol. 60, no.4, Aralık 1966, s.869.
[85] Terence Ball, "American Political Science in Its Postwar Political Context", Ed. James Farr ve Raymond Seidelman, **Discipline and History: Political Science in the United States,** Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1993, s.207.

arka planını oluşturan ontolojik ve epistemolojik temelleri kavrama olanağını tanır. Bu nedenle özellikle siyaset bilimi açısından etkin olan kuramsal gelişmelerin ayrıntılı incelemesi yerinde olacaktır.

1. Pozitivist Siyaset Teorisinin Egemenliği

Pozitivizmin Amerikan siyaset bilimi içindeki etkisi, 20. yüzyılın başlarından itibaren izlenebilir.[86] Konumuzun başlangıç dönemine işaret eden II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, pozitivist epistemoloji ve metodoloji siyasal gelişme çalışmalarında da görülebileceği gibi giderek daha baskın hale gelmiştir. Bu bağlamda, öncelikle pozitivist bilgi anlayışının dayandığı temel öncülleri kabaca ele almak gerekmektedir.

Pozitivizmi, hem epistemoloji hem de sosyoloji alanında popüler hale getiren kişi kuşkusuz Auguste Comte'dur. Comte, pozitivist bilgi anlayışını ünlü *Üç Hal Yasası*'na dayandırmaktadır. Toplumlar bilgi üretme ve bilgiyi temellendirme açısından üç farklı aşamadan geçerek gelişmektedir. Bunlar teolojik aşama, metafizik aşama ve pozitivist aşama olarak sıralanmaktadır. Pozitivist aşama, Comte'a göre bilimin egemen olduğu aşamadır ve insanın bilgilenme süreci de bu üç aşamadan geçerek gelişmektedir.[87] Comte'a göre pozitivizmin zafer kazanmasıyla teolojik ve

---

[86] Giddens, pozitivizmi, biri daha dar ve özgül, diğeri daha genel olmak iki kullanım biçimi arasında ayrım yaparak değerlendirmiştir. Dar anlamda, toplumsal teori ve epistemolojiye odaklanan biçimi, Comte'un egemenliği altında olup Viyana çevresinin mantıksal pozitivizmi ile varlığını sürdürmüştür. Bu kullanım biçiminin teorisyenleri kendilerini pozitivist olarak adlandırırlar. Genel biçimde kullanımını pozitivist felsefe olarak adlandıran Giddens, tarihte ikinci gruptakilerle daha sık karşılaşıldığını belirtir. Ayrıca iki temel kullanım biçimi yanında pozitivist sosyoloji adını verdiği, Comte'un sosyolojinin doğuşunun pozitivizmin düşünsel zaferi ilan ettiği bir üçüncü kategori daha eklemiştir. Her ne kadar, Giddens, Savaş sonrası yıllarda pozitivizmin bu üç anlamının bir ölçüde tekrar birleştiğini belirtse de (bkz. A. Giddens, **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori,** çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2001, s. 146-147), bu çalışmada siyasal gelişme kavramının teorik altyapısı üzerinde daha etkili olduğu varsayımı ile dar anlamdaki kullanım biçimi temel alınacaktır

[87] Gencay Şaylan, **Postmodernizm,** Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 178.

metafizik aşama bir daha rastlanmamak üzere ortadan kaybolacaktır. Bu anlamda Aydınlanma'nın temel felsefesini benimseyen Comte, düşünce ve toplum hayatındaki devrimci değişikliklerin yolunun açılması konusunda Aydınlanma düşüncesinden ayrılmıştır. Comte'un pozitivizmi ilerleme temasını korumuştur ama radikal bir ilerleme değil, 'düzen' içinde ilerleme onun düsturu olmuştur.[88] Bu çerçevede, ilerlemenin son aşaması olan pozitivist aşamada, bilim gerçek ve doğruluğun kesin belirleyicisi olunca, ortaçağda teolojinin işgal ettiği yeri devralmıştır. Doğa bilimlerinin sağladığı teknik verimlilik ve mekanik kesinlik yalnızca bilim adamlarının değil, artık doygun hale gelmiş burjuvazinin de temel idealleri haline gelmiştir. Ancak, yukarıda belirtilen düzen içinde ilerleme anlayışına koşut biçimde bu idealler, on yedinci yüzyıldaki devrimci referanslarından farklı olarak kesinlik, güvenlik ve istikrar için paylaşılmıştır. Sosyal bilimcilerin doğa bilimlerini karakterize eden ölçülebilir kesinliği sağlama konusundaki hevesleri, ampirizm ve pozitivizme dayalı bilgi anlayışı ile gerçekleşmiştir.[89] Bu bağlamda, Comte'un toplumun bilgisini edinmeyi istemesinin arka planında, ilerlemeyi önceden öngörebilmek ve iktidarın işleyişini kolaylaştırmak ve düzeni muhafaza etmek yatmaktadır. Çünkü ilerleme içinde düzenin gerçekleştirilmesi toplumsal güçlerin hesaplanabilmesine bağlıdır. Dolayısıyla Comte'un bizzat kurmuş olduğu seküler bir insanlık dinine davet ettiği günlerde, istatistik biliminin kurulmuş olması ve gelişmesi şaşırtıcı değildir. Ayrıca istatistik kelimesinin etimolojik kökeninin siyasi

---

[88] Giddens, **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori,** s. 147.
[89] J.H. Hallowell, "Politics and Ethics", **The American Political Science Review,** vol. 37, no.4, 1944, s. 643.

aritmetik olduğu da[90] göz önünde bulundurulduğunda pozitivizmin kesinlik ve güvenlik arayışındaki işlevselliği, daha çarpıcı olarak karşımıza çıkacaktır.

Pozitivist aşamanın bilimsel bilgi olarak kabul ettiği bilgi türü belli özellikler taşımaktadır. Birinci olarak, bilimin alanı içine ancak ölçülebilen objelerin ya da ilişkilerin girdiği varsayılmaktadır. Buna göre, şu ya da bu yolla ölçülemeyen objelerin bilgisi olmayacaktır. Diğeri, bir bilgiye bilimsel yöntem ile ulaşıldıktan sonra o bilgi her zaman doğruyu temsil edecektir. Üçüncü olarak, bilimin bir zorunluluğu ya da gerekliliği yansıtmadığı kabul edilmektedir. Zorunluluk ve gereklilik, bilim için değil ahlak için geçerli nitelikler olarak ele alınmıştır. Bilim için geçerli ölçüt ya da nitelik, doğru/yanlış değerlendirmesi olacaktır. Pozitivist bilgi anlayışına göre, doğruluk esas olarak ampirik doğruluk ya da bir başka deyişle test edilebilirlik biçiminde tanımlanmaktadır.[91] Pozitivistler, 'bir şeyin' kavramsallaştırılmadan önce algılanabileceğini kabul ederler. Genel kavramlar, bahsedilen birincil ve kavramsallaştırılmamış verilere dayanarak inşa edilir. Bu epistemolojik bakış açısı daha ileri giderek, insan zihninin normal durumunda zaman ve mekandan bağımsız olarak aynı şeyleri aynı yönde algılayabileceğini iddia eder. Deneyim üzerine kurulan bilginin nesnelliği de, bu yolla doğrulanabilirlik ilkesine bağlanabilir. Mantıksal pozitivizmin temel aldığı doğrulanabilirlik ilkesi, dış dünya hakkındaki ifadelerimizin deneyimlerle test edilerek anlamlı olabileceğini savunur.

---

[90] Çelik, **Marksizm, Pozitivizm ve Siyaset,** s.201-202. İstatistik kelimesinin etimolojik kökeni hakkında bkz. (http://www.turkcebilgi.com/istatistik/ansiklopedi#ansiklopedi) (Erişim tarihi, 20.11.2010) "İstatistik kelimesi Modern Latincedeki *statisticum collegium* (devlet konseyi) ve İtalyancadaki *statista* (devlet adamı, politikacı) kelimelerinden türemiştir. Kelime ilk olarak Almanca'da Gottfried Achenwall tarafından devlete ait verilerin sunulduğu *Statistik* (1749) adlı eserde devlet bilimi anlamında kullanılmıştır. Bu tanımı içeren İngilizce terim ise o dönemde *political arithmetic* (siyasi aritmetik) olarak geçmekteydi. İstatistik kelimesi veri toplama ve sınıflandırma anlamını ise yaklaşık olarak 19. yüzyılın başlarında kazandı. *Statistik* adlı eserin temel amacı hükümet tarafından ve yönetimsel organlar tarafından kullanılacak veriler sunmaktı."

[91] Şaylan, **Postmodernizm,** s.179.

Diğer bir deyişle hiçbir ifade, ilkesel olarak doğru veya yanlış olarak gösterilmediği ya da ampirik gözlemlere referans verilmediği sürece anlamlı değildir.[92]

Bu doğrultuda bilim adamları on dokuzuncu yüzyılda insanı ve doğayı içine alan tüm evreni, ampirik olarak gözlemlenebilen ve deneye tabi tutulabilen olgular olarak değerlendirdiler. Pozitivist çerçeve içinde ampirizme artan vurgu metafizik problemlerin, felsefenin anlamsız kılınarak deney dışı alana itilmesine neden oldu. İnsanlar özellikle de bilim adamları, bu süreçte 'niçin' sorusu yerine 'nasıl' sorusunu sormaya başladılar. Değer yargıları nesnel gerçekliğin değil öznel tercihin ifadesi olarak görüldü.[93] Pozitivizmin bilim-felsefe ya da bilim-ideoloji gibi ayrımları ile tam bu noktada yüz yüze geliyoruz.[94] Diğer bir deyişle, pozitivizmin nesnellik ilkesi bizi, olgu-değer ayrımına[95] götürmektedir. Pozitivizmin dayandığı olgu-değer ayrımı pozitivist siyaset teorisi açısından ideolojileri, felsefe niteliğindeki siyasal düşünceleri bilimsellik sınırının dışına atmıştır. Bu anlayışla, daha önce belirtildiği gibi, Amerikan siyaset bilimi içinde Soğuk Savaş döneminde sosyalizm ya da komünizm, ilerleyen dönemlerde ise oluşturulan yeni düşmanlar, bilimsellik eşiğinden içeri alınmayarak ideoloji alanına 'mahkum' edilmiş ve bilim dışı ya da 'siyasallaşmış' bilim olmasına hükmedilmiştir. Pozitivist epistemolojiye göre, sosyal bilimler, nesnelliği sağlamak için değerleri sınamamalıdır ve bu nedenle nasıl doğa

---

[92] Miller, **Positivism, Historicism…,** s.798. 1930'lu yıllarda "Viyana Çevresi" adıyla anılan bir çevre içerisinde geliştirilmiş olan ve "neopozitivizm", "mantıkçı ampirizm" gibi adlarla anılan mantıksal pozitivizm kendisini neredeyse biricik bilim felsefesi olarak sunmaktan çekinmemiştir. Neopozitivizmin Anglo- Amerikan dünyasına yansıyan etkileri, bu dünyadan her yana yayılmış ve bu durum 1970'li yıllara kadar sürmüştür. Bkz. Doğan Özlem, **Felsefe ve Doğa Bilimleri,** İnkılap, İstanbul, 2003, s. 14.
[93] Hallowell, **Politics and Ethics,** s. 643.
[94] Siyaset felsefesi ve siyaset bilimi ayrımı konusunda bir yaklaşım için bkz. L.Strauss, "What is Political Philosophy", **The Journal of Politics,** vol.19, no.3, 1957, s. 343-368.
[95] Olan ile olması gereken keskin ayrımın, bilimin, olgular ve olgular arasındaki nedensel ilişkiler üzerine kurulduğu ve gelecek ile ilgili kestirimler yapılabildiğine ilişkin yaklaşımın sosyal bilimciler arasındaki yaygınlığı ve değerlerin bilimsellikteki yerine ilişkin ayrıntılı bir analiz için bkz. G. Myrdal, **Value in Social Theory A Selection of Essays On Methodology By Gunnar Myrdal,** Ed. Paul Streeren, özellikle, s.48-54.

bilimleri doğada olguları değiştirmeden ele alıyorsa, sosyal bilimler de toplumdaki olgularla kendisini sınırlamalıdır. Sosyal bilimler, toplumda var olan değerleri veri olarak kabul etmek durumundadır. Amerikan sosyal bilimi açısından böyle bir paradigmanın avantajlarını, Ross yerinde bir yaklaşımla açıklamıştır: Bu paradigmada tarihsellik göz ardı edilerek sürekli bir liberal ilerleme takip edilebilmiştir. Amerikan ideallerinin hızla değişmesinin pek çok iktisatçı, sosyolog ve siyaset bilimcileri üzerinde yarattığı huzursuzluk bilimciliğe[96] dayanmakla giderilebilmiştir. Bilimcilik, dinamik yeni dünyayı kontrol edebilme kolaylığı ile birlikte profesyonelliğin ve dar uzmanlık alanlarının oluşumu gibi fırsatlar da sağlamıştır.[97]

Bilimcilik yaklaşımı içinde olgu-değer ayrımını benimseyen Kelsen'e göre, siyaset biliminin konusu siyasettir. Siyaset, başta devlet olmak üzere bir sosyal düzenin kurulması ve sürdürülmesine yönelen eylemdir. Siyaset bilimciler elbette insanların siyasal eylemlerini dayandırdıkları değerleri dikkate alırlar ancak farklı değerlerin farklı siyasal sistemlerin kurulması ve sürdürülmesinde öngörülebileceğini ve siyasal sistemleri tanımlarken bu değerlerin biri veya diğerinin önceden varsayılamayacağını da kabul ederler. Aksi takdirde Kelsen'e göre siyaset bilimciler siyasetin bilimi ile değil siyasetin bir aracı olan 'siyasal' bilim ile uğraşmış olurlar. 'Siyasal'laşmış bilim artık bilim değil, ideolojidir.[98] Bu ifadeler, siyaset bilimi açısından bilim ve ideoloji ayrımının mutlaklaştırılmasının doğrudan yansımasıdır.

---

[96] Bilimcilik, pozitivist epistomoloji ve metodolojinin ideolojik bir işlevsellik yüklenmesidir. Bu çerçevede kuramsal gelişmeler gözlem ve deneylerle doğrulanmak zorundadır. Bilim her türlü zaman ve mekanda eşit ölçüde geçerli ve evrensel addedildiği için hangi bilginin otoriter olarak nitelendirileceğini belirleyen ölçütleri de kendisi tanımlar. Bkz. Köker, **İki Farklı Siyaset,** s. 85-89, R. Lee, "Karmaşıklık Çalışmaları", ed. R. Lee & I. Wallerstein, **İki Kültürü Aşmak,** s.141, Ross, **The Origins of…**, s.428-437.

[97] Ross, **The Origins of…,** s.467.

[98] H. Kelsen, "Science and Politics", **The American Political Science Review,** vol.45, no.3, 1981, s. 646.

Daha önce sözü edildiği gibi, siyasal gelişme kavrayışının siyasal değişme kavrayışına doğru yönelmesi ve altta belirtileceği üzere, demokratikleşme anlamından istikrar anlamına doğru yönelmesi, siyasal gelişme çalışmalarının pozitifleşme çabalarını yansıtmaktadır. Siyasal gelişme kavramının pozitifleşme çabalarının teorik alt yapısını oluşturan pozitivist siyaset teorisinin bilimsellik anlayışı ile örgütlenme modelini oluşturan liberal siyasal iktidar modelinin taşıdığı ortak özellikler Köker'in ifadesiyle:

> "Buradaki ilk açık bağlantı noktası, liberalizmin siyasal örgütlenmenin ilkeleri düzeyinde benimsediği herkes için ortak bir iyi siyasal topluluğun kurulamayacağı, aslolanın her bireye kendi iyisini gerçekleştirme olanağını sağlayacak bir haklar ve özgürlükler düzeni olduğu anlayışıdır ki doğrudan doğruya pozitivist siyaset teorisinin 'olan'ı incelemeye yönelip 'olması gereken'i metafizik olarak dışlamasıyla bağlantılıdır. Bir diğer deyişle pozitivizmin, siyaset bilimine yüklediği işlev, mevcut bir siyasal sistemin işlerliği içinde gelişen siyasal olgu ve süreçlerin açıklanması, buna karşılık bir açıklama yapılırken 'siyaset felsefesi'ne yani 'İyi toplumsal-siyasal örgütlenmenin temel ilkeleri ne olmalıdır?' türünden sorularla ilgilenilmemesi biçimindedir."[99]

Liberal teori ile pozitivist epistemoloji arasındaki yakınlık, pozitivizmin Amerikan siyaset bilimi içinde, yirminci yüzyılın başlarından itibaren giderek ağırlığını artırması ile sonuçlandı.[100] Hallowell, 1944 yılında yayınladığı makalesinde bu konu üzerinde durarak, siyaset bilimcileri arasında pozitivizmin artan etkisine ilişkin çalışmalardan örnekler sunmuştur. Ancak, özellikle bir sosyal antropolog olan Whyte'ın çalışmasını temel almıştır.[101] Whyte'ın siyaset bilimcilere, öncelikle siyasal davranışın betimleme ve analiziyle ilgilenmedikleri için karşı çıktığını; pek çok Amerikan siyaset bilimcisinin siyasetin yöntemi ile ilgili ciddi bir şekilde çalıştığını ve Whyte ile benzer sonuçlara ulaştığını aktarır. Yeni kavram ve

---

[99] Köker, **İki Farklı Siyaset,** s.67.

[100] Hallowell, **Politics and Ethics,** s.641-642.

[101] W.F. Whyte, "Instruction and Research A Challenge to Political Scientist" **The American Political Science Review,** vol.37, no.4, 1943, s.692-697. Hallowell'in Whyte'a ilişkin yorumu ile başlayan tartışma bu dergi içinde yazarlar arasında devam eden karşılıklı cevaplaşmaların yanında başka yazarların da katılmasıyla genişlemiştir. Bkz. W. F. Whyte, "Politics and Ethics: A Reply to John H. Hallowell", **The American Political Science Review,** vol. 40, no.,1946, s. 301-307., J. H. Hallowell, "Politics and Ethics: A Rejoinder to William F. Whyte", **The American Political Science Review**, vol.40, no.2, 1946, s. 307-312., Gabriel A. Almond,"Politics, Science, and Ethics", **The American Political Science Review,** vol. 40, no. 2, 1946, s. 283-293.

araştırma teknikleri geliştirmek için zaten çalışma yapan siyaset bilimcilerinin Whyte'ın neye karşı çıktığını anlayamadıkları, Hallowell'in eleştirdiği temel noktadır. Diğer yandan Whyte'ın siyaset bilimcilerinin Amerikan sistemini savunmak ve Amerikan sisteminin düşmanlarına hücum etmek için ciltlerce yazı yazdıkları ve bu yazılarda siyasal felsefe ve siyasal etik ile uğraşmalarına rağmen yalnızca siyaset bilimini unuttukları yönündeki meydan okumasını eleştirir.[102]

Hallowell, eleştirme nedeni olarak da faşizm deneyimi ve Amerika'nın Savaş'a katılmasını gösterir. Siyaset bilimcilerinin bir birey olarak, yurttaş olarak ya da bir araştırmacı olarak, geleceklerini belirleyen bir durumda geçmiş yıllarda odaklanmadıkları demokratik değerlere bağlılıklarının şart olduğunu ve aksi bir durumun kendilerini suçlu ilan edeceğini belirtir.[103] Almond da, Whyte'ın siyaset bilimcinin etik amaç gütmemesi gerektiği ve demokrasi hakkında yazmasını zaman kaybı olarak gördüğü konusunda, Hallowell'in eleştirilerini paylaşır.[104]

Bu tartışma yakından incelendiğinde pozitivizm ile liberal teori arasındaki ilişkinin tersine çevrilmesi durumu sözkonusu olmaktadır. Diğer bir deyişle, siyasal gelişme bir boyutu ile demokrasi/totaliterlik ikiliğinin gelişmişlik ve gelişmemişlik üzerinden kurgulandığı demokratikleşme sürecidir. Bu durumda siyasal gelişmenin pozitivist siyaset teorisinin öngördüğü olgu-değer ayrımının tersine, Hallowell ve Almond'un savundukları gibi etik değerlendirmeleri de içermesi kaçınılmaz olmaktadır. O halde pozitivist siyaset biliminin siyasal gelişme araştırmalarında etkili olduğu varsayımı geçerli olmayacaktır. Ancak siyasal gelişme kavramı yerine siyasal değişme kavramının benimsenmesine yönelik çabalarla birlikte, siyasal gelişme kavramı demokratikleşme anlamından ziyade istikrar anlamını kazanmıştır.

---

[102] Hallowell, **Politics and Ethics,** s.640-641.
[103] **A.g.e.,** s.641-642.
[104] Almond, **Politics, Science, and Ethics,** s.285.

Kavramsal boyuttaki değişim, kavramın normatiflik ve değer yargısı içermemesi konusunda, anlamsal değişim ise istikrar anlamındaki düzen algısı konusunda pozitivizmin ana temalarını korumuşlardır. Değişimin temel nedeni, gelişme ve demokratikleşmenin Üçüncü Dünya ülkelerinde beklenilen sonucu vermemesi üzerine mevcut hegemonyayı meşrulaştırabilme kaygısıdır. Diğer yandan ilk dönem siyasal gelişme araştırmalarındaki demokratikleşme vurgusunun yasal-kurumsal bir boyut içerdiği ve savaşın ardından sahip olunan iyimser koşullar ile ilgili olduğu da akılda tutulmalıdır.

Özetle, pozitivizm olan ile olması gereken, olgu ile değer arasında yaptığı ayrım temelinde bilimi olanı açıklayan, değer yargısı içermeyen bir faaliyet olarak tanımlamakla, bilim ile bilim olamayan arasında kesin bir tercih yapmıştır. Pozitivist anlayışa uygun bir siyaset anlayışında bilimin ideoloji, doktrin veya felsefe niteliğindeki düşüncelerden üstünlüğü kabul edilmiş olmaktadır. Bu üstünlük aynı zamanda, sadece olanı açıklamaya yönelen pozitivizm için mevcut bir toplumsal-siyasal örgütlenme tarzının meşrulaştırılması anlamına gelmektedir. Nitekim pozitivist anlayışa uygun siyaset bilimi teorileri (başta davranışsalcılık ve yapısal-işlevselcilik olmak üzere) modern liberal demokrasileri ele alırken bu düzenin eleştirilmesine değil, esasında iyi olarak kabul edilen bu düzenin sorunlarının nasıl çözülebileceğine yönelmiştirler.[105] Pozitivist siyaset teorisinin benimsediği bilim ve ideoloji karşıtlığının ideolojik işlevselliğini açığa çıkaran temel parametre, bilimsel nesnellik ölçütüdür. Olgu-değer ayrımı üzerinden oluşturulan nesnellik parametresi, eleştirel düşüncenin yollarını kapatarak var olan düzenin sürdürülebilmesine hizmet

[105] Köker, **İki Farklı Siyaset,** s.121-23.

eder. Böylelikle mevcut iktidar yapılarının yarattığı eşitsizliklerin örtbas edilmesi de mümkün olur.

2. Davranışsal 'Devrim'

Siyasal gelişme araştırmalarına katkıda bulunan kuramsal gelişmelerden diğeri, siyaset biliminde davranışsal yaklaşımın hakim olması sonucunda ortaya çıkan ve çoğunlukla 'davranışsal devrim' olarak adlandırılan değişimlerdir. Davranışsal devrim manifesto veya protesto gibi farklı kavramlarla anılsa da üzerinde anlaşma sağlanan konu, bu değişimin Amerikan siyaset biliminde 1950'lerden 1960'lara kadar merkezi bir öneme sahip olmasıdır.[106] Davranışsal siyaset bilimine hakim olan kuramsal değişimleri, uluslararası arenada oluşan toplumsal ve siyasal olaylar ile birlikte düşünmek gerekir. Ball, pozitivist yaklaşım içindeki davranışsal devrim ve bilime yönelme gibi gelişmeleri, siyasal olarak zamanın karakter ve iklimine disiplinin verdiği yanıt olarak görmüştür.[107] Bu bağlamda siyasal gelişme araştırmalarının en yoğun olduğu dönemin 1950'lerden 1960'lara uzanan bir sürece yayılması da rastlantı değildir.

---

[106] Amerikan siyaset biliminde davranışsal yaklaşımın dönüm noktası olduğuna ilişkin görüşler için bkz., Packenham, **Liberal America and Third World,** Princeton, Princeton University Press, 1973, s.224; Ronald Rogowski, "Review: Rationalist Theories of Politics: A Midterm Report ", **World Politics,** vol.30, no.2 Jan.1978, s.296-297; Jeffrey, C. Isaac, **Power and Marxist Theory A Realist View,** Cornell University Press, NewYork,1987,s.17; David Easton, "Political Science in the United States, Ed. David Easton vd., **The Development of Political Science, A Comparative Survey,** New York, Routledge, 2002, s. 275; Huntington, Dominquez, **Siyasal Gelişme,** s. 2-3; Robert, A., Dahl, "The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest", **The American Political Science Review,** vol.55, no. 4, Aralık 1961,s.763.

[107] Terence Ball, "American Political Science…", **Discipline and History...**, s.207.

2.1. Davranışsal 'Devrim'in Kökeni ve Yarattığı Değişimler

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan Amerikan hegemonyası ve Soğuk Savaş'ın siyasal iklimi, siyaset bilimcilerin savlarının cazip olduğu bir ortam yaratmıştır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı sonrası dönem, sosyal bilimler araştırmalarının desteklenmesi için kurumsal altyapının oluşturulduğu ilk dönemdir.[108] Eğer II. Dünya Savaşı silahların bir savaşıysa, Soğuk Savaş fikir ve ideolojilerin bir savaşı olmuştur. Sosyal bilimciler, yönetimdeki yandaşları ve ordu, II. Savaş'da sosyal bilim disiplinlerinin önemli rol oynadığını iddia ederek, savaşın yalnızca silahlarla kazanılamayacağını, insan varoluşunun önemini beyan etmişlerdir. Bu yaklaşımın doğal sonucu, doğa bilimcilerinin bilgi ve profesyonellik alanının dışında olan konuların siyaset biliminin ve diğer sosyal bilimlerinin yetki alanında olmasıdır.[109]

Siyaset bilimi, bu çabalar içinde davranışsal döneme ilişkin değişikliklerden birinci derecede etkilenmiştir. Davranışsal dönemi 'devrim' olarak niteleyebilecek kadar can alıcı değişiklikler, bu sürecin tarihsel, açıklayıcı ve anayasal çalışmalara karşılık, resmi ve yönetimsel olmayan süreçler ile bilimsel kesinliğe odaklanmasına ilişkindir. Diğer bir deyişle Anglo-Amerikan siyaset biliminde davranışsal devrim siyaset bilimi disiplininin metodolojisinde bir devrimdir.[110] Chomsky, bu değişiklikleri eleştirel bir yaklaşımla ve Amerika'nın hegemonik gücü devralması ile bağlantılı olarak şöyle yorumlamıştır:

> "…Davranışçılık yoluyla Amerikan usulü devreye giriyordu. Bu davranış bilimlerinin altın dönemiydi ve Avrupalıların yaptığı gibi mistik bir şey değil, bir Amerikan yeniliği idi. Biz ciddi bilim adamlarıyız; davranışları inceleriz; makul ve operasyoneliz.

---

[108] **A.g.e.,** s.208.
[109] **A.g.e.**, s.210-211.
[110] Jeffrey, C. Isaac, **Power and Marxist Theory A Realist View,** NewYork, Cornell University Press, 1987, s.17-18.

Bunlar üç aşağı beş yukarı 1950'lerin kendini yenilikçi sayan, çok kibirli ve tarih dışı haleti ruhiyesi idi. Dünyanın Amerika tarafından ele geçirilişinin özü idi." [111]

Chomsky'nin Amerikan yeniliği olarak belirttiği davranışsal devrim ya da yaklaşımın temelini, pozitivist teorinin öncülleri oluşturmuştur. Isaac'a göre bu temel, teorik sağlamlıkla ampirik araştırmayı birleştirme ve genellemeleri sistematik uluslararası karşılaştırmalarla sınama anlamına gelmektedir. Siyasal bilimciler, teorik sağlamlığa kavuşma isteğinin etkisiyle önde gelen çağdaş sosyolojik analiz okulundan yapı, fonksiyon, girdi, çıktı ve sistem gibi kavramları almaya ve uyarlamaya yönelmişlerdir. Bahsedilen kavramlar siyaset bilimcilerine, farklı ülkelerin siyasal rejimlerinin analizinde ve karşılaştırılmasında kullanılabilecek sistematik bir çerçeve kazandırmıştır.[112] Bunu yapmaya çalışan ilk önemli eserlerden birinin, Gabriel Almond, James Coleman ve çalışma arkadaşlarınca yazılıp 1960'da

---

[111] Noam Chomsky, "Soğuk Savaş Ve Üniversite, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul Kasım 1998, s.190.

[112] Huntington, Dominquez, **Siyasal Gelişme,** s.2., Dahl, siyaset biliminde sosyolojik yaklaşımın etkili olmasını Kıta Avrupası etkisi ile açıklar: Sosyolojik yaklaşımın siyasete girmesi özellikle Alman mültecileri olmak üzere 1930'larda çok sayıda Avrupalı akademisyenin Birleşik Devletler'e ulaşması oldu. Sosyolojik yaklaşım Max Weber'in özel etkisi ve Avrupa sosyolojisinin genel etkisini yansıttı. Yalnızca Amerikalılar kendi siyasal kurumları ile Tocqueville, Bryce ve Brogan gibi yabancı sempatizanlarına katkı sağlamadılar. Amerikalı akademisyenler de Avrupalı akademisyenlerden belirli konularda yararlandılar. Siyaset biliminde ilk Amerikan Üniversitesi kürsüsü 1858'de Kolombiya'da liberal Alman mülteci Francis Lieber tarafından kuruldu. 1930'larda Mülteci okullarının akını ile Amerikan üniversiteleri'nde Avrupa etkisi tekrar birdenbire canlandı. Sosyoloji ve siyaset bilimi bölümlerinde önemli pozisyon işgal eden bu akademisyenler sosyolojik ve hatta psikolojik teorilerin siyaseti anlamak için etkili olduğunda ısrar etti. Marx, Durkheim, Freud, Pareto, Mosca, Weber, Michels vd.' nin önemine dikkat çektiler. Bazılarının davranışçı yaklaşımı çok dar bularak reddetmelerine karşın doğrudan ya da dolaylı olarak US'deki siyasal araştırmalarda büyük etkisi oldu. Siyaset sosyolojisi gelişmeye başladı. Siyaset bilimciler, kendileri ile ilgili olan alanlarda, sosyolog meslektaşlarından hız ve ehliyetle hareket için yararlandılar. Bkz. Dahl, "The Behavioral Approach…", **The American Political Science Review,** s.764. Aynı şekilde Pye, sosyal bilimlerinin kavram ve bulgularının özellikle sosyolojide Parsons, Max Weber, Emile Durkheim'ın çalışmalarının rahatça kullanılmasının siyaset biliminde davranışsal yaklaşımın gelişiminde etkili olduğunu savunur. Bkz. Lucian Pye, "The Behavioral Revolution and The Remaking of Comparative Politics", Ed. R.Goodin, C.Tilly, **The Oxford Handbook of Contextual Political Anaylsis,** Oxford University Press, New York, 2006, s.797.

basılan *The Politics of The Developing Areas* (Azgelişmiş Bölgelerin Siyasal Süreçleri) isimli kitap oluşu bu bağlamda anlamlı olmaktadır.[113]

Davranışsal devrimin pozitivist metodolojiyle bağlantılı diğer bir temeli, siyasal olguların daha kesin ve sayısal biçimde ölçülmesi yolunda eskisine oranla büyük bir çaba harcanmasıdır. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların istatistik hizmetlerindeki gelişmeler, toplumların sosyal, demografik, ekonomik ve bazen siyasal nitelikleri hakkında pek çok verilerin toplanmasını mümkün kılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde anket araştırmalarının gelişmesi ve bunun daha sonra başka ülkelere de yayılması, bireylerin özgeçmiş nitelikleri, tutumları, değerleri ve davranış örüntüleri hakkında büyük veri dosyaları yaratmıştır.[114] Bu süreç düzenlilikler, doğrulama, ölçme teknikleri, sistematikleştirme, uygulamalı bilim yerine saf bilim ve sosyal bilimlerin bütünleşmesi gibi özellikleri vurgulamıştır.[115] Ortak kanaat, tarihsel açıklamaya bağımlı geleneksel siyaset bilimi tarzının kendini tükettiği ve gelişmekte olan toplumların, geleneksel araştırma tarafından sunulan açıklamalarla toplumsal sorunlarını çözmede başarılı olamayacağıdır. Bu durumda, doğa bilimleri ile psikoloji ve ekonomi gibi diğer sosyal bilimlerin veri toplama ve analiz yöntemlerinde meydana gelen epistemolojik değişimler siyaset bilimini de etkilemiştir.[116]

---

[113] Huntington, Dominquez, **Siyasal Gelişme,** s. 2-3; Bahsedilen kitap için bkz; Gabriel A., Almond ve James Coleman (Ed.), **The Politics of the Developing Areas,** Princeton, Princeton University Press, 1960.

[114] **A.g.e.,** s. 2-3.

[115] David Easton, **A Framework for Political Analysis,** Englewood Cliffs, Prentice Hall, s.7'den akt, Packenham, **Liberal America and Third World,** s.299.

[116] Easton, "Political Science in the United States", **The Development of Political Science…,** s. 280; Huntington da aynı yaklaşımı paylaşır: Siyaset bilimciler tarih ile bağlarını zayıflattılar ve disiplinleri ile diğer sosyal bilim disiplinleri arasındaki benzerlikleri vurguladılar…Alan araştırması, mülakat ve katılımlı gözlem üzerine davranışsal vurgu tarihin reddini güçlendirmiştir."Bkz. Samuel P. Huntington, "The Change to Change: Modernization, Developmenti and Politics", **Comparative Politics,** vol. 3, no. 3, Nisan 1971, s. 284.

Davranışsal hareket içinde çarpıcı olan diğer bir unsur, teori kavramının anlam olarak önemli değişime uğramasıdır. Geleneksel olarak teori, iyi yaşamın doğası hakkında sorular soran felsefi bir karakter taşırken; daha yakın zamanlarda, büyük ölçüde, geçmiş yüzyıllardaki siyasal düşüncelerin oluşumunu inceleyen, tarihsel bir boyut kazanmıştır. Davranışsal dönem ile birlikte teori, bu tarihsel boyutundan uzaklaşıp ampirik bir yapıya bürünmüş, halkın siyasal olarak nasıl davranacağını, siyasal kurumların nasıl işleyeceğini önceden öngörmeyi amaç edinmiştir. Ampirik bir demokrasi teorisi sunan Amerikan kökenli çoğulculuk teorisi, oyun teorisi veya kamu tercihi teorisi davranışsal döneme ilişkin orta boy kuramlardır. Ayrıca yapısal-işlevselci teori ve sistem analizi bu çaptaki iki temel teorik çabadır. Dolayısıyla davranışsalcılık uygulamalı araştırmanın karşısında temel ya da saf teori vurgusunu temsil etmiştir.[117]

Davranışsal yaklaşımın anahtar amaçları daha çok tarafsızlık, kesinlik ve daha iyi ampirik teori üzerine kurgulandığı için siyasal etik soruları bir noktadan sonra, davranışsalcı sosyal bilimciler arasında karmaşık ve düzensiz konular olarak görülmüştür. Davranışsal yaklaşımı savunanlar için siyaset bilimcisi bir normatif teorisyen ve kural koyucu olarak çalışmalarda bulunuyorsa, sokaktaki adamdan farkı kalmamıştır. Bu yüzden kendilerini, ampirik ilişkiler hakkında bilgi elde etmek için teori üreten ve test eden insan davranışı çalışmakla kısıtlamışlardır. Daha çok olgunun, daha iyi ampirik teorinin, karar vermede hatanın azalmasına yardımcı olacağı beklentisine girmişlerdir. Böylece, siyaset biliminin niteliği gereği tarafsız olan ve deneyim üzerine kurulan alanlarında yoğunlaşmanın, subjektif olan ve uzmanlık gerektirmeyecek olan alanlarında çalışmaktan daha iyi olacağı fikri değer

[117] **A.g.e.**, 279.

kazanmıştır.[118] Bu bağlamda davranışsal çağın en aşırı boyutu, değer yargılarını önemsiz kılması ve siyasetin tamamen değerlerden bağımsız olabileceğini iddia etmesidir.[119] Sosyal bilimlerde değerler seçilen konuyu, çalışmanın metodunu, verilerin algılanmasını ve çıkarım yapılmasını etkiler. Üstelik, davranışsal teoriler değerlerden bağımsızlığı vurgulamasına rağmen değerlerden arınmış değildir. Mevcut davranışsal teoriler, süregiden dengesizlik ve istikrarsızlık üzerine değil; istikrar, uzlaşma ve düzen üzerine kurulmuştur. Çatışma modelleri kaybolmuştur. Bu açılardan sözkonusu teoriler tamamen nesnel değildir ve değer yüklüdür.[120] Ayrıca davranışsalcı teorisyenlerin çoğu politika yapımcılarına belirli talimat ve pratik öneriler sunmuşlardır. Bu formüller, Amerikan politikalarını destekleyici veya en fazla ılımlı eleştirel bir tonda olmuştur. Dolayısıyla davranışçı ekolün ve onun nesnellik kültünün, genelde Amerikan dış politikasının, özelde siyasal gelişme doktrinlerinin köklerinin eleştirel değerlendirmesini önlediğini söylemek mümkündür.[121] Davranışsalcıların toplumun değerlerinin araştırma sürecinden dışlanması gerektiğini düşünmeleri, etik değerlendirme ve ampirik açıklamanın analitik olarak ayrıştırılması gereken iki farklı ifade tarzı olarak görülmesi gerektiği fikrinden kaynaklanır. Davranışsalcılık, değerlerden bağımsız ve tarafsız bir araştırmanın mümkün olduğu pozitivist varsayımları kendisine uyarlamıştır.[122]

Özetle, davranışsal dönem içinde siyasal davranış, kamuoyu, baskı grupları ve siyasal sistem kavramları, en etkin siyaset bilimi metinlerinin sayfa ve başlıklarını doldurmaya başlamıştır. Üstelik siyaset bilimciler bu kavramlarla, Birleşik Devletler'deki mevcut gelişmelerle, Batı'nın liberal demokrasileri kadar Doğu'daki

[118] Packenham, **Liberal America and the Third World,** s.300.
[119] **A.g.e.,** s.300.
[120] **A.g.e.,** s. 300-301.
[121] **A.g.e.,** s. 302.
[122] Easton, "Political Science in the United States, **The Development of Political Science…,** s.279.

komünizm etkilerini de açıklamaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar, önemli entelektüel çeşitlilik ve konu, teori ile siyaset bilimi yöntemleri üzerine yeni tartışmalar yaratmıştır. Sistem teorisi, yapısal-işlevselcilik, halk iktidarı, çoğulculuk, oyun teorisi, ölçme teknikleri ve sayısal yöntemler değişik kitap ve dergilerde tartışılmıştır. En önemli tartışma ise, diğerlerini kapsayan davranışsalcılık üzerine olmuştur.[123] Bu durumda, davranışsal teori ve uygulamanın bu denli yükselmesinin arkasında yatan nedenlerden söz etmek yerinde olacaktır.

2.2. Davranışsal 'Devrim'in Hızlı Yükselişi ve Nedenleri

Siyasal sistemin işleyişini çözümleyebilmek bilimselliğin temel kıstası haline gelince, 'iyi toplum', 'adaletli toplum' gibi düşünceler bilimsel açıdan anlamsızlaşmıştır. İşleyişi ve var olan düzeni çözümleyip sürdürebilmek için azgelişmiş ülkelerin 'geliştirilmesi' de önemli olmuştur. Davranışsal dönemin hızlı yükselişinin ardında bu gerçekleri aramak gerekmektedir. Robert Dahl, davranışsal dönemin hızlı yükselişini birbiri ile bağlantılı birçok faktöre bağlamıştır:

Bunların başında Dahl'a göre siyaset bilimci, Charles E. Merriam gelmektedir. 1925'de Amerikan siyaset bilimi Derneği başkanlığı sırasında Merriam, siyaset biliminde biçimsel yaklaşımdan farklı başka yaklaşımların dikkate alınıp, siyasal davranışın araştırmanın temel objelerinden sayılabileceğini kabul etmiştir. Ardından gelen on yılda, Merriam'ın liderliğinde Chicago Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, davranışsal yaklaşım olarak adlandırılacak yaklaşımın merkezi haline gelmiştir. Bu yaklaşımı daha sonra Amerikan Siyaset bilimi ile tanıştırmada

[123] James Farr, Raymond Seidelman, **Discipline and History: Political Science in the United States,** Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1993, s.202.

lider olacak akademisyenler, o dönemde üniversitede öğretim üyesi ya da lisansüstü öğrencisidir. Örneğin, Lasswell öğretim üyesi, V.O. Key, JR., David Truman, Herbert Simon ve Gabriel A. Almond ise, II. Dünya Savaşı'ndan önce Merriam'ın lisansüstü öğrencisiydi. 'Chiago Okulu' toplu etkisi ile bireysel bir araştırmacıdan daha güçlü bir etki yaratmıştır.[124] Almond'a göre, davranışsal devrim Chicago Üniversitesi tarafından, iki savaş arası dönemde anayasalar ve kurumsal yapılar çalışmaya boğulmuş disipline yeni bir yaşam getirmiştir. Charles Merriam, Harold Gosnell, Quincy Wright ve Harold Lasswell, diğer sosyal bilimlerin kavram ve metodlarını kullanarak disiplinin odağını dinamik süreçlere, iktidarın rolüne kaydırmışlardır [125]

Davranışsal dönemin hakim olmasında Dahl'ın belirttiği diğer bir faktör, Savaş'ın etkilerinden bağımsız olarak Amerikan sosyal bilimi üzerinde birikimli bir etkiye sahip olan Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi'nin (*Social Science Research Council*-SSRC) gücüdür.[126] Konseydeki önder ruh, farklılaşmış özgün bir siyaset bilimcisi, E.Pendleton Herring olmuştur. 1948'deki başkanlığından önceki çalışmalarında Dahl'a göre, araştırmayı kütüphanenin sınırlarına hapsetmemek için çabalamış ve siyaset ve yönetim üzerinde birey ve grup etkilerine dikkat çekmiştir. Herring, 1940'ların ortasında, Konsey'de siyasal davranış üzerine komisyon oluşumunda etkili olmuştur. 1944-45'deki SSRC'nin yıllık raporunda, Siyasal

---

[124] Dahl, "The Behavioral Approach…", **The American Political Science Review,** s.763.

[125] Gabriel Almond, **Ventures in Political Science,** Boulder, Colo., Lynne Rienner, 2002'den akt., Pye, "The Behavioral Revolution…", **The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis,** s.797.

[126] Packenham da SSRC'nin etkisini vurgular: II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen bu değişimlerin sebepleri arasında Birleşik Devletler'in uluslararası olaylara dahil olması, Asya ve Afrika'daki bağımsızlık haraketleri ve Latin Amerika'daki hem akademisyen hem de uygulayıcıların dünya görüşlerinin giderek artan ünü yer almaktadır. SSRC'nin karşılaştırmalı siyaset komitesinde 1954-63 arasında Almond'un başkanlığı süresine ekonomik, sosyolojik ve psikolojik yaklaşımların yükselişi eşlik etmişti. Sosyal bilimler alanında SSRC gibi kurumsal bir yapı o dönemde çok azdı. Bkz. Packenham, **Liberal America and the Third World,** s. 224-225.

Davranış Komisyonu'nun kurulması kararlaştırılmış ve gerekçesini, siyasal davranış çalışmasında bir yeni yaklaşım geliştirilebilmeyi araştırmak oluşturmuştur. Bu yaklaşımın amacı, vatandaş, yönetici ve yasa koyucu olarak bireylerin arasındaki siyasal ilişkileri hipotezler ile formüle eden ve bu hipotezleri test eden disiplinler oluşturmak ya da disiplinleri bu şekilde dönüştürmektir.[127]

1945'de bahsi geçtiği gibi, Herring'in başkan olduğu siyasal davranış üzerine bir komite kurulmuştur. 1949'da Konsey, Michigan Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümü ve onun Sosyal Araştırma Enstitüsü için Ann Arbor'da siyasal davranış üzerine bir haftalık konferans düzenlemiştir. Bölgesel politika, oy verme davranışı, siyasal tutumlar, gruplar ve metodolojik sorunlar ile ilgili konular terimin çeşitli anlamlarını açığa çıkarmıştır. 1949'un sonlarına doğru, Komiteye V.O.Key, Jr., başkan olarak atanmıştır.[128] 1950'de Komite, görevini "teorinin gelişimi ve siyasal süreç üzerindeki sosyal bilim araştırmalarının daha etkili olması için yöntemlerin ilerlemesi"[129] olarak tanımlamıştır. Davranışçı yaklaşımın gelişiminde aktif bir güdüleyici olmuştur ve sonraki yıllarda Truman'ın başkanlığında araştırma ödülleri almıştır. [130] Dahl'ın belirttiği bu faktör, akademik yazın ve kuruluşların oluşturduğu kurumsal pratiklerin bilimsel ve epistemolojik gelişmeler üzerinde kurduğu egemenliği gözler önüne sermektedir. Kısacası kurumsallık ölçütü ideolojik gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dahl'ın belirttiği diğer bir faktör ise, yukarıda da belirtilen ölçme tekniklerinin gelişimi ile ilgilidir. Dahl, gelişen tekniklerin siyasal tercih ve tutumlarda özellikle seçmen davranışı çalışmalarındaki etkisini vurgulamıştır.

---

[127] SSRC Annual Report 1944-45'den akt., Dahl, "The Behavioral Approach…", **The American Political Science Review,** s.764.
[128] **A.g.e.,** s. 764-765.
[129] SSRC, **Items,** June,1950, s. 20'den akt., **A.g.e.,** s.765.
[130] **A.g.e.,** s.765.

Disiplinin geleneksel yöntem ve tarzları ile yetinmeyen siyaset bilimcilere, yeni oy verme çalışmaları ile destek sunmuştur. Bazı noksanlarına karşın, oy verme çalışmaları siyaset bilimcilere diğer sosyal bilim alanlarında kullanılan istatistiksel analiz ve ölçme teknikleri gibi araçlar sağlamıştır. Böylelikle Dahl'a göre, insanların siyasal tercihlerini yaparken aslında nasıl davrandıklarını güvenilir genellemeler şeklinde sunmak konusunda, ölçme tekniklerindeki ilerlemeler aracılığı ile 'biçimsel' olarak daha ileriye gidilmiştir.[131] Ancak makrososyolojik kavramların Üçüncü Dünya'nın çoğu sosyo-ekonomik gerçekliğini gizlediğini kabul etmeliyiz. Örneğin, istatistik ve verilerin bir araya getirilmesi veya daha küçük birimler düzeyinde yer alan siyasal, sosyal ve ekonomik faaliyetleri göz ardı ederek yalnızca ulus ve hatta bölge düzeyine odaklanılması gelişme teorisinin başarısızlığını gizleyebilmiştir.[132] Bilim ve ideloji ayrımı, davranışsal yaklaşım aracılığıyla, toplumsal ve siyasal koşulların üstünün örtülmesine yol açarak, siyasal gelişme kavrayışının ideolojik inşa sürecinin bir parçası haline getirmiştir.

Son olarak Dahl'a göre, Amerikan kurumlarının etkisi çok önemlidir. Büyük kuruluşlar, özellikle Carnegie, Rockefeller ve daha yakınlarda Ford Vakfı'nın, akademik araştırmalarda muazzam mali katkıları ve rekabet eden öneriler arasındaki tercihleri, akademik camiada önemli bir etki göstermiştir. Kurum politikası ve akademik araştırmadaki güncel eğilimler arasındaki ilişki, yüzeysel genellemeler için çok karmaşıktır. Karakteristik olarak davranışsal araştırma, kütüphanedeki bireysel araştırmacının ihtiyacından daha fazla maliyet içermiştir. Özellikle başkanlık seçimlerindeki oy verme çalışmaları çok yüksek maliyetlere sahiptir. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, bu kurumlar sosyal bilimler içinde önemli eğilimleri

131 **A.g.e.,**s.765.
132 Higgott, **Political Development,** s.3-4

yansıtmışlardır. Örneğin Rockefeller Kurumu, Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet tarafından yapılan 1940 başkanlık seçimleri için oy verme çalışmasında mali açıdan öncü olmuştur. O dönemin en yeni ve en zengin kurumlarından olan Ford Vakfı'nın kısa süreli davranışsal bilimler programı, davranışsal bilimler kavrayışının kullanım ve kabul edilebilirliği üzerinde sosyal bilimlerin kendisinden bile daha etkili olmuştur.[133] Böylece yönetim organları kendi adını kullanmadan kurumlar üzerinden etkisini sürdürerek, bilimsel alana hükmedebilmiştir. Bu durum akademik kuruluşlar, vakıf ve kurumların oluşturduğu bilimsel paradigmanın ideolojik işlevselliğini bir kez daha karşımıza çıkarmıştır. Şöyle ki, bu paradigmanın jargonunu paylaşmayanların paradigma dışı ya da bilim dışı olarak ilan edilmeleri kaçınılmaz olmaktadır ve bu yaklaşım da bilim ve ideoloji mutlak karşıtlığını beslemektedir.

Diğer bir kurumsal ölçüt, siyaset biliminde davranışsal yaklaşımın hızlı yükselişinin üniversiteleri doğrudan etkilemesidir. Amerika'da, o dönemde çoğu siyaset bilimi bölümleri, lisans ve lisansüstü öğrencilerine siyasal davranış dersleri vermiştir. Michigan Üniversitesi'nde siyasal davranış, yalnızca bir ders değil lisansüstü öğrenciler için siyasal teori, kamu yönetimi gibi geleneksel alanlarla paralel bir çalışma alanına dönüşmüştür. Tarihsel olarak davranışsal yaklaşım, siyaset bilimi içinde bir karşı duruş hareketi olarak gözükmektedir. Siyaset bilimciler içinde siyasal davranış ya da davranışsal yaklaşımı benimseyenlerin, geleneksel siyaset bilimi içinde tarihsel, felsefi ve biçimsel-kurumsal yaklaşımlara karşı koyduklarından söz etmiştik. Çünkü davranışsalcı siyaset bilimciler mevcut olan ve geliştirilecek yöntemlerle, 'siyaset bilimine siyasal olayların kontrollü olarak

[133] Dahl, "The Behavioral Approach…", **The American Political Science Review,** s.765. Kurum ve vakıfların etkisi davranışsal dönem ya da siyaset bilimi ile sınırlı olmayıp sosyal bilimin tüm alanlarında, Amerikan yönetimi ve dış politikasının çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde, yaygınlık kazanmıştır. Çalışmanın diğer kısımlarında da bu etki vurgulanacaktır.

gözlemlenmesini sağlayan ampirik teoriler kazandırabilir' düşüncesini benimsemişlerdir.[134] Böyle bir anlayış, ideolojiden tamamen arınmış bilimsel bir düşünce midir?

2.3. Davranışsal 'Devrim' ve İdeoloji

Yukarıdaki soruya olumlu bir yanıt vermek güçtür. Nedeni ise davranışsal yaklaşımın sahip olduğu ideolojik boyuttur. Lowi'nin belirttiği gibi, Amerikan siyaset biliminin kendisi siyasal bir olgudur ve böyle olduğu için devletin bir ürünüdür. Her rejim kendisi ile uyumlu bir siyaset üretmek eğilimindedir. Bu nedenle, her rejim kendisi ile uyumlu siyaset bilimi de üretmek eğilimindedir.[135] Dolayısıyla, bir toplumda sosyal bilimciler hükümet ile ilişkilerini çalışma ortaklığı ya da işbirliği olarak görürlerse, eleştirelliğe engel olmak için hükümetin baskı yapmaya ya da sosyal bilimcileri satın almaya ihtiyacı kalmaz. Packenham'a göre, bu ortaklık, Amerikan siyaseti içinde araştırmacılar ve kamu yöneticilerinin liberal temel değerleri paylaşmasıyla gerçekleşir ve böylelikle ideolojik zıtlıklar baştan dışarıda bırakılmış olur.[136] Aslında CIA, sosyal bilimciler, Dışişleri Bakanlığı arasında yalnızca uyum değil aynı zamanda zıtlık ve anlaşmazlıklar da vardır. Herşeye rağmen bu kurum ve kişileri bir arada tutan şey, aynı dünya görüşüne sahip olmalarıdır. Amerika'nın ulusal çıkarlarının olumlu ve aydınlanmış olduğu şeklinde özetlenebilecek[137] bu dünya görüşü, gerçekte iktidarın oluşturduğu baskı ve zor kullanma gücünün liberal gelenek yolu ile mistifikasyonudur. Diğer bir deyişle tüm

---

[134] **A.g.e,** s.766.
[135] Theodore J. Lowi, "The State in Political Science: How We Become What We Study", **American Political Science Review,** vol. 86, no.1, March 1992, s. 1.
[136] Packenham, **Liberal America and the Third World,** s.303.
[137] Amos Perlmutter, "Big Power Games, Small Power Wars", **Transaction,** vol.7, no.9/10 July/August, 1970, s. 74-75'den akt. **A.g.e.,** s. 303-304.

dünya görüşlerine eşit mesafede olması gereken liberal gelenek, Amerikan ulusal çıkarlarının üstünlüğünü gizlemek için araçsallaşmıştır.

Liberal geleneğin, teorisyenlerin eleştirel değerlendirmelerini bu şekilde engellediği kabul edilirse davranışsal yaklaşımın Birleşik Devletler'de niçin böyle bir kabul gördüğünü ve muhafazakar ideolojiyi beslediğini anlamak daha kolay olabilir.[138] Davranışsal bilim, değerden bağımsız teoriler ve ampirik olarak temellenmiş politika*(policy)* bilimlerinin objektif olarak oluşturulabileceği hakkındaki iyimserliği ile muhafazakar ideolojinin üstünü örtmüştür. Çünkü olguların yalnızca tanımı ve analizi ile ilgilenmek, bu olguların daha geniş bir bağlamda ele alınmasına engel olmuştur. Böylelikle ampirik siyaset bilimi desteğini araştırdığı olgusal şartların sürdürülmesine izin vermiş ve toplumsal muhafazakarlığın ideolojisini devam ettirmiştir. Davranışsal araştırmanın kalbini oluşturan soyutlama ve analiz, siyasetin gerçekliklerinin gizlenmesine hizmet etmiştir.[139] Ampirik ve objektif teori üzerinden yapılan katı bilimsellik vurgusu, gerçekte son derece ideolojik olan bir güvenlik subabı işlevi görmüştür. Oysa bilim ve ideoloji birbirinden zorunlu ve mutlak olarak ayrılması gereken bilme biçimleri değildir. İdeoloji toplumsal koşulları örtbas etme işlevi edindiği, üstelik bunu da bilim yoluyla gerçekleştirdiği anda olumsuz bir işlev kazanmış olur. Diğer bir deyişle davranışsal yaklaşım ideolojiyi bilimden 'temizlemeye' çalışarak bilimsel ve nesnel olmaya çalıştıkça, yanılsama veya çarpıtma anlamındaki olumsuz ideolojiye bulaşmıştır.

Easton, davranışsal yaklaşımı eleştiren ama Amerikan siyaset biliminin içinde yer alan bir araştırmacı olarak, nesnel, tarafsız ve değerlerden bağımsız bir

---

[138] **A.g.e.,** 304.

[139] David Easton, "The New Revolution in Political Science", **The American Political Science Review,** vol. 63, no.4, Aralık 1969, s. 1052

araştırmanın Soğuk Savaş, özellikle Kore Savaşı döneminde Senator Joseph McCarthy'nin başlattığı psikolojik ve meşru terör döneminde, araştırmacılar için koruyucu bir duruşu temsil ettiğini savunmuştur. Çünkü böyle bir duruş, siyasal çekişmenin tehlikelerinden korunmak için entelektüel bir zemin oluşturmuştur.[140] Easton'un siyasal çekişmelerden korunmak tehlikesi ile kastettiği, toplumsal koşulların yalnızca olgusal olarak incelenmesi; eleştirel bir değerlendirmeden toplumsal çelişkileri ortaya çıkarabilir korkusuyla uzakta durulması olmuştur. Easton'un bahsettiği ideolojik parametre, olgu-değer ayrımının yarattığı bilimsel nesnellik vurgusunun eleştirel düşünceyi yok etmesinin bir sonucudur.

Bu koşullar altında dahi eleştirel olmayı sürdüren araştırmacılar ise, tali konularda kusur bulunarak suçlanmıştır. Böylelikle gerçek pratik sorunlarla ilgilenmeleri engellenmiştir.[141] Ancak eleştirel olup olmama ya da sosyal bilimciler üzerindeki kısıtlamayı belirleyen asıl sebep, yönetimin baskısı, mali kriz veya davranışsalcılığın kurallarından ziyade, aslında bunları çevreleyen liberal geleneğin ustaca kısıtlamaları olmuştur. Bu yargının tüm Amerikan siyaset bilimcileri için genel olarak geçerli olup olmadığı tartışılabilir bir konu olsa da, siyasal gelişme teorisyenleri üzerinde dikkate değer bir etkisi bulunduğu açıktır.[142] Bu anlayış Packenham'ın davranışsal yaklaşımın gelişimi üzerinde daha geniş etkinin liberal gelenek tarafından belirlendiği görüşü ile aynı doğrultudadır.

II. Dünya Savaşı sonrası, refah devleti anlayışının yarattığı göreli zenginlik durumu davranışsalcılığın sürdürülmesine katkı sağlamıştır. Devlet iktidarının meşruluğu tüm dünyada, toplumun bütün kesimleri için istihdam, sosyal sigorta, yeterli ücret gibi sosyal politikalar uygulanmasına ya da kısaca herkese asgari bir

---

[140] Easton, "Political Science in the United States", **The Development of Political Science...,** s.280.
[141] Packenham, **Liberal America and the Third World,** 304-305.
[142] **A.g.e.,**309.

yaşam düzeyi sağlamasına bağlı hale gelmiştir.[143] Sağlanan göreli refah, 1950 ve 60'ların muhafazakarlığı ile birleşince ideolojinin sonuna gelindiği hakim bakış açısı olmuştur. Bu dönemde eleştirel sosyal düşünce ve ideolojik zıtlıkların tüm görünümleri kaybolmuştur[144] ya da kaybettirilmiştir. 1950'ler ve 1960'ların ilk yarısı, hem entelektüel hem de popüler kültür analizleri açısından 1990'larda gündeme gelen tarihin sonu tezlerinden dahi daha hegemonik olan bir tarihsel uzlaşma ve altın çağ ideolojisinin egemenliğine tanık olmuştur.[145] Göreli refah durumu, iktidar yapısı ve sınıfsal ilişkilerin yarattığı çelişkilerin geçici iyileştirmeler yolu ile örtbas edilmesini sağlayarak bir ideolojik inşa oluşturmuştur.

İdeolojinin sonu gelmediği gibi ideolojilerin sonu düşüncesinin kendisi ideolojik çekişmeleri gizleyerek bir ideoloji haline dönüşmüştür. Liberal-muhafazakar ideoloji hegemonik olduğu ve karşı konulamadığı için sona ermiş gözükmüştür. Bu durum, 1960'ların sonunda siyahların sivil haklar hareketinin yükselmesi ile değişmiştir. Fakat bu dönemden önce, çekişen ideolojiler çekilmiş veya gizlenmiştir. Davranışsal 'devrim', sosyal bilimciler tarafından toplumsal bir bakış açısı ile toplumsal sorumluluktan uzaklaşma olarak yorumlanacağı gibi, bilim bakış açısı ile sosyal içerikten bağımsız rahat bir nefes alma olarak yorumlanabilmiştir.[146] Değerlerden bağımsız olmayı, siyasetsizleştirilmiş siyaset veya Amerikan liberalizminin değer yüklü varsayımları olarak eleştirilenler de olmuştur.[147] Yükselen eleştiriler Amerikan siyaset biliminin hegemonyası eşliğinde

---

[143] David Harvey, **Postmodernliğin Durumu,** çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, s.162.
[144] Easton, "Political Science in the United States, **The Development of Political Science…,** s.280-281.
[145] Alev Özkazanç, "Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler", **Mürekkep,** Sayı:7, s.21
[146] Easton, "Political Science in the United States", **The Development of Political Science…,** s. 281.
[147] Farr ve Seidelman, **Discipline and History: Political Science in the United States,** s.203.

yürütülen ideolojinin sonu düşüncesi ile bastırılmaya çalışılmıştır. Kanımızca siyaset bilimi açısından bu durum eleştirellikten ve siyasal alandan uzaklaşma olarak değerlendirilebilir. Çalışmamız açısından irdelendiğinde, davranışsal aşama bilimsel hegemonyaya sahip olduktan sonra, toplumsal alanın da olgusal ve ampirik bilimsel algı içinde açıklanması hiç zor olmayacaktır. Eleştirel olabilecek her türlü düşüncenin ampirik ve olgusal düzenlilikler içinde yer alması mümkün gözükmemektedir. Bu düşünceler, olsa olsa bilime savaş açan ve sonunun geldiği yine davranışsal bilimin gerekçeleri ile ortaya konan ideolojilerin - başta sosyalizm ve komünizm olmak üzere- son direniş çabalarıdır. Amerikan sosyal bilimi alanındaki hegemonya, etkinliğini ölçme teknikleri, istatistiksel yöntemlerin kullanımı gibi teknik yollarla sağlayamazsa, başvuracağı seçenek hegemonyanın diğer yönü olan baskının sosyal bilimcilere, akademik kurumlara uygulanmasıdır. Davranışsal devrimin bilimsel hegemonyası toplumsal ve siyasal alandaki düzenin sürdürülmesine destek olduğu gibi Üçüncü Dünya gerçeklerini ve dolayısıyla siyasal gelişme kavrayışını araştırmada temel başvuru kaynağı olmuştur.

3. Bölge Araştırmaları

II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan sosyal biliminde gözlenen diğer bir değişim, bölge araştırmaları ya da çalışmalarına yönelik ilgi artışının yoğunlaşması ve bunun sonucunda "önde gelen Amerikan üniversitelerinde hızla büyük bir yenilik olarak kabul edilmeye başlaması" olmuştur.[148] Amerikan sosyal bilimi alanındaki diğer yenilikler gibi bölge araştırmalarının oluşumunu belirleyen ana değişken Soğuk

---

[148] Immanuel, Wallerstein, "Alan Araştırmalarının Öngörülmeyen Sonuçları", **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998, s. 218.

Savaş'tır.[149] Bölge araştırmalarının gelişimi ile siyasal gelişme kavrayışının yükselişi birbirinden bağımsız değildir. 1952 yılında, UNESCO tarafından hazırlanan *International Social Science Bulletin*'in bölge araştırmalarına ilişkin özel sayısında Duroselle, bölge araştırmalarının "Amerikan dış politikasının dünya ölçeğinde hızla gelişmesinin bir sonucu olduğunu"[150] savunmuştur. 1945 sonrası döneme damgasını vuran olaylar belirtildiği gibi, ABD'nin kapitalist dünya ekonomisinde hegemonik iktidar konumuna oturması ve sömürgeciliğin ortadan kalkması adına verilen ulusal bağımsızlık mücadelelerinin dalga dalga yayılmasıdır.[151] Bölge araştırmaları, bu yeni durumda önemli bir role sahip olmuştur. Hem çalkantılı bölgeler hem de gelişme bölgeleri olarak bakılan Latin Amerika ve Asya gibi bölgeler üzerinde araştırmalar yapmak için belli jeopolitik hedefler edinilmiştir. Fakat bölge araştırmaları projesinin içeriğinde, modernleşme ve gelişme kuramlarında somutlaşan yeni bir uygarlaştırma misyonu aracılığıyla Batı değerlerini, bilgilerini ve kurumlarını küreselleştirme niyeti olduğunu göz ardı etmemek gerekir.[152] Konumuz açısından bakıldığında, bölge araştırmaları aracılığı ile siyasal gelişme kavrayışına evrensellik atfedilerek, onun ideolojik olanı dönüştürmesi mümkün olabilecektir.

---

[149] Bölge araştırmalarının gelişiminin Soğuk Savaş ve Amerikan dış politikası ile ilgili olduğu yönündeki görüşler için bkz. Bruce Cumings, "Sınır Kayması Soğuk Savaş Döneminde ve Sonrasında Bölge Araştırmaları ve Uluslar arası Araştırmalar", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul,Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, s.167-178; Howard Zinn, Soğuk Savaş Döneminde Tarih Siyaseti, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998; Kim, **Genealogy of the Idiographic vs. the Nomothetic Disciplines…,** s. 448-450; Hans J. Morgenthau, "Area Studies and the Study of International Relations", **Unesco International Social Science Bulletin,** vol. 4, no. 4, s. 649-650.

[150] Jean, B. Duroselle, "Area Studies: Problems of Method", **Unesco International Social Science Bulletin,** vol. 4, no. 4, s. 636.

[151] Agustin Lao Montes, "Bölgesel Analiz Kategorileri", **İki Kültürü Aşmak,** s.210-211.

[152] **A.g.e.,** s. 211.

3.1. Bölge Araştırmaları ve Siyasal Gelişme: Bilim mi? İdeoloji mi?

Dünya üzerinde kurulan ABD hegemonyası çerçevesinde, Birleşmiş Milletler ile NATO gibi devletlerarası kurumlar aracılığıyla sağlanan ekonomik ve siyasal önderliğin yanısıra, ABD'nin entelektüel ve bilimsel önderliğini kolaylaştıracak bir ideoloji alanı da yaratılmak istenmiştir.[153] Sözkonusu ideolojinin, bilimsel tahakkümü kurmak amacı ile oluşturulması, gelişme çalışmalarındaki ideolojik inşa sürecini bir kez daha sergilemektedir. Gelişme/geliştirme çalışmaları ideolojisini taşımak istediği yabancı bölgeleri, bilimsel anlamda tanımak gerekçesi ile bölge araştırmalarını desteklemiş ve kullanmıştır. Gelişme çalışmalarının ideolojisi, yoğun bilimsel faaliyetler, ilişkiler ve kurumlar ağının içinde kaybolmuş ve açığa çıkarmak isteyenlerin bu ağın dışında tutulması suretiyle, sözkonusu ağın yeniden üretimi mümkün olmuştur.[154] Diğer bir deyişle, bilim ve ideoloji ayrımı üzerinden temellenen ideolojik inşa süreci kurumsallık ölçütü ile beslenmiştir.

Cumings, akademik sınırların Moskova ile Washington arasında yaşanan iki kutuplu çatışma ve ABD'nin dünya ekonomisindeki hegemonik konumu çerçevesinde belirlendiğini savunduğu çalışmasında bu ağın işleyişini ve siyasal gelişme kavrayışı ile ilişkisini açıklayıcı bir şekilde özetlemiştir:

> "... bölge araştırmaları" ve "uluslararası araştırmalar" muazzam kamusal ve özel kaynaklarla desteklenen ve incelenmesi önemli hale gelen bölgelere, sorunlara ve süreçlere ait açık referanslara sahipti. İncelenen yerler, genellikle ülkelerdi, ama rastgele ülkeler değildi bunlar. Japonya, kalkınmada bir başarı timsali olarak favori bir yer elde ediyordu. Çin ise, kalkınmada başarısızlığın patolojik bir örneği olarak muazzam bir ilgi topluyordu. Bu araştırmaların odağı, modernleşme ya da liberal demokrasiye doğru açık veya zımni (yıllarca kullanılan adıyla) "siyasal gelişme" gibi süreçler idi. 1945 öncesinde bu tür şeylere çok az bir ilgi gösterilmekteydi. Bunlar için fazla bir finansman da ayrılmıyordu."

[153] **A.g.e.,** s.211.

[154] Bu durumu Chomsky şu şekilde ifade eder: "Her toplumda saygın aydınların, yani ciddi entelektüeller olarak kabul görenlerin ezici çoğunluğu iktidara tabi olma eğilimindedir. İktidara tabi olmayanlar, aydın olarak kabul edilmezler veya muhalifler ya da "ideolojikler" olarak görülüp marjinalleştirilirler." Bkz., Noam Chomsky, "Soğuk Savaş Ve Üniversite, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998, s.203.

> "Japonya ve Güney Kore gibi, çevreleme sisteminin içindeki ülkeler; Çin ve Kuzey Kore gibi de dışındaki ülkeler, açık bir şekilde dost-düşman, müttefik-hasım kategorilerine konuluyorlardı. Doğrudan veya dolaylı yollarla, Amerikan hükümeti ve büyük vakıflar, bilimsel bakışı, farklı yerlere ve onları anlamanın farklı yollarına yönlendirmekle (Örneğin Kuzey Kore ve Çin için komünizm araştırmalarına; Japonya ve Güney Kore içinse modernleştirme araştırmalarına yönlendirmekle) bu sınırları ortaya çıkarıyordu."[155]

Cumings, siyasal gelişme ve bölge araştırmaları arasındaki bağı ortaya koyarken bilimsel bakışı yönlendirdiğini ifade ettiği dost-düşman ayrımını[156] kullanmıştır. Amerikan siyaset bilimi hegemonyası içinde üretilen gelişmiş-gelişmemiş, bilimsel-ideolojik, demokratik-totaliter ikiliklerini aynı anlayış içinde düşünebiliriz. Farklı disiplin ve yaklaşımlar ile çoğaltılabilecek bu ayrımların[157] ilk sırasında yer alan nitelemeler, Amerikan hegemonyası altındaki kapitalist dünyanın ulaştığı ve sözkonusu dünyanın, diğer bir deyişle Hür Dünya'nın sınırları içinde olmak isteyenlerin de ulaşmayı hedeflediği ideallerdir. İkinci sırada yer alan nitelemelere maruz kalmak, akademik hegemonyanın bilimsel sınırlarının içine girememek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla dönüştürülmesi gereken bölgeleri işaret etmektedir. Diğer bir deyişle bilimsel evrenselcilik ölçütünü doğrular bir biçimde, ilk sırada yer alanlar kapitalist toplumsal formasyona özgü bilimsel evrensel özellikleri, karşıtında olanlar ise tekil, ideolojik ve yerel özellikleri yansıtmaktadır.

---

[155] Cumings, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.167-168.

[156] Morgenthau aynı yaklaşımı savunarak, bölge araştırmalarının Amerika'nın düşman veya dost olarak ilişkiye girmek zorunda olduğu dünyaya ilişkin bilgiyi elde etme isteğiyle motive edildiğini belirterek dost-düşman ayrımının bilme biçimlerini etkilediğini vurgulamıştır. Bkz., Morgenthau, **Unesco International Social Science Bulletin,** s.650-652; Nader, aynı yaklaşımla Batı'nın Soğuk Savaş'tan zarar gören Afrika ülkelerine akademik ilgisinin Sovyetler Birliği'nin Afrika ülkelerine yatırım yapmasıyla başladığını ve Küba kanalıyla Sovyet nüfuzu tehdidinin, Orta Amerika üzerine araştırmaların yolunu açtığını belirtmiştir. Bkz., Laura Nader, "Soğuk Savaş'ın Antropolojiye Etkisi", **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998, s.150-151.

[157] Bu konuda Huntington, karşılaştırmalı siyaset alanında 1950'lerin sonlarında anayasalcılık-totaliterlik ayrımına geleneksel ve modern toplumlar, gelişmiş ve gelişmemiş siyasal sistemler ayrımlarının eklendiğini belirtir. Bkz. Samuel P. Huntington, "Political Science and Area Studies", Ed. Lucian W. Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners,** Bloomington&London, Indiana University Press, 1975. s.62.

Bölge araştırmalarının ideoloji alanında yer aldığına ilişkin görüşün karşısında yer alanlar, bölge araştırmalarının sosyal bilimlerin farklı disiplinleri arasında işbirliği ve etkileşimi gerektiren bir sosyal bilim alanı olduğu yönündeki, bilimselliğe vurgu yapan bakış açısı ile ön plana çıkmışlardır.[158] Ancak, bölge araştırmalarının uluslararası arenada yaşanan değişikliklerle bağlantılı olduğunu da, veri olarak kabul etmişlerdir. Soğuk Savaş döneminin etkin Amerikan siyaset bilimcilerinden Lucian Pye dahi, bu değişiklikleri dost-düşman ayrımı çerçevesinde değerlendirerek, II. Dünya Savaşı ve ulusal düşmanları tanıma probleminin yabancı toplumları anlayabilmek için yeni yaklaşımlar geliştirme ihtiyacını doğurduğunu belirtmiştir. Pye'e göre, savaş zamanı zaruretleri disiplinlerin alanını muğlaklaştırmıştır. Bu nedenle bölge araştırmaları Savaş'ın kaçınılmaz sonucudur.[159] Gulbenkian Komisyonu da, bölge araştırmalarına yönelik yaklaşımın sosyal bilimlerin muhtelif disiplinlerine ve doğa bilimlerine mensup bilim adamlarını bir araya getirdiğini ve bölgenin disiplinlerarası bir yaklaşımla incelemeye tabi tutulmasını sağladığını belirterek, Pye ile aynı görüşü paylaşmıştır. Farklı oldukları nokta, çok disiplinli bölge araştırmalarının Amerika'nın dünya üzerinde kazanmış olduğu siyasal egemenlik tarafından manipüle edildiğini onaylamalarıdır.[160]

Pye'a göre, bölge araştırmalarına yönelik bilimsel çalışmalar, yabancı bölge uzmanlığını savunanlar ile geleneksel disiplinlerin üstünlüğünü savunanlar arasında bir gerilim yaratmıştır.[161] Bu koşullar altında evrensel bilginin kalesi olarak geleneksel disiplinlerin öncüleri ile hayli özelleşmiş bilginin merkezleri olarak bölge

---

[158] Bkz. Julian, H., Steward, **Area Research Theory and Practise,** New York, Social Science Research Council Bulletin 63, 1950; Lucian Pye, "The Confrontation between Discipline and Area Studies", Ed. Lucian W. Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners**, Bloomington&London, Indiana University Press, 1975, s.3-22.
[159] **A.g.e.,** s.5.
[160] Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın,** s. 40-41.
[161] Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners**, s.3.

araştırmaları savunucuları arasında bir bölünme olduğunu savunur. En soyut ve teorik düzeyde bu karşılaşma, insan davranışı hakkında genelleşmiş ve özelleşmiş bilginin nasıl olabileceği ya da olması gerektiği sorusu etrafında dönmüştür.[162] Simpson ise gerilimin gerçek olmadığını ideolojik bir taarruz olarak yaratıldığını düşünmektedir:

> Amerikan üniversitelerinde, ideolojik taarruzlara eşlik eden ve onları meşrulaştıran kalkınma araştırmaları programları, tipik biçimde, bir yandan kendilerini geleneksel disiplinlerin birazcık yenilikçi ve interdisipliner alt dizeleri olarak takdim ederken, diğer yandan da bölge araştırmaları merkezleri ve uluslararası araştırmalar programları olarak takdim ettiler. İlk gruptakiler, kapitalist moderniteyi genel bir olgu olarak yerleştirecek kuralları ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı. İkinciler ise, özel sorunlar olarak algılanan, belirli coğrafi ya da kültürel gruplar içerisindeki meydan okumaların anlaşılması ve yönetilmesine odaklanıyordu…[163]

Bu çerçevede Wallerstein, Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi raporuna dayanarak, Birleşik Devletler'in sadece uluslararası arenada ekonomik, politik ve kültürel ilişkileri geliştirmek için değil; aynı zamanda halihazırda komünist rejime sahip olanların işleyişini daha iyi anlamak ve diğer bölgelerin komünist bir yönetimin eline geçmesini engellemek amacıyla, Batı dışı bölgelerdeki cari dinamikler hakkında bilgilenmeye gereksinim duyduğunu aktarmıştır.[164] Siyasal gelişme teorilerinin, bölge araştırmalarının gelişmesi ile ilişkisi de anti-komünist mücadele çerçevesinde işlev kazanmaktadır. Bu teorilere göre, araştırmaya konu olan bölgeler siyasal anlamda modernleşerek ve gelişerek demokratikleşebilecektir. Zinn'in belirttiği gibi, Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen Soğuk Savaş, faşizme karşı savaşın, demokrasinin totaliterliğe karşı savaşının devamı olarak görülmüştür. Fakat ilginç olan, faşizmin Avrupa'da yükselişe geçtiği dönemlerde tarihçiler, sahip

---

[162] **A.g.e.,** s.5-6.
[163] Christopher Simpson, "Üniversiteler, İmparatorluk ve Bilginin Üretimi", Ed. Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, s.24.
[164] Wallerstein, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** s. 214.

oldukları bilimsel birikimi, böyle bir şevkle faşizm karşıtı bir mücadelenin hizmetine sunmamışlardır. 'Öteki' totaliterlik, onları daha fazla ilgilendirmiştir. Bu da, dünyadaki konumlarına meydan okumaya başlayıncaya kadar faşizme karşı koymakta isteksiz davranan Batılı güçlerin[165] sözde bilimsellik anlayışını yansıtmaktadır.

En basit şekliyle, ABD'deki gelişme araştırmaları ve bölge araştırmaları merkezlerindeki örtüşen projeler, modernitenin ve global kapitalizmin çağdaş biçimlerinin dünya çapında zaferini ya da en azından ABD'ye göre jeostratejik önemi olan her yere yayılmasını, hem öngörmüş hem de bunu gerektirmiştir. Öngörmüştür; zira kapitalist tarz modernitenin gerçekleşeceği tahmin edilen kaçınılmaz ilerlemesi olmadan bu ilerlemenin[166] ortaya çıkardığı pratik sorunların incelenmesini finanse etmenin pek anlamı olmayacaktır. Dünya çapında kalkınmış ve yönetilebilir bir ekonomik sistem yaratmada başarısızlığın faturası, Amerika'da büyük politik ve kültürel sorunlarla ödenecektir. Başarısızlık ihtimalinin doğuracağı olumsuz tablonun unsurları arasında, Stalinist komünizmin çeşitli tonları, derin ırkçılık dalgalarından, emperyal geleneklerin "iyi" boyutlarının (Hıristiyanlık, rasyonalizm gibi) kaybı veya dünyada beyazların efendiliğinin son bulması ve bunun sonucunda gelebilecek cezalandırma tehditlerine kadar birçok varsayım yer almıştır.[167]

---

[165] Zinn, "Soğuk Savaş Döneminde Tarih Siyaseti", **Soğuk Savaş ve Üniversite,** s.69; Benzer bir yaklaşımla Gendzier, gelişme araştırmalarının devlete bilgi ve meşruiyet sağlayarak hizmet ettiğini; itaatkar bilim adamları ve araştırma uzmanlarının, Üçüncü Dünya'nın gelişmesi ve Amerikan dış politika çıkarlarına muhalefetle ilgili bilgi topladıklarını ifade etmiştir. Bunun içinde, bilgiyi, bir dizi isyan bastırma ve istikrarsızlaştırma programı için bilgi toplamak da yer almıştır. Bu konuda bkz., Irene Gendzier, "Tekrar Çal Sam Kalkınma Pratiği ve Savunusu", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, s.85.

[166] Amerikan siyaset bilimi içinde ilerlemeci paradigmanın yerine ilişkin olarak bkz. S. P., Huntington, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners,** s. 49-56.

[167] Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.22.

Oysa Pye, bölge ve gelişme araştırmalarının gelişimini Soğuk Savaş'ın ve uluslararası politika alanında ve yerel düzeyde meydana gelen değişimlerin kaçınılmaz sonucu olarak görüp, bunu kendiliğinden oluşan bir paradigma değişimi olarak yorumlamıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan sorunlar geleneksel disiplinler ile bölge ve alan araştırmalarının disiplinlerarasılığı düzeyindeki yöntemsel ve epistemolojik bir dizi soruna indirgenmiştir.[168] Bu bağlamda sosyal bilimlerde objektiflik ve değer bağımsızlığı konusunda bir şüphe dalgasının oluşmasını İkinci Dünya Savaşı'nın hemen arkasında meydana gelen anti-komünist propagandaya eşlik eden siyasal baskılara değil, 1960'ların sonlarındaki akademik yaşamı siyasallaştıran yerel baskılara dayandırmıştır.[169] Pye'ın sözkonusu değerlendirmesi, toplumsal koşulların üstünün örtülmesine, iktidar ilişkilerini görmezden gelişine iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Bu dönem, üniversitelerin Soğuk Savaş siyasetindeki rolünü büyük bir eleştiriye tabi tutan 1968 devrimine karşılık gelmektedir. Gendzier'in belirttiği, bölge araştırmalarının bilgi ve meşruiyet sağlama işlevi kaybolmaya başlamıştır. Sömürge karşıtı ulusal hareketlerin başladığı dönemde, bölge ya da alan araştırmaları daha önceki dönemlerde antropolojinin üstlendiği işlevi devralmıştı. Ancak bölge araştırmalarına 1968 döneminde, bu kez antropolojiye karşı çıkılan aynı nedenlerle ve yine inceleme konusunu oluşturanlar tarafından karşı çıkılmıştır. Ulusla ilgili bilginin kendisi tarafından değil, güçlü olan kendisinin dışında bir merkez tarafından sağlanması Şarkiyatçılıkla, bölge araştırmaları konusunda ortak bir noktayı

[168] Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners**, s. 4-9.
[169] **A.g.e.,**s.18.

oluşturmuştur.[170] Pye'ın yerel baskılar ile anlatmak istediği, bu karşı koyma ve direniş hareketidir.[171]

3.2. Bölge Araştırmalarının Kurum ve Üniversiteler ile İlişkisi: İdeolojik Taarruz

Bölge araştırmaları konusunda en çok tartışılan, araştırmaların Amerikan devletinin çıkarları ile bağlantısı ve nesnelliği konusudur. Bölge araştırmalarının büyük harcama ve yatırım gerektirmesi, ihtiyaç duyulan finansal kaynak konusunda şüphe uyandırmıştır. Bu şüpheyi doğrulayan şey, bölge araştırmalarının çeşitli vakıf ve kurumlardan sağladığı finansal ve kurumsal destektir. Vakıf ve kurumlar, üniversite ve araştırma merkezleri ile devletin çeşitli kurumları, özellikle istihbarat ve askeri kuruluşları arasındaki ilişki, Soğuk Savaş siyasetinin bir parçası olmuştur. Bu ilişki elbette yalnızca gelişme ve bölge araştırmalarına yönelik değildir.[172] Soğuk Savaş ile ilgili pek çok alanda bu tür ilişki ağına rastlansa da, sosyalist blok ile mücadele açısından bölge ve gelişme araştırmaları özel bir önem arz etmiştir.[173]

---

[170] Wallerstein, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** s. 232-236.

[171] Bu hareketi açığa çıkaran sebep, Soğuk Savaş'a tepki olarak bağlantısızlık hareketinin doğuşu, sömürgelerin bağımsızlığını kazanması ve çeşitli devrimlerden kaynaklanan siyasi güç nedenleriyle değişen siyasal atmosferdir. Bkz. **A.g.e.,** s.237; Ayrıntılı bilgi için bkz.; Preston, **Development Theory,** s. 179-185; Leys, **The Rise and Fall…,** s. 107-198.

[172] Bölge araştırmaları dışında farklı konularda Soğuk Savaş siyaseti içinde yapılan araştırmalar ve bunların kurumlar ile ilişkisi hakkında bkz., Allan A. Needell, "Truva Projesi ve Sosyal Bilimlerin Soğuk Savaş Tarafından İlhakı" Ed. Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, s.41-70; Richard Ohmann, "İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Soğuk Savaş", çev. Musa Ceylan, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998, s. 99-129; Ray Siever, "Soğuk Savaş Boyunca Yerbilimleri Araştırmaları", **Soğuk Savaş ve Üniversite,** 165-187.

[173] Bkz., Sigmund Diamond, **Compromised Campus: The Collaboration of Universities with the Intelligence Community,** New York, Oxford University Press, 1992, 3.ve 4. bölümler; Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.20-21, 24-25; Gendzier, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 106-108; Cumings, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 171-172; Wallerstein, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 221-222; Nader, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 144; Kim, **Genealogy of the Idiographic vs. the Nomothetic Disciplines…,** s. 448-449; Montes, **İki Kültürü Aşmak,** s. 211; Hung Ho-Fung, **İki Kültürü Aşmak,** s.131; Pye, **Political Science and Area Studies…,** s. 11-12.

Bu ortamda pek çok üniversite alan araştırmalarını geliştirmek için sistematik çaba göstermeye başlamıştır. Üniversitelerin yapılanması içinde araştırma merkezi ve programları oluşturmak ve güçlendirmek için Ford, Rockefeller kurumu ve Newyork'un Carnegie Derneği gibi kurumlardan[174] büyük miktarda fonlama yapılmıştır. Bölge araştırmalarına devlet gücünün kendisini ilk gösterdiği yer ise, Stratejik Hizmetler Dairesi *(Office of Strategic Services*-OSS*)* Sovyet Şubesi'nin Columbia Üniversitesi'ne nakledilmesidir. Columbia Üniversitesi'nde Rusya Enstitüsü'nün kuruluşunda Rockefeller kurumu, başlangıç finansmanı olmak üzere 250.000 USD sağlamıştır. İkincisi ise, Carnegie Korporasyonu'nun 1947'de Rusya Araştırmaları Merkezi'nin kurulması için Harvard'a 740.000 dolar bağışta bulunmasıdır. Çok geçmeden, Ford Vakfı'nın çok daha büyük bir para ayırarak, 1953-1966 döneminde bölge ve dil araştırmaları için üniversiteye toplam 270 milyon dolar vermesini de saymak gerekir.[175] Diamond'a göre, Harvard Rusya Araştırmaları Merkezi CIA, FBI ve diğer istihbarat kuruluşları ve askeri kuruluşlarla derin bir ilişki içinde olmuştur. Birçok vakıf (Carnegie, Rockefeller, Ford) projeleri finanse etmek ve bazı durumlarda da CIA yardımlarını aklamak için devletle ve Merkez'le birlikte çalışmıştır.[176]

---

[174]Bu kurumlar İngilizce'de Türkçe karşılığı hayırseverlik, yardımseverlik anlamına gelen philanthropy kelimesi ile ifade edilmektedir. Türkçe'de de zaman zaman filantropi olarak kullanımına rastlanmakla birlikte daha yaygın olduğu için çalışmada vakıf olarak kullanılmıştır.

[175] Bölge araştırmalarına ilişkin sözkonusu destek için bkz.;Cumings, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 171; Richard Lambert ve Elinor G. Barber, **Beyond Growth, The Next Stage in Language and Area Studies,** Washington, Association of American Universities, 1984, s.8-9; Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners**, s. 11; Gendzier, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.96; Wallerstein, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 222. Diamond Harvard'ın "resmi tarihinde" Rusya Araştırmaları merkezi kurulması için Carnegie Korporasyonu'ndan 100.000 USD aktarıldığını belirtir. Bkz. Diamond, **Compromised Campus: The Collaboration…,** s.73. Cumings'in Katz'den aktardığı rakam olan 740.000 USD ile 100.000 USD arasındaki ciddi farklılığın özellikle Soğuk Savaş dönemindeki resmi belgelerin doğruluğu açısından incelenmeye değer bir farklılık olduğu açıktır.

[176] Diamond, **Compromised Campus: The Collaboration,** s. 73.

Cumings, uzun yıllar Columbia Üniversitesi Rusya Araştırmaları Enstitüsü yöneticisi ve Ford Vakfı'ndaki çeşitli kurul ve komitelerin üyesi olan Philip Mosely'in yazılarının, akademi ve vakıflardaki öncü kişiler ile bölgesel merkezlerin arka planını ve CIA bağlantısını ortaya koyduğunu belirtmiştir. Özellikle CIA ile yakın temasta olan Ford Vakfı'nın, cömert kaynaklarının yardımıyla tüm modernleşme araştırmaları ve karşılaştırmalı siyaset sahasının şekillendiğini savunmuştur.[177] 5 Mayıs 1953'de Ford'un Denizaşırı Eğitim ve Araştırma Kurulu, bir "Koordineli Ülke Araştırmaları" programı uygulamak üzere gündemi belirlemiştir. Bundan kısa bir süre sonra Paul Langer, Mosely'ye bir yazı yazarak bu uygulamadaki ilk konunun CIA Direktörü Allen Dulles ile istişare yapmak olacağını ifade etmiştir. Mosely'nin dosyalarındaki diğer memorandumlar da bu doğrultudadır. Örneğin Langer, Malay'daki gerillalar konusunda çalışmak üzere Lucian Pye'ı tavsiye etmiş ve Pye bunu gerçekleştirmiştir. Langer, aynı zamanda "Yakın Doğu'da, demokrasiye doğru yumuşak gelişmenin" ve "komünizmin çağrılarına bağışıklığın özel bir örneği olarak" Türkiye'nin de incelenmesini istemiştir.[178] Türkiye, bahsedeceğimiz gibi, örnek ülke olma özelliğini, Soğuk Savaş sonrası dönemde radikal İslama karşı ılımlı İslam ayrımında sürdürecektir.

Chomsky ise üniversiteler ile CIA arasındaki ilişkiyi, kendi yaşamından kesitler sunarak açıklamıştır:

> MIT'deki Siyaset Bilimi bölümü, yaklaşık 1960'a kadar İktisat Bölümü bünyesindeydi. 1960 civarında İktisat bölümünden ayrıldı. Ve o zamanlar açıkça CIA tarafından finanse ediliyordu. Bu gizli, saklı bir şey değildi. Bölümün CIA tarafından alenen finansmanı 1960'ların ortalarında durduruldu. Fakat bölüm skandal faaliyetler içinde doğrudan yer almaya devam etti. Siyaset Bilimi bölümü kapalı ve gizli seminerleri olan kampüsdeki tek bölümdü… Doktora öğrencileri burada tezleri için pasifleştirme projeleri üzerinde çalışmalar veya buna benzer şeyler yapıyorlardı. Bu çerçevede, siyasal davranışları

[177] Cumings, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.173-174.

[178] Philip Mosely Papers, University of Illinois, box 13, Operations Research Office to Mosely, 28 Şubat 1949 ve box 18, Paul Langer to Mosely, 11 Mayıs 1953'den akt Cumings, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.174-175.

şekillendirmede ve belki de öğretim üyelerini ve öğrencileri seçmede devletle ilişkilerin sağlam olduğunda kuşku yok.[179]

İstihbarat kuruluşları, çeşitli kurum ve vakıflar ile üniversite ve araştırma merkezleri arasındaki ilişkinin bölge araştırmaları ortak paydasında yoğunlaştığını bazı istatistikler aracılığı ile çözümleyebiliriz. Pye'ın aktardığına göre, Ford Vakfı'nın desteği ile kurulan Yabancı Bölge Burs programı, 1952'den 1972'ye olan dönemde, 40 farklı disiplindeki 2050 öğrenciye burs vermiştir. Birinci sırada 605 öğrenci ile tarih disiplini, 439 kişi ile ikinci sırada siyaset bilimi disiplini yer almıştır. Eğer uluslararası ilişkiler siyaset bilimine dahil edilirse bu sayı 498 olmaktadır. Siyaset bilimcilere verilen ödül dağılımında, %25.51 ile en çok payı Sovyet uzmanları alırken, Afrika %17.31, Doğu Asya %12.30, Latin Amerika %11.39, Güney Asya %9.11, Güney Doğu Asya %7.74, Yakın Doğu %7.74, Doğu Avrupa, %6.61 pay almıştır. Siyaset biliminde bu dağılım şekli diğer bursların dağılımı ile aynıdır. Bölge programlarının istikrarı, Ulusal Savunma Eğitimi Yasası çerçevesinde federal destek ile mümkün olmuştur. Bu yasa ile 1958'den 1973'e kadar 206 milyon USD'lik yardımın 68.5 milyonu dil ve bölge merkezlerine gitmiştir. Bu yasadan fonlanan merkezler 35.500 lisans, 14.700 yüksek lisans, 5.000'in üzerinde doktora öğrencisi yetiştirmiştir. Yabancı dil çalışmayı seçen 17.000'in üzerinde öğrenci burs almış ve bu fonun katkısı ile her yıl bölge ve dil eğitimine yaklaşık 14 milyon USD harcanmıştır.[180]

Amerika'da alan araştırmalarına yapılan desteğin bir diğer önemli göstergesi, yabancı bölgelere odaklanan karşılaştırmalı siyaset alanında, doktora tezlerindeki artıştır. 1948'de bütün tezlerin % 10'dan azı karşılaştırmalı siyaset alanında iken,

---

[179] Chomsky, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** s.195-196.
[180] Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners**, s. 12.

1958'e kadar %25'in üzerinde, 1968'e kadar ise %35'in üzerine çıkmıştır. Siyaset biliminde bölge araştırmalarının etkisi ile gelişen karşılaştırmalı siyaset alanındaki bu artış, farklı bölgelere olan ilginin şekil değiştirmesi ile de ilgilidir. Örneğin 1949 ve 1959'da Afrika üzerine hiçbir tez yok iken, 1969'da 17, takip eden yıl 24, 1971'de 46 adet tez yazılmıştır. Latin Amerika üzerine 1959'a kadar 3 adet tez varken, 1969'a kadar 39, 1972'ye kadar 57 adet tez tamamlanmıştır.[181]

1950 yılında bölge araştırmalarına ilişkin olarak yapılan ikinci SSRC Konferansı'nda şu ifadelerin kullanılması yukarıda bölge araştırmalarına ilişkin kısa sürede oluşan rakamsal artışın, Amerikan devlet aygıtlarının bilimsel alana müdahalesini göstermesi bakımından anlamlıdır: "Yapılacak iş çok büyük ve zaman kısa. Yalnızca çok büyük bir federal program bunu başarabilir. Sorun, Federal kontrol olmadan Federal yardımın hangi koşullarda mümkün olabileceğini araştırmaktır." [182]

Diğer yandan 1952'deki resmi araştırmaların, "o zaman için sosyal bilimlere verildiği bildirilen devlet fonlarının tam %96'sının ABD ordusundan geldiğini açığa çıkarması ordu, dış politika, bilim ilişkisinin iç içe geçmişliğini göstermektedir.[183] Örneğin, Donanma Araştırmaları Merkezi tarafından finanse edilerek, tüm dünyada kullanılacak psikolojik savaş taktiklerini geliştirmek amacıyla ordunun ve CIA'nin güvenilir bulduğu seçkin sosyal bilimcileri bir araya toplayan Truva Projesi, önemli sosyal bilimciler ile Amerikan askeri, istihbarat ve propaganda kuruluşları arasındaki

---

[181] **A.g.e.,** s. 13-14; Pye büyük araştırma fonlarının varlığını güçlü merkez ve kurumların kurulması olarak görmüştür. Pye'e göre, böyle merkezlerin kurulması ile temel kurumlar dış olaylar ve farklı kültürler hakkında bilgi edinmeyi teşvik etmenin en iyi yolu olarak üniversiteler içinde disiplinlerden bağımsız olarak bir ülke ya da bölge ile ilgilenenlerle birlikte hareket etme imkanı bulmuştur. Bkz., **A..g.e,** s.11.

[182]Richard J. Heindel, **The Present Position Foreign Area Studies in the United States: A Post-Conference Report,** New York, Social Scince Research Council, 1950, s.2'den akt. Wallerstein, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.219.

[183] Cumings, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.176.

bir dizi danışmanlık hizmetleri için bir model oluşturmuştur. Önemli nokta, Truva Projesi nihai raporunun, Amerikalı akademisyenler (özellikle fen bilimciler, sosyal bilimciler, ve tarihçiler) ile Amerikan dış ilişkiler ve istihbarat bürokrasisi arasında kalıcı ilişkiler kurmaya katkıda bulunmayı amaçlamasıdır. Rapora göre, akademisyen, fen bilimciler ve mühendislerin Amerikan ordusu için yeni silah ve taktiklerin geliştirilmesindeki devam eden katılımları gibi, akademisyen sosyal bilimciler ve tarihçilerin de ordunun dışında katkıda bulunmaları, özgürlük, demokrasi ve Amerikan yaşam biçiminin savaş sonrası dünyada varlığını sürdürmesini sağlamaları gerekmektedir.[184]

Yukarıdaki örnekler, akademik ve ulusal ihtiyaçlar ile yönetimin amaçları ve bilimsel ilerleme arasında herhangi bir zıtlık olmadığını göstermektedir. Hatta yalnızca ulusun çıkarı ve güvenliği ile ilişkilendirildiği dahi söylenebilir.[185] Simpson, askeri kuruluşlar, istihbarat ve propaganda kuruluşlarının, büyük araştırma projelerine 1960'lara kadar sağladığı desteğin, en masumundan en radikaline kadar o dönemin ulusal güvenlik projesini de destekleme anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu işlerde en aktif olan gözde bilim adamları, hiyerarşik ve kendi kendini besleyen ağlar kurmuşlardır. Bu ağlar giderek bilimsel dernekler, vakıf bursları komiteleri, görev süresini belirleyen kararlar, akademik dergilerin içeriği ve akademideki diğer güç vasıtaları üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur.[186] Diğer bir deyişle, güvenlik ağı içinde yer alan askeri kuruluşlar ve istihbarat kuruluşlarının müdahalesinin bir akademik alanın 'bilimsel' evriminde belirleyici olması, o akademik saha için meşru

[184] Needell, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 41-42.
[185] Kim, **Genealogy of the Idiographic vs. the Nomothetic Disciplines…,** s. 448.
[186] Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.20; Bu konuda Hung Ho-Fung Asya bölgesi ile ilgili olarak 1941'de kurulan ve Far Eastern Quarterly daha sonra da Journal of Asian Studies dergilerini yayımlayan Asya İncelemeleri Derneği'ni bu bağlamda örneklendirmiştir. Bkz., Hung Ho-Fung, **İki Kültürü Aşmak,** s.131.

kabul edilebilecek sınırlar içinde kurumların, metinlerin, metodolojilerin ve bilgi kümesinin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu kalkınma araştırmaları, bölge araştırmaları, iletişim ve yöneylem araştırmaları gibi 1945'den beri büyümüş olan interdisipliner alanlar için özellikle doğrudur.[187] Ulusal Güvenlik Konseyi'nin *(National Security Council-NSC)* kararlarının çeşitli başlıkları ve yöneldikleri bölgeler bu belirleyiciliği doğrulamaktadır:

5 Nisan 1949 tarihli, NSC 34/2 sayılı, 'Çin'e Birleşik Devletler Politikasının Uygulanması Hakkında İlerleme Raporu', bu konuda bir örnektir. NSC 34/2 sayılı kararının başlığı altında Çin yerine Tayvan, Arap ülkeleri ve İsrail, Asya, Endonezya, Yakın Doğu, Güneydoğu Asya, Latin Amerika gibi farklı ülkelere yönelik NSC kararları da vardır. Ayrıca Sovyetler Birliği ve onun uydularına yönelik çok sayıda karar dikkat çekmektedir. Dikkat çeken diğer bir NSC kararı, 59/1 sayılı 'Dış İstihbarat Programı ve Psikolojik Savaş Planı'nın Uygulanması Hakkında İlerleme Raporu'dur.[188] Gendzier'in dikkatimizi çektiği, NSC 129/1 sayılı ve 'Arap ülkeleri ve İsrail'e ilişkin Birleşik Devletler Amaç ve Politikaları' başlıklı kararındaki "bu ülkelerde yer alan iç değişim süreci, Sovyet etkisi veya kontrolüne maruz rejimlerin iktidara geleceği durumlara yol açabilir"[189] önermesi, anti-komünist kaygıyı yansıtmaktadır. Karar, Birleşik Devletler'in siyasal değişim sürecini yönlendirirken asgari ödün vermesini ve sosyalist olmayan, istikrarlı rejim ihtimalini azamiye çıkaracak psikolojik ve siyasal programlardan tam olarak yararlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle yapılacaklar arasında "bölgede, yüzü hür dünyaya dönük,

---

[187] Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.20.

[188] Paul Kesaris (Ed), **Documents of the National Security Council :First Supplement,** Frederick, University Publications of America, 1981, s.1; 1949-1960 yılları arasında alınan NSC kararlarları başlık ve numaraları için bkz., **A.g.e.,** s. 1- 9.

[189] NSC 129/1, " United States Objectives and Policies with Respect to the Arab States and Israel" **Foreign Relations of the Unites States,** 1952-1954,vol.9, 1986, s.4-5'den akt, Gendzier, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.97.

siyasi istikrarı kurma ihtimali en yüksek görünen liderlik gruplarının desteklenmesi ve geliştirilmesi"[190] amacı ilk sırada yer almıştır. Buradan çıkarılacak en basit sonuç, gerçek tehdidin, Sovyetler Birliği ve komünizm olarak algılandığı bir ortamda özgürlük, katılım gibi değerlerin Birleşik Devletler'in çıkarları ile sınırlı olmasıdır. Siyasal gelişme ve modernleşme çalışmalarının yücelttiği bu değerler totaliterliğe karşı olmak ve özgür bir dünya oluşturmak adına savunulsa da asıl anlamını anti-komünist mücadelede bulmaktadır. Gendzier'in belirttiği gibi gelişme alanında akademik araştırma yapan kişiler arasında yazılı olmayan konsensus, bu alanın bütünlüğünü ve pek çok bilim adamının neden dışlandığını açıklamaktadır. Barrigton Moore Jr.'dan Gunnar Myrdal, Raoul Prebisch, Paul Baran ve Dudley Seer'e kadar pek çok araştırmacı, kendilerini kapitalist gelişmenin ve azgelişmişliğin tarihsel kökenlerinin ve evriminin analizine adamışlar, ama çalışmaları resmi olarak görmezden gelinmiştir.[191]

Doğrudan gerçekleştirilen askeri taarruzun yanında bilimin gücünden yararlanılarak gerçekleştirilen ideolojik taarruz, Amerikan ulusal güvenlik stratejisi için 1945'den beri en azından atom bombası kadar merkezi bir yer işgal etmiştir.[192] Bunun federal düzeydeki en önemli belgesi, Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nin Uluslararası Örgüt Ve Hareketler Alt Komitesi tarafından, "Soğuk

[190] NSC 129/1, **Foreing Relations…,** s.5'den akt. Gendzier, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.98 ; Bu konuda başarıya ulaşıldığı Pye'ın ifadelerinden anlaşılmaktadır; Aslında ilk sömürge ülkeleri siyaset bilimciler için minimum bölge uzmanlığı ile siyasal gelişme araştırmaları yapma fırsatı tanıdı. Siyasal modernleşme ve siyasal gelişme alt alanlarının varlığı, dil ve kültür eğitiminin tüm maliyetlerine katlanmadan bir çeşit bölgesel uzmanlaşma imkanı sağladı. Bunun nedeni 1960'larda gelişmekte olan ülkelerin ulusal liderlerinin ilk neslinin kendi kültürel miraslarını reddederek ulusal amaçlarını değişim ve modernleşme olarak vurguluyorlardı. Bu da siyaset bilimciler için değişik kültürlerin çok az tarihsel bilgisi ile gelişmenin çağdaş sorunlarını analiz etmek anlamına gelmekteydi. Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners**, s.15. Siyasal gelişme çalışmalarındaki bu yaklaşım Amerikan sosyal biliminin tarih dışı ya da tarihsel bir bakış açısı yerine verili düzeni incelemeye dönük epistemolojisine uygun bir anlayışı yansıtmaktadır.

[191] Gendzier, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.95.

[192] Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.23.

Savaş'ı Kazanmak: Birleşik Devletler'in İdeolojik Taarruzu" başlığı altında yayımlanan raporlarıdır. 3 No'lu Rapor, "Kar Amacı Gütmeyen Özel Amerikan Örgütleri'nin Denizaşırı Programları" başlığı altında yayımlanmıştır. Raporun giriş bölümünde, Birleşik Devletler'in dış politikası uygulamalarının yüz yirmi ülke ve bölgedeki Amerikan diplomatlarının ve Washington'daki Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili bölümlerinin çabalarının ötesine geçecek kadar kompleks olduğu belirtilir. Askeri ve ekonomik boyutlarının yanında, ideolojik ve psikolojik düzeyin dış politika uygulamalarında, sayısız özel ilişki ve girişiminin dışında, yirmi altı hükümet bölümü ve makamı içeren üçüncü temel alan olduğu vurgulanır. Dış İlişkiler Komitesi Uluslararası Örgütler ve Hareketler Üzerine Alt Komitesi'nin özel ilgisi altındaki bu alan, yabancıları bilgilendirmeye, tutumlarını etkilemeye ve onları eyleme geçirmeye çalışan faaliyetleri kapsar. Alt komite, Soğuk Savaş'dan esinlenen ve Soğuk Savaş'ın bir parçası olan ideolojik alanın doğasını ve kapsamını araştırmak ve Birleşik Devletler'in ideoloji alanında kullandığı araçları gözden geçirmek üzere araştırmalar yapmıştır. Yukarıda belirtilen Üçüncü Rapor ise Amerikan yurttaşlarının ve özel örgütlerin Birleşik Devletler'in dış politika amaçlarının geliştirilmesindeki katkısını araştırmaya yöneliktir. Diğer bir deyişle Komite, "Birleşik Devletler'in öncülük ettiği özgürlük güçleri ile Sovyetler Birliği ve Kızıl Çin tarafından yönlendirilen uluslararası komünist hareket arasındaki karşılaşmada," özel Amerikan çabalarının rolünü araştırmakla ilgilenmiştir. Bunun için hazırladıkları ankette bu programların kapsamını ve ideolojik amaçlarını ölçmeye çalışmışlardır. 1.600 örgüt ve yaklaşık 250 üniversite ve koleje gönderdikleri[193] ankette, sorumlulardan ideolojik amaçlarını sıralamaları istenirken, sunulan alternatiflerin

[193] Overseas Programs of Private Nonprofit American Organizations, Report No.3, **Winning the Cold War: The U.S. Ideological Offensive,** Subcommittee On International Organizations and Movements, Washington, H.Res. 84, 25 May 1965,s. XI-XII.

yanında kendi ifadelerini anlatma olanağı da verilmiştir. 176 sorumlu, karşılıklı saygı ve anlayışı ilerletmek amacını ilk sıraya koymuşlardır. Ama büyük çoğunluğu birinci sıraya kendi ifade ettikleri amaçlarını yerleştirmişlerdir. Bu da, çalışmalarının dinsel boyutunun taşıdığı öncelikle ilgili olmuştur. Çalışmada dikkat çeken başka bir özellik, "yabancı ülkelerde anti totaliter öğeleri güçlendirmek" ve "komünist çarpıklık, doktrin ve propaganda ile mücadele etmek" amacına yalnızca 7 sorumlunun ilk sırada yer verip 16 sorumlunun ikinci, 23 sorumlunun üçüncü sırada yer vermesi olmuştur. Buna karşılık yabancı ülkelerde Birleşik Devletler çıkarını geliştirmek amacı, daha popüler olmuştur. Bu amacı 17 katılımcı birinci sıraya, 51 katılımcı ikinci sıraya, 57 katılımcı üçüncü sıraya yerleştirmiştir. [194] Çarpıcı olan, Temsilciler Meclisi'nin bir kurumu tarafından ideolojik taarruz ilan edilip, bunun ölçülmeye çalışılması ve ideolojik öğeler arasında anti-komünist mücadele çerçevesinde alternatiflerin yer alması; daha da önemlisi diğer alternatiflerin özgürlük ve gelişme ideali üzerinden oluşturulmasıdır.

Federal düzeyde girişilen ideolojik taarruz çerçevesinde, bölge uzmanları, devlete bağımlılıklarını, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji ve sosyal psikolojiyi ustalıkla uygulamalarını, devletin sponsorluğundaki ideolojik taarruzları geliştirip etkinleştireceği ve zafer kazanılmasını sağlayacağı gerekçesi ile meşrulaştırabilmişlerdir.[195] Üstelik sosyal bilimciler veya bölge araştırmaları uzmanları açısından, Soğuk Savaş döneminde kalkınma konusuyla alakalı 'geçiş' krizlerinin yönetilmesi, akademik girişimcilik için bir fırsatlar silsilesi yaratmıştır. Bu fırsatlar arasında nüfus raporları ve harita çıkarmak, belirli kültürler için uygun olan ikna taktiklerinin kültürel analizi, özel baskı ve terör makinelerinin

[194] **Ag.e.,** s.5.
[195] Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 24

tasarımlarında ve çalıştırılmasında danışmanlık hizmeti verilmesi gibi pek çok eylem yer almıştır.[196] Dünyaya bilimsel araştırma olarak takdim edilen bilimsel istismar türlerinin başka kurumlarca üstlenilmesinin arkasındaki gerçek, devletin ve istihbarat kuruluşlarının bu konulara olan ilgisini gözlerden uzak tutmaktır.[197]

Bu fırsatların kullanımı, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri artmıştır. Ancak, sosyal bilimlerdeki uzmanlık bilgisini, şiddete dayalı ve örgütlü ayaklanmadan daha düşük direniş biçimlerine kadar değişen isyanları bastırarak, komünist tehdidini kuşatmada kullanma işine tam olarak sarılan John F. Kennedy yönetimidir. Başkan Johnson ve Başkan Nixon da aynı yolu izlemiştir. Sosyal bilimler için bu uygulama, bol miktarda finansal kaynak anlamına gelmektedir. Bir hesaba göre, 1966-1970 arasında davranış bilimi ve sosyal bilim araştırmalarına, Savunma Bakanlığı'nın tahsis ettiği para miktarı, 38 ile 48 milyon dolardır. Bunun ne kadarının isyan bastırma işinde harcandığını hesaplamak ise oldukça zordur.[198]

Bu başlık altında belirtilenler, akademik dünya, güvenlik kuruluşları, bürokratik kuruluşlar arasındaki yoğun karşılıklı ilişki ve etkileşimi göstermektedir. Sözkonusu iç içe geçmişlik, bilim ve ideoloji karşıtlığının ideolojik işlevselliği açısından bizi pek çok parametre ile yüzyüze getirmiştir. Temel parametre, yukarıda vurgulandığı gibi projeler, dergiler, yayınlar ve daha birçok araç ile birbirine bağlanan kurumsallaşma ağıdır. Diğer yandan kurumsallaşma ağı sayesinde güçlenen egemen bilimsel paradigmanın kendisine atfettiği evrensellik, karşıtını ideolojik ve tekil olarak tanımlamayı sağlamıştır. Ayrıca, eleştirel veya farklı düşünmenin yollarını kapatmak da bu yolla başarılabilmiştir. Üstelik bölge araştırmalarının bilimsel destek sunduğu siyasal gelişme çalışmaları açısından, sözkonusu yaygın

---

[196] **A.g.e.,** s.24-25.
[197] **A.g.e.,** 25.
[198] Nader, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** s. 143-144.

kurumsal ağ içinde gelişmenin reçetelerini hazırlarken; eşitsiz gelişmenin ürünü olan azgelişmişlik sorunu da bu reçetelerdeki bir dizi önlem ve politikaya indirgenebilmiştir.

Bu konuda son olarak belirtilmesi gereken, Soğuk Savaş döneminde sosyal bilimler ile ulusal güvenlik kuruluşlarının ilişkisi konusunda, ulusal güvenlik kuruluşlarının, sosyal bilimlerin peşinden geldiğinin genel kabul gören bir anlayış olduğudur. Oysa devletin ve şirketlerin güvenlik kuruluşları, çoğu zaman sosyal bilimlerin kavram ve projelerini başlatmış, üniversite kampüslerindeki uzmanlar ise peşinden gelmiştir. Dolayısıyla iddia edildiği gibi bunun tersi geçerli değildir. Akademinin devlet ve şirketlerin çıkarlarını izlemesi, gelişme ve bölge araştırmaları gibi interdisipliner girişimler için özellikle doğrudur.[199] Öyleyse siyasal gelişme araştırmalarının bu noktada nerede durduğunu incelemeye geçebiliriz.

II. Siyasal Gelişme Kavramının Anlam ve Kapsamı

Siyasal gelişme, Amerikan siyaset bilimi içinde II. Dünya Savaşı sonrası dönemden başlayıp 1960'ların sonlarına dek, karşılaştırmalı siyaset bilimi çalışmalarının anahtar kavramlarından biri olmuştur. Söz konusu dönem içinde, siyasal gelişme *(Political Development)* literatürü gelişme teorisyenlerinin çeşitli yaklaşımlarını içine alan geniş bir kapsam içinde geçerliğini sürdürmüştür. Teorinin içindeki pek çok fark ya da eğilimlere rağmen siyasal gelişme kavrayışı belli bir konsensusu temsil etmiş ve belli bir ideolojiyi yansıtmıştır. Siyasal gelişmenin akademik anlamda en zirvede olduğu dönem içinde dahi, gerek metodolojik düzeyde gerekse anlamsal düzeyde kesintiler izlenebilmektedir. Bu kesintilerin ardında,

[199] Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.21.

gelişmekte olan ülkelere dönük politikaların değişimine uyarlanan teorik ve anlamsal değişimler yer almaktadır. Siyasal gelişme literatüründeki sözkonusu kırılma ve kesinti noktalarının belirlenmesi, ideolojik analiz açısından oldukça önemlidir.

1950 ve 1960'lardaki ilk dönem siyasal gelişme çalışmalarına baktığımızda, genellikle Afrika ve Asya'daki yeni uluslar ile ilgili olan, büyük ölçüde doktor adaylarının ya da doktora sonrası genç araştırmacıların çalışmalarından oluşan bir literatürle karşılaşmaktayız.[200] Bu araştırmalar kabaca, hedef olarak seçilen ülkeye yönelik bir örnek olay çalışmasıdır. Eş zamanlı olarak başlayıp ilerleyen dönemlerde de devam eden, siyasal gelişme kavrayış ya da teorisinin farklı toplumsal kurumlarla ilişki düzeyini ve hatta epistemolojik sorunlarını elen alan bir dizi araştırma, Karşılaştırmalı Siyaset Konseyi Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi'nin çatısı altında gerçekleşmiştir.[201] SSRC'nin destekleyiciliğinde 1963 yılında başlayan[202] bu seri

---

[200] Gabriel A., Almond, "The Development of Political Development", Ed. M. Weiner ve S.P. Huntington, **Understanding Political Development,** Boston, Little Brown, 1987, s. 437. Gelişmekte olan ülkelere ilişkin siyasal gelişme konusunda yapılan temel çalışmalardan Gana'ya yönelik olarak bkz., David E. Apter, **The Gold Coast Transition,** Princeton, Princeton University Press, 1955; Uganda'ya yönelik olarak bkz., David E. Apter, **The Political Kingdom in Uganda: A Study in Bureaucratic Nationalism,** Princeton, Princeton University Press, 1961; Pakistan'a yönelik olarak bkz., Leonard Binder, **Religion and Politics in Pakistan,** Berkeley, University of California Press, 1961; Leonard Binder, **Iran: Political Development in a Changing Society,** Berkeley,University of California Press; James S., Coleman, **Nigeria: Background to Nationalism,** Berkeley,University of California Press.

[201] Kronolojik olarak bu liste, 1. Lucian Pye, ed., **Communications and Political Development,** Princeton, Princeton University Press, 1963; Joseph La Palombara, ed., **Bureacuracy and Political Development,** Princeton, Princeton University Press, 1963; 3. Robert E., Ward ve Dankwart A., Rustow, **Political Modernization in Japan and Turkey,** Princeton, Princeton University Press, 1964; 4. James S., Coleman, ed., **Education and Political Development,** Princeton, Princeton University Press, 1965; 5. Lucian Pye ve Sidney Verba, **Political Culture and Political Development,** Princeton, Princeton University Press, 1965; 6. Joseph LaPolambara ve Myron Weiner, **Political Parties and Political Development,** Princeton, Princeton University Press, 1966; 7.Leonard Binder, James S., Coleman, Joseph LaPalombara, Lucian Pye, Sidney Verba, Myron Weiner, **Crises and Sequences in Political Development,** Princeton, Princeton University Press, 1971; 8.Charles Tilly, ed., **The Formation of National Studies in Western Europe,** Princeton, Princeton University Press, 1975; 9. Raymond Grew, ed. **Crises of Political Development in Europe and the United States,** Princeton, Princeton University Press, 1978.

[202] Communications and Political Development SSRC'nin sponsorluğu'nda ve Ford Vakfı'nın 1960-63 dönemini kapsayan bağışları ile gerçekleştirilen siyasal gelişme çalışmaları dizisinin ilkidir. Komite'nin amacı, gelişmekte olan alanların modernleşme ve demokratikleşme problemlerine yönelen Amerikan ve yabancı sosyal bilimci, eğitimci, gazeteci, siyasal lider ve hükümet görevlilerinin bakış açılarını biri araya getiren bir dizi konferans ve araştırma enstitülerine sponsor olmuştur. Bkz. Lucian

çalışma, 1966'ya kadar yoğun bir şekilde sürmüş; 1971'e kadar duraklamaya girdikten sonra, siyasal gelişmenin krizlerini ele alan bir çalışmayla yeniden canlanmıştır. Siyasal gelişme kavrayışının Amerikan siyaset bilimi içindeki sürekliliğini göstermek bakımından siyasal gelişme dizisi oldukça anlamlıdır. Tam da 1970'lerin ekonomik krizine ve toplumsal ve siyasal hareketlerin canlanmasına tekabül eden bir süreçte, siyasal gelişmenin krizlerinden söz edilmesi rastlantısal değildir. Dönemin siyasal toplumsal çalkantılarının, azgelişmiş ülkelerin kendi bilimsel anlayışında yarattığı etkiler nedeni ile siyasal gelişmenin kendi içinden eleştirilmesi gereği doğmuştur. İşte bu gereklilik, siyasal gelişmenin klasikleri olarak nitelendirilebilecek kaynaklarda dahi gelişmenin katılımcılığı içeren bir demokrasi ya da demokratikleşme anlamına gelmesi gibi, düzen ve istikrar anlamına da gelebilmesi çelişkisinin ilk açıklayıcısıdır. Şöyle ki, siyasal gelişme paradigması demokrasi ve özgürlükleri ön plana çıkaran bir kavram seti sunarken, aynı zamanda otoriter rejimleri de destekleyebilmiş ya da en azından zorunlu olarak görmüştür.

Siyasal gelişme literatürüne döndüğümüzde, yukarıda belirttiğimiz iki ana kaynağa Higgott, bir üçüncüsünü eklemiştir. Üçüncü grupta yer alan çalışmalar genellikle daha teorik düzeydedir.[203] Her üç gruba dahil siyasal gelişme çalışmaları yasal-biçimsel olarak tanımlanan bir dönemden kopuşu ve ampirik ve davranışsalcı bir literatürün doğuşunu işaret etmiştir.[204]

Siyasal gelişme yaklaşımlarının kendi içinde oluşan eleştirelliği, radikal olarak değerlendirmemek gerekir. Siyasal gelişme kavrayışı ister modernleşme anlamında, ister istikrar, isterse de demokratikleşme anlamında ele alınsın, temel

---

Pye, ed., **Communications and Political Development,** s.vii. Serinin ilk kitabı olarak, ilk dönem siyasal gelişme çalışmalarının demokratikleşme ve modernleşme ile ilişkisini açığa çıkarmaktadır.

[203] Higgott, **Political Development,** s. 16.

[204] Packenham, **Liberal America and Third World,** s. 200.

anlayış ve ideoloji ortaktır. İstikrar ve düzen anlamında siyasal gelişme yaklaşımı ile demokratikleşme anlamında siyasal gelişme yaklaşımlarını inceleyerek, bu argüman desteklenebilecektir. Üstelik demokrasi ve istikrar nitelemeleri, zaman zaman siyasal gelişmenin boyutları olarak birlikte de anılmıştır. Bodenheimer, gelişmecilik ideolojisi olarak adlandırdığı bu ideoloji ortaklığının kökenini, Amerikan siyaset bilimi, daha genel olarak Amerikan sosyal bilimi içinde bilimsel bir paradigma olmamasına ve farklı teori ve okulların varlığına rağmen disiplin içindeki araştırma ve eğitimin daha temel düzeyde bir konsensusa bağlı olmasına dayandırmıştır.[205] Packenham, doktrin ve teorideki siyasal gelişme fikirlerinin önemli gözüken farklılıklarının, liberal gelenek içinden bakıldığında çok daha önemsiz düzeyde kaldığını belirterek benzer bir yaklaşımı paylaşmıştır.[206] O'Brien, bu homojenliği daha geniş bir çerçeve içine taşıyarak, karşılaştırmalı siyaset alanındaki Amerikan çalışmalarının önemli görüş farklılıklarına karşın, temel fikirlerinin homojenlik gösterdiğini ve bu alandaki değişimlerin sınırlı olduğunu vurgulamıştır.[207]

Bu bağlamda bazı yazarlar, yaptıkları literatür incelemesine dayanarak çeşitli ayrımlar oluşturmuştur. Köker, siyasal gelişmeyi yöneldiği hedef bakımından amaçsal, daha geniş kapsamlı modernleşme sürecinin siyasal yönlerini ve sonuçlarını ifade etmesi bakımından türevsel, etkin bir biçimde işleyen modern toplum için gerekli siyasal koşullar anlamında da işlevsel olmak üzere üç farklı gruba ayırmıştır.[208] Gendzier ise siyasal gelişme teorisyenlerini işlevselciler, toplumsal süreç yaklaşımı destekçileri ve kurumsalcı ya da yeni-kurumsalcı olarak

---

[205] Susanne J., Bodenheimer, "The Ideology of Developmentalism: The American Paradigma-Surrogate for Latin American Studies", **Berkeley Journal of Sociology,** 1969, s.1

[206] Packenham, **Liberal America and Third World,** s. 6-7, 21, 195. Packenham, politika yapımcıların siyasal gelişme yaklaşımlarını doktrin, sosyal bilimcilerin yaklaşımını teori olarak isimlendirir. Bkz. **A.g.e.,** s. 15.

[207] Donal C., O'Brien, "Modernization, Order and the Erosion of a Democratic Ideal:American Political Science 1960-70", **Journal Of Development Studies,** vol. 8, no. 2, 1972, s.352.

[208] Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** s.33.

gruplandırmıştır. Ancak bu ayrımın görünürde kaldığını, aralarında büyük ölçüde işbirliği olduğu ve birbirlerinin sınırlarını işgal ettiklerini eklemeyi de ihmal etmemiştir.[209] Packenham, siyasal gelişme teorilerini üç ana akım içinde inceler. Birincisi 1950'lerin başına kadar geçerli olan ve yasal-kurumsal değişkenleri vurgulayan siyasal modernleşme yaklaşımı, ikincisi savaş sonrası yıllarda başat olan, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik değişkenlerin üzerinde duran siyasal demokrasi yaklaşımıdır. Packenham'ın belirttiği üçüncü yaklaşım ise, 1960'ların ortalarında geçerli olmaya başlamış ve istek, yetenek, kapasite ve tercih terimleriyle siyasal gelişmeyi açıklamıştır. Siyasal gelişmeyi farklı sosyal, ekonomik ve diğer siyasal fenomenleri ortaya koyan bağımsız bir değişken olarak görmüştür. Siyasal gelişmeyi siyasal demokrasi olarak gören teorisyenlere örnek olarak Lipset, Lerner, Almond, Verba ve Pye'ı örnek olarak göstermiştir.[210] Biz burada, siyasal gelişme konusundaki metodolojik değişimlerden çok toplumsal koşullara bağlı olarak oluşan anlamsal değişimlerden bahsedeceğiz. Çünkü metodolojik değişimler, bilimsel dile gönderme yapmaktadırlar. Aksine, siyasal gelişme kavramındaki değişimler, toplumsal koşulların yapısından kaynaklanmaktadır. Toplumsal koşullardaki olumsuzlukları ya da iktidar ilişkilerini gizlemek için bilimselliğe vurgu yapmanın kendisinin bir ideolojik inşa olduğu, siyasal gelişme kavrayışının tarihsel ve anlamsal değişiminde somutlaşmıştır.

A. Demokratikleşme Anlamında Siyasal Gelişme

Siyasal gelişme kavrayışının demokratikleşme anlamında kullanılmasının yaygın olduğu II. Dünya Savaşı sonrası dönem, Almond'un 1945-63 yılları arasında

---

[209] Irene, L. Gendzier, **Development Against Democracy,** s.125.
[210] Packenham, **Liberal America and Third World,** s.196-197.

süren SSRC Karşılaştırmalı Siyaset Komitesi başkanlığına tekabül etmektedir. Komite bu dönemde, II. Dünya Savaşı sonrasına eşlik eden, sosyal bilimin gelişmesinin toplumu şekillendirebileceği iyimserliğini yansıtmıştır.[211] Toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullar da refah devleti anlayışının yansıttığı göreli uzlaşmayı temsil ediyordu.

Siyasal gelişme kavrayışının iyimser bakış açısı içindeki ilk kullanımlarında, demokrasinin ulaşılması gereken bir hedef olarak belirlendiğini görüyoruz. Packenham'ın belirttiği gibi, siyasal gelişmenin en yüksek ve en gerçek formu açıkça ya da örtük olarak uzun ya da kısa vadede liberal, anayasal bir demokrasi anlayışı ile eşitlenmiştir.[212] Soğuk Savaş'ın önemli siyaset bilimcilerinden Seymour M. Lipset'in demokrasi tanımı bu yargı ile örtüşmektedir:

> "Karmaşık bir toplumda demokrasi, yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma diye tanımlanabilir."[213]

Lipset'in tanımı, açıkça biçimsel bir demokrasi tanımıdır. İktidar ve siyasetin bir 'oyun' olduğu varsayımına dayanır. Demokrasi bu oyunun kurallarını belirleyen bir yöntemin içine hapsedilmiştir. Lipset'e göre, eğer aralarında büyük çıkar çatışmaları olan partilerden kurulu bir hükümet iktidardaysa, ortaya istikrarsız bir demokrasi çıkar. Bu yüzden oyunu kurallarına göre oynamak gerekir.[214] Bu kurallar ya da Packenham'ın belirttiği gibi, demokrasiyi geçiş süreci içinde tanımlamak için kullanılan kavram ve göstergeler genellikle kabataslak ve özneldir. Yazarlar, çoğu kez tanımlama sorunundan kaçmışlar ya da görmezden gelmişlerdir. Bazen İngiliz ya da Amerikan demokrasisi açıkça demokrasinin standartı olarak görülmüş, belli bir

---

[211] Higgott, **Political Development,** s.14.
[212] Packenham, **Liberal America and Third World,** s.202.
[213] Seymour Martin, Lipset, **Siyasal İnsan,** çev. Mete Tunçay, Ankara, Teori Yayınları, 1986, s.25.
[214] **A.g.e.,** s. 25.

ülkenin model olarak ifade edilmediği durumlarda, bu iki ülkeden biri örtük olarak varlığını sürdürmüştür. Böylece siyasal gelişme kavrayışı, nasıl ulaşılırsa ulaşılsın demokrasi anlamına gelmiş ve demokrasiyi Batılı, liberal anayasacılık modelinden elde edilen siyasal yarışmacılık, siyasal çoğulculuk, poliarşi, düzenli ve genel seçimler, alt sistemlerin özerkliği, seçkinlerin halkın taleplerine ve çıkar grubu baskılarına karşı duyarlı olması ve bunun gibi belli özellikler kümesi ifade etmiştir.[215] Dolayısıyla siyasal gelişmenin gerçekleştirilmesinin, demokrasi ile mümkün olacağı ve demokrasinin koşullarının belirlenmesi sorunu gündeme gelmiştir.

Demokrasinin koşullarının sağlanmasının ya da demokratikleşme sürecine geçilebilmesinin ekonomik gelişme ile mümkün olabileceğini öngören ekonomik yaklaşım, Amerikan siyaset bilimi içinde geniş ölçüde paylaşılmıştır.[216] Sadece siyasal gelişme teorisyenleri arasında değil, politikacılar arasında da bu yaklaşım hakim olmuştur. Demokrasi ve bu bağlamda özgürlüklerin gelişiminin ekonomik gelişmeye bağlanarak dış yardımlara kaynak ayrılması, Soğuk Savaş Amerikan dış politikası içinde yaygın bir hale gelmiştir. Bu yardımların görünür amacı, demokrasi özgürlük gibi değerler olarak ilan edilmiştir. Ancak arka planını dikkate almak bu ideallerin ulusal (Amerikan) çıkarlar ile ilişkisini ve ideolojisini açığa çıkarabilecektir. Bu nedenle, 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Harry S. Truman'ın, ABD Senato ve Temsilciler Meclisi'nde, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım talebiyle yaptığı ünlü konuşma ile belirlenen Truman Doktrini'ni incelemek gerekir.

---

[215] Packenham, **Liberal America and Third World,** s.202-204. Bu konudaki temel örnek Gabriel A., Almond ve Sidney Verba, **The Civic Culture: The Political Attitudes and Democracy in Five Nations,** Boston, Litte Brown and Co., 1965.

[216] Bu konuda temel kaynaklar için bkz; Lipset, **Siyasal İnsan;** Almond ve Verba, **The Civic Culture…**; Lucian Pye, **Aspects of Political Development,** Boston ve Toronto, Little Brown and Company, 1966.

Yardım için onay almanın ötesine geçen bu konuşma ile, ABD'nin dış politikasının değiştiği ve Soğuk Savaş'ın resmi olarak başladığı kabul edilir.[217] Diğer bir deyişle Truman doktrini olarak tarihe geçen ifadeler, ABD dış politikasının Sovyetler Birliği'ne yöneldiğinin resmi ve üstü örtülü bir ifadesidir. Truman'ın konuşmalarında yardımın meşruluğu, özgür halkların totaliter baskıcı yönetimlerin eline geçmesini önlemek adına sağlanmıştır.[218] Demokrasiye ve/veya demokratikleşmeye verilen önem de bu bağlamdadır:

> "Hiçbir hükümet kusursuz değildir. Demokrasinin temel değerlerinden birisi demokratik koşulların kendi kusurlarını ortaya çıkarıp düzeltme imkanı sağlamasıdır. Yunanistan Hükümeti kusursuz değildir. Bununla birlikte Yunan Parlamentosu'nun üyelerinin yüzde seksenbeşi geçen yıl bir seçimde seçilenleri temsil eder. 692 Amerikalı dahil yabancı gözlemciler bu seçimi Yunan halkının görüşlerinin adaletli bir ifadesi olarak kabul ettiler"
>
> "…Birleşik Devletler'in dış politikasının temel amaçlarından biri, bizim ve diğer ulusların baskıdan uzak bir yaşam biçimi oluşturabileceği şartları yaratmaktır…"
>
> "Dünya tarihinde şu anda hemen hemen her ulus alternatif yaşam biçimleri arasında tercih yapmak zorundalar. Bu tercih genellikle özgür olan değildir. Bir yaşam biçimi çoğunluğun iradesine dayanır ve özgür kurumlar, temsili hükümet, serbest seçimler, bireysel özgürlüklerin güvence altına alınması, ifade ve din özgürlüğü ve siyasal baskıdan uzak olma özgürlüğü ile kendisini belli eder. İkinci yaşam biçimi ise, zorla çoğunluğa kabul ettirilen küçük bir azınlığın iradesine, terör ve baskıya, kontrol altındaki basın ve radyoya, sonucu önceden belli seçimlere ve bireysel özgürlüklerin baskı altında tutulmasına dayanır."[219]

Lipset'in demokrasi tanımındaki öğeler ile Truman Doktrini'nin demokrasi algısı örtüşmekte ve biçimsel demokrasiyi yüceltmektedir. Doktrin'in genel mantığı mutlak bir hümanizm değildir. Asıl yönlendirici olan, Birleşik Devletler'in ulusal çıkarı ve buna dayalı dış politika anlayışıdır.[220] Yukarıda siyasal gelişme kavrayışı içindeki farklı yaklaşımlara rağmen aralarındaki ideoloji ortaklığının sağladığı konsensusdan söz etmiştik. Bu konsensusun temelinde Birleşik Devletler'in ulusal

---

217 Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler" **Türk Dış Politikası Cilt I,** Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.528-530.

218 http://www.americanrhetoric.com/speeches/harrystrumandoctrine.html (05.02.2012). Bu ifadelere örnek olarak "Bunun Birleşik Devletler'in silahlı azınlık veya dış baskıların boyun eğdirme girişimlerine direnen özgür halkları destekleme politikası olacağına inanıyorum. Özgür halkların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemelerine katkıda bulunmak zorunda olduğumuza inanıyorum"; "… Dünya'nın özgürlüğe gönül vermiş halkları için bağımsız ve ekonomik açıdan istikrarlı bir devlet olarak Türkiye'nin geleceği, şüphesiz Yunanistan'ınkinden daha az önemsiz değildir…"

219 http://www.americanrhetoric.com/speeches/harrystrumandoctrine.html (05.02.2012).

220 Packenham, **Liberal America and Third World,** s. 27.

çıkarları ve bunun tüm Amerikan halkı tarafından ideal olarak benimsenmesi ya da benimsetilmesi yatmaktadır. Truman'ın ifade ettiği özgür halklar, ABD'nin yanındaki halklardır. Buna Truman Doktrini'nin de konusu olan Türkiye güzel bir örnektir. Pek çok Türk Dış Politikası ya da Siyasi Tarih kitaplarında yazdığı gibi II. Dünya Savaşı'nın hemen sonunda Türkiye bir yalnızlık politikasına girmişti. ABD'nin Türkiye'nin girişimlerine Sovyetlerin güçlendiği bir dönemde cevap vermesi de bu özgürlük sever açıklamaların gerekçesini açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü Sovyetler'in yanındaki Türkiye, Sovyetler'in Ortodoğu'ya genişlemesi anlamına gelmektedir.[221]

Diğer yandan Truman Doktrini'nin ardından yürürlüğe giren Marshall Planı, Avrupa'yı maddi ve manevi olarak güçlendirmek amacını taşımıştır. Amerikalılara göre, savaşın getirdiği büyük yıkım, Avrupa'da kaos yaratmış ve bu nedenle komünistler ve dolayısıyla Sovyetler güçlenmiştir. Sovyet yayılması karşısında Avrupa ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasi olarak da bağımsızlığını koruyabilecektir. Böylece, Amerikalılar bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istemişlerdir.[222] Ancak Marshall Planı çerçevesinde uygulanan ekonomik yardım politikaları, Amerikalı görevlileri yüzyüze geldikleri bazı sorunlarla daha derinden ilgilenmek zorunda bırakmıştır. İlk sorun, 'komünizm versus demokrasi' anlayışı çerçevesinde, komünizmin Asya ve diğer azgelişmiş ülkelerde güçlü bir çekim merkezi olmasıdır.[223] Marshall Planı'nın Amerikan dış yardım tarihinde en başarılı program olarak kalması, Avrupa'da yalnızca ekonomik koşulların yetersiz olması ile ilgilidir. Ekonomik yetersizlik

---

[221] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1990,** Ankara, İmge Kitabevi, 1991, s.203; Oran, 531.
[222] Michael J. Hogan, **The Marshall Plan America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952,** Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s.25-27.
[223] Harry Bayard Price, **The Marshall Plan and Its Meaning,** Ithaca, Cornell University Press, 1955, s.369 (Vurgu yazara aittir.).

giderilince siyasal gelişmenin amaçlarının da gelişeceği beklenmiştir.[224] Daha açıklayıcı bir ifade ile komünizme açık hale gelmesi istenmeyen bölgelerin ekonomik koşulları iyileştirilmiş ve ekonomik yardımlar da 'komünizm versus demokrasi' anlayışı içinde, demokratikleşme adına yapılmıştır. Bilim ve ideoloji ayrımı bu kez, komünizm-demokrasi ayrımında ve liberal demokratik kurumlara atfedilen bilimsel evrensellik ölçütü içinde açığa çıkmıştır.

Dolayısıyla, Amerikan politikacıları tarafından oluşturulan dış yardım politikasının gerekçelerinin, siyasal gelişme uzmanları tarafından desteklendiği ortadadır. Nasıl ki bölge araştırmalarının gelişimi, Amerikan dış politikası ile uyumlu olmuştur; demokratikleşme teorilerinin gelişimi de ekonomik yardım politikaları dolayımında dış politika ile uyumlu olmuştur. Bu konuda, Lipset'in demokrasi tanımını yaparken gönderme yaptığımız 1959 yılında çıkardığı Türkçe'ye de çevrilmiş olan "Siyasal İnsan" *(Political Man)* adlı kitabını kapsamlı bir çalışma örneği olarak verebiliriz.

Lipset, davranışsal bir bakış açısı ile demokrasinin sosyal gerekliliklerini ekonomik gelişme ve siyasal meşruluk açısından değerlendirdiği çalışmasında Avrupa ve İngilizce konuşulan ülkeler ile Latin Amerika ülkelerini istikrarlı demokrasiye sahip olma düzeyine göre sınıflandırmıştır. Avrupa demokrasilerini tanımlamakta kullanılan ölçüt, I. Dünya Savaşı'ndan beri siyasal demokrasinin aralıksız devamı ve son yirmibeş yıl içinde demokratik oyun kurallarına karşı duran büyük bir siyasal hareketin olmamasıdır. Diğer ölçüt ise, bu süre boyunca ister faşist ister komünist bir totaliter hareketin genel oyun % 20'sini almamalarıdır.[225] Bu ölçüt hem 'komünizm versus demokrasi', hem de faşizm ve komünizmin birbirinden

[224] Packenham, **Liberal America and Third World,** s.34-35.
[225] Lipset, **Siyasal İnsan,** s.27-28.

farksız olarak görülmesi anlayışlarını tekrar karşımıza çıkarmaktadır. Lipset Latin Amerika ülkeleri için kullandığı, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemin çoğunluğunda kısmen de olsa özgür seçimlerin yapılıp yapılmaması ölçütünü daha az güvenilir bulmaktadır.[226]

Lipset'e göre, Aristoteles'ten bugüne kadar demokrasinin ancak çok az vatandaşın gerçek yoksulluk düzeyinde yaşadığı zengin bir toplumda ortaya çıkabileceği ileri sürülmüştür. Büyük bir yoksul kitlesi ile küçük bir ayrıcalıklı elit grubuna bölünmüş bir toplumda ya oligarşi ya da tiranlık görülür. Tiranlığın modern zamanlardaki karşılığı ise komünizm ya da Peronizmdir.[227]

Ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki doğrusal bir ilişki olup olmadığını test etmek için ekonomik gelişmeyi refah, sanayileşme, eğitim, kentleşme ölçütleri içinde belirledikten sonra, seçilen ülkelere göre değerlendirip daha demokratik ülkelerin bu değişkenler açısından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.[228] Buradaki metodolojik sorunlar, daha demokratik ve daha az demokratik ayrımının nasıl yapıldığı, çok yüzeysel olduğu ve yalnızca Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin bu araştırmaya dahil edildiğidir.[229] Aslında bu metodoloji, ekonomik gelişme ve demokrasi ilişkisini göstermek içindir. Haklılık payı olan bu genellemedeki azgelişmiş ülkelere özgürlük sağlama gerekçesi ile yapılan yardımların, özgürlük yerine Amerikan bağımlılığı getirdiğini gizleme potansiyelini göz ardı etmemek gerekir. Başka bir yönüyle bakıldığında ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde komünizmin gelişemeyeceği vurgulanmak istenmiştir. Lipset, bu konuda

---

[226] **A.g.e.,** s.28.
[227] **A.g.e.,** s.29-30.
[228] **A.g.e.,** s.30.
[229] Metodoloji kısmında bu eleştiriye yanıt verir bir biçimde bu ölçütlerin Weber'in ideal-tip kavrayışına göre ele alındığı vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla Lipset'e göre bu kategorileri gerçeğe uymuyorlar diye eleştirmek doğru olmaz; zaten istenen bunların gerçeğe uygun olmaları değil, gerçeğin çeşitli yönlerini karşılaştırmaya temel olmalarıdır. **Ag.e.,** s.55.

en zengin iki ülke olarak A.B.D. ve Kanada'yı örnek vermiştir. Bu iki ülkede, komünist partilerin hiç olmaması ve sosyalist partilerin de büyük bir kuvvet haline gelememesi Lipset için güçlü bir dayanaktır.[230]

Demokrasi ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiye Pye, *Aspects of Political Development* adlı kitabında ayrıntılı yer vermiştir. Pye, "klasik sömürgeciliğin sona ermesiyle oluşan yeni devletlerin önceliği ekonomik gelişme olduğu için demokrasiye güçleri yetmez" argümanını temel alarak tartışmasına başlar. Demokrasi ve ekonomik gelişme arasında kurulan doğrusal ilişkinin tersine, bu bakış açısının arkasında hızlı ekonomik gelişmenin çoğulcu siyasal sistemler tarafından geciktirildiği düşüncesi yatar. Dolayısıyla, demokrasi gelişme için büyük bir ivme kazanıldıktan sonra gerçekleşebilecek bir lüks olarak tanımlanır.[231] Pye bu argümanın aksine, hızlı ekonomik gelişmenin otoriter pratiklerin azaltılması ve ulus-oluşum sürecinde halk katılımın artması ile ilgili olduğu iddiasıyla Lipset ile aynı noktaya gelir. Geçiş toplumlarında, totaliter biçimlerin açık düşünme, amaçsal eylem ve katı bağlılık; demokrasinin ise verimsizlik, amaçsız eylem ve yozlaştırıcı uygulamalar ile özdeşleştirilmesi Pye için bir yanılsamadır. Ona göre, halk katılımından beslenen yarışmacı demokratik liderlik, ekonomik gelişmeyi otokratik olanlardan daha çok harekete geçirebilir. Ancak otoriter pratiklerin, uzayan düzensizlik dönemleri ya da toplumun nihai amaçlarında çok düşük bir konsensus gibi durumlarda avantajları olabileceğini savunması,[232] bu eğilimlere de açık kapı bıraktığını gösterir.

[230] **A.g.e.,** s.43.
[231] Lucian Pye, **Aspects of Political Development,** Boston, Toronto, Little Brown and Company, 1966, s.72.
[232] **A.g.e.,** s. 72-74.

Aslında bir süre sonra, ekonomik ve demokratik gelişme arasında birebir ilişki olmadığının ortaya çıktığını savunan görüşler de olmuştur. Örneğin La Palombara, Birleşik Devletler'in yeni ulusların yardım programlarına dahil olarak demokratik gelişmeyi destekleme sorumluluğunu paylaştığını ileri sürer. Ancak ona göre, sanayileşmiş bir ülkenin gelişmekte olan ülkelere yiyecek ve silah sunmasının ya da ordu ve teknisyenlerin eğitimini üstlenmesinin, doğrudan ve tek başına demokratik siyasal gelişmeye neden olmayacağı açıktır.[233] Bu, 'demokratikleşme' misyonundan vazgeçmek anlamına gelmemektedir. Onun yerine La Palombara'nın önerisi, teknik ve teknolojiye daha az vurgu, demokratik değer ve ideolojiye daha fazla vurgu yapmak; yalnızca Amerikan tekniğini değil siyasal ideolojisi ve siyasal pratiklerinin makul suretlerini de ihraç etmektir. Böyle bir çaba olmadan çoğu yeni ülkede demokratik gelişmenin oldukça düşük düzeyde kalacağını öngörmüştür.[234]

Demokrasinin Amerikan siyaset bilimi içinde belirlenen temel karakteristikleri ile özellikle gelişmekte olan ülkelerde, demokrasinin pratikteki yansıması arasındaki boşluğun sebebi, Pye'a göre, demokrasiyi ideal anlamıyla görme eğiliminden kaynaklanır. Diğer bir deyişle, insanların çoğu demokrasinin saflığını kabul ederken, kusurlu bir dünyada demokrasinin yerleşmesinin pratik zorluklarını dikkate almaz. Demokrasiyi soyut terimlerle görme eğilimi yeni devletlerde demokratik gelişmenin sorunlarını artırır.[235] Ona göre, demokrasinin zaman içinde daha büyük ölçüde gelişmesi ideallerin ötesine gidip, yapılması gerekenler üzerinde durarak gerçekleşecektir.[236] Dolayısıyla, pek çok yeni devlette demokratik yaşama geçişin yavaş ve zor olacağını düşünen Pye, bu toplumların

---

[233] Joseph La Palombara, "Bureaucracy and Political Development: Notes, Queries and Dilemmas", ed. Joseph La Palombara, **Bureaucracy and Political Development,** s. 60, ss. 34-61.
[234] **A.g.e.,** s.60-61.
[235] Pye, **Aspects of Political Development,** s.85-86.
[236] **A.g.e.,** s.87.

demokrasi için hazır olmadıkları genellemesinin gerçeklik payı olduğunu da kabul eder.[237] Bu elitist yorumun arkasında, artan katılım taleplerinin yarattığı ya da yaratması beklenen katılım krizi sözkonusudur.[238]

Dahl, bu minvaldeki ilk dönem demokrasi kuramı çalışmalarında, poliarşi adını verdiği sistem içinde Birleşik Devletler'de, daha düşük sosyoekonomik sınıfta olanların daha otoriter yapılara meylettiğini; siyasal katılımdaki artışın siyasal arenaya otoriter zihinlerin dahil olması ile sonuçlanabildiğini belirtmiştir.[239] Diğer bir deyişle, halk katılımın daha çok genişletilmesiyle, cahil ve güvenilmez yurttaşların düzenli bir yönetim imkanını bozacağı endişesi taşınmaktadır. Gerekçe olarak, polis yaşamına yurttaşların ilgisine ilişkin kadim mite rağmen bireylerin çoğunun zamanının büyük kısmını özel yaşamındaki birincil hazlarını karşılamakla geçirmesini göstermiştir.[240] Tam da bu nokta, klasik demokrasi teorilerinin yerine ampirik ya da revizyonist olarak adlandırılan demokrasi teorilerinin ortaya çıkış amacını ortaya koymaktadır. Klasik demokrasi teorileri, yurttaşların katılımının artırılmasının, yurttaşların ahlaki ve sosyal sorumluluklarına ilişkin farkındalıklarının ve hükümetin kalitesinin artmasına ve tiranlık tehlikesinin azalmasına neden olacağını savunmuşlardır. Klasik gelenekten kopan çoğulcu yaklaşım içindeki demokrasi teorisyenleri ise, gerçek hayatta aktif, bilgili ve demokratik yurttaşlardan oluşan halk kitlesine çok az rastlandığı için klasik demokrasi teorisini yetersiz bulmuşlardır.[241] Klasik çoğulcu yaklaşım içinde gelişen bu kurama göre, demokratik yönetimin temel unsurları, örgütlü çıkarlar ve hükümettir. Yönetimin çıkarlarını

---

[237] **A.g.e.,** s.87.
[238] Demokrasinin ilk dönem elitist yorumu için bkz; orjinali 1942 yılında yayınlanmış olan Joseph A., Schumpeter, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi,** Alter Yayıncılık, 2007.
[239] Robert A., Dahl, **A Preface to Democratic Theory,** Chicago, The University of Chicago Press, 1956, s.89.
[240] **A.g.e.,** s.289.
[241] Jack L. Walker, "A Critique of the Elitist Theory of Democracy", **The American Political Science Review,** vol. 60, no. 2, Haziran 1966, s.285.

belirleyen örgütlü çıkarların rekabetidir.[242] McCellan, çoğulculuk kuramının iktidar seçkinleri kuramıyla, klasik demokratik kuram arasında bir orta yol olarak kavranabileceğini belirtir. Buna göre, iktidar seçkinleri kuramcıları, ABD'nin bütün önemli kararları denetleyen bir seçkinler grubu tarafından yönetildiğini savunurken, klasik demokrasi kuramı önemli kararların bireylerin çoğunluğu tarafından alındığını ileri sürer. Her ikisinden farklı olarak çoğulcu kuram, ABD toplumunu, servet, statü gibi pek çok etmene dayalı grup ve bireylerin birbiriyle rekabet ettiği bir toplum olarak varsaymıştır.[243] Böyle bir yaklaşım, halkın yönetime katılımına dayalı klasik demokrasi anlayışından kopmanın meşruluğunu sağlama mücadelesidir.[244]

Revizyonist, ampirik ya da biçimsel demokrasi olarak adlandırılabilecek demokrasi kuramı açısından, gelişmekte olan ülkelerde gerçek problem, normatif bir demokrasi ideali değildir. Verimli yönetimlerin kurulması ve pek çok geçiş toplumunda doğal hale gelen ayaklanma ve devrimci şiddet tehditlerinin engellenmesidir.[245] Grew de benzer bir yaklaşımla, katılımın siyasal meclisler ve oy kullanma ile sınırlı olmadığını, imza toplamaktan, otorite ile anlaşmaya varmak için hazırlanan örgütlenmiş çıkar gruplarının gösterilerine kadar politikayı etkileyen diğer formlarının da bulunduğunu belirtmiştir. Ardından bu eylemlerin her zaman mevcut kurumları desteklemeyebileceğini, dolayısıyla katılım krizini kışkırtabileceğini savunmuştur. Sendikalar, okullar, iş dünyası, profesyonel birlikler gibi kurumların artan katılım taleplerinin gözden kaçırılmasının yaratacağı katılım krizine karşı da

---

[242] Filiz Çulha Zabcı, "Liberalizm ve Siyasal Çoğulculuk: Klasik Çoğulculuğa Genel Bir Bakış", **Mürekkep,** sayı 13, s. 219.
[243] McCellan, **İdeoloji,** s. 84.
[244] **A.g.e.,** s.217.
[245] Pye, **Aspects of Political Development,** s.87-88.

uyarmıştır. Son olarak Pye ile buluştuğu diğer bir noktayı şu cümlesiyle açıklar: "Demokrasi ideali kurumsallaşmış gerçekliği taciz etmeyi sürdürür." [246]

Demokrasi ideal anlamıyla bir hedef olmaktan çıkıp, ulusal çıkar ve dış politika alanındaki 'gerçek' bir hedef haline dönünce, Amerikalı siyaset bilimcileri tarafından, demokrasiden bazı 'ödün'lerin verilmesi ya da bazı çekincelerin öne sürülmesi kaçınılmaz olmuştur. Pye bu konudaki çekincesini, demokrasi anlayışında halk katılımına yönelik vurguyu otoriteye kaydırarak yapmıştır:

> "Katı yönetim ve verimli hükümet, demokratik gelişmenin karşıtı olarak görülmemelidir; aksine otorite ve katılım modern devletin inşasında el ele gitmek zorundadır. …popüler politikacının rolünün güçlenmesi bakımından demokratik katılımın genişlemesinin bir dereceye kadar pratik avantajını vurgulamak için araştırma yaptık. Fakat bu argümanı ulus inşasında tüm zamanlarda halk katılımını üst öncelik varsaymak şekline dönüştürmek gerçekçi olmaz. …"
>
> "Böylece son tahlilde, demokratik gelişme, yalnızca halk katılımından daha fazla şeyleri içerir. Demokratik hükümete sahip olmak için hükümet ve istikrarlı otoriteye sahip olmak gerekmektedir."[247]

Demokrasi ve istikrarın aynı potada eritildiği bu görüşlere bir başka destek, siyasal gelişmeye belli aşamalardan geçerek ulaşıldığını belirten Organski'den gelmiştir. Azgelişmiş ülkelerdeki demokratikleşme sorununun ekonomik azgelişmişlik ile ilişkisini, yine bu aşamalara dayalı olarak açıklamıştır. 'İlk birleşme siyaseti' olarak gördüğü birinci aşamadaki toplumlar, ulus olma mücadelesi içindedir. Sanayi toplumu öncesi olarak adlandırılabilecek bu uluslar, ekonomik olarak azgelişmiş ve demokratik olmayan uluslardır. Birinci aşamaya Batı Avrupa'nın çoğu, 16. yüzyılda ulaşmıştır. Dünyanın geri kalanının çoğu, ulus-devletin başlangıç düzeyine Avrupa sömürgelerinin yaratılması ile başlamıştır.[248] Yeni ulusların tecrübesi, Sanayi Devrimini yavaş yavaş önceleyen bir süreç yaşayan pek çok Avrupalı devletten farklıdır. Avrupa'da siyasal gelişmenin ikinci aşaması

---

[246] Raymond Grew, "The Crises and Their Sequences", ed. Raymond Grew, **Crises of Political development in Europe and the United States,** s. 22.
[247] Pye, **Aspects of Political Development,** s.88.
[248] Organski, **The Stages of Development,** s. 7-8.

olan sanayileşme başladığında, merkezi yönetim için oluşturacağı sorunlar ulusal yönetimin sorumluluğunun dışında özel kaynaklar tarafından yönlendirilmiştir. Sanayileşmeye ilişkin sorunlar ortaya çıktığında, bunlar artık yönetimsel problemler olmamıştır. Yeni bağımsız olmuş azgelişmiş ülkelerde, ilk birleşme ve sanayileşme politikası birbiri ile çakışarak, ikisi de hükümetin sorumluluğuna girmiş ve genç hükümetler üzerinde bu durum aşırı baskı oluşturmuştur.[249] Pye ve Organski'nin dile getirdiği ve giderek yaygınlaşan argümanlar ile, gelişmekte olan ülkelerdeki demokratikleşme sürecinde otoriter eğilimlerin meşru görülmesinin yolu açılmıştır. Huntington, ilerleyen yıllardaki bir makalesinde oy kullanma hakkının genişlemesi ile birlikte düzenli olarak artan katılımın yarattığı katılım krizinin merkezileşme ile kontrol altına alınabileceğini belirtirken aynı yaklaşımı benimsemiştir. Bu savını katılımı azaltan merkezileşmenin, aynı zamanda yerel çıkarların hakimiyetini azaltarak toplumları daha demokratik hale getirebileceği fikri ile gerekçelendirmiştir.[250] Huntington'un yaklaşımı, kapitalist dünya ile işbirliği halindeki merkezi elitlere karşı çıkan ya da çıkabilecek yerel güçlerin bastırılması olarak da okunabilir. Nitekim, Gendzier, gelişme ideolojisinin, demokratik katılımın risklerinin kontrol altına alınarak düzenlendiği demokrasinin elitist yorumu ile haklı çıkarıldığını savunur.[251] Siyasal gelişme politikası içinde görülen demokrasinin istikrar ve düzen getirmediği düşüncesi ile giderek sınırlı bir şekilde yorumlanması, siyasal gelişme içinde istikrar ve düzen kavramlarına yönelik bir ilgi artışını beraberinde getirmiştir.

---

[249] **A.g.e.,** s.46.
[250] Samuel, P.Huntington, "The Change to Change", **Comparative Politics,** vol.3, nisan 1971, s. 288.
[251] Genzier, **Development Against Democracy,** s.ix; Demokrasinin elitist teorisine eleştirel yaklaşım için bkz. Walker, "A Critique of the...", **The American Political Science Review,** s. 285-295; Richard W. Krouse,"Polyarchy& Participation: The Changing Democratic Theory of Roberth Dahl", **Polity,** vol.14, no.3, Güz 1982, s.441-463.

B. Siyasal Düzen ve İstikrar Anlamında Siyasal Gelişme

Belirtildiği gibi, Amerikan siyaset bilimcileri tarafından 1960-70 yılları arasında yürütülen modernleşme çalışmaları, teleolojik vurgusunda demokrasi idealinden düzen idealine doğru bir değişim göstermiştir.[252] İdeal anlamıyla demokrasi, otorite ve özgürlük arasında bir denge unsuru olarak görülürken; Amerika'da 60'lardan itibaren bu denge, otorite, hiyerarşi ve bürokratik düzenin ağırlığının artması ile bozulmaya başlamıştır.[253] SSRC'nin Karşılaştırmalı Siyaset Komitesi'nin başkanlığına, 1963 yılında Almond'un yerine Lucian Pye, yönetim kuruluna 1967'de Huntington ve Aristide Zolberg atanması, dönemin değişen temasını yansıtmıştır. Pye ve ondan daha dar bir kapsamda da olsa Huntington, isyan bastırma teknikleri konusunda, en önemli teorisyenler arasındadır. Huntington ve Zolberg, yeni oluşan devletlere yönelik istikrar ve düzen konusundaki temel başvuru kaynaklarının sahipleridir. Siyasal gelişme konusundaki çeşitliliğe rağmen 1960'ların ikinci yarısında düzen ve istikrar vurgusu ön plana çıkmıştır.[254]

Pye, azgelişmiş ülkelere yönelik siyasal gelişme teorisinin demokrasi üzerinden yürütülmemesinin pratik nedeni olarak gelişmenin değerden daha bağımsız bir kavram olduğu düşüncesini ileri sürmüştür. Pye'a göre demokrasiyi inşa etmek terimi, yeni ulusları Amerikan en azından Batılı değerlere itmek çabası olarak görülebilir.[255] Pye dünya kültürünün yayılması olarak gördüğü yeni ulusların oluşması sürecini, bir ideolojinin yayılması olarak değil, daha 'tarafsız' dolayısıyla

---

[252] Donal C., O'Brien, "Modernization, Order and the Erosion of a Democratic Ideal:American Political Science 1960-70", **Journal Of Development Studies,** vol. 8, no. 2, 1972, s. 351-352.
[253] **A.g.e.,** s.352.
[254] Higgott, **Political Development Theory,** s.17. Düzen konusundaki iki temel kaynak için bkz. Samuel P., Huntington, **Political Order in Changing Societies,** 2. Basım, New Haven, Yale University Press, Mart 1969, Aristide Zolberg, **Creating Political Order: The Party-States of West America,** Chicago, Chicago University Press, 1966.
[255] Pye, **Aspects of Development,** s.41.

da pozitivist bir bilimsel kılıf içinde değer yargılarından arınmış olarak gösterme gayreti içine girmiştir. Hatırlanacağı gibi, Huntington da aynı gerekçeyle bu kez değişmenin daha yansız bir kavram olduğu düşüncesi ile siyasal gelişme kavrayışının yerine siyasal değişme kavrayışının kullanılması gerektiğini ileri sürmüştü.[256]

Siyasal gelişmenin bütün yorumlarında olduğu gibi, istikrar ve düzen anlamında siyasal gelişme kavrayışı da, gerek Amerika'da, gerekse 'geliştirmeye çalıştığı' ülkelerde meydana gelen değişimlerden etkilenmiştir. Kesselman, istikrar ve düzen vurgusunun Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik ilerleme ve siyasal istikrar desteklenmezse komünizme dönüşebileceği endişesiyle geliştiğini savunur.[257] Packenham'a göre ise, sosyal bilimciler ve politika yapımcıları Üçüncü Dünya siyasal gelişmesini istikrar, radikal olmamak, anayasallık ve mümkünse barışçıl ve Amerikan yanlısı politikalar izlemek ile açıklamışlardır. Her iki grup da herhangi bir çatışmayı, ancak istikrarlı anayasal sistemlere dönüşümün gereği olarak değerlendirmişlerdir. Bunun doğal sonucu, reformun iyiye ve istikrara yönelik olduğu, devrim ve devrime yönelik girişimlerin ise istikrarsızlık doğuracağıdır. Dolayısıyla Packenham'a göre, teorisyenler bu süreçte algılanıldığından ya da kabul edildiğinden daha ideolojiktirler ve ideolojileri resmi görevlilerinki gibi güçlü bir biçimde Soğuk Savaş koşullarından etkilenmiştir.[258]

Nader, daha radikal bir şekilde, komünizmi kuşatma projelerinden biri olarak gördüğü 'modernleşme/gelişme' çalışmalarının Amerikan askeri gücünün tek aracı olduğunu savunmuştur. Gelişme/geliştirme süreci içinde, istikrarsızlaştırıcı faaliyetler dönemini takip eden müdahale ve istikrar tedbirleri yer almaktadır. Nader'e göre, 'istikrarsızlıklar dengesi' şeklinde ifade edilen bu çelişkili görüş,

---

[256] Bkz., 76-77 no'lu dipnot.
[257] Kesselman, "Order or Movement?...", **World Politics,** s.139.
[258] Packenham, **Liberal America and Third World,** s. 6-7.

çeşitli bölgelerde oluşturulan baskıcı yönetimlerin komünizmi kuşatacağını varsaymıştır. Böylece Amerika kendisini komünist tehdidinden bir kez kurtardıktan sonra, otoriter rejimleri destekleyerek ve demokratik gelişmeyi ileri bir zamana bırakarak işini garanti altına alabilmiştir.[259]

Çatışmanın bir değer olarak kabul edilmemesi ve istikrarlı bir gelişme, Amerikan siyasal gelişme çalışmaları için her zaman önemli olmuştur. Ancak, 60'lardan itibaren istikrar ve düzen kaygısını öne çıkartan değişimlerin neler olduğu ya da nasıl kavrandığı, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmektedir. 1950 ve 60'larda yeni devletlerin bağımsızlığını kazanmasının ardından, ekonomik gelişme ve modernleşmenin kaçınılmaz olmadığını akla getirecek gelişmeler hızla artmıştır. Pek çok ülkede, kentleşme ve ekonomik yardımın etkileri ile parti sistemleri gibi modern sektörlerin gelişimi beklenenin tersi etki yaratmıştır: Askeri müdahale, devrim, ayaklanma hareketleri kentsel çarpıklık, ekonomik durgunluk, siyasal yozlaşma sözkonusu beklenmeyen sonuçlardır.[260] Huntington, birkaç istisna dışında II. Dünya Savaşı sonrası modernleşen yeni ülkelerdeki siyasal evrimin etnik ve sınıfsal çatışma, ayaklanmalar, yığınların şiddeti, sık askeri müdahale gibi olumsuz sonuçlarca belirlendiğine işaret ederek, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde müdahale ve ayaklanma gibi düzen karşıtı eylemlere ilişkin veriler sunmuştur. Bu verilere göre, şiddet ve istikrarsızlaştırıcı olaylar 1955-1962 döneminde, 1948-1954 dönemi ile karşılaştırıldığında beş kat artmıştır.[261]

Huntington'a göre bu şiddet ve istikrarsızlık, "…büyük ölçüde siyasetin içindeki yeni grupların hızlı toplumsal değişiminin ve hızlı hareketliliğinin

---

[259] Nader, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** s.143.
[260] Kesselman, **World Politics,** s.140.
[261] Huntington, **Political Order in Changing Societies,** s. 3-4

sonucudur…"[262] "Sosyal hareketlilik oranları ve siyasal katılımın genişlemesi yüksek; siyasal örgütlenme ve kurumsallaşma oranları düşük. Sonuç siyasal istikrarsızlık ve düzensizlik ."[263] Diğer bir deyişle, siyasal kurumsallaşmanın toplumsal ve ekonomik değişimin arkasında kalması, istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Huntington, Amerikan dış politikasının bu boşluğu kavrayamayıp ekonomik boşluğu hedef almasını özellikle eleştirmiştir:

> "Yardım programları ve kredi programları Dünya Bankası ve bölgesel bankalar, Birleşmiş Milletler ve OECD… ekonomik gelişme problemi hakkında bir şeyler yapabilmek için muazzam bir çaba gösterdiler. Kim buna rağmen siyasal boşlukla ilgilendi? Amerikan resmi görevlileri Birleşik Devletler'in modernleşen ülkelerde uygun siyasal rejimler yaratmasında öncelikli çıkarı olduğunu teslim etti… Fakat Amerikan hükümetinin bu ülkeleri etkileyen bütün eylemlerinden birkaçı, eğer varsa, doğrudan siyasal istikrarın artırılması ve siyasal boşluğun azaltılması ile ilgili olmuştur…"[264]

Amerika'nın ekonomik gelişme ve demokratikleşme arasında kurulan olumlu ilişkiye dayanarak, modernleşen ülkelere dönük ekonomik gelişme temelli politika uygulama önceliğini, dolayısıyla siyasal istikrarı ihmal etmesini Huntington, Amerikan siyasal gelişmesinde siyasal düzen oluşturmaya yönelik tarihsel tecrübe eksikliğine bağlamıştır. Huntington'a göre Amerika, siyasal kurum ve uygulamalarını 17. yy. İngiltere'sinden ihraç ettiği ve bir hükümet ile doğduğu için modernleşen ülkelerde etkili otorite oluşturma problemine karşı körleşmiştir.[265]

Huntington'un siyasal kurumsallaşmaya yönelik değerlendirmeleri içinde en çarpıcı olanı, yukarıdaki alıntıda yer alan "modernleşen ülkelerde Amerikan çıkarına yönelik siyasal rejim yaratılması" ifadesidir. Amerikan dış politikasının yetersizliğine bağladığı bu sorun, gerçekte siyasal gelişme literatürüne Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarları ile çizilen sınırı gösterir. Dış politika anlayışının siyasal boşluğu kavrayamaması, siyasal gelişme temasından uzaklaşılması ile değil,

---

[262] **A.g.e.,** s.4.
[263] **A.g.e.,** s.5.
[264] **A.g.e.,** s.5.
[265] **A.g.e.,** s.7.

Amerikan çıkarlarına uygun ekonomik sistem yaratılmasına öncelik verilmesi ile açıklanmıştır. ABD ulusal çıkarlarının belirlediği bir bilimsel alan, teorik ve yöntemsel bazda ne kadar kapsamlı ve ayrıntılı değişkenler sunsa da ideoloji alanını işgal etmektedir. Oysa bilim ve ideoloji ayrımı teorisini benimseyip kullanan ve gelişme araştırmalarını bilimsel tabana oturtma mücadelesi veren yine Amerikan siyaset bilimcileri olmuştur. Aksi durumda, siyasal gelişmenin Amerikan ulusal çıkarlarına göre şekillenerek halkın katılımının yüceltilmesinden, halkın katılımının yarattığı istikrarsızlığa uzanan geniş bir alanda farklı yönlere esnetilebilmesini açıklamak kolay olmazdı. İktidarın çıkarlarına göre belirlenen bir siyasal gelişme anlayışı özgürlüğü de, baskıyı da bilimsel bir kılıf içine yerleştirebilmektedir.

Amerikan çıkarları ile siyasal gelişme arasında Pye'ın bu anlamda kurduğu ilişkideki önemli nokta, azgelişmiş ülkelerin gelişme sürecini kültürleşme ya da dünya kültürüne geçiş süreci olarak görmesidir. Dünya kültürünün yayılması ile örtük olarak ifade edilen, Amerikan en azından Batılı değerlerin yayılmasıdır. Pye'e göre dünya kültürünün yayılması, toplumsal örgütlenmelerin bütün geleneksel biçimleri için yıkıcı olmuştur. Yayılma süreci aynı zamanda toplumlardan yeni bir düzen anlayışını da benimsemelerini istemiştir. Düzen ve değişim arasındaki dengenin ifadesi böylece, her geçiş toplumunda siyasal koşulların belirlenmesinde kritik bir önem arz etmiştir.[266]

O'Brien benzer bir şekilde, Amerikan siyaset biliminin siyasal düzensizliğin temellerini ampirik verilerden çok, Birleşik Devletler'in uluslararası amaçları ile bağlantılı olarak incelediği görüşünü savunur. O'Brien'e göre, pek çok siyaset bilimcinin resmi danışmanlık rolü, Amerikan üniversiteleri ve hükümet bölümleri

---

[266] Pye, **Aspects of Development,** s. 74-75.

arasında yakın bağlantılar ve bu döngüler arasındaki ilişkilerin emperyal misyona bağlılığı, Amerika'nın uydu devletlerinde demokratik siyasetin istenebilirliği üzerinde azalan bir vurguya neden olmuştur.[267] Siyasal düzen yaklaşımının yükselmesi, ilk olarak, Birleşik Devletlerde isyan bastırma amaçlarının özellikle Vietnam'da 1964-65'de meydana gelen yoğun çatışma ile artması sonucu olmuştur. Düzen düşmanları, Birleşik Devletler'in düşmanı olmuştur ve Birleşik Devletler Hükümeti doğrudan bu düşmanlarla ilgilenmiştir. Kısacası komünist tehdit temel düşman olmayı sürdürmüştür.[268] Yeni ve zayıf hükümetlerdeki artan isyan ve ayaklanmalar ise siyasal gelişmenin en önemli problemi olarak görülmüştür:

> "…Vietnam'ın trajik hikayesi de, bu probleminin en dramatik örneğidir. Vietnam ile aynı zamanda Afrika ve Amerika'da başlayan isyanlar, Kennedy yönetimini isyan bastırma problemleri ile uğraştırmıştır. Kurtuluş Savaşları komünist doktrinininden geri kalmamak için isyan bastırma politikalarının bir doktrinini geliştirmek zorundaydık… Geçiş toplumlarındaki sivil düzensizlikler, yalnızca yeni devletlerdeki profesyonel devrimcilerin çalışmalarına bağlanamaz. Sosyal ekonomik ve siyasal düzensizlik geçiş toplumlarında ortaktır. Uluslararası düzenin niçin devrimci savaşlar tarafından tehdit edildiğini tamamen anlayabilmek için dünyanın çoğunda geleneksel düzenleri sarsan çağdaş toplumsal değişmenin temel süreçlerini tüm açılardan değerlendirmemiz lazım." [269]

Pye, isyan bastırma gerekçesini uluslararası düzeni korumak ve komünist doktrinde geri kalmamak adına meşrulaştırırken; Huntington, komünist hükümetleri etkili otorite sağlayabilmeleri konusunda özgür yönetimlerden daha üstün görmektedir. Ona göre, çoğu modernleşen ülkede iki tank, yarım düzine albay hükümeti yıkmak için yeterli iken, modernleşen bir ülkedeki hiçbir komünist hükümet askeri müdahale ile yıkılmamıştır. Asıl problem özgürlük değil, meşru kamu düzeninin yaratılmasıdır. İnsanlar elbette özgürlük olmadan düzene sahip olabilir, fakat düzen olmadan özgürlüğe sahip olamazlar. [270]

---

[267] O'Brien, **Journal Of Development Studies,** s.363.
[268] **A.g.e.,** s.364.
[269] Pye, **Aspects of Development,** 126-127.
[270] Huntington, **Political Order in Changing Societies,** s. 7-8

Genel anlamıyla totaliterlik, Amerikan siyaset biliminde Soğuk Savaş döneminde örgütlenmiş siyasal baskı sistemine karşı, Batı demokratik özgürlüklerinin önemini vurgulamaya hizmet etmiştir. Totaliterlik, baskıcı elitlerin yönetimi, güç tekeline sahip olmak, kitlelerin yaşamlarının her alanına müdahale etmek olarak görülmüştür. Fakat O'Brien, totaliterliği, bazı siyaset bilimcilerin azgelişmişliğin kaosunun çözümü için sunduğunu eklemiştir. Düzenin totaliter şekillerini savunanlar arasında en etkili olarak, Huntington'u görmüştür[271] ve bu düşüncesinde yüksek haklılık payı vardır: Çünkü Huntington'a göre, "…ilk gereksinim gücün birikmesi ve yoğunlaşmasıdır, dağılması değildir ve bu Moskova ve Pekin'de olan ve Washington'da olmayan öğrenilecek bir derstir." [272]

Siyasal düzenin azgelişmişlik literatüründe bir ideal olarak oluşumu, Amerikan çıkarlarında yalnızca yeni devletlere ilişkin yeni perspektifler veya bu devletlerdeki değişen toplumsal ve siyasal koşullarla ilgili değildir, aynı zamanda Birleşik Devletler içindeki değişikliklerdir. 1960'lar azgelişmiş dünyada siyasal kriz on yılı olarak tanımlanırken, Birleşik Devletler için artan siyasal gerilimin on yılı olmuştur. Azgelişmiş ülkelere yoğunlaşan siyaset bilimcilerinin bir kısmı, dikkatlerini Amerika'daki benzer problemlerin çözümüne yöneltmişlerdir. Siyasal düzen olarak kurumsallaşmış komünizmin en azından adının geçmesi dahi, Birleşik Devletler'de temsili demokrasinin yarattığı hayal kırıklığının sonucu olmuştur.[273] Bu bağlam içinde, 1971 yılında SSRC'nin siyasal gelişme dizisinin yedinci kitabı olan, Binder ve diğerleri tarafından yayımlanan kitap, siyasal gelişmenin özellikle de demokrasinin katılım, meşruluk, kimlik vb. krizlerine yoğunlaşarak siyasal gelişme

---

[271] O'Brien, **Journal Of Development Studies,** s.368.
[272] Huntington, **Political Order in Changing Societies,** s.138.
[273] O'Brien, **Journal Of Development Studies,** s.370.

kavrayışının rotasını demokrasiden düzene çevirmiştir.[274] Kitlelere ilişkin güvensizliğin bir sonucu olarak, demokrasinin yalnızca liderler tarafından işletildiğinde başarılı olabileceği konsensusu, modern ifadesini teknolojik ve bürokratik elitlerin güçlendirilmesinde bulmuştur.[275] Higgott, sözkonusu kitaptaki düzen vurgusuna dikkat çekerek krizlerin yönetimsel kapasite ile ilişkilendirildiğini belirtir. 'Yönetimsel kapasite', özellikle yönetici elitleri kasteder; bu bakış açısıyla siyasal gelişme içindeki krizler, elitlerin konumlarına yönelik tehditlerden kaynaklanır ve 'düzenin' sürdürülmesi için elitlerin gerekliliği vurgulanır.[276] Kitaptaki asıl kilit nokta, elitlerin konumundan çok, üsttekilerin düzen içindeki çıkarlarının, alttakilerin sosyal adalet içindeki çıkarlarının üzerinde olduğunun mantıksal bir öncelik içinde sunulmasıdır.[277]

Düzen ve istikrar öylesine merkezi hale gelmiştir ki; siyasetteki 'iyi toplum nedir ve nasıl başarılabilir' temel sorusu 'istikrarlı toplum nedir' sorusu ile yer değiştirmiştir. Düzen en üst siyasal iyiyi başarmak için bir ön gereklilik olarak değerlendirilmemektedir, bizzat kendisi en üst siyasal iyi haline gelmiştir.[278]

Bir yandan siyasal gelişme için hedef olarak sunulan demokrasi yerine düzene odaklanmak, diğer yandan istikrar ve düzen algısının yine Amerikan ulusal çıkarlarına göre farklı şekillerde yorumlanıp şekil değiştirmesi, Amerikan siyaset biliminin ardına saklandığı nesnellik ve olanı inceleme kaygısına rağmen, önceliğin her daim Amerika'nın ulusal ve uluslararası çıkarları olduğunu kanıtlamak için

---

[274] Binder vd., **Crises and Sequences in Political Development,** s.1-15.
[275] O'Brien, **Journal Of Development Studies,** s.372.
[276] Higgott, **Political Development Theory,** s. 18. Bu konuda da yine SSRC tarafından hazırlanan siyasal gelişme dizisinin ikinci kitabı olarak La Palombara'nın editörlüğünde *Bureaucracy and Political Development* (Bürokrasi ve Siyasal Gelişme) adlı kitap 1963 yılında yayımlanmıştır. Bkz., La Palombara (Ed.), **Bureaucracy and Political Development.**
[277] Richard Sandbrook, "The 'Crisis' in Political Development Theory", **Journal of Development Studies,** vol.12, no.2, s. 180-181.
[278] Kesselman, **World Politics,** s.142.

önemli bir veridir. Aynı kavram, değişen çıkarlara bağlı olarak farklı hatta zıt gelişme reçeteleri sunabilmektedir. Öyle ki, bilimselliğin tamamen dışında ideolojinin alanında görülüp mücadele edilen komünizm bile düzen ve istikrar sözkonusu olduğunda Amerikan siyaset biliminin kavramları arasındaki yerini almıştır.

İktidar ilişkileri ile toplumsal koşulların demokrasi ya da demokratikleşmenin arkasına sığınması, sınırlarının daraltılmış halinde bile demokrasinin halkı bilinçlendirme tehlikesi ile yüzyüze gelmiştir. Bu durumda, iktidar yapıları ve eşitsizliklerin ideoloji alanına hapsedilmesi mümkün olmamıştır. Bilim ve ideoloji arasındaki ayrım, bu kez demokratikleşme yerine istikrar ve düzen üzerinden mutlaklaştırılabilmiştir. Diğer bir deyişle, istikrar ve düzen anlamındaki siyasal gelişme, toplumsal ve siyasal anlamdaki geçerliğini bilimsel anlamda yüceltilerek sağlamlaştırmıştır. Gerekçe olarak sunulan, siyasal gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için demokrasinin ertelenmesi zorunluluğudur. Böylelikle toplumsal koşulların ve iktidar ilişkilerinin, istikrar kaygısı temelinde örtbas edilmesi ön plana çıkmıştır.

Diğer boyutuyla, siyasal gelişmenin düzen ve otorite olarak algılanması bilim ve ideoloji ayrımı açısından bilimsel etkinliğin eleştiriden muaf tutulması ölçütünü de desteklemiştir. Pozitivizmin 'düzen içinde ilerleme' düsturuyla bağlantılı olarak, bilimsel nesnelliği ön plana çıkaran anlayış, eleştirelliği de yok edecektir. Düzen ve istikrar kavramları, her koşul ve yapının öngörülebilirliğini ve nesnelliğini bilimselleştirerek, ahlaki ve kişisel eleştirileri değersizleştirmiştir. Bunun doğal sonucu, bilimsel nesnel süreçlerin ürünü olmayan her türlü eleştirinin ideoloji alanında yerini almasıdır.

Siyasal gelişmenin demokrasiden düzene doğru yönelişi sırasında, bilimsel desteği sağlayan kurumsallık ölçütünün katkısı ise azımsanamayacak kadar güçlüdür. Aslında kurumsallık ölçütünü, siyasal gelişmenin anlamsal değişiminde ve siyasal gelişme ile ilgili her türlü teorik ve uygulamalı çalışmada tüm ölçütleri kapsayıcı olarak ifade etmek yanlış olmaz.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ: AMERİKAN SİYASET BİLİMİ SİYASAL GELİŞME VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE

I. Siyasal Gelişmenin "Bilimselliği": Metodolojik ve Epistemolojik Aygıtlar

Siyasal gelişme kavrayışını inceleme konusu haline getiren Amerikan siyaset bilimi, Soğuk Savaş döneminde daha etkin olmak üzere, ulusal çıkarlar ve dış politikanın belirleyiciliği altında güçlenerek hegemonik hale gelmiştir. Dolayısıyla, siyasal gelişmeye ilişkin kavrayış, her ne kadar tüm gelişme paradigmasının öncülüğünde ilerlese de, Amerikan siyaset biliminin konumu ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Bu yüzden genelde sosyal bilimler, özelde siyasal gelişme kavram ya da teorisinin içinde yer aldığı siyaset biliminin metodolojik ve epistemolojik aygıtları, siyasal gelişmenin analiz çerçevesini oluşturmuştur.

A.Modernleşme Kuramı ve Siyasal Gelişme

Amerikan siyaset bilimi içinde siyasal gelişme yaklaşımı için kullanılan metodolojik ve epistemolojik veriler, özünde aynı bilimsel paradigma içinde kök salmıştır. Gelişme literatürünün diğer alanları gibi, siyasal gelişme alanı da gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkeleri modernleşme kuramı çerçevesinde algılamış ve modernleşme kuramı siyasal gelişme ya da değişme süreçlerini

çözümlemede kullanılan analitik bir çerçeve haline gelmiştir. Modernleşmenin siyasal boyutunu içeren öğeler, siyasal gelişmenin yönünü tayin etmiştir. Köker'e göre, modern toplum soyutlamasının siyasal boyutu çoğulculuk, katılmacılık ve otoritenin rasyonelleşmesi gibi özelliklere sahiptir. Özünde siyasal modernlik, Batı toplumlarında var olan anayasal, liberal demokrasi olarak anlaşılmaktadır. Siyasal gelişmenin siyasal modernleşme olarak anlaşılması, siyasal modernleşmenin de siyasal demokrasiye doğru ilerleme olarak kavranması, modernliğin siyasal boyutunun liberal demokrasi olarak soyutlandığını göstermektedir.[279] Modernleşme kuramının siyasal boyutunun, bir analiz aracı olarak kullanılmasının örneğine siyasal gelişme literatüründe yaygın olarak rastlamak mümkündür.

İlk örneği, karşılaştırmalı siyaset bilimi ve siyasal gelişme alanının önde gelen isimlerinden Almond'dan vermek uygun düşecektir. Coleman ile birlikte hazırladığı *The Politics of Developing Areas* adlı kitabın ilk kısmında Almond, siyasal yapının çok işlevliğine değinirken, pek çok yerde Batılı modern siyasal toplum ile siyasal yapının gelişmiş olduğu toplumu birbirinin yerine kullanabilmiştir. Almond, 1960 yılından önceki son 40-50 yılın siyaset bilimi literatürü tarandığında en büyük başarısının "modern siyasal kurumların çok işlevliliğini" göstermesi olduğunu belirtmiştir. Modern demokratik siyasal sistemleri yaratacak özellikler olarak saydığı parti sistemleri, bürokrasi, kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiler Almond tarafından aynı zamanda, siyasal bakımdan gelişmişlik ölçütleri olarak da kullanılmıştır.[280]

Benzer olarak Pye, siyasal gelişme literatürünün çoğunun modernleşme ile ilişkili bir biçimde, belli bir dereceye kadar toplumların geleneksel, geçiş, ve modern

---

[279] Köker, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi,** s.47.
[280] Gabriel A. Almond, "Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics",, **The Politics of Developing Areas,** s. 17-19. Ayrıca bkz., **a.g.e.,** s.23-24.

olmak üzere üç temel kategori içinde sınıflandırmasını içerdiğini belirtir. Pye'a göre, bu kategorilerden ilki ve sonuncusu dengedeki devletleri tanımlar. Bu devletler, göreli olarak daha istikrarlıdırlar. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesini kapsayan geçiş kategorisi ise daha geçici, istikrarsız ve tam olarak gelişmemiştir. Fakat geleneksel toplumlar, dinamik modern toplumların karşılaştığı gelişme sendromu adı verilen eşitlik, kapasite ve farklılaşma isteğinin kaçınılmaz baskılarına maruz kalırlar.[281] Pye, bu ifadelerinde modern toplum ve gelişme arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Dolayısıyla modernleşme ve gelişme birlikte düşünülmesi gereken, hatta birbirinin yerini alabilen süreçler haline gelmiştir.

Bir diğer Amerikan siyaset bilimcisi James Coleman'a göre, siyasal modernliğin başlıca unsurlarından birisi yarışmacılıktır. Dolayısıyla Anglo-Amerikan devletleri, modern siyasal sistem modeline en çok yaklaşan rejimlerdir.[282] Modern siyasal sistem modeli olarak görülen ülkelerin, siyasal gelişmeyi temsil eden ülkeler olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Çünkü Almond ve Verba'nın çalışması[283] başta olmak üzere pek çok çalışmada, siyasal olarak gelişmemiş toplumların siyasal kültürü tabi olma kültürüdür ve yarışmacılık sözkonusu değildir. Bu yaklaşım içinde de, siyasal modernleşme ve siyasal gelişme, aynı anlamı ifade eder şekilde kullanılmıştır. Başka bir örnek olarak Deutsch, siyasal gelişme ile toplumsal hareketlilik arasındaki ilişkiyi çözümlediği makalesinde, geleneksel olandan modern yaşam şekillerine doğru geçişle ortaya çıkan toplumsal hareketliliğin toplumsal değişme süreçleri ile siyasal değişimler arasında kurduğu yakınlığı dile getirmiştir. Ona göre, toplumsal hareketlilik ve artan siyasal katılma hükümetin ilgi ve

[281] Lucian Pye, "Foreword", Leonard Binder vd. , **Crises and Sequences in Political Development,** s. vii-viii.
[282] Coleman, " Conclusion: The Political Systems of the Developing Areas, **The Politics of Developing Areas,** s.533.
[283] Almond ve Verba, **The Civic Culture…**

kabiliyetlerini artırmıştır. Okur-yazarlık oranında, kentleşmede, kitle haberleşme araçları alıcılığında, sanayileşmede ve kişi başına düşen milli gelirde meydana gelen artışlar, halkın siyasal bakımdan önemli tabakalarını genişletir ve kamu hizmeti isteklerini çoğaltır; böylece de, hükümet kabiliyetlerinin artmasına, elitin genişlemesine, siyasal katılmanın artmasına ve ilginin yöresel düzeyden ulusal düzeye kaymasına neden olur.[284] İlginin yöresel düzeyden ulusal düzeye kayması, tabi olma kültüründen uzaklaşmayı da kasteder ki; bu siyasal olarak gelişmiş toplumlara özgü bir durumdur. Deutsch, siyasal gelişme ve modernleşmeyi birbirinin yerine olmasa da birbiri ile içiçe geçmiş kavramlar olarak kullanmıştır. Siyasal modernleşme ve siyasal gelişme arasındaki yoğun ilişki gösteren bu tür örnekler çoğaltılabilir.[285] Ayrıca Packenham'ın siyasal gelişmeyi üç tipe ayırarak ilk grubu siyasal gelişmeyi siyasal modernleşmeyle bir tutanlar olarak sınıflandırdığını hatırlatmak gerekir.[286]

Modernleşme ve siyasal gelişme arasındaki bağlantının üzerinde duran yaygın anlayıştan farklı olarak Huntington, pek çok nedenle, siyasal gelişme ve modernleşme arasında doğrudan bir ilişki kurulmaması gerektiğinin altını özellikle çizmiştir. Bu vurgusunda, gelişmekte olan toplumlara ilişkin yayınların pek çoğunun siyasal kurumlaşma yerine modernleşme süreci ve bu süreçle ilgili olan toplumsal hareketlilik ve artan siyasal katılma olguları üzerinde durmasını, başlangıç noktası almıştır. Huntington, bahsettiği yayınlardan farklı olarak, modernlik ve siyasal gelişme arasındaki ilişkiyi kurumlaşma ve toplumsal hareketlilik arasındaki çatışma

---

[284] Karl W. Deutsch, "Social Mobilization and Political Development, **American Political Science Review,** vol.55, no.3, 1961, s. 493-497.

[285] Bkz., Pye, "Introduction", **Communications and Political Development** s.15-16. Pye, Siyasal modernleşme ve siyasal gelişme kavramları ile ilgili zorluğun siyasal sistemleri değerlendirmek ve meşrulaştırmak için çok fazla yol olmasıyla ilgili olduğunu belirtir. **A.g.e.,** 16.

[286] Packenham, **Liberal America and Third World,** s.196-197.

açısından değerlendirmiştir. Ona göre, modernleşmenin siyasal boyutunu temsil eden hareketlilik ve artan katılım, siyasal kurumların aleyhine olmuş ve kurumların güçsüz düşmelerine yol açmıştır. Diğer bir deyişle, modernleşmenin toplumsal hareketlilik ve siyasal katılım boyutlarının eğer bu gelişmeleri kontrol altında tutabilecek siyasal kurumsallaşma gerçekleşmezse, siyasal istikrarsızlık, toplumsal yozlaşma ve en sonunda otoriter rejimlerle sonuçlanabileceğini örneklerle açıklamıştır. Bu yüzden, siyasal gelişmenin modernleşmeden ayrılması ve siyasal gelişmenin siyasal kurumların yöntemlerinin kurumlaşması şeklinde algılanması gerekliliğini önemle belirtmiştir.[287] Huntington, siyasal gelişme literatüründe ön planda tuttuğu düzen ve istikrar kaygısını, modernleşmeyle ilişkisi açısından yeniden üretmiştir.

Huntington'a göre, siyasal gelişme ile modernleşme arasında doğrudan ilişki kurulmasının doğuracağı olumsuz sonuçlardan bir diğeri ise, modernleşmenin karmaşıklığı ve genişliğine paralel olarak siyasal gelişme kavrayışının da karmaşık bir hal almasıdır. Siyasal gelişme literatürünü oluşturan yazarların bu nedenle, siyasal gelişmeyi açıklayan çok çeşitli ölçütler sunduğunu ve bu ölçütlerin hemen hepsinin modernleşme süreçleriyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Bunları alt birimlere ayrılan ve üstte örnekleri verilen rasyonelleşme, ulusal bütünleşme, demokratikleşme, toplumsal hareketlilik ve katılma ana kategorileri olarak sıralamıştır. Ancak Huntington, bu ölçütlere dayalı olarak yapılan tanımların hepsinin aynı derecede meşru ya da keyfi olabileceğini vurgulayarak, kavrayışın tanımının karşılaştırmalı analizi mümkün kılacak bir uygulama alanına sahip olması gerektiğini belirtir.[288]

---

[287] Huntington, "Siyasal gelişme ve Siyasal Bozulma" **AÜHFD,** s.55-56.
[288] **A.g.e.,** 56-60.

Huntington'un bir başka eleştirisi, siyasal gelişme kavrayışının bir yandan modern ulusal devletlerle sınırlandırılırken, diğer yandan modernleşme sürecinin siyasal alanın her şeyini ve her yerini kapsayacak duruma gelmesidir. Huntington'a göre, bu durumda karşıt iki eğilimin her ikisine de siyasal gelişme etiketi yapıştırılabilmiştir. Üstelik gelişme tanımı ne kadar geniş tutulursa, gelişme o kadar kaçınılmaz bir durum ve her şeyi açıklayan ama hiçbir şeyi ayırt etmeyen her yerde hazır ve nazır bir ilk neden haline gelmiştir. Gelişme halindeki ülkelerde vuku bulan her şey -askeri darbe, etnik mücadele dahil olmak üzere- ilk bakışta ne kadar çelişik görünse de siyasal gelişmenin öğeleri arasına girmiştir. Dolayısıyla Huntington'a göre, siyasal gelişme kavrayışı analitik içeriğini kaybedip sadece coğrafi bir anlam kazanarak, Asya, Afrika ve Latin Amerika siyasal tarihiyle aynı anlama gelmeye başlamıştır.[289]

Huntington'un değerlendirmesi, siyasal gelişmeyi doğal olarak modernleşme sürecinin etkisi altında, fakat ondan bağımsız bir şekilde düşünmenin bazı şeyler kaybettirse bile büyük kazançları olacağı yönündedir. Bu anlamdaki siyasal gelişme kavrayışı, gelişmeyi modernleşmenin esiri olmaktan kurtarır, sadece modern siyasal sistemlerin değil her çeşit siyasal sistemin analizinde kesin ve ölçüme elverişli şekillerde uygulanabilir.[290] Huntington, siyasal gelişme kavrayışının Weberci ideal tip yaklaşımından uzaklaşarak, ampirik bir ölçüt olma niteliğini kaybetmesi endişesini taşımaktadır. Bartlett, modernleşmeden gelişmeye doğru geçişte en önemli görevin, gelişmiş olarak tanımlanan topluluklar aracılığıyla kategori ve karakteristiklerin araştırılması olduğunu ileri sürerken, tam da bu noktaya değinmektedir. Bartlett'e göre, siyasal gelişme araştırmacıları daha iyi ya da daha

[289] **A.g.e.,** 59-61.
[290] **A.g.e.,** 64

kötü siyasal sistem sınıflandırması yapmadan ampirik değerlendirmelerle siyasal sistemlerin birbirinden yalnızca 'farklı' olduğunu vurgular.[291] Ancak Bartlett'e göre, bunun mümkün olmaması ve gelişmenin de teleolojik etkide kalması hallerinde 'değişim' kavramı analitik ölçüt haline gelmiştir.[292] Gerçekten hatırlanacağı gibi, Huntington siyasal gelişme kavramının yerine siyasal değişme kavramını, normatiflik içermemesi gibi benzer bir gerekçe ile tartışma gündemine taşımıştı.[293] Bilim ve ideoloji ayrımını mutlaklaştırarak, bilimsel nesnellik ölçütüne gönderme yapan pozitivizm ve onun himayesindeki davranışsal yaklaşımın ürünleri, bu görünümlerle karşımıza çıkmaya devam etmiştir.

Bartlett, siyasal gelişmenin teleolojik etkiden kurtulma çabasına rağmen David Apter'in *The Politics of Modernization* adlı kitabı örneğinde, modernleşmenin Batı modelini temel alan moral bir değerlendirme yapma tehlikesinden söz etmiştir.[294] Böylece, Bartlett siyasal gelişme ve modernleşme arasındaki ilişkiyi normatiflik kriterine göre ele almıştır. Normatiflik kriteri açısından değerlendirirsek, Almond ve Huntington'un modernleşme ve siyasal gelişme arasında kurduğu ilişkinin birbirinden farkının, her ikisinin siyasal gelişmeyi kavrayışları ile alakalı olduğu anlaşılabilecektir. Çünkü birinci bölümde belirttiğimiz gibi, Almond ile temsil edilen demokratikleşme vurgusunu Huntington, kurumsallığın ön plana çıkarıldığı düzen ve istikrar vurgusuna yöneltmişti. Modernleşmenin teleolojik etkiden kurtarılma çabası da bu yönelişin bir tezahürüdür.

Özetle, Huntington modernleşmenin karmaşık ve paradoksal bir süreç olarak siyasal gelişmeden ayırt edilmesi gereken bir süreç olduğunu vurgularken dahi,

---

[291] Robert C. Bartlett, "On The Decline of Contemporary Political Development Studies", **Federalist,** vol.58, no.2, Mart 1996, s. 276.
[292] **A.g.e.,** 278.
[293] Bkz., s.38.
[294] Bartlett, "On The Decline of …", **Federalist,** s.276.

modernleşme ile gelişme birbirinden ayrı düşünülemez olmuştur. Siyasal gelişme kavrayışının bilimsel tahakküm oluşturmasını sağlayan epistemolojik araçların başında, modernleşme paradigması yer almıştır. Diğer bir deyişle, gelişme modernliğe yönelen evrensel bir şekil olma eğilimi taşımıştır. Bu eğilimi tarihsel yolculuğu içinde izlemek Amerikan modernleşmesini çözümlemek için elzemdir.

1. Avrupa Geçmişinden Amerikaya Modernleşme Kuramı

Modernleşme, kelime anlamı olarak, modernliğe doğru bir yönelişi, bir süreci çağrıştırmaktadır. Huntington'a göre modernleşme, modern ve geleneksel toplumlar arasındaki 'büyük' ikiye ayrılmayı bağlantılandıran bir köprüdür.[295] Modernleşme kuramcıları, modern olma halini tanımlayan özelliklerin Batı'da ortaya çıktığı konusunda hemfikirdirler. Huntington modernleşmeyi küresel bir süreç olarak tanımlarken de bunu kastetmektedir:

> "Modernleşme küresel bir süreçtir. Modernleşme onbeşinci ve onaltıncı yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıktı, ama şimdi dünya çapında bir fenomen oldu. Asıl olarak, Avrupa merkezinden modern fikir ve tekniklerin dağılması sonucu oluştu. Her durumda, bütün toplumlar bir zaman geleneksellerdi; bütün toplumlar şimdi ya modernler ya da modern olma sürecindeler."[296]

Eisenstadt benzer bir yaklaşımı paylaşır:

> "Tarihsel olarak modernleşme, on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen ve sonra diğer Avrupa ülkelerine, ardından da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılan bir süreçtir."[297]

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, modernleşmeyle ilgilenen kuramcılar, modernleşme sürecini tarihsel olarak iki aşamada incelemişlerdir. İlki Batı Avrupa'da başlayıp olgunlaşan uzun bir tarihsel süreç, diğeri İkinci Dünya Savaşı

---

[295] Huntington, "The Change to Change", **Comparative Politics,** s.288.
[296] **A.g.e.,** s.289.
[297] Shmuel N. Eisenstadt, **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim,** çev., Ufuk Coşkun, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2007, s. 11.

sonrasında, Amerika'nın önderliğinde gelişen dönemdir.[298] Rustow ve Ward, modernleşme teriminin, Batı Avrupa'da Ortaçağın bitiminde başlayan ve II. Dünya Savaşı sonrasında kalan ülkelerin içine çekildiği büyük dönüşüme karşılık geldiğini belirtirken, sosyal bilimciler ve tarihçiler arasında artan bir kabul gören Amerikan merkezli modernleşmeye işaret etmişlerdir.[299]

Modernleşmenin birinci aşamasında, Batı'nın sahip olduğu modernliğin, Batı dışı dünyaya sömürgeleştirme yoluyla bir lütuf olarak verildiği anlayışı hakimken, yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte Batı dışı toplumların da modernleşebilmesinin imkanlarından hatta gerekliliğinden söz edilmeye başlanmıştır.[300] Daha açık bir ifadeyle, klasik sömürgeciliğin yeniden düzenlenmesini gerektiren olay ve gelişmeler nedeniyle on dokuzuncu yüzyılda yaratılan emperyal sistem, İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları içinde yeni sömürgecilik siyaseti olarak formüle edilmiştir.[301] Modernleşmenin bu ikinci aşamasında Amerika'nın modernliğin temsilcisi olarak sunulması, ekonomik bütünleşme olarak ifade edilen ama daha geniş etkilere ulaşan, modernleşmenin homojenize edici/bütünleştirici bir süreç olması ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki, bu bakış açısına göre geleneksel toplumların çok farklı türleri olmasına rağmen modern toplumlar temel benzerlikleri paylaşırlar. Modernleşme, toplumlar arasında birbirine yaklaşma eğilimleri üretmiştir. "Siyasal olarak organize olan toplumlar arasında birbirine bağlılığa ve en sonunda toplumların birbirleriyle bütünleşmelerine doğru" bir hareketi içerir. "Modern fikirlerin ve kurumların evrensel zorunlulukları farklı

---

[298] Eisenstadt ve Apter, bu dönemlemeyi modernleşmenin birinci ve ikinci aşaması olarak yapmışlardır. Bkz. **a.g.e.** ve David E. Apter, **The Politics of Modernization,** London, The University of Chicago Press, 1969.

[299] Rustow ve Ward, "Introduction", **Political Modernization in Japan and Turkey,** s.3.

[300] Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş,** İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s. 67-68.

[301] Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** s.104.

toplumların bir dünya devleti oluşturabilecek kadar homojen bir devreye" gelmelerine neden olabilir.[302] Böylelikle, Batı dışı toplumlara yönelik siyasi ve kültürel bir ayrımcılık yerine bütünleşme söyleminin yeğlendiği 1945 sonrasında, modernleşme konusu sosyal bilimlerin en temel tartışmalarından birisi haline gelmiştir.[303]

Modernleşmenin ikinci aşamasında, ilk dönemden farklı olan özelliklerin başında, gelişmemiş toplumların bir bütün olarak araştırma nesnesi haline gelmesi ve bu toplumlara ilişkin daha detaylı ve sistematik bilgi üretmek için insan bilimlerinin çoğunun daha uzmanlaşmış alt birimler olarak ötekini tanımlamaya yönelmesi gelmektedir. Her disiplin modernleşme sürecinin farklı bir alanı ile ilgilenmiştir. Siyaset bilimi disiplini içinde uluslaşma, hükümet oluşumu gibi konularla[304] birlikte, modernleşmenin ideolojik öncüllerinden beslenen siyasal gelişme kavrayışı merkezi bir önem taşımaya başlamıştır. Amerikan modernleşmesinin ilk dönemden ayrılan ve siyasal gelişme kavrayışıyla yoğun etkileşimde olan başka bir yönü, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiyi 'eşitler' ilişkisi olarak gören, ancak bu ilişkiye gelişmiş ülkelerin tarafından bakan ve azgelişmiş ülkelerin gelişmesinin, gelişmiş ülkelere benzer bir biçimde gerçekleşebileceğini savunan bir yaklaşım olmasıdır.[305]

Modernleşme ve siyasal gelişme arasında ideoloji üzerinden kurulabilecek ilişkinin temelinde ise, "modernleşme kuramının Amerikan tarzı yeni sömürgeciliğe paralel olarak, tüm dünyayı kurgulayan ve toplumlararası ilişkileri biçimlendirme arayışında olan bir evrenselcilik ideolojisi ürettiği ve bu çerçevede gelişme

[302] Huntington, "The Change to Change", **Comparative Politics,** s.289.
[303] Altun, **Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş,** s. 67-68.
[304] Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** s.80.
[305] Hayriye Erbaş, "Gelişme Yazını ve Geleceği", **Doğu Batı,** Yıl 2, Sayı 8, 1999, s. 10-11.

süreçlerine ilişkin normatif yasalar inşa etme arayışında olduğudur."[306] Evrenselcilik düşüncesinin bilim ve ideoloji ayrımı aracılığıyla sağladığı itibar ve meşruluk, azgelişmiş ülkelerin içerilmesini sağlamıştır.

Amerikan tarzı olan 'ikinci aşama'da modernleşme paradigmasının ağırlık merkezi haline gelmesi, 1960'ların ilk dönemlerine rastlamaktadır. Bu dönemde, akademik terminolojinin yoğunluğuna rağmen modernleşme teorisinin çekirdeğindeki kavramlara ilişkin olarak pek çok örtüşen varsayım yer almıştır. Bunların konumuz açısından belirgin olanlarından biri, gelişmekte olan toplumların ilerlemesinin, gelişmiş olanlarla iletişime geçmesi ile hızlanacağı düşüncesidir. Bir diğeri, Batıda, endüstriyel- kapitalist demokrasilerde özellikle Birleşik Devletler'de, teorisyenlerin tarihsel ölçeğin en ilerisinde yer alan ABD'nin bulunduğu noktadan, daha az modern toplumların modernliğe mesafelerininin belirlenebileceği varsayımıdır. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, bu varsayım, Amerika'nın geçmişinden alınacak derslerin gerçek modernitenin rotasını çizerek durgun toplumlara yol gösterebileceğini ifade eder. [307]

Modernleşmeyi birinci ve ikinci aşama olarak sınıflandırdığımızda, Huntington'un Amerika ve Avrupa'nın siyasal modernleşmesini karşılaştırdığı çalışmasına değinmemiz zorunlu hale gelir. Siyasal gelişme ile siyasal modernleşmenin birbirinden ayrılması düşüncesinde olan Huntington, siyasal modernleşmenin üç boyutundan söz etmiştir. İlk sırada yer alan otoritenin rasyonelleşmesi, çok sayıdaki geleneksel, dinsel, kalıtsal otoritenin yerini tek, seküler ve ulusal siyasal otoritenin almasıdır. Bu değişim, yönetimin insan ürünü olduğunu, doğa ya da Tanrı ürünü olmadığını ima eder. İkinci olarak, siyasal modernleşme yeni

---

306 Altun, **Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş,** s.4.
307 Michael E. Latham, **Modernization as Ideology American Social Science and "Nation Building" in the Kennedy Era,** Chapel Hill and London, The University of Carolina Press, 2000, s.4.

siyasal işlevlerin fark edilmesini ve bu işlevleri uygulayacak uzmanlaşmış yapıların gelişimini içerir. Üçüncüsü, siyasal modernleşme siyasal partiler ve çıkar grupları gibi yeni siyasal oluşumların ve toplumsal gruplar aracılığı ile artan katılımını içerir. Bütün modern toplumlarda vatandaşlar hükümetlerin işlerine doğrudan müdahil olur ya da etkilenir hale gelmiştir.[308] Siyasal modernleşmenin boyutları ile Amerika'nın modernleşme deneyimi arasında ilişkiyi yorumlarken, Amerika'daki siyasal sistemin, siyasal modernleşmenin hiçbir boyutunda devrimci değişiklikler geçirmediğini bilhassa vurgulamıştır. ABD'ye İngiltere'nin onaltıncı yüzyıl anayasasının temel ilkeleri ihraç edilmiş ve orada kök salmıştır. Onaltıncı yüzyılın Tudor siyasetine, yirminci yüzyıl Amerikan siyasal sistemi, yirminci yüzyıl İngiliz siyasal sisteminden daha yakındır. İngilizler, geleneksel siyasal biçimlerini onyedinci yüzyılda bozmaya başlamışlardır. Amerikalılar geleneklerine hala belli ölçüde bağlı olduğu için siyasal modernleşme Huntington'a göre, Amerika'da garip bir şekilde devam etmekte ve tamamlanmamış durumdadır. Kurumsal terimlerle, Amerikan toplumu asla gelişmemiş olmamıştır ama tamamen modern de olmamıştır. Günümüz dünyasında, Amerikan siyasal sistemi tektir.[309] Bu yaklaşımını, siyasal gelişme kavrayışının düzen ve istikrar sağlamadaki yetersizliğini, ABD'nin tarihsel tecrübe eksikliğine bağlarken de kullanmıştı. Amerikan siyasal sisteminin özgün ve biricik olarak görülmesi, ABD'nin İngiltere'nin çekildiği dünya liderliği sahnesine çıkarken de nemalandığı bir araç olmuştur.

Tarihsel sürecin eşlik ettiği Amerikan modernleşmesi, siyasal boyutu ile Amerikan siyaset bilimi disiplini içinde teorileştirilmiştir. Bu alandaki öncü

---

[308] Samuel P. Huntington, "Political Modernization: America vs. Europe", **World Politics,** vol. 18, no.3,1966, s.378.
[309] **A.g.e.,** 380-382.

kitaplardan, *The Politics of Developing Areas*'da Almond, Batı Avrupa kökenli siyaset biliminin kavramsal terminolojisindeki eksiklikten bahsetmiştir:[310]

> "Bu eski başlıklar, bize Batı Avrupa kültürünün siyasal hakimiyetinin uzun dönemi boyunca hizmet etti. Araştırmacılar, alanın tarih ve antropolojisini zihinlerinin arka planında taşısalar da, ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda hükümet kurumlarının işlevsel karakterinde meydana gelen önemli değişiklikler, var olan terimlerle daha fazla karşılanamaz duruma geldi."[311]

Almond bu değişiklikleri ise şöyle sıralamıştır.

> "Güçler ayrılığı ve temsil kavramları, göreli olarak seçme hakkının dar olduğu dönemlerde yükselmişti. Seçme hakkının evrenselleşmesinden itibaren siyasal yapılanma sınıf karakterini kaybetti, siyasal partiler formel ve kitlesel örgütler olarak gelişti, baskı grupları oluştu, evrensel eğitim ve kitle iletişim araçları oluştu… Bu büyük değişikliklere… kavramsal uyarlamalar eşlik etmedi."[312]

Kavramsal terminoloji eksikliğini ve nedenlerini belirttikten sonra Almond, siyasal sistemleri karşılaştıracak uygun kavram ve kategorileri bulmak için sosyolojik ve antropolojik teoriye yöneldiklerini ve davranışsal yaklaşımla ifade edilen epistemolojik değişime başvurduklarını açıklamıştır. Davranışsal devrim başlığında da ifade edildiği gibi, bu süreçte Amerikan siyaset bilimcileri, yasal ve kurumsal anlamlar ile sınırlı Devlet kavramı yerine 'siyasal sistem', yine yasal bir kavram olan güçler yerine 'işlevler', kurumlar yerine 'yapılar', kamuoyu ve yurttaşlık eğitimi yerine 'siyasal kültür' ve 'siyasal toplumsallaşma' kavramlarını tercih etmişlerdir. Ancak Almond gelen eleştirilere yönelik olarak, "biz kamu hukuku ve felsefeyi bir kenara bırakmadık fakat temelde (onlara) zaten gecikmiş olan siyasal teorinin gelişmesi için yer açmalarını söyledik." Ayrıca Almond, tüm bu çabaların yalnızca kavramsal bir terminoloji arayışı değil, siyaset biliminin kendi içinde bir bilim olarak görülmesi mücadelesi olduğunu belirtmeyi de ihmal

---

[310] Almond, "Introduction: A Functional …", **The Politics of Developing Areas,** s.3.Almond bu kitabı, gelişmekte olan alanların siyasal sistemlerini ortak bir kategori dizisi içinde karşılaştırmak için ilk girişim olarak değerlendirmiştir. Bkz., **a.g.e,** s.3.
[311] **A.g.e.,** s.3.
[312] **A.g.e.,** s.3-4.

etmemiştir.[313] Huntington Amerikan siyasal sisteminin Avrupa'dan farklı ve özgün olduğunu vurgularken, Almond bu özgünlüğü Amerikan siyaset bilimine aksettirmeye çalışmıştır. Siyasetin sınıf karakterini kaybettiğini vurgulayarak siyasal gelişme kavrayışının da içinde olduğu yeni bir siyaset anlayışından söz etmesi, ideolojik rakipleri ile mücadelede bir ideoloji haline dönüşmüştür. Diğer bir deyişle, sınıfsal yapının ve iktidar mücadelesinin örtbas edilmesi ile açıkladığımız, bilim ve ideoloji ayrımı bu yolla pekiştirilmiştir.

Almond ile diğer modernleşme teorisyenlerinin kendilerini vakfettikleri çaba, modernleşme teorisyenlerinin modernlik kavramını Avrupa tarihinin belirli bir periyodu olarak köklerinden ayırmaları ile sonuçlanmıştır. Modernleşme teorisyenlerinin modernizmi Nietzsche, Kafka veya Dada'nın modernizmi yerine, Auguste Comte, Piet Mondrian ve Le Corbusier'in modernizmidir. Modernizmi düzen, plan ve egemenlik olarak görmüşlerdir. Bu tip modernizm, Aydınlanmanın ideallerini yüceltmiştir: Bilimin gücü, kontrolün önemi, ilerlemeyi başarmanın insan isteği ve araçsal mantık sayesinde olabilirliği. Böylelikle modernleşme teorisyenleri, kendi projelerini Aydınlanma'nın emri olarak görmüşlerdir. Geleneksel toplumların bireylerinin, sosyal bilimlerin epistemolojik kontrolüne ve devlet organlarına bağlı kılınması için yeniden organize edilmek zorunda olduğu kabul edilmiştir. Modernleşme teorisyenlerinin bilimsel otoriteye ilişkin tutumları, toplumsal mühendisliklerine direnç gösteren zeminleri hazırlayan bilgi ve kimlik kaynaklarını marjinalize etmek yönünde gelişmiştir. Modernleşme kuramcıları kendi yaklaşımlarını bilimsel, uzmanlığa dayalı, yönetimsel, araçsal, sömürge sonrası, sosyal, siyasal ve ekonomik problemleri anlamanın tek geçerli yolu olarak

---

[313] **A.g.e.,** s.3-4.

algılayarak[314] bilimin evrenselcilik ölçütünü karşımıza çıkarmışlardır. Direnç gösteren ve marjinalize edilen bilgi kaynakları evrenselin bilgisine sahip olmamış, dolayısıyla içerilmesi gereken ideolojik unsurlardır. Oysa modernleşme kuramcılarının bu algısı, ideolojik inşa sürecine işaret eder.

Amerikan merkezli modernleşme teorisyenlerinin, özgüvenleri yanında endişeleri de vardır. Modernleşmenin dili ve uygulamasının Birleşik Devletler'in dünya için evrensel bir model olması gerektiğine ilişkin güven ve Birleşik Devletler'in bu modeli geliştirme görevinin olduğuna ilişkin anlayış ile ifade edildiğinden bahsettik. Diğer yandan Amerikalılar'ın, kendilerini tanımlama ve jeopolitik ideolojik rakiplerine karşı koyma konularında endişeleri de bulunmaktaydı. Savaş sonrası Amerikan entelektüelleri, modernlik terimini Birleşik Devletler'in idealize edilmiş vizyonunu ifade etmek için kullandıkları için Amerika'nın ideali değişince, modern teriminin uluslararası dil ve uygulamadaki içeriği de değişmiştir. Modernleşme teorisinin öncelikli olarak muhafazakar ideoloji olduğu yaygın görüşünün aksine, bu teori ile yakın birçok metin modernleşme tarihinin liberalizmin kaderinden ayrı tutularak anlaşılamayacağını göstermiştir. Modernlik hakkındaki liberal güvenilirlik düştüğünde belirtileceği gibi modernleşme teorisi de düşüşe geçmiştir.[315]

Bu yaklaşım çoğulluğu içinde, 1960'ların sonuna kadar modernleşme modelinin geçerliliği üzerine oluşturulan argümanlar da, kendi literatürünü üretmiştir. Örneğin, araştırmacılar geleneksel ve modern arasındaki keskin kırılmaya, toplumsal örgütlenmenin eski tiplerinin modernleşme sürecinde ortadan kaldırılamayacağını belirterek karşı çıkmışlardır. Alan araştırmaları, toplumsal

---

[314] Nils Gilman, **Mandarins of the future: Modernization Theory in Cold War America,** Balitomore, Johns Hopkins University Press, 2003, s.7-9.
[315] **A.g.e.,** s.4.

yapıların ulusal hükümetteki değişikliklerden etkilenmediğini, siyasal katılımdaki artışın istikrarlı demokrasilerden çok genellikle askeri rejimler, oligarşiler, etnik zıtlıklar veya sivil savaşla sonlanan değişken durumlar ürettiğini göstermiştir. Vietnam Savaşı, emperyalizm sorununa farklı bir bakış açısı getirince Batı kurumları ve kültürü ile iletişimin modernleşmeye geçişi hızlandıracağı düşüncesine eleştiriler de yükselmiştir.[316]

Rustow ve Ward, Amerikan siyaset bilimi içinden bu eleştirilere katılmışlardır. Onlara göre, en modern toplum dahi modern öncesi ve geleneksel öğeler içerir. İngiltere ve Japonya'daki monarşik öğeler buna iyi örnektir. Ancak yirminci yüzyılın ortalarında modernleşmenin dokunmadığı devlet yok gibidir. Bu nedenle, bütün toplumların modern ve geleneksel özelliklerin bir karışımı olduğu söylenebilir. Fakat öğelerinin oranları ve karşılıklı ilişkileri içinde açık ve büyük farklılıklar vardır. Afganistan ve Etiyopya gibi bazı ülkelerde, bu karışım neredeyse tamamen gelenekten oluşur. Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği modernliği temsil eder.[317] Ancak teorisyenlerin eleştirel tonlarında dahi, modernleşme paradigmasının alışılageldik sınırlarına dokunulmamış, modernliği temsil etmek yine gelişmiş kutuplara bırakılmış ve bilimsel evrenselcilik ölçütü geçerliliğini sürdürmüştür.

Modernliğin Amerikan temsilcisinin ürettiği modernleşme teorisi, yabancı toplumları yeniden şekillendirmek için yaratılan en açık ve sistematik bir tasarıyı temsil etmiştir.[318] Sömürge sonrası ülkelerde bir şeyler yapma ihtiyacı, bilimsel meşrulaştırma talep eden siyasal bir güdüydü. Bilimsel meşrulaştırma ihtiyacı, siyasal eğitim ve kurumlar kadar, düzenli teknik rehberlik ve finansal yardım

---

[316] Latham, **Modernizatin as Ideology**, s.4.
[317] Rustow ve Ward, " Introduction",**Political Modernization in Japan and Turkey,** s.7.
[318] Gilman, **Mandarins of the Future,** s.5

sağlanması için de gerekli görülmüştür ve modernleşme paradigması bu sınırın içine girmiştir.[319]

Bu çerçevede ikinci aşama modernleşmeyi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyal bilimi çevrelerinde ortaya çıkan, Batı'nın model alınmasıyla tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımı olarak tanımlayabiliriz.[320] Amerikan merkezli evrensel ve homojen bir modernleşme anlayışı, bilim ve ideoloji ilişkisi açısından bilimin meşruluğu ile modern topluma evrensellik atfetmektedir. Karşıtı olan geleneksel toplumlar ise bilimsel evrensellik ölçütü gereğince eninde sonunda modernleşecek olan toplumlardır. Bu zamana kadar modernleşememelerinin nedeni, belli aşamalarda gösterdikleri sapmalardır. Böylelikle, geleneksel toplumlar karşısındaki Amerika'nın üstünlüğü ve süregiden eşitsizlikler, bilim üzerinden meşrulaştırılabilmiştir.

Özetle, 1950 ve 60'lar Amerikan merkezli modernleşme kuramının bilimsel ve ideolojik olarak güçlendiği bir döneme karşılık gelmektedir. İkinci aşama modernleşme kuramı, referans ve öncüllerini Avrupalı köklerinden elde etmekle birlikte, bunları Amerikan sosyal biliminin metodolojik ve epistomolojik yaklaşımı ve dış politika anlayışına uyarlamış ve farklılığının altını çizmiştir. Avrupa kökenli tarihsel geçmiş tamamen reddedilmemiştir. Amerikan dış politikası ve ideolojisini karşılamayan anlayış ve kavrayışlar, Amerikan 'tarzına' göre yeniden şekillendirilmiş ya da reddedilmiştir. Güçlenen Amerika'nın bilimsel meşruiyetini, eski gücünü kaybeden Batı Avrupa'nın 'eski' kavramlarının karşılaması Amerikan sosyal bilimciler için kabul edilebilir bir durum değildir. Ancak, Amerikan merkezli

---

[319] **A.g.e.,** s.6.
[320] Altun, **Modernleşme Kuramı…** s. 13.

modernleşme kuramının özellikle ‘ideolojik’ öncül ve referansları incelendiğinde, Avrupa’nın etkisi açık bir biçimde görülmektedir.

2. Modernleşme Kuramının İdeolojik Öncülleri

Modernleşme kuramının birçok ideolojik öncülü üstte belirttiğimiz gibi, Avrupa modernleşmesinden beslenmiştir. Elbette farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlara oturduğu için niceliksel sayılabilecek bazı değişimler geçirmiştir. Ama bu değişiklikler, taşıdığı anlamı özünde çok etkilememiştir. Bilimsel çabalarla meşrulaştırılan deneyimlerin pek çoğunun, analize tabi tutulduğunda ideolojik inşa sürecinin öğesi haline geldiği görülmektedir. Burada temel nitelikte bazı argümanlar incelenecektir.

2.1.Batımerkezcilik

Huntington ve Eisenstadt’dan üstte yapılan alıntılarda, modernleşme kuramının temel öncüllerinden biri olarak dikkat çeken nokta, modernliğin Batı’dan kaynaklanması ve buradan Batı dışı alanlara yayılmasıdır. Öyle ki; Huntington ve Eisenstadt, Batılı ve Batılı olmayan toplumların modernlik öncesi dönemlerinde farklı tarihsel, toplumsal deneyimler yaşadığını kabul etse de, Batı’nın modernliğin merkezi olma rolünü benimsemiş ve bu yaklaşım üzerinden modernleşmenin ortak özelliklerini vurgulamıştır.[321] Modernleşmeyi sanayileşme ekseninde açıklayan bir başka modernleşme kuramcısı Kautsky ise, Batı merkezli bir yaklaşımın yol açtığı etnosentrizm tehlikesinin altını çizmiştir. Batı’nın ileri ülkelerinde azgelişmiş

[321] Eisenstadt, **Modernleşme, Başkaldırı ve Değişim,** s.12-38.

ülkelerin siyaseti üzerine var olan literatürün büyük çoğunluğunun, bu tip bir etnosentrizmi barındırdığını, bu durumun söz konusu literatürün demokrasinin ölçütleri, ulus oluşumu veya ulusal bütünleşme ve ekonomik gelişme üzerine odaklanmasına neden olduğunu belirtmiştir.[322] Kautsky'ye göre, Batılı ve Batılı olmayan ayrımı, endüstriyel anlamda ileri ya da azgelişmişliğe dayanan bir ayrım değil, coğrafi ve kültürel bir ayrımdır.[323] Bunun yerine Kautsky, iç etkilerle gerçekleşen modernleşme ve dış etkilerle gerçekleşen modernleşme şeklinde ikili bir ayrıma giderek, bu ikisinin farklı yönlerini vurgulamıştır. Ancak sanayileşmeye yol açan değişikliklerin ilk olarak Batı Avrupa'da oluştuğunu ve iç dinamiklerle sanayileşmiş modern Batı Avrupa'nın, bu süreci dış etkilerle yaşayan ülkelerden daha yavaş ve sindirerek gerçekleştirdiğini belirtirken[324] Batı merkezli bir etnosentrizmden kendisini tam kurtaramamıştır.

Bernstein, etnosentrizmin evrensellik boyutunu vurgulamıştır. Modernleşme kuramının tarihsel kaynağının soyutlanmasıyla evrenselleştirildiğini belirtirken, Eisenstadt'a gönderme yapmıştır. Eisenstadt, Batı tecrübesine modern toplumu üreten bir model olarak bakmıştır. Etnosentrizm, modernleşmenin Batılılaşma ile eş anlamlı görülmeye başlamasıyla daha açık bir hale gelmiştir. Öyle ki, hedefe ulaşmak için farklı yolların olduğu kabul edilse bile, gidilecek tek bir yer vardır: Modernleşme. Modernleşme, toplumsal ve siyasal olduğu kadar, ekonomik olarak da önemli farklılıkları göz ardı etmiş ve gelişmenin evrensel bir tipi olarak karakterize edilmiştir. Gelişmenin evrensel tipinin işaret ettiği toplum endüstriyel-kapitalist

---

[322] John H.,Kautsky, **The Political Consequences of Modernization,** New York, John Wiley&Sons, 1971, s.12.
[323] **A.g.e.,** s. 16.
[324]**A.g.e.,** s. 44-48; Ancak Japonya'nın Batı ülkesi olmamasına rağmen iç dinamiklerle; Avrupa'da yer almasına rağmen İrlanda ve Portekiz'in dışarıdan gelen etkilerle modernleştiğini vurgulaması da önemlidir. **A.g.e.,** s.16.

toplumdur.[325] Modernleşmenin Batı kaynaklı, evrensel ve tek yönlü olduğuna dayalı etnosentrizme, Karl Deutch'un siyasal gelişme ile ilgili popüler makalesindeki ifadelerinde de rastlayabiliriz:

> "Asya, Afrika'nın gelişen ülkeleri ve Latin Amerika'nın bir kısmı birkaç on yıl içinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika tarihinde en azından nesiller süren siyasal değişim sürecini başarmak ve bu hızlandırılmış değişimi zıplayarak ve geçişin bazı tarihsel aşamalarını dışarıda bırakarak Batı'daki bırakınız yapsınlar periyoduna ulaşmak zorundalar."[326]

Deutsch, bu metinde gidilecek yönü 'Batı', gelişme tipini 'bırakınız yapsınlar' periyodu, gelişmenin yöntemini 'Batı'yı hızlı bir şekilde taklit etmek' olarak derlemiş ve aslında etnosentrizmin temel öğelerini kabaca özetlemiştir. Ülkelerin bir dereceye kadar daha az Etiyopya'ya, daha çok Birleşik Devletler'e benzer hale geldiğini[327] belirtirken de evrensellik vurgusunu tekrarlamıştır.

Modernleşmenin kabaca Batı kaynaklı, evrensel, homojonize edici bir süreci işaret etmesi, paradigmanın etnosentrik boyutunu sergilemek için yeterlidir. Yoğun bilimsel çabanın sarfedildiği bu süreç, evrensellik ölçütü gereğince olumsuz anlamıyla ideolojiden kendisini kurtaramamıştır. Fakat etnosentrizm başlığı altında dile getirilebilecek boyutlar yalnızca bunlardan ibaret değildir. Demokratikleşme ve liberal demokrasi üzerine yapılan vurguyu da etnosentrik boyutta değerlendirebiliriz. Modernleşme sürecinin Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde, siyasal olarak liberal demokrasi hedefi ile belirlenmesi ve siyasal gelişmenin demokratikleşme olarak algılanması, Savaş'ın hemen sonrasının iyimser ortamını paylaşmıştır. Bu bağlamda dönemin modernleşme kuramının önemli teorisyenlerinden Apter, *The Politics of Modernization* adlı kitabında, demokratik temsili hükümetin modernleşmenin

[325] Henry Bernstein, "Modernization Theory and the Sociological Study of Development", **Journal of Development Studies,** vol.7, no.2, 1971, s.147.
[326] Deutsch, "Social Mobilization…", **American Political Science Review,** s. 498.
[327] **A.g.e.,** s.495.

getirdiği karmaşık toplumsal ve ahlaki sorunları çözmede en uygun araç olduğunu savunmuştur. Amerikalı sosyal bilimciler, özellikle de siyaset bilimi öğrencileri dikkatlerini modernleşen toplumlardaki benzer sorunlara yöneltmişlerdir ve bu çalışmaların çoğu temsili hükümetin, biçimsel birkaç değişiklik dışında ruhen tüm toplumlar için en uygun biçim olduğu sonucuna ulaşmıştır.[328] Gerçekte, demokrasi tanıtımı ile Birleşik Devletler, diğer devletlere müdahaleyi ve kendi ülkeleri içinde de memnuniyeti arttıracak bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmıştır.[329] Bu çabalar, Soğuk Savaş sonrası süreçte de farklı toplumsal ve siyasal dinamiklere bağlı olarak devam etmiştir.

Apter, demokrasiye ilişkin güvenini modernleşmekte olan toplumlar için sürdürmemiştir. Çünkü modernleşme ile ilgili olaylar, modernleşmekte olan toplumlar için aynı yönde gelişmemiştir. Mısır'dan Tanzanya'ya kadar pek çok modernleşen ülkede demokratik kurumların yarattığı radikal dönüşümlerin, demokratiklikten başka bir şey olduğunu vurgulamıştır:

> "Birkaçı totaliter. Hemen hepsi popülist (…) temelde antidemokratik olmaktan çok predemokratiktirler. (…) Böyle sistemler sempati ve anlayış gerektirmektedir. Siyasetin dilinin bu ülkeleri belli ölçüde açıklamak için düzenlenmeye ihtiyacı var. Hepsi siyasal biçimlerin uç kategorileri arasında bir yerlerde bulunmaktadır. Böyle toplumlara predemokratik olarak yaklaşmak, belli baskı kurumlarını, modernleşmekte olan bir toplumun örgütlenmesi ve bütünleşmesi için belki zorunlu kurumlar olarak görmemize de izin verir."[330]

Modernleşmeyi gerçekleştirebilecek en etkili kurumlar olarak demokratik temsili kurumların görülmesi, ancak siyasal gelişmenin demokratikleşme yönünde bir seyir izlememesi üzerine demokrasi öncesi toplumların demokrasi idealine ulaşması için ara dönemde baskı kurumlarına göz yumulabilmesi, siyasal gelişme

---

[328] Apter, **The Politics of Modernization,** s. 2.

[329] Pascha Bueno Hansen, **Approaches to Comparative Politics: A Cultural Politics Critique,** (http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/QEs/BuenoHansen.comp%20pol.QE1.pdf) (erişim tarihi, 13.10.2012), s.16.

[330] Apter, **The Politics of Modernization,** s. 2-3.

kavrayışının demokratikleşme anlamından, istikrar ve düzen anlamına doğru kayışına paralel bir değişimdir. ABD merkezli bir dünyanın, gelişme ve demokrasi söylemi üzerinden yapılandırdığı kapitalist blok içindeki ülkeler, belirlenen 'biçimsel' asgari ölçütleri gerçekleştiremezse, baskı kurumlarının işlevselleşmesi meşrulaşmış olmaktadır. Diğer bir deyişle, demokrasi için demokrasiden ödün verilebilmesi gibi çelişkili bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu çelişkinin bilim ve ideoloji ilişkisi içindeki yeri ve ölçütlerine siyasal gelişmenin anlamsal değişiminden bahsederken yer vermiştik. Bu kez modernleşmenin siyasal boyutuna ilişkin olarak karşımıza çıkmıştır. Geleneksel toplumlarda oluşmaya başlayan yeni istekler ve siyasal eylemlilik, bu toplumlarda düzenin, ekonomik gelişmenin ve bağımlı demokrasilerin gelişebilmesi için düşük düzeyde seyretmelidir ve bu toplumlar edilgen hallerini sürdürmelidirler. Bernstein'in dile getirdiği gibi, liberal idealler reelpolitik çıkarlarla yer değiştirmiştir.[331]

Etnosentrizmi yalnızca kültürel bir gurur olarak görmek, gerçeği çarpıtmak olacaktır. Modernleşmenin batımerkezci yaklaşımlarının ideolojik ve meşrulaştırıcı olduğu ve belirli ekonomik siyasal ve kültürel çıkarlar ile ilişkili olduğunu yadsımak zordur. En azından modernleşme teorisyenlerince oluşturulan kavramsal çerçevenin, hükümetin, askeri kuruluşların, istihbarat kurumlarının ve korporasyonların etkisi ile azgelişmiş ülkelere ihraç edilmek üzere oluşturulduğu açığa çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın ilk günlerinden beri, sosyal bilimcilerin böyle şirketlere doğrudan hizmet ettiğini gösteren pek çok kanıt mevcuttur. Özellikle isyan bastırma tekniklerine ilişkin çalışmaların kötü ünü yayılmıştır.[332] Bu konuya Bangkok'da Tayland-Amerikan Askeri Araştırma ve Geliştirme Merkezi'nde çalışan ve modernleşme

[331] Bernstein, "Modernization Theory …", **Journal of Development Studies,** s.148.
[332] **Ag.e,** s.148.

paradigmasının 'kurumsallık ölçütü' ile ilişkisini de dile getirmiş olan bir uzmanın kelimeleriyle noktayı koymak manidar olacaktır. "Başarılı bir isyan bastırmanın eski yöntemi her gerilla için on askeri birlik bulundurmaktı… Şimdiki yöntem her bir gerilla için on antropolog bulundurmak."[333]

2.2. İkili Yaklaşım

Modernleşmenin ondokuzuncu yüzyıl evrimci teorilerinden ve ideal tip değişkenlerin karşılaştırılmasından ödünç aldığı ideolojik öncüllerden bir diğeri, temelde geleneksel-modern ayrımına dayalı ikili (dikotomik) yaklaşımdır.[334] Modernleşme olarak adlandırılan süreçler yumağından, ondokuzuncu yüzyıl düşünürleri basit ve kullanışlı kavramsal çerçeveler oluşturmuşlardır. Bu denemelerde eski ile yeni, modern olmayan ile modern olan keskin bir şekilde karşı karşıya konulmuştur. Gerçekliğin sözkonusu basitleştirilmiş tasarımları çok karmaşık ve saydam olmayan modernleşme süreçlerinde bazı yapılar, düzenli çizgiler keşfetmek için kullanılmıştır.[335]

Bu çerçeve içinde, ikili yaklaşımın epistemolojik alt yapısı güçlü bir etnosentrizm barındırmaktadır. Çünkü ikili yapı, temelde Batı modeli ve Batı dışı modellere ilişkin varsayımlarla beslenmiştir. Etnosentrik ikili yaklaşıma Eisenstadt ve Huntington'dan üstte yapılan alıntılarına ek olarak, döneme ait, özellikle siyasal gelişme ile ilgili çalışmalarda da rastlayabiliyoruz.[336]

---

[333]Kathleen Gough, "World Revolution and the Science of Man", **The Dissenting Academy,** Ed., Theodore Rozsak, London, 1969,s.144'den akt., **a.g.e,** s.148.
[334] Higgott, **Political Development Theory,** s.15.
[335]Hans Van Der Loo ve Willem Van Reijen, **Sosyolojik Bir Yaklaşım Modernleşmenin Paradoksları,** çev.Kadir Canatan, İstanbul, İnsan Yayınları,İkinci baskı, 2006, s.15.
[336] Örnek olarak bkz., Leonard Binder vd. , **Crises and Sequences in Political Development,** s. vii-viii.

Modern-geleneksel ikiliği, modernleşmenin her iki aşamasında da merkezi bir konumda olmuştur. Entelektüel bir miras olan, gelenek ve modernlik arasındaki zıtlık, Ferdinand Toennies, Emile Durkheim, Max Weber gibi klasik teorisyenler ve Charles Cooley, Robert Park, Robert Redfield ve Talcott Parsons gibi Amerikan sosyologları arasında güçlü bir biçimde yeniden üretilmiştir.[337] Durkheim'ın etkisi, toplumsal çözülme ve kuralsızlık durumlarını normal dışı değerlendirip, normal olanı toplumsal düzen sınırları içinde tanımlamasıdır. Modernleşme sürecinin ilk aşamasında oluşturulan bu şekildeki karşıtlık dizileri, Amerikan sosyal bilimi tarafından uyarlanarak Batı ve Batı-dışı sistemler arasındaki farklılıklar abartılma eğilimine girilmiştir.[338] En bilinen örneği olarak, Parsons'un kalıp değişkenleri gösterilebilir. Yaygınlıktan *(diffuseness)* özgüllüğe *(specifity),* doğum esasından *(ascription)* başarı esasına *(achievement)* ve duygusallıktan *(affectivity)* duygusal tarafsızlığa *(affective neutrality)* uzanmaktadır.[339] Örneğin Almond, "Batı-dışı alanlarda siyasal modernleşme çalışmak isteyen siyaset bilimciler… modern Batı toplumlarının işlevlerinin en dikkatli ampirik ve formal analizinden oluşturulabilen modernlik modeline hakim olmak zorundadırlar" [340] derken modernliğin Batılı ve Batılı olmayan ayrımını keskin bir biçimde yapmıştır.

Geleneğin Weberci bakış açısıyla devlet öncesi, rasyonellik öncesi, sanayi öncesi olarak görülmesi üzerine kurulan[341] gelenek ve modernlik ikiliği, ilgili yazarların aralarındaki çeşitliliğe rağmen paylaştıkları, ortak ilkeler barındırmaktadır. Bunlar arasında, geleneksel toplum sisteminden modern toplum sistemine geçişi bir

---

[337] Reinhard Bendix, "Tradition and Modernity Reconsidered", **Comparative Studies in Society and History,** vol., 9, no.,3, 1967, ss., 292-346.
[338] Hansen, **Approaches to Comparative …,** s.16.
[339] Huntington, "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma, **AÜHFD,** s.57.
[340] Almond, "Introduction…", **The Politics of Developing Areas,** s.64.
[341] Higgott, **Political Development Theory,** s. 15.

süreç olarak görmek, bu geçişin geleneğin düşüşü ve modernliğin yükselişi olarak algılamak en temelidir.[342] Siyaset bilimi açısından da aynı ilke temel alınmaktadır. İkili kavramlar, geleneksel ve geçiş kategorilerini modern siyasal ve yasal kurumlarla tanıştırma çabalarını açıklamada işlevsel bir konuma gelmiştir.[343]

Modernleşme teorisyenlerince, modern toplum kozmopolit, hareketli ve kontrollü bir çevre, seküler, değişime yatkın ve karmaşık işbölümü ile karakterize edilir. Buna karşıt olarak geleneksel toplum içe dönük, durağan, doğaya karşı pasif, batıl inançları olan, değişimden korkan ve ekonomik olarak basit toplumlardır. Latin Amerika, Asya ve Afrika'nın bütün ülkeleri, geleneksel kategorisi altında birleştirilebilir. Modernleşme teorisyenleri her ülkenin kendine özgü olduğunu belirtmekte geç kalmasalar da, gelişmemiş olarak adlandırılan ülkeler arasındaki farklılıkları önemsememememişlerdir.[344]

Geleneksel-modern ayrımı temelindeki ikili yapı yoğun bir eleştiriye de maruz kalmıştır.[345] Bunların bir kısmı, dönemin siyasal gelişme ve modernleşme yazarlarından gelmiştir. Örneğin Pye'e göre, siyasal gelişmenin merkezi problemleri için sosyal bilimcilerin toplumsal ve ekonomik sistemi kategorize ederken yararlandıkları modern-geleneksel, kentsel-kırsal, *Gemeinschaft-gesellschaft* ayrımlarına dayanmak mümkün değildir. Sebep olarak, gelişmekte olan ülkelerde siyasal yaşamın doğasını öğrenen ve siyasal yaşama katılmaya başlayan halkın siyasallaşma sürecinin bu temel dikotomik şemaya uymayacak kadar karmaşık

---

342 Bendix, "Tradition and…", **Comparative Studies…,** s. 307-308.

343 Gabriel, A.Almond, " Political Development: Analytical and Normative Perspectives", **Political Development Essays in Heuristic Theory,** Boston, Little Brown and Company,1970, ,s. 274.

344 Gilman, **Mandarins of the future,** s.5

345 Bu eleştirilerin etkisiyle Amerikan sosyal biliminde her toplumda geleneksel ve modern öğelerin bir arada bulunabileceği belirtilmiştir. Ama değişim her zaman moderne doğru tasavvur edilmiştir.

olmasını göstermiştir.[346] Yoksa ideolojik olarak yaslandığı etnosentrik temele bir itirazı bulunmamaktadır.

Modernleşme kuramcılarının kendi içinden geleneksel-modernlik ikiliğine yönelen en önemli eleştiri Bendix'den gelmiştir. Bendix, 1950'lerin iyimser ortamında geleneksellikten modernliğe geçişin teknik bir problem olarak görüldüğünü belirtmiştir. Ancak uygulamada, siyasal anlamda bağımsızlığını kazanmış yeni devletler üzerinde, bu 'teknik' istenilen sonucu vermemiştir. Batı modernleşmesinde tarihsel deneyimin üzerine yapılandırılmış, moral güdülerin hareketlendirdiği belli bir entelektüel gelenek, bilimsel genellemeler kisvesi içinde sunulmuştur. Toplumsal değişme teorileri, tarihsel deneyimi, gelenek ve modern ideal tiplerinin zıtlığının inşasında ve bu zıtlığı da geçiş sürecine ilişkin genellemeler yapmada kullanma konusunda ustalaşmışlardır.[347] Oysa Bendix'e göre, gelenek ve modernlik birbirini bütünüyle dışlamak zorunda değildir. Modern toplumsal yapılar içinde de geleneksel öğeler varlığını sürdürebilir.[348]

Modernleşme kuramının dışından[349] biri olarak Bernstein'in geleneksel-modern ikiliğine yönelik yerinde itirazı ise, geleneksel olanın, modern ile ilişkisi içinde, olumsuzlanarak tanımlanmasıdır. Hatta modernin ne olduğu tartışması, geleneksel kategorisindeki toplumların farklılıklarının göz ardı edilmesi pahasına yapılmıştır. Böyle bir yöntem, modernleşmeyi modern öğelerin geleneksel öğelerle

---

346 Pye, "Introduction", **Communications and Political Development** s.18
347 Bendix, "Tradition and…", **Comparative Studies…,** s. 313.
348 **A.g.e.,** s. 326.
349 Burada, modernleşme kuramına tepki olarak gelişen Bağımlılık okulunu anmak gerekir. Bağımlılık okulunun modernleşme kuramına yönelik en sert eleştirisi ikili yapı düşüncesine yönelik olmuştur. Bağımlılık okulu teorisyenleri iki ayrı dünyanın olmadığını aslında tek bir kapitalist yapının bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Önde gelen isimlerinden Andre Gunder Frank'ın ikili yapı itirazını özellikle belirtmek gereklidir. Andre Gunder Frank, "Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology", **Dependence and Underdevelopment Latin America's Political Economy,** James D.Cockcroft vd., New York, Anchor Books, 1972, s. 325-327. ss. 321-397.

yer değiştirerek çoğaldığı bir süreç olarak araçsallaştırmıştır.[350] Diğer bir deyişle, Amerikan sosyal bilimi içinde, modernleşme felsefi, düşünsel boyutu terk edilerek teknotrat yaklaşıma yenik düşmüştür. İkili yapı, bilim ve ideoloji ilişkisinin mutlaklaştırıldığı evrensellik ölçütünün çok belirgin olarak gözlenebildiği bir öncüldür. Kabaca 'modern olan' evrensel ve bilimsel, 'geleneksel olan' yerel ve ideolojik kalıplar içine hapsedilmiştir. Geçiş kategorisi içinde de yön daima moderne doğru olmak zorundadır. Modernliğin tanımlanması, dış politika gerçekleri ile karşılaşmayı beraberinde getirecektir. Bu karşılaşma, Amerikan siyasetçileri ve Amerikan sosyal bilimcilerine düşmektedir.

3. Modernleşme Kuramı ve Amerikan Dış Politikası

Soğuk Savaş döneminde güçlenen, sosyal bilimlerin dış politika ile yakın teması, modernleşme kuramına ve modernliğin belirlenmesine yansımıştır. Modernleşme kuramının dış politika ile ilişkisi yine komünizmin yayılması endişesinde açığa çıkmış ve politika yapımcılarına devrimci genişlemeyi baskılaması umuduyla cazip gelmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin atom bombasındaki başarılı çıkışı, Çin'deki komünist devrim, Kore Savaşı'nın şoku ve kaybı, Amerikan bürokratlarını küresel toplumsal değişme konusu ile daha ilgili hale getirmiştir. Soğuk Savaş'ın politikacıları ile işbirliği içinde olan sosyal bilimcileri, küresel değişimin doğası ve Amerika'nın bununla ilişkisi hakkında bir dizi temel varsayımlar inşa etmişlerdir.[351]

---

[350] Bernstein, "Modernization Theory …", **Journal of Development Studies,** s.146-147.
[351] Latham, **Modernizatin as Ideology**, s.4.

Birçoğunu yukarıda andığımız, sosyal bilimlerin araçları ile donanmış ve analitik güçlerinden emin W.W. Rostow, Pye, Lerner, Almond, Coleman gibi düşünürler, geleneksel ve modern olarak adlandırılan toplumların karşılaştırmalı değerlendirmesini yapmışlar ve bir koşuldan diğerine geçişin gerekliliklerini tanımlamak için, bu dönemde devasa bir artış gösteren hükümet fonlarını kullanmışlardır. Onların sentezlerinde modernleşme ekonomik örgütlenme, siyasal yapılar, toplumsal değerler sistemi içindeki birbiri ile ilişkili bir dizi değişim içermektedir. Bu çabanın, küresel dönüşüm şekillerini tanımlamak için evrensel, ampirik kriterler oluşturmak anlamına geldiğini belirtmiştik.[352] Modernleşmeyi, yalnızca sömürge sonrası bölgelerde neler olduğunu anlamak için değil, bu bölgeleri aynı zamanda daha çok kendilerine, daha az Ruslara ve Çinlilere benzer hale getirmek için Amerikan sosyal bilimcilerinin kavramsal bir teori inşa etme çabalarının ürünü[353] olarak değerlendirebiliriz. Almond'un belirttiği gibi;

> "… Karşılaştırmalı siyasetin kapsamının genişletilmesi için zorlayıcı bilimsel haklılaştırmanın yokluğunda, pratik politik nedenler, modern siyaset bilimcileri modern dünyada var olan siyasal sistemleri tüm kapsamıyla incelemeye zorladı."[354]

Bu ifade evrensellik ölçütü içindeki ideolojiyi açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü bilimsel bir gerekçe olmamakla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde modernleşme teorisyenlerinin iddia ettiği temel konu, dışarıda Amerika'nın liberal sosyal değerlerini, kapitalist ekonomik örgütlenmeleri ve demokratik siyasal yapıları yenilemek ve yansıtmanın yollarını bulmaktır. Zafer, onların iddia ettiği üzere, geleneksel toplumları Amerika'nın kendisi tarafından temsil edilen aydınlanmış

---

[352] **A.g.e.,** s.4.
[353] Gilman, **Mandarins of the Future,** s.3.
[354] Almond, "Introduction: A Functional …", **The Politics of Developing Areas,** s.10.

moderniteye doğru yönlendirmeye bağlıdır.[355] Evrensel ölçütlerin belirleyen ve bilimsel olarak haklılaştıran Amerikan sosyal bilimcileri olmaktadır.

Birleşik Devletler için yararlı olacak bu tür bir bilgi üretme çabasını, görünür nedenlerin dışında güdüleyen, Marksistlerin öncülüğündeki toplumsal devrimlerin yükselmesini engellemektir. Sosyal bilimcilerin ürettiği 'objektif analiz ve bilimsel araştırma', politika yapımcılara yardım ederek, Üçüncü Dünya ülkelerine maddi ve manevi kaynağı nasıl sağlayacaklarını göstermiştir. Bunlar, altyapı inşa etmek, teknoloji sunmak ve eğitim sağlamaktan; verimlilik, uzun dönemli planlama, çoğulcu siyaset ve kişisel disiplinin erdemlerini göstermeye kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturmuştur.[356]

Modernleşme kuramcılarının politika yapımcılarla iç içe sürdürdükleri sözkonusu kuramsal inşa, Soğuk Savaş planlamasının her aşamasında, belirli bir tarihsel bağlam içerisinde etkili olmuş ve Amerikan dış politika pratiklerine çeşitli şekillerde yansımıştır. Yukarıda bahsi geçen Marshall Planı, süreçteki ilk örneklerden biridir. Marshall Planı'nın uygulamaya konmasından önceki olayların başında, Sovyetler Birliği'nin siyasal ve askeri kontrolünü Doğu Avrupa'ya doğru genişletip, Bretten-Woods sistemine katılmayı reddetmesi yer almaktadır. Amerika'nın önderliğindeki bir düzene katılmak yerine, Sovyetler Birliği kendi endüstrisini ve askeri gücünü yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır. Amerika'nın Sovyetler Birliği'ni açık, serbest pazar sistemine dahil etme umutları boşa çıkmıştır. Bu durumda, Amerikan stratejistleri 1947'de Marshall Planını ortaya sürerek, Doğu Avrupa'yı liberal hatlarla yeniden yapılandırmak için harekete geçmişlerdir. Truman yönetiminin politika yapımcıları, İkinci Dünya Savaşı sonrası yoksullaşan Avrupa'da

[355] Latham, **Modernization as Ideology,** s.6.
[356] **A.g.e.,** s.7.

bir zenginliğe dönüş hayali oluşturarak, İtalya, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerdeki sosyalist siyasal kazanımlarla ilgilenen solcuların çekiciliğini azaltmaya çalışmışlardır.[357]

Marshall Planı, modernleşmenin daha sonraki girişimleri gibi, ekonomik uzmanlık ile Amerika'nın kendi tarihsel tecrübesinin dışarıda da tekrarlanabileceği varsayımları arasındaki yakın ilişki üzerine kurulmuştur.[358] Hogan, Amerikan Marshall Plancılarının, Avrupalı eski sınıf çatışması alışkanlıklarını, Amerika'nın bilimsel yöntem ve şirket işbirliği yöntemleri ile değiştirmesi için siyasal problemleri çözülebilir teknik problemlere dönüştürmeye çabaladıklarını belirtmiştir.[359] Bilim ve teknolojinin, ondokuzuncu yüzyıldan beri uygarlığın bir göstergesi olduğu modern ideal, Amerikan merkezli modernleşme çağında yeniden canlandırılmıştır. Teknik desteğin, dünyanın yoksul bölgelerindeki ilerlemeyi sermayeden daha az maliyetle gerçekleştireceğine duyulan güven de bu yaklaşım üzerinde etkili olmuştur ve uygulamada etkisini çok geçmeden göstermiştir. Mayıs 1950'de, Kongre'ye, çeşitli uluslararası teknik işbirliği faaliyetlerini finanse etmek ve yürütmek için yetki veren Uluslararası Gelişme Yasası *(International Development Act)* kabul edilmiştir. Aynı yılın Ekim ayında, Dışişleri Bakanlığı içinde yeni politikaları yürütmekle görevli Teknik İşbirliği Yönetimi *(Technical Cooperation Administration)* kurulmuştur. Modernleşme sosyolojisi literatürünün çoğunda, teknoloji yalnızca maddi ilerlemeyi sağlayan bir öğe olarak değil, moral bir güç olarak da teorize edilmiştir. Bu yüzden teknoloji transferi zaman içinde gelişme projelerinin önemli bir öğesi haline

---

357 **A.g.e.,** s.24.
358 **A.g.e.,** s.25.
359 Hogan, **The Marshall Plan…,** s.19.

gelmiştir.[360] Bunun arkasında yine bilimsel ilerleme ve teknik desteğin, daha yüksek yaşam standartları ile birlikte komünist genişlemeyi önleyeceği düşüncesi bulunmaktadır.[361]

1950 yılında yayınlanan *A Report to the National Security Council–NSC 68* (Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu-68)'in tümünde komünist gelişmenin ilerlediği ve dünyanın özgür kurumlarının ve toplumlarının kölelik ve totaliterlik tehlikesi altında bulunduğu düşüncesini analiz etmek mümkündür:

'Çok gizli' şerhiyle yayımlanan Rapor'da, o dönemde yaşandığı ileri sürülen krizin tarihsel kökleri tahlil edilmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gücün dağılımının değişip, iki merkezde toplandığı belirtilmiştir. Kremlin'in temel tasarısını, uluslararası komünist hareket üzerindeki mutlak gücünü sürdürmek olarak tanımlamış ve Kremlin'in bu tasarısını gerçekleştirmede Birleşik Devletler'i ana tehdit olarak gördüğünü savunmuştur.[362] Rapor, Soğuk Savaş düşüncesini "bir hukuk devleti altındaki özgürlük fikriyle, Kremlin'in zalim oligarşisi altındaki kölelik fikri arasında temel bir çatışma vardır"[363] cümlesiyle özetlemiştir.

Tanımlanan bu çatışma içinde, ABD'nin misyonu ise şu şekilde ifade edilmiştir:

> "… Uluslararası düzenin yokluğu daha az tolere edilebilir bir hale gelmektedir. Bu gerçek, kendi çıkarlarımız ve dünya liderliği sorumluluğumuzu zorlamaktadır…(bu gerçek) özgürlük ve demokrasi ilkeleri ile tutarlı araçlarla düzen ve adaleti getirmeyi gerektirir."[364]

ABD sahip olduğu 'dünya liderliği' sorumluluğunu yerine getirirken "…özgür toplumumuz, temel değerlerine bir tehdit ile karşılaşırsa askeri gücün

---

[360]Arturo Escobar, **Encountering Development The Making and Unmaking of the Third World,** Princeton, Princeton University Press, 1995, s.36.
[361] **A.g.e.,** s.36.
[362] "A Report to the National Security Council – NSC 68", 12 Nisan 1950, s.4-7 , (http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf) (Erişim tarihi 07.09.2012).
[363] **A.g.e.,** s.7.
[364] **A.g.e.,** s.9.

kullanılması dahil olmak üzere” [365] bazı önlemler alacağını da açıkça belirtmiştir. Burada modernleştirici güç olarak ABD’nin, askeri gücün kullanılması meşruluğunu demokrasi ve özgürlük vurgusu üzerinden sağlama çabası göze çarpmaktadır. Özgürlük ve demokrasi kurgusunun karşı tarafını temsil eden Sovyetler Birliği’nin gücü ve zayıflığı, demokrasi/totaliterlik ikiliği içinde sunulmuştur:

> “Sovyet Dünyasının kapasitesi tamamen sömürüldü. Çünkü Kremlin kaçınılmaz bir şekilde militan. Kaçınılmaz bir şekilde militan, çünkü dünya çağında uluslararası devrimci hareketlere sahip, çünkü Rus emperyalizminin mirasçısı, çünkü o totaliter bir diktatörlük” [366]

Diğer yandan, bir tehdit unsuru olarak Sovyetler’in gücünün ideolojik kaynağı değerlendirilmiştir. Barış kampanyaları ve sömürge haklarını desteklemesi, bir *cynicism* ya da en azından duyarsızlık olarak görülmüştür. Rapor’a göre, Sovyetler Birliği yeni bir evrensel bağlılığın kaynağı ve ‘bilimsel’ toplum olma iddialarını, halkın büyük ölçeğinin gerçek özlemlerini karşıladığı ve bütün yararların kendisinden kaynaklandığı düşüncesine dayandırmaktadır.[367] ABD, Sovyetler Birliği’ni bilimsellik iddiası ile ideolojik çarpıtma yapmakla yargılarken; kendisi bilimsel vurgularla modernleşme ve siyasal gelişmenin evrensel, ampirik kriterlerini oluşturmuştur.

NSC 68’in dikkat çekici boyutları arasında, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler’in atom silahlarının gücünün ve stoklarının karşılaştırılması yer almaktadır.[368] Özgürlükleri ön plana çıkarıp atom gücünden bahsetmeyi meşrulaştırmak elbette karşıt sistemin atom gücüne gönderme yapılarak

---

[365] **A.g.e.,** s.12.
[366] **A.g.e.,** s.14.
[367] **A.g.e.,** s.15. Sovyet düşüncesinin tam tersi olduğu şu cümlelerle ifade edilir.”Kısacası Sovyet fikirleri ve uygulamaları en iyi olana ve potansiyel olarak insanların en güçlü içgüdülerine karşı çıkar ve onların en temel özlemlerini inkar eder. İnsanların yapıcı ve ümitvar içgüdülerini etkin bir şekilde olumlayan ve temel isteklerini yerine getirme kapasitesine sahip olan bir düşman karşısında Sovyet sistemi kaçınılmaz bir biçimde zayıflığını ispatlayacaktır.”**A.g.e.,** s.15
[368] **A.g.e.,** s.37-40.

gerçekleşebilmiştir. Rapor'da, Sovyetler Birliği'nin atom kapasitesinin Uzakdoğu'daki başarıları ile birlikte kendi alanında bir güven artışı ve Batı Avrupa ile özgür dünyanın kalanı için bir asabiyete dönüştüğü belirtilmiştir. Sovyetler'in bu girişimini nasıl sürdüreceğinden ve diğer özgür ülkelerin tepkilerinin gücü ya da zayıflığından emin olamadıkları için Amerika'nın özgür dünya liderliği sorumluluğu[369] tekrar vurgulanmıştır. Özgür dünyanın geri kalanında yapılacaklar konusunda da, her fırsatta dile getirilen komünizm tehdidi gerekçe gösterilerek ABD merkezi rolünü sürdürmüştür:

> "Avrupa İyileştirme Programı Batı Avrupa üretiminin iyileşmesi ve genişlemesine yardım etmekte başarılı oldu ve Batı Avrupa'da komünizmin kuru köklerini kontrol altında tutmada temel faktör oldu."[370]

Ancak, Birleşik Devletler Batı Avrupa'nın bu konudaki performansından memnun gözükmemektedir. Amerika, Batı Avrupa'nın dünya olaylarını etkilemedeki potansiyel pozisyonuna rağmen çok az ilerleme kaydettiğinden şikayet ederek, çözümü Birleşik Devletler ve Batı Avrupa tarafından desteklenen bütünleşmiş siyasal, ekonomik ve askeri politika ve programlarda bulmuştur. Uzak görüşlü ve katı bir siyasal ve askeri programla desteklenmemiş uluslararası ekonomik denge çabasının, Kremlin'i kontrol etme ve geri döndürmede başarılı olamayacağı eklenmiştir.[371] Uluslararası ekonomik dengeyi sağlayacağı varsayılan kapitalist dünya ekonomisine dahil olmayan bir ekonomik modelle mücadele, bu raporda da yinelenmiştir. Özünde, ABD Soğuk Savaş dış politikası Sovyetler Birliği üzerinden yaptığı anti-komünizm propagandasına dayanmaktadır. Bu amaçla kullanılabilecek her türlü propaganda aracı dış politika ve siyasetin içine dahil edilmiştir. Üçüncü Dünya ülkelerinin kapitalist dünya sistemine eklemlenebilmesi için gelişme ve

---

369 **A.g.e.,** s.49.
370 **A.g.e.,** s.50.
371 **A.g.e.,** s.50.

modernleşme söylemi üzerinden oluşturulan bilimsel meşrulaştırma, Amerikan dış politikasının en yaygın aracı olmuştur.

Dış politika alanında modernleşme kuramcıları ve politika yapımcıları arasındaki işbirliğini ortaya koyan bu temel pratikler, Truman'ın ardından Eisenhower yönetimi döneminde devam etmiştir. Eisenhower da komünizmin yayılmasını engellemek için önlemler almıştır. Örnek vermek gerekirse, 1953'de petrol kaynaklarının milllileşmesini engellemek için İran'da bir hükümetin düşmesine yardım etmiş ve bir yıl sonra da, Guatemala'da sol eğilimli bir ulusalcı olan Jakobo Arbenz'in iktidarını sürdürmesini engellemek için bir askeri darbeyi yönetmiştir.[372] Ekonomik anlamda ise Amerikan ürün fazlasının ihracatı ve borçların ödenmesini denetlemek için 1955 yılında Uluslararası İşbirliği Yönetimi'ni *(International Cooperation Act)* kurmuştur. Dış yatırım ve sıkı kapitalist bağların Marksist saldırılar karşısında temel siper oluşturacağı düşüncesi bu uygulamada baskın olmuştur.[373]

5 Ocak 1957'de Başkan Eisenhower, *Eisenhower Doktrini* adı verilen mesajda, Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yapılması ve eğer ülkeler isterse, komünizm kontrolü olan bir ülkeden gelen saldırıda, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması konularında Kongre'den yetki istemiştir. Truman Doktrini sadece Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım yapılmasını öngörürken; Eisenhower Doktrini, bütün Ortadoğu ülkelerini içine almıştır ve Amerikan askerinin kullanılması suretiyle bölgedeki ülkelerin komünizme karşı savunulmasını da içermiştir. İlk olarak Lübnan kabul etmiştir. Ardından Pakistan, Irak, Türkiye ve

---

[372] Latham, **Modernization as Ideology,** s.26.
[373] **A.g.e.,** s.27.

Yunanistan gelmiştir.[374] Ayrıca, 1959'da Eisenhower Türkiye'yi ziyaret eden ilk ABD başkanı olmuştur. Bu ziyaret programı Türkiye'nin de içinde olduğu onbir ülkeyi kapsamıştır. Eisenhower amacını, torunlarına daha iyi bir dünya bırakmak ve dost ülkelerde dahi, ABD'nin uzun vadeli barış anlayışına ilişkin şüpheleri bertaraf etmek olarak açıklamıştır.[375]

Küba'da Fidel Castro'nun 1959'da iktidara geçmesinin ardından, SSCB ile ticaret antlaşması yapması, Amerikalıların anti-komünist propagandasını daha da güçlendirmiştir. ABD'nin, çevre ülkelerde Sovyetler Birliği ile rekabet edebilmesi pek çok Amerikan stratejistine göre, daha iddialı ve yenilikçi bir duruş gerektirmiştir. Yeni oluşan uluslara dış yardım, bilimsel danışmanlık, eğitimli personel ve planlama gibi araçlarla, yalnızca liberal, kapitalist doğrultudaki gelişmenin yoksulluğu engelleyip, yaşam standartlarını en azından devrimci ve Marksist alternatifleri kadar hızlı bir şekilde yükseltebileceği gösterilmek istenmiştir.[376]

Kennedy seçim kampanyasını bu doğrultuda yöneltip, çalışmaları sırasında Eisenhower'i özellikle ulusal savunma bütçesinde neden olduğu artışla eleştirmiştir. Kennedy, 2 Kasım 1960 tarihli seçim kampanyası konuşmasında yapılması gerekenler arasında, 1960'larda yabancı ülkelerde özgürlük ve barış savunusu yapacak Amerikalıların dışarıda yaşama yeteneği ve arzusuna sahip olması ve yabancı bölgenin dili başta olmak üzere pek çok özelliklerini bilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Rusların dünya komünizmi misyonerleri olarak bu konuda çok çalıştıklarını örneklemeyi ihmal etmemiştir:

---

[374] Bkz. (http://history.state.gov/milestones/1953-1960/EisenhowerDoctrine) (Erişim Tarihi 13.10.2011) ve Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **TDP**, s.564, 566, 568.

[375] Mehmet Sait Dilek, "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (Ike) Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** s.46, Güz 2010, s.303-304. Gezinin ayrıntıları için bkz. **A.g.e.,** 300-321.

[376] Latham, **Modernization as Ideology,** s.28.

> "…Moskova, Pekin, Çekoslovakya ve Doğu Avrupa dışında yüzlerce adam ve kadın, bilim adamı, fizikçi, öğretmen, mühendis, doktor, hemşire, yaşamlarını dışarıda dünya komünizminin hizmetinde geçirmeye hazırlandılar."[377]

Dışarıda çaba gösterilmesi gerektiğinin vurgulanmasının nedeni, Birleşik Devletler'in 1960'ların başlarında çok yönlü Üçüncü Dünya krizi ile karşılaşması ve Güneydoğu Asya'da komünist güçlerin hakim olmaya başlamasıdır. Bu yüzden Soğuk Savaş'ın kızıştığı ve Kennedy'in başkan olduğu bu dönemlerde Amerikan sosyal bilimcileri, modernleşme teorisinin oluşan dünyanın eksikliklerini tanımlayıp çözümleyebileceğine inanmışlardır.[378]

Kennedy döneminde (1961-1963) modernleşme kuramcılarının politika yapımında söz sahibi olma süreci devam etmiştir. Örneğin W.W. Rostow, MIT'in Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde iken bu süreçte Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı, daha sonra Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Konseyi'nin başkanı olmuştur. Harvard Üniversitesi ekonomistlerinden Lincoln Gordon, Kennedy'nin Latin Amerika görev gücüne katılmış ve Birleşik Devletler Brezilya büyükelçisi olmuştur. MIT siyaset bilimcisi Pye, Dışişleri Bakanlığı'nda isyan bastırma ile ilgili dersler vermiş ve Uluslararası Gelişme için Birleşik Devletler Ajansı (USAID) kurulmasını önermiştir. Stanford Araştırma ekonomisti Eugene Staley, Kennedy'nin Vietnam'daki gelişme misyonunu yönetmesi isteğini kabul etmiştir. Çoğu sosyal bilimci, kişisel ilişki ağları ile federal fonlardan yararlanarak aktif bir şekilde, politika yapım alanında pozisyonlar araştırmıştır. Uzmanlıklarının, yoksulluk risklerini araştırmak ve savunmasız hale gelen bir dünyada komünizmi baskılamak için gerekli olduğunu savunmuşlardır. [379]

---

[377] Senator John F. Kennedy'nin konuşması için bkz., (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25928), Cow Palace, San Francisco, CA, 2 Kasım 1960, (Erişim Tarihi 13.10.2011).

[378] Latham, **Modernization as Ideology,** s.29-30.

[379] **A.g.e.,** s.7-8.

Pye, 1970'lerin başında Üçüncü Dünya'nın yeni uluslarındaki değişim süreçleri hakkındaki araştırmaların pratik olarak duraklama dönemine girmesinden bahsettiği çalışmasında, modernleşme kuramının ön planda olduğu dönemi şu şekilde tasvir etmektedir:

> "Birleşik Devletler hükümeti, genel olarak hem yeni devletlerin istekleri, hem de uygun akademik disiplinler içindeki temel düşünce ile tutarlı gözüken dış yardım politikalarının arkasındaydı; kurumlar zamanın ruhuna katıldı ve böylelikle bir şekilde siyasetin üstünde olan modernleşmenin amacı hakkında her şeyi garanti etti ve herkes akademik araştırmalar için yapılan desteğin yalnızca ulusal çıkarlar içinde değil, dünya çıkarları içinde olduğu konusunda hemfikir gözüktüler." [380]

Pye'e göre bu heyecan çok uzun sürmemiştir. Sözkonusu dönemin sonunun gelişini Castro'nun yükselişi ile ilişkilendirmiştir. Modernleşme artık yerel kültürleri Batı etkisine uyarlama sorunu olmaktan çıkmış; bilimdeki büyük ilerleme ve çok uluslu şirketlerin gelişimi ile ardından 'İnsanlık nereye' sorusu haline gelmiştir. Vietnam, modernleşme hakkındaki karışıklığı daha ileriye götürmüştür. Birleşik Devletler Hükümeti, otoriter ve askeri rejimlerin eş zamanlı olarak yükseldiği Asya ve Afrika'dan çekiliyor gözükmüştür. Brezilya, Arjantin ve Şili'yi örnek göstermiştir. Pye'a göre, modernleşme kavramına son darbe, petrol ihraç eden ülkelerin örgütlenmesi olan OPEC'den gelmiştir. Diğer Üçüncü Dünya ülkeleri onları daha da yoksul hale getiren yükselen fiyatların acı sonuçları ile karşılaşırken, petrol ihraç eden yoksul ülkeler, aniden ve orantısız bir şekilde zengin hale gelmişlerdir. Tüm bu gelişmeler Güney Afrika'da yükselen gerginlik ile birleşince, işbirliğinden çok fikir ayrılığı yaratan bir siyasal atmosfer oluşmuştur.[381] Pye'ın bahsettiği bu atmosfer, Amerika'nın petrol fiyatlarındaki ani yükseliş ile birlikte ekonomik anlamda krize girdiği ve dünyada siyasal ve kültürel anlamda Amerikan hegemonyasına karşı duruşların yaygınlaştığı bir döneme tekabül etmektedir.

[380] Lucian Pye, "Political Modernization: Gaps Between Theory and Reality", **Annals of the American Academy of Political and Social Science,** vol. 442, 1979, ss. 28-39, s. 29.
[381] **A.g.e.,** s.30.

Amerika'nın dış yardım politikalarının verimliliği, daha doğru bir ifadeyle bu politikalarda çıkarının azalması da, modernleşme kuramının sorgulanmasına yol açmıştır. Artık bilimsel olarak yeni konjonktüre uygun yeni arayışlar gerekmiştir.

Pye, uluslararası politikada yaşanan değişimlerin akademik topluluğu etkilediğini belirterek bu yeni arayışların sinyalini vermiştir. Kamu politikası öğrencileri, Üçüncü Dünya sorunlarına sırt çevirmişler ve ileri sanayi toplumlarının daha acil problemlerine yönelmişlerdir. Diğer akademisyenler düzenin yandaşları ve çatışmanın düşmanları olarak, erken dönem siyasal gelişme teorisyenlerini eleştirir hale gelmiştir. Ancak yine Pye'e göre, Kamboçya'daki soykırımı ve Afrika'nın bazı yerlerinde yaşanan yerel katliamları tüm dünya öğrenmeye başlayınca bu eleştiriler savunulamaz hale gelmiştir.[382] Pye, Amerikalıların eninde sonunda haklılığının anlaşıldığını vurgulamıştır. Dolayısıyla modernleşme kuramı eleştirilip yeni epistemolojiler arayışına girilecek olsa da, özünde ABD'nin gelişme söylemi ve modernlik algısı farklı biçimlerle karşımıza çıkmaya devam etmiştir. Siyasal kültüre yönelik analizleri bu çerçevede değerlendirebiliriz.

B. Siyasal Kültür Analizleri ve Siyasal Gelişme

Amerikan siyaset bilimi içinde, modernleşme teorisinin kapsayıcılığı altında yerini alan siyasal gelişme kavrayışının yoğun ilişki içinde olduğu siyasal kültür, açıklayıcılığı yüksek bir kavram olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. SSRC tarafından oluşturulan siyasal gelişme dizisi içinde, Lucian Pye ve Sidney Verba editörlüğünde yayımlanan *Political Culture and Political Development* adlı kitap, bu alandaki temel metinlerden birisidir. Ancak, siyasal kültür kavramı üzerine asıl

[382] **A.g.e.,** s.30-31.

klasik hale gelmiş olan araştırma, daha önce birkaç kez bahsi geçtiği gibi *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*[383] isimli kitaptır. Bu kitap, Almond ve Verba tarafından ABD, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika olmak üzere beş ülkede yapılan karşılaştırmalı siyasal tutum ve demokrasi araştırmasıdır. Siyasal kültüre ilişkin değerlendirmeler bu iki kitap üzerinden yapılacak; Almond ve Verba'nın çalışması daha ayrıntılı analiz edilecektir. Ama ondan önce siyasal kültürün oluşum koşullarından ve işlevlerinin ne olduğu/nasıl algılandığından başlamalıyız.

1. Siyasal Kültürün Tanım ve İşlevleri

Weil'in bakış açısıyla, "siyasal kültür, çağdaş sosyal bilimlerin değişken kavramlarından birisidir. Teorisyenler onun nedensel rolüne ilişkin ikna edici bir tablo çizememişlerdir, fakat uygulamaya dönük analizciler ampirik sonuçları açıklamada onsuz yapamamışlardır."[384] Siyasal kültür kavramının ampirik analizlerle ilintili olduğu Pye'ın ifadelerinden de çıkarılabilmektedir. Pye'a göre, "siyasal kültür kavrayışı, her toplumda siyasal davranışı yönlendiren ve yöneten tutumların, duyguların ve bilişsel yetilerin yalnızca rastgele yığınlar olmadığını, birlikte uyum sağlayan ve karşılıklı birbirini güçlendiren tutarlı kalıpları temsil ettiğini varsayar."[385] Siyasal kültür kavramı, bir toplumun geleneklerini, kamu kurumlarının ruhunu, vatandaşlarının tutku ve muhakemelerini, liderlerinin stil ve kodlarını

---

[383] Civic kelimesinin Türkçe karşılığı yurttaşlık ile kent ile ilgili işlerdir. Ancak civic culture terimini yurttaşlık kültürü olarak çevirmek tam karşılığını veremediği için bundan sonraki kısımlarda civic olarak kullanmaya devam edeceğim.

[384] Frederick D. Weil, "Political Culture, Political Structure and Democracy: The Case of Legitimation and Opposition Structure", **Research on Democracy and Society,** vol.2, 1994, s65.

[385] Lucian Pye, " Introduction: Political Culture and Political Development", ed. Pye ve Verba, **Political Culture and Political Development**, s.7

yalnızca tarihsel deneyimin rastgele ürünleri olarak değil, birlikte anlamlı bir bütünün parçaları olan açık bir ilişkiler ağına oturtmuştur.[386] Siyasal kültür, karşılaştırmalı olarak bir siyasal sistemin niteliklerini incelerken[387] ve siyasal gelişme araştırmaları esnasında, özellikle işlevsel olmuştur. Bu tür araştırmalar da, zaten ampirik verilerle yürütülen araştırmalardır; dolayısıyla siyasal kültür çalışmalarında teorik boyuttan ziyade ampirik boyutun ağırlıklı olduğunu doğrulamaktadır. Ancak siyasal kültür odaklı çalışmaların artması, 1950'li yıllara hakim olan davranışsal teorinin düşüşe geçip Parsons'un sosyolojik modelinin yükselişe geçtiği 1960'lı yıllara tekabül etmektedir. Siyasal kültür, siyasal toplumsallaşma analizleri bu modelin türevleri olarak karşımıza çıkmaktadır.[388]

Sözkonusu model içinde Pye, siyasal kültür kavramının siyaset bilimi içinde hangi koşullar altında doğduğunu incelerken, davranışsal dönemin krize girdiğine ilişkin ipuçlarını vermiştir. Hatta siyasal kültürü bu aşamada bir geçiş kategorisi olarak gördüğünü söylemek abartılı olmayacaktır. Şöyle ki; Pye, siyasal kültür kavramının temelde, bireylerin siyasal davranışlarının psikolojik yorumları üzerine kurulan mikroanaliz düzeyiyle siyaset sosyolojisi değişkenleri üzerine kurulan makroanaliz düzeyi arasındaki boşluğu bağlantılandırma ihtiyacından doğduğu sonucuna ulaşmıştır. Ona göre siyasal kültür, siyasal sistemi gerçekleştiren siyasal sistemin kolektif tarihi ile bireylerin hayat hikayelerinin birlikte bir ürünüdür. Böylelikle, kaynağını eşit bir şekilde hem kamusal olaylardan, hem de özel deneyimlerden almıştır. Diğer bir deyişle, siyasal kültür olgusu siyasal analizde psikolojinin yararlarını bertaraf etmeden bütün siyasal sistemi çözümleyebilme

---

[386] **A.g.e.,** s.7.
[387] Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür,** Ergun Özbudun vd., Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1995, ss. 43-69, s.43.
[388] Ronald Rogowski, "Review: Rationalist Theories of Politics: A Midterm Report ", **World Politics,** vol.30, no.2, Jan., 1978, s. s.296-297.

çabasını temsil eder.[389] Siyasal kültür bu bakış açısıyla, siyasal ideoloji, meşruluk, egemenlik, yurttaşlık, hukukun üstünlüğü gibi klasik kavramlar üzerine yapılan analizleri, davranışsal forma uyarlama çabaları olarak görülmüştür. Bu iddiaların dayanağına Pye'ın yaklaşımı içinden baktığımızda, siyasal kültür hem bütün bir sistemin tarihsel gelişimini ve hem kültür kavramını kuşatan bireylerin hayat tecrübelerini dikkate alan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.[390]

Pye siyasal kültür kavrayışının işlevselliğini ortaya koymaya çalışırken, Almond bu kavramın tarihin ilk dönemlerinden beri var olmasına rağmen1960'larda kazandığı popülerliği analiz etmiş ve çeşitli sebeplere bağlamıştır. Ona göre bu yükseliş, 19. ve 20. Yüzyıllarda sosyal teorinin ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle alan araştırması ve anket yöntemi olmak üzere sosyal bilim metodolojisinin gelişmesine bağlıdır.[391] Avrupa sosyologları arasında siyasal kültür araştırmalarını şekillendirmede en etkili olan ismin Max Weber olduğunu belirtmiştir. Weber için tutumlar, duygular ve değerler önemli açıklayıcı değişkenlerdir. Almond'a göre Weber, belki de ilk modern sosyal bilimcidir. Gerekçelerini ise şöyle sıralamıştır: Weber'in kavramları ampirik olarak temellendirilmiştir. Metodolojik olarak oldukça yenilikçidir. Kendisi bizzat anket kullanmış, içerik analizi biçimi geliştirmiş, sistematik alan gözlemlerini kullanmıştır. Weber'in din sosyolojisi üzerine çalışmaları, toplumsal kurumlar ve fikirler üzerinde temel biçimlendirici etki olarak ekonomik yapıyı vurgulayan Marksist sosyolojik teoriye bir yanıttır.[392] Pye ve Almond'un çözümlemelerinde siyasal kültür olgusuna büyük önem atfedildiği göze çarpmaktadır. Kültür temelli yaklaşımların yükselmesinin metodolojik ve

---

[389] Pye, "Introduction..",**Political Culture and Political Development,** s.8-9.
[390] **A.g.e.,** s.8-10.
[391] Gabriel Almond, "The Intellectual History of the Civic Concept" Ed. Gabriel Almond ve Sidney Verba, **The Civic Culture Revisited**, Newbury Park, Sage Publications, 1989, ss.1-36, s.7.
[392] **A.g.e.,** s.11.

epistemolojik nedenleri ile birlikte, Soğuk Savaş ortamının koşulları da dikkate alınmalıdır. Siyasal kültür teması üzerinden yoğunlaşan kültür temelli yaklaşımlar, sınıf temelli yaklaşımlara rakip olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, bilim ve ideoloji ekseni içinde sınıf ve iktidar ilişkilerinin mistifikasyonu ölçütü siyasal kültür analizlerinin tümü için geçerliğini sürdürmektedir. Aslında Weber'in, Almond ve başka sosyal bilimciler tarafından bu kadar ön plana çıkarılmasının arkasında da bu ölçütü bulabiliriz. Weber, Marx'a karşı bir isim olarak kullanılmıştır. Weber'in Birleşik Devletler'deki temel yorumcusu, daha önce çeşitli vesilelerle dile getirildiği gibi Talcott Parsons olmuştur. Siyasal kültür analizleri de, Parsons'un sosyolojik modeli üzerine yükselmiştir.

Almond için 1960'larda yerleşen siyasal kültür kavramsallaştırması ve araştırması içinde etkili bir diğer araç, yeni bir araştırma teknolojisinin oluşmasıdır. Aydınlanma ideallerinin gözden düşmesi ve bu beklentiler üzerine kurulu karşılaştırmalı siyasetin siyasal olguları açıklamadaki yetersizliği, siyasal kültür araştırmacılarını güdülemiştir. Ayrıca, sosyolojik, antropolojik ve psikolojik teorinin daha karmaşık bir hale gelmesi, siyaset şekillerini tanımlamada yeni yöntemlerin oluşumunu kısmen açıklamaktadır.[393]

Almond'un sergilediği metodolojik ve epistemolojik yenilikler altında Pye, siyasal kültürün işlevselliğini örneklendirmeye devam etmiştir. Pye, siyasal kültürün işlevselliğini siyasal gelişme açısından da irdelemiştir. Siyasal gelişme temaları üzerine yoğunlaşarak, siyasal kültür kavramının çeşitli boyutlarının gelişmeci problemler ve süreçleri açıklamaya yardım edebileceğini tartışmıştır.[394] Bazı toplumlarda geleneksel siyasal kültür, demokratik evrimi sağlayacak bir temele sahip

---

[393] **A.g.e.,** s.15.
[394] Almond, "The Intellectual…", **The Civic Culture Revisited,** s.27.

gözükür; bazılarında bu eğilimler otoriter yönlerle daha tutarlıdır.[395] Pye, siyasal kültür siyasal gelişme arasındaki bağlantıyı açık bir şekilde ifade eder:

> "Siyasal gelişme açıkça belli bir açı ile vurgulanmasa da, insanların siyaset hakkındaki duygu ve inançlarının kökenlerine dokunur ve bu yüzden gelişme süreci bir toplumun siyasal kültürünün karakterinden etkilenmek zorundadır. Bu analiz, farklı siyasal kültürlerin değişim baskısına nasıl tepki verdiklerini anlamamızı sağlar."[396]

Farklı siyasal kültürlerin analizinin bir başka boyutu, Pye'a göre, ulusların siyasetinde arzu edilen değişiklikleri en iyi şekilde üretebilecek, farklı toplumsallaşma araçlarına gerekli yatırım yapmayı sağlayacak olmasıdır. Siyasal toplumsallaşma süreci, yalnızca erken çocukluk dönemindeki tutum ve duyguları değil; aynı zamanda daha sonraki tecrübeleri örneğin, okullardaki siyasal toplumsallaşmayı, kitle iletişim araçlarına maruz kalmayı, siyasal olarak diğer toplumsallaştırma araçlarını içermektedir.[397] Siyasal gelişme ile ilişkisi, azgelişmiş ülkelerin siyasal anlamda geliştirilebilmeleri için kullanılan araçlar olması açısındandır. Toplumsallaşma araçları yoluyla, o ülkelerin siyasal kültürüne nüfuz edilebilecek, 'demokratikleşmesi' ve 'gelişmesi' sağlanabilecektir. Pye, bu açıklamaların ardından belirli siyasal sistemleri iyi bilen yazarları, ulusal siyasal kültürleri analiz etmeye çağırmıştır. Bu analizleri de uzmanlık alanını oluşturan ülke alanındaki tecrübeleri ışığında yapacaklarını vurgulamıştır.[398]

2. Siyasal Kültür Tipleri

Uzmanlar, belirli siyasal kültürleri analiz ederken, onları sınıflandırma ihtiyacı da hissetmişlerdir. Siyasal kültürlerin bu anlamda sınıflandırmak, siyasal

[395] Pye, "Introduction..",**Political Culture and Political Development,** s.10.
[396] **A.g.e.,** s.13.
[397] **A.g.e.,** s.10-11. Bu ülke analizlerinden birisini Dankwart A.Rustow Türkiye için "Turkey: The Modernity of Tradition" adıyla yapmıştır. Rustow'un Türkiye ile ilgili başka çalışmalarının olması onun uzmanlık "alanının" Türkiye olduğu anlamına gelmektedir.
[398] **A.g.e.,** s.13.

gelişme ile siyasal kültür arasındaki ilişkiyi açığa çıkarması bakımından anlamlıdır. Böylelikle, bazı kültürleri gelişmiş ya da gelişmeye yatkın olarak değerlendirebilmek ya da gelişmesi için kültürüne uygun reçeteler sunabilmek fırsatı yakalanmıştır. Özellikle, Almond ve Verba'nın klasikleşmiş çalışmasında yaptığı siyasal kültür sınıflandırması, siyasal kültürün ve siyasal gelişme ilişkisinin nasıl algılandığına yönelik somut bir örnek oluşturmaktadır.

1.Yöresel (Parochial) Siyasal Kültür

Almond ve Verba'ya göre,

> "yöresel siyasal kültürü benimsemiş toplumlarda, uzmanlaşmış siyasal roller yoktur… Bu toplumun üyelerinin siyasal eğilimleri, dinsel ve sosyal eğilimlerinden ayırt edilemez. Yöresel eğilimler, siyasal sistem tarafından başlatılan değişim beklentilerinin yokluğunu da ifade eder. Yöresel birey, siyasal sistemden hiçbir şey beklemez."[399]

Uzmanlaşmış siyasal roller olmadığı gibi bireylerin siyasal sistemin girdi ve çıktılarına, siyasal bir aktör sıfatıyla bilgisel, duygusal ve değerlendirici (yargısal) yönelimleri sıfıra yakındır.[400] Herhangi bir siyasal sistem etrafında örgütlenmedikleri için siyasal bir kimliğe sahip değillerdir. Aile, kanbağı gibi unsurlar bu bireyleri bir arada tutan bir aidiyet duygusu sağlamaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, siyasal gelişme ya da demokratikleşmenin en uzağında yöresel kültür tipi yer almaktadır.

2.Uyrukluk (Subject) Siyasal Kültürü

Bu kültür içinde bireyler uzmanlaşmış yönetimsel otoritenin farkındadırlar; belki onunla gurur duyarlar, belki hoşlanmazlar ve yönetimi meşru veya değil şeklinde değerlendirebilirler. Fakat siyasal sistemle ilişkileri genel düzeyde ve siyasal sistemin çıktılarına yönelik olup, bu ilişki de zaten pasif bir ilişkidir.[401] Duverger, bu durumu bireyler "sistemden birtakım hizmetler beklemekte ya da

[399] Almond ve Verba, **The Civic Culture..,** s. 17.
[400] Huntington ve Dominguez, **Siyasal Gelişme,** s. 20.
[401] Almond ve Verba, **The Civic Culture…,**s. 17-18.

vergilerin artmasından korkmaktadırlar ama sistemin işleyişi üzerinde önemli bir değişiklik yaratabileceklerini de pek düşünmemektedirler"[402] ifadesiyle örneklendirmektedir. Bu kültür tipine göre devlet- birey ilişkisinde kararlar alınır ve bireyler bu karara uymak zorundadırlar. Bireylerin sistemin işleyişinde ve alınan kararlarda değişiklik yapabileceklerini düşünmemeleri henüz katılımcılığın gelişmediğini göstermektedir. Siyasal gelişme ya da demokratikleşme açısından geçiş aşamasını temsil etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bu kültür tipi içinde değerlendirilmiştir.

3.Katılımcı (Participant) Kültür

Almond ve Verba'nın ortaya koyduğu ve demokrasinin nüvesi olarak gördüğü üçüncü siyasal kültür tipi olan katılımcı siyasal kültür,

> "toplumun üyelerinin sisteme bir bütün olarak, hem siyasal hem yönetimsel yapı ve süreçlerine bir başka deyişle; siyasal sistemin girdi ve çıktılarına açıkça yöneldiği bir kültür tipidir. Katılımcı toplumun üyeleri siyasal objelerin çeşitli türlerine, olumlu veya olumsuz bir şekilde yönelebilirler. Toplumda aktif bir rol alma eğilimindedirler; böyle bir rol onların düşünce ve yargılamalarına göre kabulden reddetmeye kadar farklılaşabilir."[403]

Bu siyasal kültür tipinin geçerli olduğu toplumlarda, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmiştir. Cemaat bağları çözülmüş, dolayısıyla siyasal kimlik edinme süreci başlamıştır. Almond ve Verba'nın da sıklıkla ifade ettikleri husus, katılımcı kültür tipinin demokrasiye en uygun kültür tipi olduğudur.

Yazarlar, üç temel siyasal kültür tipiniWeberci anlamda bir ideal tip olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla, sözkonusu kültür tiplerinin özelliklerinin bir toplumda tek başına bulunamayacağını savunurlar. Katılımcı kültür, uyrukluk kültürüne ya da yerel kültüre eklenebilir ya da karışabilir. Katılımcı politikalarla bir vatandaş yalnızca aktif katılmaya yönelmez, aynı zamanda hukuk ve otoriteye de

---

[402] Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi,** çev. Şirin Tekeli, 5. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları, s. 89-90

[403] Almond ve Verba, **The Civic Culture…,** s.18.

bağlıdır ya da daha ilkel gruplarla ilişkisi olabilir. Bu çerçevede onlara göre, araştırmada yer alan beş ülkenin siyasal kültürlerinin en önemli farklarından bazıları, siyasal kültüre ilişkin yönelimlerin karışma biçimleri, yoğunluğu ve bireylerle ilişkisidir. Sözkonusu gerekçeler nedeniyle Almond ve Verba ikinci bir sınıflandırma yapmıştır:[404]

Yöresel –Uyrukluk Kültürü: Klasik krallıklar örnek olabilir. Nüfusun bir kısmı köylü özellikler taşırken bir kısmı ise merkeziyetçi bir hükümet yapısının olduğu daha karmaşık bir siyasal sistem geliştirirler.

Uyrukluk-Katılımcı Kültür: Bu geçişler, yerel otonomiler ayakta kalırsa demokratik bir altyapının oluşumuna katkıda bulunurlar. İngiliz siyasal kültür örneğine uygundur.

Yöresel-Katılımcı Kültür: Yeni oluşan uluslarda çıkar ve kültürel gelişme problemi vardır. Yerel kültür hâkimdir. Ama yeni oluşturulan kurallar katılımcıdır.

Diğer bir nokta, siyasal kültür tipleri açısından kitaba adını veren *civic* kültürün yerinin belirlenmesidir. *Civic* kültürü, siyasal kültür ile siyasal yapının birbirine uygun olduğu, örtüştüğü bir katılımcı siyasal kültür tipi olarak tanımlamışlardır. Demokratik yurttaş, siyasette aktiftir ve rasyoneldir. Ama *civic* kültür yazarlar için bundan daha fazlasını içerir. *Civic* kültür, siyasal süreçlere bireylerin katılımı için baskı yapmaz. Bireyler yalnızca siyasal girdilere değil, aynı zamanda girdi yapıları ve süreçlerine de yönelirler. *Civic* kültürde katılımcı siyasal eğilimler, uyruk ve yöresel eğilimlerle karışır ama yer değiştirmezler. Bunun yanında *civic* kültürde siyasal tutumların yanında, diğer insanlara güven ve genel sosyal katılım gibi siyasal olmayan tutumlar da rol oynar.[405]

---

[404] **A.g.e.,** s.20-22.
[405] **A.g.e.,** s.29-30.

Almond ve Verba'nın temel sınıflandırmasının hiyerarşik bir sınıflandırma örneği olduğu açıktır. Bu hiyerarşide en üst sırada yer alan ve dünya kültürünün geleceğini öngören kültür tipi katılımcı kültür tipidir. *Civic* kültürü katılımcı kültür tipinin özel bir hali olarak görmüşlerdir. Duverger'in belirttiği gibi, amaç yalnızca inceleme konusu yapılan ülkelerin siyasal kültürlerinin ne olduğunu araştırmak olmayıp, siyasal kültürün bir ideal olarak benimsenen demokrasinin gelişmesine nasıl destek ya da köstek olduğudur.[406] Diğer bir deyişle, siyasal kültür gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları siyasal, ekonomik ve toplumsal başarısızlıkların mal edilebileceği bir 'günah keçisi' haline gelmiştir. Henüz kitabın başında da katılımcı kültür tipinin dünya ölçeğindeki yaygınlığını tartışmışlardır ve siyasal kültürün önem kazanmasını dünya ölçeğinde yaşanan sorunlara bağlamışlardır. Onlara göre, Aydınlanmanın insan aklı ve özgürlüğünün kaçınılmaz zaferine ilişkin şüpheler ilk olarak, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, faşizm ve komünizmin yükselmesi ile birlikte oluşmaya başlamıştır. Bu şüpheler henüz giderilmeden, II. Dünya Savaşı'nda yaşananlar dünya ölçeğinde demokrasinin geleceğine yönelik soruları artırmıştır. Daha geniş bağlamda, dünya kültürünün geleceği konusunda kaygılar artmıştır. Batı'nın üçyüz dörtyüz yılda elde ettiği kazanımlar, dünya çapında yaygınlaşmakla birlikte bu sürecin hızının yüzyıllardan on yıllara düşmesi, yeni dünya kültürünün ne olacağı sorusunu önemli hale getirmiştir.[407] Almond ve Verba, yeni dünya siyasal kültürünün en önemli özelliğinin katılım kültürü olacağını savunmuştur. Sebep olarak, yeni dünyanın tüm uluslarında sıradan bir insanın bile siyasal alanla ilgili olmasını ve siyasete katılması gerektiği inancının yaygınlığını göstermişlerdir. Dünyada görünen bu yeni eğilimden şöyle bahsetmişlerdir: "Dünyada bir devrim

---

[406] Duverger, **Siyaset Sosyolojisi,** s.88-92.
[407] Almond ve Verba, **The Civic Culture…,** s.1-2.

olacaksa, bu bizim ‘katılım patlaması’ dediğimiz devrimdir.” [408] Ancak ilerleyen dönemlerde katılım patlamasının yarattığı “olumsuzlukları” törpülemek yine onlara ve onlar gibi diğer Amerikan sosyal bilimcilerine düşmüştür. Ayrıca hemen parantez açarak yeni oluşan uluslardaki modern katılımcı devletin iki farklı model sunduklarını eklemişlerdir:

Demokratik Model ve *Totaliter Model:* Almond’a göre katılımcı devletin demokratik modeli, demokrasinin resmi kurumlarından daha fazlasını gerektirmektedir. Çünkü siyasal partiler, genel oy hakkı, seçilmiş yasama organı gibi kurumlar totaliter katılımcı modelde de, formel bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Demokratik model, kurumlarla tutarlı siyasal kültür gerektirir.[409] Demokratik modeli totaliter modelden ayıran, demokratik bir siyasal kültüre sahip olmasıdır. Aslında bu kavramsallaştırmada da Soğuk Savaş döneminin izlerini görmek mümkün. Totaliterlik taraflardan birine, büyük ölçüde Sovyetler Birliği kampına yönelik olarak kullanılmıştır. Bu çerçeve içinde kapitalizmle özdeşleştirilen demokratikleşme süreci ile siyasal kültür arasında kurulan ilişkinin seyrini inceleyebiliriz.

2.1. Siyasal Kültür ve Demokratikleşme

Kitabın genel çerçevesine paralel olarak Almond ve Verba, demokratik katılımcı modelin gelişebilmesinin oy hakkı, siyasal parti, parlamenter sistem gibi temel kurumlar yanında, demokrasiyle tutarlı bir siyasal kültür gerektirdiğini de

---

[408] **A.g.e.,** s.2.
[409] **A.g.e.,** s.3.

söylemiştir. Fakat yazarlar için, batı demokratik devletlerinin siyasal kültürünün yeni oluşan uluslara aktarılmasında ciddi zorluklar yaşanmaktadır:[410]

Bu zorluklardan birincisi, Almond ve Verba'ya göre, demokratik kültürün kendi doğası ile ilgilidir. Demokrasinin yeni devletlerin liderlerinin hayallerini süsleyen büyük fikirleri olduğunu, ancak bu fikirlerin kültürel öğelerle bağlantılı olduğunu vurgulamışlardır. Demokratik toplumun karmaşık altyapısı yalnızca Batı'da gerçekleştirilmektedir. Yeni ulusların seçkinlerine iletilen demokratik politika ve toplum hayali, belirsiz ve tamamlanmamış ve ağırlıklı olarak ideoloji ve biçimsel normlarla vurgulanmıştır. Demokrasi, öncelikle öğrenilmesi gereken bir tutum ve duygu konusudur ve bunu öğrenmek daha zordur.[411]

Karşılaşılan ikinci zorluk ise, yeni dünya devletlerinin nesnel sorunlarıdır. Almond ve Verba'ya göre bu ülkeler tarihe arkaik bir teknoloji ve toplumsal sistemle girmişler, teknolojik ve bilimsel devrimlerin çekiciliğine kapılmışlardır.[412] Teknokratik politika, otoriter bürokrasinin hâkim olduğu ve siyasal örgütlenmelerin insan ve toplum mühendisliğinin bir aracı haline geldiği bir politika tipidir. Modernleşen ulusların liderlerinin, otoriter yapının risklerinin farkında olduklarını belirtmiştir. Bu yönüyle, azgelişmiş ülkelerin liderlerinin demokratik politikanın dengelerini tam olarak kavramasalar dahi, bu risklerden korunmak için meşruluklarını insani politikaya dayandırma çabalarından söz etmişlerdir. Diğer yandan yazarlara göre, bu ülkeler bilim ve teknolojinin büyüsüne kapılarak hızla teknokratik politikaya yönelmekle birlikte, geleneksel kültürlerinin özelliklerini de sürdürmek istemişlerdir. [413] Almond ve Verba'nın açıklamaya çalıştıkları, gelişmekte

[410] **A.g.e.,** s.20.
[411]**A.g.e.,**,s.3-4.
[412] **A.g.e.,** s.4.
[413] **A.g.e.,** s.4.

olan ülkelerin kültürlerinin maddi öğeleri hızla yayılırken, manevi boyutları aynı hızı göstermemiştir. Sosyolojik anlamda kültürel gecikme kavramı ile karşılanan bu olgu, Almond ve Verba için kültürler arasında hiyerarşik sınıflandırma yaparken kullanılan bir argümana dönüşmüştür. Böylelikle gelişmekte olan ülkelerin uygulamaları çelişkili olarak gösterilmiş ve demokratik kültürün yerleşmesinin önünde engel olarak görülmüştür.

Almond ve Verba'nın siyasal kültür çözümlemesinde *civic* kültür, bu çıkmazdan kurtulmak için imdada yetişmiştir. *Civic* kültür modern kültür demek değildir. Modernlik ile geleneği kombine eder. İngiltere'nin böyle bir kültürün nasıl oluştuğuna en güzel örnek olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü İngiltere, Almond ve Verba'ya göre, ulusal birlik ve mutlaklık çağında aristokratik, yerel ve korporatif özerkliği Kıta Avrupa'sına göre daha iyi tolere etmiştir. Ancak 19. yüzyılda, demokratik kültürün gelişmesinin Amerika'da daha hızlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu kez sebep olarak, Amerika'nın hızla gelişen bir toplum olmasını ve göreli olarak geleneksel kurumlar tarafından engellenmemiş olmasını gösterirler.[414] Kıta Avrupası'nın durumunu ise *civic* kültür açısından daha karmaşık olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin, Fransa, Almanya ve İtalya'da modernleşme eğilimleri ile geleneksel güçler arasındaki ilişkiler, siyasal alanda paylaşılmış bir kültüre izin vermeyecek kadar karışık ve uzlaşmazdır. *Civic* kültür ise hala büyük bir ideal olmayı sürdürmektedir.[415]

Bu çerçevede Almond ve Verba, *civic* kültürün gelişmesine engel olan koşulları belirlemek, tarihsel ve kültürel bağlamı etkilemek için ne tür düzenleme ve tutumlar gerektiğini belirlemenin zor olduğunu ama sosyal bilimcilerin yararlı

---

[414] **A.g.e.,** s.5-6.
[415] **A.g.e.,** s.7.

cevaplar vermesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle sosyal bilimcilere ilişkin olarak şu ifadelere yer vermişlerdir:

> "…Biz demokratik kültürün yayılmasının sorunlarını anlamaya daha yakın olursak, yayılmak zorunda olanın içeriğini belirleyebilmek, bunun için uygun ölçekler geliştirmek, büyük ölçüde bir demokrasi tecrübesine sahip ülkelerdeki kantitatif göstergeleri ve demografik dağılımı araştırmak zorunda kalırız. Böyle bilgiyle, bir ülkede demokratik kurumlardan önce demokrasiye uygun tutum ve beklentilerin kök salması için 'neyin ne kadar olacağını' akıllıca tahmin edebiliriz."[416]
>
> "…Dolayısıyla Almanya ve İtalya gibi ülkelerde veya Batılı olmayan dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde, demokrasinin olasılıklarını tahmin etmeye çalışırken İngiliz ve Amerikan tarihinden dersler çıkarmaya çalışırız. Örneğin, İngiliz ve Amerikan siyasal deneyiminin uzun sürekliliği ve değişimin aşamalı sürecinin etkili demokratikleşmeye katkıda bulunduğu tartışılmaktadır… Diğer ülkeler de demokratik olmak istiyorsa, uygulamaları gereken tutum ve davranışlara yönelik bu tecrübelerden bazı ölçütler çıkarmak için çaba göstermelidir."[417]

Bu söylemler, siyasal gelişme kavrayışının ve ona bağlı olarak Amerikan merkezli modernleşme sürecinin odak noktasındaki dünyaya yön verme anlayışına denk düşmektedir. Bilim adamları ekonomik ve siyasal hegemonyanın yönlendirdiği bu anlayışın en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Böylece demokrasi ve gelişme söylemlerini bilimselliğin güvenilir kollarına teslim ederek resmi tamamlamış olmaktadırlar:

> "Demokrasinin bilimsel teorisinin gelişimine katkıda bulunmayı umuyoruz. Şimdiye kadar demokratik tutumlar üzerine ampirik araştırmaların en büyük çoğunluğu ABD'de yapıldı. Bu yüzden kendi ülkemize ek olarak diğer dört ülkeyi ekledik, İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika…"[418]

ABD ve İngiltere demokrasi ve *civic* kültür açısından örnek ülkeleri temsil ederken, Almanya, İtalya ve Meksika çeşitli açılardan ya da düzeylerde eksik ya da sorunlu ülkeleri temsil etmektedir.[419]Amaç bu ülkelerin siyasal kültürlerinin demokrasinin gelişmesine destek olup olmadığını saptamaktır. Bu amaçla, sözkonusu ülkelerde ampirik alan araştırmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda yöneltilen

---

416 **A.g.e.,** s.8.
417 **A.g.e.,** s.8.
418 **A.g.e.,** s.10.
419 **A.g.e.,** s.35-37.

sorulardan ve çıkan sonuçlardan bahsetmek siyasal kültür analizlerini ayrıntılandırabilmemiz açısından verimli olacaktır.

2.2. Siyasal Kültür Analizi ve Uygulaması

The Civic Culture isimli kitapta kavramsal açıklamaların ardından Almond ve Verba, neden araştırmaya konu olan beş ülkenin seçildiğinden bahsetmiştir. Temel sebep olarak, beş ülkenin geniş bir yelpaze sunması belirtilmiştir. Bir uçta ABD ve İngiltere vardır. Demokratik yönetimde başarılı deneyimleri temsil eder. Almanya ise demokratik kurumlarla tanışmadan önce, İngiltere gibi göreli olarak uzun bir yönetim geçmişine sahip olmuştur. Alman Birliği oluşurken Prusya'nın bürokratik otoriter kalıpları etkili olmuştur. Bu nedenle amaçlanan, Alman nüfusunun sahip olduğu ya da yoksun kaldığı katılımcı kültür öğelerini belirlemektir. İtalya ve Meksika ise, geçiş dönemindeki siyasal sistemler ve daha azgelişmiş toplum örnekleri olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Ancak Meksika, öncelikle Atlantik olmayan bir ülke olduğu için seçilmiş ve modernleşme ve demokratikleşmede benzer deneyimler yaşayan Batı-dışı toplumlardaki siyasal kültürün özelliklerini belirlemek açısından yararlı olacağı düşünülmüştür.[420]

Ayrıca Almond, bir başka çalışmasında beş ülkeden dördünün seçilmesinin sebebini, istikrarlı ve istikrarsız demokrasilere örnek oluşturmaları olarak açıklamaktadır. Bu açıdan, Amerika ve İngiltere istikrarlı demokrasilere örnek oluştururken, Almanya ve İtalya istikrarsız demokrasilerin örneğidir. Meksika ise

420 **A.g.e.,** s.35-38.

farklı bir sebeple araştırmaya dahil edilmiştir. Bu da, demokratikleşme problemine bir bakış açısı sağlaması olarak ifade edilmiştir. [421]

Belirtilen bu çerçeveden sonra uygulama kısmına geçilmiştir. Kitap, 1952-1962 yılları arasında yapılmış 10 yıllık bir araştırmanın sonucudur. Temel amaç, bilimsel yöntemlerle bu seçilmiş ülkelerin siyasal kültürlerinin demokrasinin gelişmesine uygunluk derecesini ölçmek olarak sunulmuştur.

Daha önce birkaç kez tekrarladığımız gibi, Weber ve Parsons bu çalışmada kullanılan temel analitik kategorileri sağlamıştır. Mülakat araçlarını böylece siyasal nesnelere yönelimin bilişsel, duygusal, değerlendirici açılarını birbirinden ayırt edecek, aralarındaki karşılıklı ilişkiyi tespit edecek ve demografik değişkenlerle bağlantısını kuracak bir şekilde tasarladıklarını belirtmişlerdir.[422] Uygulama kısmında, ana başlıklar etrafında çok sayıda tutum ve eğilim değerlendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, siyasal kültür çeşitleri ana başlığı altında siyasal biliş kalıpları, hükümet ve siyasete yönelik duygular, partizanlık biçimleri, katılım zorunluluğu, yurttaş yetkinlik duygusu gibi alt başlıklar yer almıştır. Burada, bazı sonuçları örnek olarak vermekle yetineceğiz.

Siyasal biliş kalıpları başlığı altında, öncelikle hükümetin etkisi değerlendirilmiştir. Almond ve Verba'nın ulaşmak istedikleri amaç, yurttaşların hükümetlerin eylemlerini nerede konumlandırdıklarını ölçmektir. Bu çerçevede,

"Ulusal ve yerel hükümeti düşünün, sizce bunların eylemlerinin günlük yaşamınızdaki etkisi nedir?" sorusuna Amerika, İngiltere ve Almanya'daki yurttaşlar

[421] Almond, **Ventures in Political Science,** s.211-212.
[422] Almond, "The Intellectual…", **The Civic Culture Revisited,** s.24.

hükümetin etkili olduğu cevabını verirlerken; Meksika zıt bir konumda yer almıştır. İtalya daha kararsız bir eğilim göstermiştir. [423]

Ardından *siyasal farkındalık* düzeyini[424] incelemişlerdir. Burada, beklenen sonuçlardan belki biraz aykırı olarak İtalyanların en ilgisiz konumda oldukları görülmektedir (%10 civarı). Meksikalılar, %15 seviyelerinde ilgililerdir. Amerika'da beklenildiği gibi yurttaşların %89'u hem siyaset hem de devlet işlerini takip etmektedir.[425]

Siyasal bilgi ve fikir sahibi olma bakımından ise;

"İsimlerini bildiğiniz siyasal parti liderleri ve bakanlar kimlerdir?"sorusu gibi her ülkenin kendi siyasal hayatına ilişkin özgün sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar sonucunda, yine beklenildiği gibi Amerikalıların bilgi düzeyi en yüksek düzeylerdeyken, Meksikalılar en alt düzeyde kalmışlardır. Amerika'da yurttaşların %65'i dört veya daha fazla parti liderinin ismini bilirken, bu oran Meksika'da %5 düzeyinde kalmıştır.

Siyasal biliş kalıpları, siyasal kültürün bilişsel boyutuna karşı gelir. Bir katılımcının siyasal ve yönetimsel açılardan siyasal sistemlerden haberdar olması ve bu konuda bilgili olması anlamına gelir. Uyruk, bilişsel olarak yönetimin dışındadır. Yöresel kişi ise siyasal sistemden habersizdir. Beş ülkede saf hali ile yöresel ya da uyruk özelliklerine nadiren rastlanmıştır.[426]

Almond ve Verba, siyasal kültür profilleri açısından ülkeleri genel olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede;

---

[423] Almond ve Verba, **The Civic Culture…,** s.81-88.

[424] Bu konuyla ilgili sorulardan bazıları şunlardır: "Siyasal konularla ve hükümetin işleriyle ilgili raporları vb. takip ediyor musunuz?" "Ulusal seçim dönemlerindeki kampanyalarda neler olup bittiğine ne kadar ilgi gösteriyorsunuz?" " Çeşitli medya türlerinde kamusal işlerle ilgili raporları takip ediyor musunuz?" "Siyaseti düzenli olarak yoksa aralıklı mı takip ediyorsunuz?" **A.g.e.,** s.90-95.

[425] **A.g.e.,** s.89-95.

[426] **A.g.e.,** s.79.

Almanya: Teknik gelişmesi yüksek olduğu için Alman halkı, siyasal alanda ve hükümetin eylemleri konusunda yüksek oranda bilgi sahibidir. Alman halkı, birçok farklı şekilde siyasette yer almaktadır. Oy verme sıklıkları fazla, siyasal araçlara ilişkin bilişleri yüksektir. Ancak bütün bunlara rağmen siyasal sistemin kendisine karşı bir uzaklık ve kayıtsızlık beslenmektedir. Bu durumun Prusya geleneği ve nasyonal sosyalizmin bıraktıkları ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.[427]

İngiltere: İngiltere'de siyasal kültür tipleri kaynaşmıştır. Katılım, yöresel duygulara dayansa da monarşiye ve egemen çerçeveye saygı, uyrukluk bağlılığının değişik bir biçimidir.

Amerika: Katılım düzeyinin çok yüksek olmasına rağmen yönetim ve polise karşı beslenen kuşku nedeni ile uyrukluk bağı oldukça zayıf kalmıştır. Bu ise, tarihlerinin başlangıcında İngiliz anayurdu ile olan ilişkilerine bağlanmaktadır.

İtalya: İtalya siyasal kültürü, siyasal yabancılaşma, toplumsal yalıtım, güvensizlik gibi öğeler taşımaktadır. Almond ve Verba'ya göre, İtalyan siyasal hayatına bakıldığında bu çok şaşırtıcı değildir. İtalya, birleşme öncesi uzun yıllar parçalanmışlık içindeydi ve tiranlık hüküm sürüyordu. Ardından İkinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan faşizm, İtalya'da siyasal kültürün istikrarlı bir demokrasiyi desteklememesine yol açmıştır. Ayrıca Almond ve Verba, İtalya'daki komünistlerden de bahsetmektedir ve İtalya'da kamu işlerinde aktif ve bilgili kişilerin komünistler ve faşistler olduğunu belirtmektedirler. Ancak onlara göre, bu durum paradoksaldır. Çünkü bu aktif ve bilgili kişiler, çağdaş anayasal ve demokratik rejime karşıdırlar. Anayasal ve demokratik rejime destek, yerel ya da

---

[427] **A.g.e.,** s.399-400.

uyruk kişilerden gelmektedir.[428] Burada yine Amerikan siyaset biliminde faşizm ve komünizmin düşman öğeler olarak birbirinden ayırt edilmediğini görüyoruz. Ayrıca anayasal ve demokratik rejimin bilimsel ve evrensel olarak geçerli tek rejim tipi olarak görülmesi bilimsel evrenselcilik ölçütü içinde değerlendirilmelidir.

Meksika: Siyasetten ve hükümetten beklentinin en düşük düzeyde olduğu bir ülkedir. Ancak Meksikalılar, Alman ve İtalyanlardan fazla bir ulusal gurur sahibidirler. Bu da, 1910 Meksika Devrimi'ne ilişkin olarak açıklanmaktadır. 1910'dan önceki Meksika siyasal sistemi, istismar ve yolsuzluk ile şekillenmişti. Meksika Devrimi geçmişten tamamen bir kopuşu sergiliyordu ve hükümet insanları etkilemeye başlamıştı. Fakat yozlaşma ve otoriter rejim devam etmekteydi.[429]

Bu ülkelere ilişkin ulusal kültür anlayışı, toplumun sınıflara bölünmüş oluşundan tamamen bağımsız bir bütün olarak anlaşılmaktadır. Almond ve Verba'nın çalışmalarına damgasını vuran bu kayıtsızlık, aynı ulus içindeki farklı toplumsal kategorilerin, yönetici sınıf tarafından benimsettirilmeye çalışılan ulusal kültürle farklı ilişkiler içerisinde bulunduklarını göz önüne almamaktadır.[430] Duverger'in haklı olarak ilettiği bu eleştiride, bilim ve ideoloji ekseni açısından sınıf ve iktidar ilişkilerinin örtbas edilmesi ölçütü ile karşılaşmış oluyoruz.

Siyasal kültür ile en yüksek ilişki siyasal katılım üzerinden kurulmuştur. Siyasal gelişme kavrayışında öne sürülen kriterlerin başında da, siyasal katılmanın artışı gelmektedir. Siyasal gelişme ve siyasal kültür arasında kurulabilecek ilişki burada başlamaktadır. Almond ve Verba'nın, inceleme konusu ülkelerin siyasal kültürlerini betimlemek dışında amaçları da vardır. Kendilerinin de açıkça belirttiği gibi, bu amaçlar demokrasiye uygun tutumların neler olduğunu belirlemek, nasıl bir

---

[428] **A.g.e.,** s.400-402.
[429] **A.g.e.,** s.414.
[430] Duverger, **Siyaset Sosyolojisi,** s.12.

siyasal kültür tipi içinde oluşabileceğini ortaya koymaktır. İlk bakışta masum görünen sözkonusu hedefler, seçilen ülkeler dikkate alındığında farklılaşabilmektedir. Araştırmanın başında, Amerika ve İngiltere demokrasiyi temsil eden ülkeler olarak seçildiğine göre, aslında iletilmek istenen 'demokratik olmak istiyorsanız yapmanız gerekenler bunlardır, modernleşme ve demokratikleşmenin yolu budur', mesajıdır. Metodolojik kısımlara ilişkin vurgulara rağmen siyasal katılmanın Amerika'da yüksek, Meksika'da düşük çıkması böyle bir siyasal ortam ve bilincin olmamasından kaynaklanmaktadır. İkisini karşılaştırmak metodolojik olarak doğru bir yaklaşım değildir. Tüm metodolojik ve kurgusal yanlışlarla birlikte, katılımcı siyasal kültür ile siyasal gelişme ve demokratikleşme arasında kurulan hiyerarşik ilişki, bizi bilimsel evrenselcilik düşüncesine götürmektedir. Katılımcı siyasal kültür tipi, Amerika ve Hür Dünya'ya aittir. Katılımcı kültür tipi, saf haliyle çöküşe ve radikalleşmeye neden olacağı için onun azgelişmiş ülkelere uyarlanmış biçimini *civic* kültür tipi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Siyasal kültüre yüksek düzeyde nedensellik ve açıklayıcılık atfedilmesinin, Amerikan siyaset bilimi içinde dahi tepki görmesi ve siyasal yapının bu eleştirilerdeki yerine ilişkin soru işaretleri, siyasal kültür ve siyasal yapı ilişkisinin değerlendirilmesini anlamlı kılmaktadır.

3. Siyasal Kültür ve Siyasal Yapı

Siyasal kültür, kültürün siyasetle ilgili kısmıdır. Siyasal sembolleri, değerleri, inançları, tutumları, beklentileri, amaçları içerir. Siyasal yapı ise anayasa ve kanunlar gibi siyasal kurumları, devlet ve siyasal partiler gibi örgütlenmeleri, parti sistemleri

ve hükümet koalisyonları gibi şekillenmeleri içerir.[431] Siyasal kültür üzerine yapılan araştırmalar, büyük ölçüde toplumun siyasal yapısından çok, bireylerin bu yapıya ilişkin inançlarını incelemeyi amaçlamıştır. Diğer bir deyişle, siyasal kültür incelenirken devlet, iktidar, siyasal partiler gibi kurumlardan ziyade, bireylerin bu yapılara ilişkin ilgileri, düşünceleri ve değerlendirmeleri ön plana çıkmıştır.[432] Kalaycıoğlu da, demokratikleşme süreci açısından siyasal kültür ve siyasal yapı ilişkisini siyasal kültür lehine yorumlamıştır. Ona göre demokratikleşme sürecinde kural ve kurumların iyi seçilmesi, siyasal değer, inanç ve tutumlardan oluşan siyasal kültür olgusundan görece olarak daha önemsizdir.[433] Siyasal kültür ve yapı ilişkisinin siyasal gelişme kavrayışı açısından yerini, 'gelişmekte olan ülkelerde demokratikleşme ya da istikrarı sağlayacak yolun kurumlardan mı yoksa siyasal kültürden mi geçeceği' sorusu belirlemiştir. Siyasal gelişme kavrayışında demokratikleşme vurgusundan istikrar vurgusuna geçiş, bu sorunun cevabını verebilir. Siyasal gelişmenin demokratikleşme anlamında siyasal kültüre atfedilen belirleyicilik, istikrar ve düzen anlamında "geliştirilecek ulusların" kültürel anlamda hazır olmadıkları gerekçesi ile kurum ve kurallara yönelmiştir.

Weil, siyasal kültür ve yapı ilişkisi tartışmalarının, II Dünya Savaşı'ndan itibaren üç temel duruş sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacıların birinci nesli, işlevselci bir temelde ele alınan siyasal kültürün siyasal yapı ve rejimlerin belirlenmesinde temel bir rol oynadığını tartışmışlardır. Almond ve Verba'nın çalışmasını bu kategoride görmüştür. İkincisi, siyasal kültürün yapı ve rejimlerin kurumlarını takip ettiğini kabul eder. Burada ilk duruşa yöneltilen eleştirilerin çoğu,

---

[431] Weil, "Political Culture…", **Research on Democracy and Society,** s.67.
[432] İnan Özer, "Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler", **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi,** c.14, s.1, Temmuz 1996, ss.71-98, s.84.
[433] Kalaycıoğlu, "Türkiye'de…", **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür,** s.48-49.

Marksist olmak zorunda olmayan materyalist bir duruş sergilemiştir. En radikalini rasyonel seçim teorisi uyarlamıştır. Eleştirileri ikna edici olmasına rağmen teorik çerçevesi çok inandırıcı olmamıştır. Bu yüzden araştırmacılar siyasal kültürün nedensel etkisini tamamen inkar edememişlerdir. Böylelikle, Almond tarafından siyasal kültür ve yapı ilişkisine üçüncü bir duruş eklenmiştir. Bu da, siyasal kültür ve siyasal yapının birbirlerini kompleks bir şekilde etkilediğidir. Ancak Weil'e göre, karşılıklı etkileşim iddia olmaktan öteye pek gidememiştir. Çünkü ne Almond ne de diğer yazarlar, karşılıklı etkileşimin nasıl olduğuna ilişkin detay verememişlerdir. Bunun yerine, bazen yeni verileri merkeze alarak ilk yaklaşımın doğru olduğunu, siyasal kültürün temel öneme sahip olduğunu tartışmak eğilimine girmişlerdir.[434]

Almond, siyasal kültür konusunun çeşitli sorular etrafında dönen bir polemiğe neden olduğunu savunmuş ve bunlardan birisini "siyasal kültürün siyasal yapı ve davranıştan analitik ayrışması üzerine oluşan uyuşmazlık" olarak tanımlamıştır. Bu uyuşmazlığı Almond, bahsettiğimiz gibi, siyasal kültür ve siyasal yapının birbirini etkilediği iddiası ile çözümlemeye çalışmıştır.[435] Bu polemik çerçevesinde, kendisinin de siyasal kültürü önceleri ulusal nüfusa ve onun alt gruplarına yayılan siyasal olguya yönelik bilişsel, duygusal ve değerlendirici eğilimler olarak tanımladığını, daha sonra ise Anglo-Amerikan, Kıta Avrupası, totaliter ve sanayi öncesi siyasal sistemlerin performanslarını karşılaştırmaya çalışan bazı kültürel hipotezler önermek için kullandığını belirtmiştir.[436]

Almond, *The Civic Culture*'da, siyasal kültüre belirleyicilik atfettikleri eleştirisini kabul etmemektedir. Gerekçe olarak, çalışma boyunca belirli ülkeler içinde spesifik kültürel şekillerin gelişimini belli tarihsel deneyimlere referansla

[434] Weil, "Political Culture…", **Research on Democracy and Society,** s.65-66.
[435] Almond, "The Intellectual…", **The Civic Culture Revisited,** s.26.
[436] **A.g.e.,** s.26.

açıkladıklarını sunmuştur. Amerika'da İngiliz kurumlarının mirası, Meksika devrimi gibi tarihsel olayları örnek göstererek, siyasal kültüre hem bağımlı hem bağımsız bir değişken olarak yaklaşıldığını kanıtlamaya çalışmıştır.[437] Bu savunma kısmen geçerli olabilir, ancak çalışmalarında ampirik verilerle pekiştirilen siyasal kültür sınıflandırması ve siyasal kültür tiplerinin belli siyasal sistemlerle örtüştürülmesi, siyasal kültür temelinde yükselen bir çalışma olduğunu doğrulamaktadır. Duverger, benzer bir eleştiri getirmiştir. Siyasal yapıların özelliklerine kayıtsız kalmalarının, her türlü karşılaştırmayı yanıltıcı hatta anlamsız kıldığından söz etmiştir. Meksika'nın adeta bir tek parti niteliği taşıyan, hakim bir partinin egemen olduğu bir ülke olmasına karşılık, diğer dört ülkenin çoğulcu demokrasiler oldukları ihmal edildiğinde, anketin bir kısmı tüm anlamını yitirmektedir. Amerikan siyasal kültürünü adeta masalsı bir bütünleşme imgesi olarak göstermek, araştırmanın yapıldığı yılların hemen ardından patlak veren köklü çatışma faktörlerini görmezden gelmek olur. [438]

Almond'un kendini savunmak için ileri sürdüğü siyasal kültür ile siyasal yapıyı karşılıklı olarak ilişkilendirme çabalarını, Aristo ile Platon'u karşılaştırmasından başlatabiliriz. Almond'a göre, Aristo siyasal kültür açısından Platon'dan daha modern ve daha bilimseldir. Çünkü yalnızca siyasal kültür değişkenlerine önem atfetmez. Bir yanda toplumsal tabakalaşma değişkenleri diğer yanda siyasal yapı ve performans değişkenleri ile siyasal kültürün ilişkisini ele almıştır. Ulaşılabilir en iyi yönetimi orta sınıfın hakim olduğu karma bir yönetim biçimi olarak görmüştür. Karma yönetim, oligarşik ve demokratik ilkelerle organize olur, bunun için yönetimde zengin ve soyluların yanında yoksul ve alt gruptakilere de

[437] **A.g.e.,** s.29.
[438] Duverger, **Siyaset Sosyolojisi,** s.88-92.

temsil hakkı verilir. Böyle bir yönetim, refah geniş ölçüde dağıtıldığında, geniş bir orta sınıf devletin karakterini belirlediğinde en verimli şekilde işleyecektir.[439] Amerikan siyaset bilimi genel olarak Aristo'yu Platon'a tercih etmiştir. Bu tercihin arkasında Aristo'nun Platon'dan farklı olarak, pozitivist siyaset teorisi ile daha tutarlı bir şekilde olgulara önem vermesi ve bu yüzden daha 'bilimsel' olarak görülmesi yatmaktadır. Ayrıca, Aristo'nun Atina demokrasisinin aşırılıklarının eşlik ettiği istikrarsızlık problemine bir cevap olarak önerdiği karma yönetim modeli, yüzyıllar sonra da demokrasinin yol açabileceği aşırılıklara karşı koruyuculuk sağlamayı sürdürmektedir. Altta belirtileceği üzere, bu minvaldeki düşünceler hakim düzenin tehlikeye girdiği dönemlerde yoğun rağbet görmüştür. Amerikan siyaset bilimcilerinin, siyasal gelişme kavrayışı açısından gelişmekte olan ülkelerin istikrarsızlıklarına çare olarak bu düşünceleri benimsemesi şaşırtıcı değildir. Platon, Aristo'nun aksine varolan sorunların çözümünün mevcut düzende gerçekleşemeyeceği düşüncesiyle, ideal düzen arayışında bir düşünür olmuştur. Bu yönüyle Amerikan siyaset bilimine kaynaklık edemeyeceği ortadadır.

Almond, bu tercihinin ve sebeplerinin ardından *Civic Culture* çalışması özelinde, siyasal kültür ve siyasal yapı karşılıklı etkileşimini yönlendiren tarihsel uğraklarına devam etmiştir. *Civic culture* çalışmasına katkıda bulunan en kadim entelektüel gelenekler arasında güçler ayrılığı fikrini etkileyen Aristo, Polybius ve Cicero'nun karma yönetim modelini görmüştür. Orta sınıfın hâkimiyetinde karma yönetim tipi, siyasal liderler ve resmi görevlilerin hoşgörüsüyle bağdaşan ılımlı bir siyasal katılım öngörmektedir. Almond'a göre bu yaklaşım, *civic* kültürün 'dengeli farklılıklar' olgusuna karşılık gelmektedir.[440] İlerleyen dönemlerde Fransız Devrimi,

---

[439] Almond, "The Intellectual…", **The Civic Culture Revisited**, s.3.
[440] **A.g.e.,** s.17.

Amerikan demokratik tecrübesi ve 18. ve 19. yüzyılda İngiltere'nin demokratikleşmesinin, siyasal teorisyenler arasında benzer tepkiler ürettiğini yazmıştır. Amerika'daki demokrasiyi incelerken Tocqueville, kendilerini önceleyenler gibi karma yönetim/yurttaşlık kültürü teorisini tekrarlamıştır. Tocquevillle'e göre, çoğunluk tiranlığı ve kitle demokrasisi tehlikeleri Amerika'da güçlerin kurumsal ayrılığına ek olarak meşru aristokrasi tarafından engellenmiştir. İstikrar garantisi olarak, güçler ayrılığı ve aristokratik etkiye Tocquevillle, Amerikan siyasal kültürünün karakterini de etkilemiştir. Amerikan demokrasisinin istikrarı, onun coğrafyası ve ekolojisi ile anayasa ve kanunları kadar, hatta hepsinden önemlisi toplumdaki insanların ahlaki ve entelektüel karakteristikleri anlamına gelen geleneklerine de bağlıdır. Almond, İngiliz demokratikleşme sürecinde 19. Yüzyılda, daha önceki İngiliz radikallerine karşıt olarak çoğunluk tiranlığının tehlikelerini ve demokrasinin tamamen gerçekleştirilmesinin ahlaki yetersizliğini hatırlatan düşünürün, John Stuart Mill olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Almond'a göre, Mill bir çeşit karma yönetimi benimsemiştir.[441]

Siyasal kültür ve siyasal yapı ilişkisinde Almond, son tarihsel uğrak olarak, II. Dünya Savaşı sonrası totaliter hareketlerin yükselişinin oluşturduğu, demokratik istikrar şartlarını arayan bir başka teorik dalgadan söz etmiştir. Demokratik istikrarsızlık ve çöküşü, kitle toplumunun bir sonucu olarak görmüştür. Kitle toplumu, demogojik liderlik ve otoriter hareketlere duyarlı hale gelen anomik kitleler yaratmıştır. Sanayileşme, kentleşme ve demokratikleşme süreçlerinin bir ürünü olabileceğini söylediği, bu durumun modernleşme güçlerinin anomik sonuçlarına karşı duran toplumsal ve ekonomik örgütlenmelerin varlığıyla engellenebildiğini

[441] **A.g.e.,** s.19.

belirtmiştir. Almond Tocqueville'in, Amerikan demokrasisinin başarı ve istikrarını gönüllü kuruluşların hakimiyeti ve Kıta Avrupalılara karşıt olarak Amerikalıların işbirlikçi yaratıcılıklarına bağlamasını bu açıdan değerlendirmiştir. Diğer bir deyişle, 1930 ve 40'ların kriz onyıllarında demokratik istikrarsızlık ve çöküşün tekrarında, çoğulcu hipotez kısmi bir açıklama olarak görülmüştür. Bu bakış açısıyla, çıkar grupları ve farklı toplumsal gruplar kitle toplumunun zararlarını azaltmıştır. Çoğulcu teori ile demokratik istikrarın karma yönetimi ve *civic* kültür teorisi ile ortak noktalarını, yetenekli seçkin ve alt seçkin grupların gelişimi ve bireylerin toplumsal yapıya entegre olması, yabancılaşma ve antagonizmanın yoğunluğunun azalması olarak sıralamıştır.[442] Bu yolla, sistemle bütünleşen tehlikeli çoğunluğun dile getireceği talepler, sistemin içinde kalıp istikrarsızlık yaratmayacaktır. Siyasal gelişme kavrayışı açısından da kapitalist sistemle özdeşleştirilen Hür Dünya içindeki azgelişmiş ülkelerin aşırılıkları ya da sosyalist kutba dahil olma riski engellenmiş olacaktır.

İstikrar ve denge unsuru olarak ortaya çıkan çoğulcu teori, yapısal-işlevselci yaklaşımın bir ürünüdür. Daha yakın zamanlı bir çalışmasında, Almond'a göre yeni devletçi yaklaşım içinde yer alan yazarlar, yapısal-işlevselci yaklaşımı, hükümeti, kamu kararlarının şekillenmesinde birbiri ile yarışan ya da çelişen ekonomik çıkar grupları ve toplumsal hareketlerin bulunduğu bir arena olarak görmüşlerdir. Bu kararlar yine söz konusu yazarlara göre, talep eden gruplar arasında karların dağıtımı olarak algılanmıştır.[443] Yapısal-işlevselci teorinin, bu şekilde toplumsal olarak indirgemeci olarak algılanması Almond'a göre, yapısal işlevselciliğin yapısal kısmına dikkat çekilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kısım ona göre devlet

---

[442] **A.g.e.,** s.20.

[443] Gabriel A. Almond, "The Return the State", **A Discipline Divided Schools and Sects in Political Science,** Newbury Park, London, New Delhi, Sage Publications, 1990, s.196-197.

kurumları ile bağlantıyı sağlamaktadır. Ayrıca, yapısal işlevselcilik bazı yönlerden siyaset biliminin kendisi kadar eskidir. Örneğin, Amerikan demokrasisinin ana gövdesini oluşturan güçler ayrılığı, bir yapısal işlevselci teoridir ve Montesquieu'dan beri siyasal teorinin merkezi olmuştur.[444]

The Civic Culture çalışması bahsedilen bu entelektüel geleneğin mirasçısıdır ve Almond'a göre tarih laboratuvarında istikrarlı demokrasi teorisini açıklamaya çalışır. İngiliz ve Amerikan demokrasisi 1920 ve 30'ların krizinde bir dereceye kadar dayanıklılık göstermiştir, Almanya ve İtalya bunu başaramamıştır. Almond'un örneklendirdiği ve feyz aldığı tarihsel geleneklerin ortak özelliği, demokrasinin aşırılıklarından ve halka duyulan güvensizlikten kaynaklanan endişeleri yansıtmasıdır. Sözkonusu tehlikeleri önlemek için başvurulan çözümler, karma anayasa/karma yönetim, güçler ayrılığı, orta sınıf gibi temalar çerçevesinde dönmektedir. Böylelikle, tüm tarihsel dönemlerde zenginin yoksuldan korunması için verilen mücadelelerin ortak bir çizgide ilerlediği ortaya çıkmaktadır. Almond bir anlamda, siyasal gelişme kavrayışının demokratikleşme ve istikrar anlamına gelişinin bir sentezini yapmıştır. Demokrasiye duyulan güvensizlik beraberinde istikrar kaygılarını da getirmiştir.

Almond, siyasal kültür literatürüne ilişkin eleştirilerin farkında olarak temel eleştirinin, kültür ve yapı arasındaki ilişkiye 'kültür yapıyı üretir' imasıyla nedensel bir bağlantı atfedilmesi olduğunu tekrarlamıştır.[445] Bu nedensel ilişkinin tersine işleyebileceğini, bu nedenle komünist ülkelerde yapılan siyasal kültür çalışmalarına ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur. Bu bakış açısıyla, komünist ülkelerdeki gerçek

---

[444] **A.g.e.,** s.210-211.Ayrıca yukarıda bahsedilen çoğulcu teoride kitlelerin aşırılıklarını engelleme işlevi yükledikleri çıkar grupları ve farklı toplumsal grupların kökenini de Montesquieu'nun despotun ya da halkın aşırılıklarını frenleyecek ara kurumlar ya da ara erkler olarak adlandırdığı yapılara dek götürebiliriz.
[445] **A.g.e.,** s.28.

siyasal kültür ile resmi komünist siyasal kültürün karşılaştırılması, kültürel değişkenlerin açıklayıcı gücünün bir çeşit testi olabilir. Daha açık bir ifadeyle, komünist hale gelen toplumların siyasal kültürleri yeni düzeni kolay bir şekilde kabulleniyorsa, siyasal kültürün açıklayıcı değerinin marjinal olduğu kabul edilebilecektir.[446]Almond, komünist ülkelerin siyasal kültürlerine ilişkin Brown ve Gray'in *Political Culture and Political Change in Communist States*[447] adlı çalışmasını referans alarak, burada siyasal tutumların dönüşümüne ilişkin yeterli veri elde edilmediğinden söz etmektedir. Bahsettiği çalışmada yeni bir sosyalist insan yaratmanın başarısızlığa uğradığını yazmıştır. Çalışmanın en güçlü vurgusu, komünist siyasal sistemlerin verdiği kurumsal güce rağmen toplumsallaşma ve eğitimin komünist süreçlerinin göreli başarısızlığıdır. Bu araştırmalar Almond'a göre, komünizm öncesi tutumların, dönüştürmek için harcanan büyük çabaya rağmen inatçı olabildiğini göstermektedir. Siyasal kültür, inatçı bir değişken olmadığı gibi esnekliğinin de bir sınırı vardır.[448] Siyasal kültür kavramı bu yönüyle anti-komünist mücadelede yerini bulmuştur.

C. Kalkınma İdeali W.W. Rostow ve Anti-komünizm

W.W. Rostow'un ekonomi merkezli kalkınma araştırmalarını irdelemeden önce, siyasal gelişme kavrayışını temel alan bir çalışmada yer almasının nedenini açıklamak gerekmektedir. Bunun için siyasal gelişme literatüründe metodolojik ve teorik düzeyde ortaya çıkan değişmelere bakmak yeterli olacaktır.

[446] **A.g.e.,** s.30.
[447] Archie Brown ve Jack Gray, **Political Culture and Political Change in Communist States,** New York, Holmes anda Meier, 1977.s.12'den akt., **a.g.e.,** s.31.
[448] **A.g.e.,** s.31-32., Almond'un komünizm ve siyasal kültür ilişkisine ilişkin ayrıntılı görüşleri için bkz. Gabriel A. Almond, "Communism and Political Culture", **A Discipline Divided Schools and Sects in Political Science,** Newbury Park, London, New Delhi, Sage Publications, 1990, ss.157-169.

1. Yeni Politik Ekonomi

Siyasal gelişme araştırmalarına, daha önce vurgulandığı gibi 1950'lerden 1960'ların ortalarına dek davranışsal teori hâkim olmuştur. 1960'ların sonlarında ise hem metodolojik hem kuramsal anlamda yükselen krize metodolojik anlamda verilen yanıt, davranışsalcılığın yetersizliği olarak dile getirilmiştir. Davranışsalcı teorinin krizinin ve çözümlenme çabalarının ilk sinyalleri 1960'ların ortalarından itibaren siyasal kültür ve siyasal toplumsallaşma analizlerinde verilmeye başlanmıştır. Amerikan siyaset biliminde ve özel olarak siyasal gelişme araştırmalarında sosyolojik modelin ağırlıklı olduğu bu dönemin belirgin özelliği ilk bölümde belirtildiği gibi, Parsonscı değer uzlaşmasının etkisinde düzen temelli bir yaklaşıma doğru yönelmektir. Bu uzlaşmayı sağlayan bireyler rasyonel değildirler ve kültürel yapının değerleri ile yönlendirilmektedirler.[449] Sosyolojinin baskın olduğu sözkonusu 1950 ve 60'lı yılların ardından beliren siyasal gelişme kavrayışındaki krize, teorik düzlemde modernleşme teorisinin krizi eşlik etmiştir. Modernleşme teorisine ideolojik ve etnosentrik boyutlarının yanında, sosyolojik bir yaklaşım sergileyerek ekonomiyi bir değişken olarak ihmal etmesinden kaynaklanan eleştiriler yükselmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iyimser ortamda, ekonomik problemler kuramsal ya da metodolojik sorunlar olarak görülmediği için yalnızca teknik problemlere indirgenmiştir.[450] Dünya nüfusunun büyük çoğunluğu sözkonusu araştırmaların nesnesini oluşturan Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşamaktaydı; ancak uluslararası ekonomide halklar ve uluslar arasındaki gelir ve refahın dağılımı bu oranı yansıtmamıştır. Karşılaşılan katı toplumsal problemlerin üstesinden gelebilmek

---

[449] Bu konuda ayrıntılı analiz için bkz. Higgott, **Political Development Theory,** s.14, 18-22; Rogowski, "Rationalist Theories of Politics, **World Politics,** 296-299.
[450] Higgott, **Political Development Theory,** s.15,19.

için ise yüksek sermaye birikimi ve yatırım gerekmiştir. Dolayısıyla bu sorunlar yalnızca siyasal ya da toplumsal nitelikli olmayıp hem siyasal hem ekonomik niteliklidir. Modernleşme teorisi ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dengesizliği açıklamakta başarısız olmuştur. Gelişme üzerine çalışan siyaset bilimciler bu yüzden gelişmenin siyasal ekonomisini dikkate almak zorunda kalmışlardır.[451]

Sosyolojik teorinin baskın olduğu modernleşme ve gelişme anlayışının yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılınca, ekonominin ağırlıklı olduğu bir gelişme literatürü yaygınlaşmaya başlamıştır. Higgott'a göre, siyasal gelişmenin daha ekonomistik bir kavrayış haline gelmesi, onu ekonomi biliminden ödünç alınan siyasa çalışmaları (*policy studies)* terminolojisine uyarlanmak zorunda bırakmıştır.[452] Aynı doğrultuda metodolojik düzeyde de davranışsal teorinin ve Parsons'ın paylaştığı rasyonel olmayan birey düşüncesi yerini kendi çıkarını maksimize etmek için uğraşan klasik *homo economicus* modeline bırakmıştır.[453] Higgott, metodolojik ve kavramsal düzeyde ortaya çıkan sözonusu değişimlerin "yeni politik ekonomi" *(new political economy)* başlığı altında toplandığını belirtmiştir. Bu dönem ancak 1970'lerin başından itibaren etkisini yoğun olarak hissettirmiştir.[454] Dolayısıyla Rostow ve onun ekonomi odaklı kalkınma analizleri, modernleşme paradigmasından, gelişme literatürünün yeni bir aşamasını temsil eden "yeni politik ekonomi" çağına geçiş kategorisi olarak anlam kazanmaktadır. Baran ve Hobsbawm, Rostow'un teorisinin ekonomik kalkınma araştırmalarında ortaya koyduğu yeniliklerden

---

[451] Raymond B. Pratt, "The Underdevelopment of Political Science of Development" , **Studies in Comparative International Development,** vol.8, no.1, s.88.
[452] Higgott, **Political Development Theory,** s.14.
[453] Rogowski, "Rationalist Theories Of Politics, **World Politics,** s. 297.
[454] Higgott, **Political Development Theory,** s. 20; Siyaset bilimi ve rasyonellik ilişkisi hakkında ayrıca bkz.; Gabriel A. Almond ve Stephen G. Genco, "Clouds, clocks, and the study of Politics", **World Politics,** vol.29, no.4, 1977,s.508.

bahsederken, bu teorinin yirminci yüzyılda unutulan siyasal ekonomiyi belki de ilk kez yeniden keşfettiğini ifade etmişlerdir.[455] Ancak siyasal gelişme kavrayışında metodolojik ve kavramsal düzeyde meydana gelen değişimlerin özsel bir değişiklik olmadığını da tekrarlamamız gerekmektedir. Çünkü değişen ekonomik ve toplumsal koşullar çeşitli revizyonları gündeme getirse de, yeni aşamada da komünizmle mücadele ve Üçüncü Dünya'nın kapitalist ekonomiye kazandırılma düşüncesi ana güdüleyici unsur olmuştur. Bu anlamda bir geçiş düzeyi olarak Rostow'un çalışmalarında bu sürekliliğin ve değişimin izlerini sürmek mümkün gözükmektedir. Yeni politik ekonomi ve ona ilişkin yaklaşımlar ise bu yaklaşımları ortaya çıkaran koşullarla birlikte üçüncü bölümde ayrıca analiz edilecektir.

2. W.W. Rostow: Ekonomik Büyümenin Aşamaları ve Komünist Olmayan Bir Manifesto

Rostow'un *The Stages of Economic Growth, A Non-Communist Manifesto* isimli kitabı, başlığından anlaşıldığı gibi ekonomik büyümenin aşamalarına ilişkin bir teori ile birlikte komünist olmayan bir manifesto oluşturmak istemiştir. Bir başlıkta toplanmasının nedeni iki amacın birbirinden ayırt edilemez hale gelmesidir. İlk olarak, Birleşik Devletler dış politika alanında uygulama alanı bulan 'aşamalar yaklaşımı'ndan söz etmek gerekmektedir. Rostow'un ekonomik kalkınma yaklaşımının diğer ekonomik temelli kalkınma yaklaşımlarından daha çok adının anılması, Amerikan dış politika ve siyaseti içinde etkili bir isim[456] olmasından ve

[455] Paul A. Baran, Eric Hobsbawm, "The Stages of Economic Growth", **Kyklos,** vol.14, fasc.2, s.235.

[456] W.W. Rostow, 1942'de CIA'ye katıldı ve Londra'ya gönderildi. 1945'de Birleşik Devletler'e döndüğünde Dışişleri Bakanlığı Alman-Avusturya Ekonomi Birimi'nde başkan yardımcısı olarak çalışmaya başladı.1947'de Avrupa Ekonomik Komisyonu'nda yetkili müdür yardımcısı oldu. 1950-61 yılları arasında Massachusetts Institute of Technology'de ekonomi tarihi profesörü olarak görev yaptı

kapsamlı bir çerçeve çizerek[457] toplumsal, siyasal boyutlara kısmen de olsa ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Rostow'un kalkınma ideali, özünde Amerika'nın Hür Dünya içinde bulunduğu konumu sağlamlaştırmak ve meşrulaştırmak işlevine hizmet etmektedir. Bu yaklaşıma göre, bütün toplumlar çeşitli aşamalardan geçerek ideal olan kalkınma noktasına ulaşmaktadırlar. Kendisinin açıkça ifade ettiği gibi aşamalar yaklaşımı, Marx'ın modern tarih teorisine bir alternatif olarak oluşturulmuştur.[458] Marx'a karşı çıkışını güdüleyen ana faktörün elbette Marx'ın kuramsal ve eleştirel eksiklikleri ya da hataları değil, komünizmle mücadele olduğunu da belirtmeliyiz. Bu anlayış içinde, Marx'dan farkını belirtmiştir:

> "…büyümenin aşamaları, bütün toplumları ekonomik yönden ele almış olmasına rağmen siyasetin, toplumsal örgütlenmenin ve kültürün, sadece ekonomiye dayanan ve ondan türemiş olduğu anlamına gelmez. Aksine, biz başlangıçtan beri, Marx'ın sırt çevirdiği ve Engels'in ancak ilerleyen yaşlarında öğrenmek istediği bir bakışı kabul ediyoruz; şöyle ki, toplumlar karşılıklı etkileşim halinde bulunan yapılardır…"[459]

Rostow, Marx'dan farkını özetle, ekonomik indirgemecilikten uzak kalmak ve toplumları karşılıklı etkileşim içinde tanımlamak olarak açıklamıştır. Ardından kendi sunduğu gelişme aşamalarının neler olduğundan bahsetmiştir. Bunlardan ilki, geleneksel toplumdur. Geleneksel toplum sınırlı üretim fonksiyonlarına sahiptir. Bilim-teknoloji anlayışı ve fiziksel dünyaya ilişkin tutumları açısından Newton öncesi bir toplumdur. Sınırlı üretimleri dolayısıyla kaynaklarının çoğunu tarıma aktarmıştır. Dolayısıyla, tarımsal sistemlere özgü hiyerarşik bir toplumsal yapı ve göreli olarak dar bir dikey hareketlilik söz konusudur. Aile ve klan bağları, toplumsal

---

ve yine bu yıllarda CIA tarafından desteklenen MIT bünyesindeki Uluslar arası İlişkiler Merkezi'nde yönetim kurulu üyeliği yaptı. Başkan Kennedy'nin talebiyle 1961'den itibaren Ulusal Güvenlik İşleri'nde ve Siyaset Planlama Konseyi'nde üst düzey yönetici olarak çalıştı. 1966 ve 1969 yılları arasında Başkan Johson'un danışmanlığını yaptı. (http://www.anb.org/articles/14/14-01158.html?from=../07/07-00152.html&from_nm=Kennedy%2C%20John%20Fitzgerald), (http://en.wikipedia.org/wiki/Walt_Whitman_Rostow)

[457] Altun, **Modernleşme Kuramı,** s.49.

[458] W.W. Rostow, **The Stages of Economic Growth A Non-Communist Manifesto,** London, Cambridge University Press, 1960, s.2.

[459] **A.g.e.,** s.2.

örgütlenmelerde önemli rol oynar. Bu toplumların değer sistemleri genellikle uzun vadeli kadercilik diyebileceğimiz bir yöne göre ayarlanmıştır.[460] Rostow'un geleneksel toplum aşamasında ortaya koyduğu toplumsal ve kültürel özellikler, daha önce söz ettiğimiz, Almond ve Verba'nın yaptığı siyasal kültür sınıflandırmasındaki uyrukluk kültürü ile ortak özellikler (Aile ve klan tipi örgütlenmeler, kadercilik vs…) paylaşmaktadır. Buradan hareketle, ekonomik ve siyasal gelişme anlayışlarının aynı paradigmanın bir ürünü olduğu sonucuna bir kez daha ulaşmış olmaktayız. Her ikisinde de, modernleşme kuramının temel düsturu olan gelenekselden moderne doğru düzçizgisel bir yönelişin varlığına ilişkin ön kabul geçerliğini sürdürmektedir.

Bu önkabule uygun bir biçimde Rostow ikinci aşamayı, geçiş aşamasındaki ya da atılıma hazırlık aşamasındaki toplumlar olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle, bu aşamada gelenekselden moderne geçiş süreci yaşanmaktadır ve ilk olarak Batı Avrupa'da kendisini göstermiştir. Modern bilim, tarım ve sanayi alanında yeni teknikleri ve üretim sistemlerini gündeme getirmiştir. Atılım aşamasının hazırlıklarını tam anlamıyla tamamlayan ilk ülke İngiltere olmuştur. Ancak tarihe bakıldığında, hazırlık koşullarının toplum içinden gelen dinamiklerden çok, gelişmiş toplumların yaptığı etkilerle meydana geldiğini belirtmiştir. Gelişmiş ülkelerin çeşitli müdahaleleri, geleneksel toplumu sarsmış, eski kültürün içinden modern bir alternatifin doğuşuna zemin hazırlamıştır.[461] Hazırlık aşamasında asıl değişme genellikle siyasal alanda olmaktadır. Etkili bir ulusal devletin kurulması, hazırlık aşamasının adeta evrensel bir koşulu olarak ileri sürülmüştür.[462] Frank, Rostow'un İngiltere'den kendi dinamikleri ile sanayileşen ilk ülke olarak söz etmesini eleştirmiştir. Rostow'a göre, sonra gelişen ülkelere atılım aşamasının ön koşullarını

---

[460] **A.g.e.,** s.4-5.
[461] **A.g.e.,** s.6.
[462] **A.g.e.,** s.7.

oluşturmada diğer gelişmiş ülkeler yardım etmiştir. Frank için bu çıkarım Rostow'u ampirik ve teorik zeminde hataya düşürmüştür. İngiltere ve diğer ülkelerin yalnızca kendi çabalarına güvenerek gelişmedikleri kanıtlanmıştır. Gelişmemiş ülkeler, bu ülkelerin sermeye birikimini sağlamada önemli rol oynamışlardır. Şimdiki gelişmemiş ülkelerin de aynı aşamalardan geçerek gelişmesi için sömürebileceği, gelişmemişlik içinde başka halklar bulması gerekmektedir.[463]

Üçüncü aşama, ünlü kalkış ya da atılım aşaması olarak çevrilebilecek *take-off* aşamasıdır. Bu aşamada düzgün bir gelişmeye karşı çıkan engeller ve dirençler tamamen sona ermiştir. Gelişme artık normal yola girmiştir. *Take-off* aşamasında karın tekrar yatırıma dönüştürülmesi düşüncesi yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla para yatırımı ve tasarruf hızı, ulusal gelirin yüzde beşinden yüzde onuna veya daha fazlasına çıkabilmiştir. Ancak gelişmenin başlaması sadece sermaye birikmesini, tarım ve sanayideki teknolojik gelişmeyi değil, aynı zamanda ekonomik modernizmi ciddi ve yüksek düzeyli siyasal bir faaliyet olarak algılayan bir siyasal gücün oluşumunu da beklemiştir.[464] Rostow üçüncü aşamada ulusal devlet ve ekonomik gelişme arasında kurduğu doğrudan ilişkiyi tekrar vurgulamıştır.

Rostow'un teorisinde dördüncü aşama olgunluğa yönelme aşamasıdır. Bu aşamada ulusal gelirin %10-20 kadarı devamlı bir şekilde yatırıma aktarılır ve gelir artışı nüfus artışından daha fazladır. Bu aşamada ekonomi kendi yerini uluslararası ekonomi içerisinde bulmuştur. Yeni değer ve kurumlar toplumsal dengeyi sağlamıştır. Bunun için eski kurumlar yeniden düzenlenmiş ve önceki dönemlere ait değerler yeniden gözden geçirilmiştir. Harekete geçmenin başlamasından altmış yıl kadar sonra ya da harekete geçme aşamasının bitiminden kırk yıl sonra bu aşamaya

[463] Frank, "Sociology of Development…", **Dependence and Underdevelopment,** s. 353-354.
[464] Rostow, **The Stages of Economic Growth,** s.7-8.

ulaşılır.[465] Artık ekonomi her şeyi değil, talepleri üretebilecek teknolojik ve kuramsal niteliklere sahiptir. Neyin üretileceği bir zorunluluk olmaktan çıkmış, ekonomik bir tercih ve siyasal öncelik sorunu haline gelmiştir.[466] Ancak ekonomik tercih yapabilme özgürlüğünü aslında Amerika'ya özgü gördüğünü, 1954 yılında CIA direktörü Allen Dulles'e verilmek üzere Max F. Millikan ile birlikte hazırladıkları "Dış Ekonomik Politika Üzerine Notlar" isimli raporda açıkça belirtmiştir.

> "…En büyük kreditör ülke ve hür dünya ortaklığının lideri olmak gibi iki sıfatı ile ABD'nin… özel bir sorumluluğu vardır… ticaretin liberalleştirilmesi, sadece Amerika'nın başkalarına yardım etmek amacıyla yapması gereken bir şey değildir. Daha fazla ithalat yapılmasında, ABD'nin önemli çıkarları vardır. Bu bağlamda, Amerikan tüketicileri için daha fazla tercih yapma imkanı, daha düşük fiyatlar, tarım ve sanayinin önemli bir kısmı için ihracat pazarlarının genişlemesi (zira daha fazla ithalat kapıları açacaktır) söz konusudur."[467]

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, ABD'nin yönlendirdiği bir dünya ekonomisi içinde gelişmekte olan ülkelere kendi payına düşeni ihraç etmek, kendisine sunulanı ithal etmek düşmektedir. Neyin üretileceği ya da tüketileceği bir ekonomik tercih ya da öncelik sorunu haline gelemeyecektir.

Rostow'un yaklaşımında son aşama ise kitlesel tüketim çağı aşamasıdır. Bu çağı yakalayan toplumlar iki şeyi başarmışlardır. Kişi başına gelir yükseldiği için pek çok kimse, temel ihtiyaçlarının üstünde bir tüketim imkanı elde etmiştir. İkincisi, işgücü yapısındaki değişmeler nedeni ile yalnızca kentli nüfus oranı genel nüfus oranından daha fazla artış göstermemiş, aynı zamanda kalifiye eleman gereken alanlarda çalışan oranında artış gözlenmiştir.[468] Bu dönemde batı toplumları, artan kaynakları siyasal yollarla toplumsal refah ve güvenlik için kullanmışlardır. Refah devleti bunun bir yansımasıdır. Rostow, Amerika'nın beşinci aşamaya ulaşmasındaki

---

[465] **A.g.e.,** s.8. Ayrıca kabaca olduğunu belirterek bazı ülkelerin bu aşamaya geçiş tarihlerini verir. İngiltere 1850'de, Birleşik Devletler 1900'de Almanya ve Fransa 1910'da, İsviçre, 1930'da, Japonya 1940'da Rusya ve Kanada 1950'de olgunluğa yöneliş aşamasına geçmişlerdir. **A.g.e.,** s.59.

[466] **A.g.e.,** s.9.

[467] Max F. Milikan, Walt W. Rostow, "Dış Ekonomik Politika Üzerine Notlar", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.80.

[468] Rostow, **The Stages of Economic Growth,** s.10.

dönüm noktasının Henry Ford'un 1913-14'deki montaj hattı olduğunu, fakat tamamlanmasının 1946-56 arasında gerçekleştiğini belirtmiştir. 1950'li yıllarda Batı Avrupa ve Japonya'nın da bu aşamaya dahil olduklarını belirten Rostow, Sovyetler Birliği'nin de teknik olarak hazır olduğunu, yurttaşlarının bunu beklediğini ancak komünist liderlerin siyasal ve toplumsal problemlerle yüzyüze olduklarını öne sürmüştür.[469]

Frank, Rostow'un aşamalar yaklaşımını temelde gelişmemiş olarak görülen ülkeleri tarihsel ve toplumsal gerçeklikten soyutlayarak incelediği için eleştirmiştir. Eleştirisini iki açıdan yöneltmiştir. Birincisi, azgelişmiş ülkelerin bugünkü durumlarından önce de bir tarihlerinin olduğunun yok sayılması; diğeri, mevcut gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerin aynı tarihsel sürecin bir ürünü olarak görülmemesidir. Biraz daha açarsak gelişmemiş ülkelerin geleneksel aşamadan önce bir tarihsel aşama geçirmedkleri ya da bir tarihlerinin olmadığı düşüncesi gerçekliğe aykırıdır. Örneğin, Hindistan çok eski bir tarihe sahiptir. En azından birkaç yüzyıldan beri, mevcut gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkelerin birbiri ile yakından ilişkili bir geçmişe sahip olduklarını tarih doğrulamaktadır. Aslında onbeşinci yüzyıldan beri Avrupa'nın ekonomik ve siyasal gelişmesi ile birlikte, gelişmemiş ülkeler tek bir dünya tarihinin parçası olmuşlardır. Eş zamanlı olarak bazıları gelişirken, bazıları gelişmemiştir. Fakat Rostow ve tarihi onun gibi değerlendirenler, gelişmiş ülkeleri dünya tarihinin bu akımından bağımsızmış gibi ele almışlardır. Şu an, gelişmiş ülkeler gelişmemiş olanların var olma koşullarını yok etmiştir. En dikkat çekici örnek, Hindistan'ın sanayisizleştirilmesidir. Latin Amerika'da İnka ve Azteklerin yüksek uygarlıkları tamamen yok edilmiştir. Rostow'un birinci ve ikinci aşamalarını

---

[469] **A.g.e.,** s.11.

yok saydığı bu toprakların ve halkların, genişleyen merkantilist ve ardından kapitalist dünya sistemine dahil olmaları azgelişmişlik sürecini başlatmıştır. Bu ülkelerin hiçbiri Rostow'un birinci aşamasını tecrübe etmemişlerdir. Merkantil metropoller, bu ülkeleri fethetmemişlerdir ya da Rostow'un geleneksellik aşamasını kurmak için bu bölgelere yerleşmemişlerdir. Fakat onları ticari madenleriyle, şeker plantasyonları ve hayvan çiftlikleri kurarak sömürmüşlerdir. En azından bu bölgeler ve halklar dünya tarihine Rostow'un ikinci aşamasına adım atarak girmişlerdir. Ancak dört yüzyıldan beri Rostow'un ikinci aşaması, *take-off* aşamasına öncülük etmemiştir. Dördüncü ve beşinci aşamayı görebilen ülke sayısı çok azdır. Azgelişmiş ülkelerden tarihsel kanıtların bolluğu, Rostow'un ilk iki aşamasının kurgusal ve ütopik olduğunu göstermektedir. Özetle, Frank'a göre Rostow, gelişme aşamalarını tanımlarken, birinden diğerine geçişin nasıl olduğu hakkında hiçbir şey söylememiştir. Bu ülkelerin tarihini ihmal ettiği gibi azgelişmişliklerinin yapısını da ihmal etmiştir.[470]

Aynı doğrultuda Baran ve Hobsbawm, Rostow'un tarihsel süreci dikkate almamasını "aşamalar teorisinin en ciddi eleştirisinin, aşamaların var olduğundan başka bir hiçbir şey söylememesi" olduğu şeklinde ifade etmiştir. Onlara göre, diğer dört aşama *take-off* aşamasında gizlidir ve yeni bir şey eklememiştir. Aşamaların neyi takip edeceği ya da neyi önceleyeceği hakkında bir başlangıç noktası bulunmamaktadır. Aşamalar teorisi, kavramsal tarihsel ve sosyolojik iddialarına rağmen ekonomik kalkınmayı tek bir şekle indirgemiştir. Her ülke karakteri ne olursa olsun merdivenin orta basamağı olan *take-off* aşamasına göre değerlendirilmiştir. Onlara göre SSCB'den ABD'ye, Çin'den Brezilya'ya kadar yapay genellemeler oluşturulması ideolojik göstergeler olmadan anlaşılamaz.[471] Aslında bu eleştiri

[470] Frank, "Sociology of Development…", **Dependence and Underdevelopment,** s.346-352.
[471] Baran ve Hobsbawm, "The Stages of Economic Growth", **Kyklos,** s.235.

Rostow'un Marx'da kusurlu bulduğu ekonomik indirgemeciliğe dayalı tek nedenli açıklama biçiminin kendi yaklaşımında var olduğunu göstermektedir. Baran ve Hobsbawm, Rostow'un geleneksel toplumun niçin atılım aşamasının ön koşullarını üretmeye başlayacağına ilişkin bir sebep vermemesine ilişkin olarak;[472] onun "…tarihte görülen harekete geçme hallerinde bu değişken tavırları üzerine söylenebilecek en önemli konu, belki de bunların çok farklı şekillerde ortaya çıkmasıdır"[473] ifadesini örnek vermişlerdir. Baran ve Hobsbawm, Rostow'un bu girişimlerini, herhangi bir ekonomik ve sosyal gelişme teorisine dayanmayan bir siyasal manipülasyon olarak nitelendirmiştir.[474]

Pratt aynı doğrultuda, siyaset bilimi içinde de gelişme literatüründe yapılan ciddi hatalardan birinin yapldığını belirtmiştir. Bu hatanın -Frank ile Baran ve Hobsbawm'ın eleştirisini doğrular bir biçimde- uluslararası bağlamı ve gelişmemiş ülkelerin tarihsel köklerini takdir etmemek olduğunu savunmuştur. Latin Amerika buna temel bir örnek teşkil etmiştir. Ayrıca Asya ve Afrika'nın diğer alanlarının tarihi de bunu kanıtlamıştır. Bu ülkeleri, birçok siyaset bilimci gibi geleneksel toplumlar olarak sınıflandırmak, gelişmemiş ülkelerin tarihe sahip olmadığı ya da tarihlerinin önemsiz olduğunu vurgulamaktır.[475]

Rostow'a dönecek olursak, sözkonusu kitabının ilerleyen kısımlarında, Asya'da, Ortadoğu'da ve Latin Amerika'daki gelişmeleri, onsekizinci yüzyıl sonunda ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başında diğer toplumlarda meydana gelen atılıma hazırlık ve *take-off* aşamalarını benzeri görmekte yarar

---

[472] **A.g.e.,** s.236.
[473] Rostow, **The Stages of Economic Growth,** s.46.
[474] Baran ve Hobsbawm, "The Stages of Economic Growth", **Kyklos,** s.235.
[475] Pratt, "The Underdevelopment…", **Studies in Comparative International Development,** s.95.

olduğunu kabul etmiştir.[476]Ancak farklılıkları saymayı da ihmal etmemiştir. Bunlardan biri de, geçiş sürecindeki uluslararası alanın bir bölümünü oluşturan Soğuk Savaş'ın etkisidir. Özellikle komünist bloka yakın sınırlarda yaşayanlar açısından, güvenlik endişesinin ülkenin kaynak ve dikkatini gelişmeden başka yönlere sevkettiğini öne sürmüştür. Diğer yandan, modernleşmeye uygun teknikler arasında, özellikle komünist yöntemlerin takip edilip edilemeyeceği sorusu ortaya çıkmıştır. Rostow için daha da ötesi, geri kalmış bölgeleri hedef edinen uluslararası bir komünist hareketin varlığının, bu ülkelerdeki okumuş tabakanın bir kısmını gelişmeye hizmet etmekten alıkoyarak, ulusal kalkınma için pahalıya mal olan doktrin kavgalarıyla uğraştırmasıdır.[477] Bu söylemler, bilim ve ideoloji ayrımının mutlaklaştığı Batı merkezli kalkınma anlayışına ilişkin teorilerin bilimin güvenilirliği altındayken, Sovyet Blok'unu temsil eden kalkınma yaklaşımlarının ideolojilerin gölgesinde kaldığı anlayışını tekrar etmiştir. Oysaki Rostow, eleştirdiği konumda kendisi yer almıştır. Amerikan siyasetindeki güçlü rolü, bilim adamlığının önüne geçmiştir. Bu noktada kitabının komünist olmayan bir manifesto kısmıyla ilgili metinlerden söz etmek yerinde olacaktır.

3. W.W. Rostow ve Anti-komünizm

Rostow'un anti-komünist mücadele içindeki yerini belirleme çabasına, kitabının son bölümünde, kendisinin ekonomi gelişme aşamaları analizi ile Marksizmi karşılaştırmak için yaptığı değerlendirmelerle başlayabiliriz. Rostow, önce Marksist düşüncenin yedi önermesini sıralamış, ardından gelişme aşamaları

---

[476] Rostow, **The Stages of Economic Growth,** s.139.
[477] **A.g.e.,** s.140-141.

görüşünün Marksizm ile temel benzerliği olarak, her ikisinin ekonomik açıdan toplumların gelişmesinden söz ettiklerini; temel farklılık olarak ise aşamalar görüşünün ekonomiye mutlak bir güç vermediğini savunmuştur.[478] Marksizmi, kapitalist sistemde insan davranışını bir kar artırma eylemi olarak gördüğü için eleştirmiştir. Eleştirisine dayanak olarak, İngiltere'de olgunluğa yöneliş aşamasını temsil eden 1815-1850 yılları arasında, sanayici kapitalizminin gücü en yüksek düzeydeyken Fabrikalar Kanunu'nun yürürlüğe konmasını, ardından ikinci ve üçüncü seçim kanunlarıyla oy hakkının genişletilmesini sunmuştur. Rostow için bir taraftan azami kar güdüsü, diğer taraftan herkese oy hakkı tanıyan siyasal kurumları garanti edecek bir refah politikası arasında bir denge kurulması, Marx'ın kapitalizm analizi ile uyuşmamaktadır. Kapitalizmde aktörler, bütün büyük kararlarını serbest piyasa ekonomisi ve özel çıkarlara göre vermiş değillerdir.[479] Kapitalizmin sürekli kar artırma güdüsü ile beslenmediğini vurgulamak için sermayenin emek ile bu karı paylaştığını öne sürmüştür:

> "…Birlikte çıkar sağlandığı zaman, ilerleme sermaye ve emek arasında paylaşılmış, sınıflar arasındaki mücadele yumuşamış ve olgunluk çağına ulaşıldığında bir felaket etkisi ile karşılaşmamışlardır. Bu toplumlar olgunluk aşamasında yalnızca refah devleti, yüksek kitle tüketimi ve dünya sahnesinde kendini kabul ettirme arzusu ile karşılaşmışlardır."[480]

Baran ve Hobsbawm, Rostow'un kar güdüsünü reddetmesine rağmen aslında bu güdüyü parantez içindeki yorumlarında onayladığını ortaya koymuşlardır.[481] Örneğin Rostow'a göre, gelişme halindeki bir ekonomide, normal ekonomik dönemlerden daha uzun dönemlerde, rasyonel davranıştan bazı sapmalar olabilecektir. İlk aşamada, bu yüzden kar güdüsüyle hareket eden bir grup girişimcinin çıkacağını; ama, artan üretim kapasitesi yine verimli alanlara

---

[478] **A.g.e.,** s.145-148.
[479] **A.g.e.,** s. 149-150.
[480] **A.g.e.,** s.154.
[481] Baran ve Hobsbawm, "The Stages of Economic Growth", **Kyklos,** s.237.

sevkedileceği için bu durumun sorun olumayacağını savunmuştur.[482] Baran ve Hobsbawm'a göre, geri kalmış ülkenin devlet adamı, batı kapitalizminin bir yüzyıl boyunca, geri ve ileri ekonomiler arasındaki ayrımı kapatacak bir transfer gerçekleştirmediğini ve kar yönelimli özel yatırımların, ülkesinin çelik fabrikasına değil turistik otellerine yapılacağını da bilmektedir. Bu yüzden, giderek artan bir biçimde ondokuzuncu yüzyıl İngiliz ve Amerikan metotlarına güvenmek yerine, ekonomik gelişmenin Sovyet metodlarını taklit etmeye başlamışlardır. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılda Kuzey Atlantik ülkelerinin, sanayileşmeyi kar güdüsü olmadan, kapitalist temelde nasıl yürüttükleri açıklanmamıştır. Baran ve Hobsbawm'a göre, Rostow bu tür sorunlara kayıtsız kalmıştır. Kar maksimizasyonunun ekonomik değişmenin motoru olmadığı savunması, daha baştan bu soruların üstesinden gelemeyeceği anlamına gelmektedir.[483]

Rostow'a göre ise, komünizmin etkisindeki siyasal ekonominin doğası ironik bir durumu yansıtmaktadır. Modern Rusya tarihinde, 1945 sonrası Batı Avrupası'nda ve komünist Çin'de de olduğu gibi, kapitalist ekonominin çalışma tarzı hakkında Marx'ın tasvirine yakın bir durum yaşanmaktadır. Ücretler işe teşvik imkanı vermeyecek kadar asgari seviyede tutulmuştur ve elde edilen kar tekrar geniş çapta yatırıma ve askeri masraflara ayrılmaktadır. Bu ve benzeri açılardan Marx'ın kapitalizm öngörüsü ile komünist siyasal ekonomi arasındaki fark, birinci halde özel karın bir motif oluşudur; ikinci halde yani komünist ekonomide, bu motif iktidarı elde tutan kuvvetin devamı ve genişlemesidir.[484] Kar artırma isteğini kapitalizme içkin olarak değerlendirmemiştir. Tam tersine kapitalizme yöneltilen eleştiri oklarını komünist ekonomiye doğrultarak bu ironiyi oluşturmuştur. Bu tartışmalarla ulaşmak

---

[482] Rostow, **The Stages of Economic Growth,** s.50-51.
[483] Baran ve Hobsbawm, "The Stages of Economic Growth", **Kyklos,** s.237.
[484] Rostow, **The Stages of Economic Growth,** s.161.

istediğimiz amaç, Rostow'un eleştirilerinde haklı olup olmamasından çok, anti-komünizm ve Hür Dünya adına siyasal alanda verdiği mücadeleyi, akademik ve teorik alanda da yoğunlaştırdığını ortaya çıkarmaktır.

Rostow, komünizmle mücadele içinde düşüncelerini aynı doğrultuda sürdürmüştür. Marx'ı, İngiltere'nin sanayileşmesini genele yaymakla eleştirirken, kendisi de İngiltere'yi iç dinamikleri ile tam anlamıyla gelişmiş ilk ülke olarak değerlendirip, bir anlamda İngiltere'nin geçirdiği aşamaları diğer ülkelere yaymıştır. Diğer bir deyişle, ABD önderliğindeki ekonomik kalkınmanın aşamaları bilimsel anlamda evrenselleştirilerek, bilimsel evrenselcilik ölçütünün iktidara sağladığı meşruluk zemini oluşturulmuştur:

"Şimdi kitlesel tüketim çağında yaşayan bizlerin kaderi, çok uzak ülkelerdeki hazırlık ve atılım süreçlerine, yani bizim toplumlarımızın daha az güçlüklerle, yüz yıl önce geçirmiş olduğu deneyimlere uygun olarak belirlenecektir."[485] Rostow'un bu sözleri, bir yandan modernleşme teorisinin temel tezinin, diğer yandan gelişme teorisinin evrenselcilik ölçütünün bir tekrarıdır. Kitabını şu cümleyle bitirmiştir; "Kuzeydeki demokratik ülkeler üzerilerine düşen enerji, kaynak ve manevi yardımın azamisini yapmadıkları takdirde geride kurtarılacak bir medeniyet kalmayabilir."[486] Rostow'un dış yardım konusunda Amerikan ulusal çıkarını dünya barışının arkasına saklayan yaklaşımı, özellikle Hindistan'a yönelik Kennedy-Cooper girişimi ve Eisenhower üzerinden yardım politikalarını ele aldığı çalışmasında da sergilenmektedir. Aslında dış yardımın, kaynak aktarmakla sınırlı hümanist bir politikanın ürünü olmadığını Truman örneğiyle ima etmiştir:

---

485 **A.g.e.,** s.166.
486 **A.g.e.,** s.167.

> "Azgelişmiş alanların ekonomik ilerlemesinde Amerikan ulusal çıkarının karakteri, İngiliz Milletler Topluluğu'nun geleceğine ilişkin İngiliz çıkarından daha az belirgindir ve bu Truman'ın ifadesinde de netleştirilmemiştir. O, temel olarak insancıllık ve Amerikan ekonomik çıkarının bir kombinasyonuna dayanmıştır; ayrıca başarılı ekonomik gelişmeyi barış için gerekli koşullar ve demokratik sürecin yayılması ile ilişkilendirmiştir."[487]

Newyork Times gazetesinde Rostow'un 2003 yılında vefatı dolayısıyla yazılan bir yazıda, "Mr. Rostow Kuzey Vietnam'ın bombalanmasını teşvik eden ilk resmi görevlilerin arasındadır ve Birleşik Devletler askeri yardımında bir artış tavsiye eden Kasım 1961 tarihli bir raporun yazarıdır"[488] ifadesi kullanılmıştır. Barış içinde bir arada yaşama önerisi ile bombalama ve askeri yardım teşvikleri arasındaki çelişki, aslolanın Amerikan'ın dünya liderliği olması düşüncesi ile birlikte değerlendirildiğinde kaybolmaktadır.

Baran ve Hobsbawm, Rostow'un teorisinin kusurlarını, tek kaygısının ekonomik gelişme teorisi oluşturmakla sınırlı olmayıp, aynı zamanda komünist olmayan bir manifesto yazmak istemesiyle ilintilendirmişlerdir. Marksist teoriye bir alternatif oluşturmak istediğini daha önce belirtmiştik. Rostow'un komünizmle teorik düzeyde yürüttüğü mücadelenin, politika alanındaki görünümleri benzerdir. Politik kariyerinde aldığı görevlerden bahsetmiştik. Bu görevlerdeki uygulamaları da önemlidir. Yine *New York Times* gazetesi 1967'de, Rostow'dan söz ederken şu başlığı kullanmıştır. "Mr. Rostow Vietnam'daki Birleşik Devletler politikasının mimarı ve bununla gurur duyan kişi." Ardından "şimdi o Başkan'ın Salı öğle yemeği toplantılarını organize etmekte ve katılmakta" [489] diye devam etmiştir. Örneklere devam edersek, 2 Mart 1961'de Walt Whitman Rostow, Başkan Kennedy'e bir tezkere göndermiştir ve 'yeni ekonomik gelişme çağı'nı başlatmak için doğru zaman

---

487 W.W. Rostow, **Eisenhower, Kennedy, and Foreign Aid,** Austin, University of Texas Press, 1985, s. 79-80.

488 (http://www.nytimes.com/2003.02.15/us/walt-rostow-adviser-to-kennedy-and-johnson-dies-at-86.html?pagewanted=all&src=pm), (Erişim tarihi 20.03.2013).

489(http://query.nytimes.com/search/sitesearch/#/Rostow+is+an+architect/from19670413to19670413/) (Erişim Tarihi 20.03.2013).

olduğunu söylemiştir. Bu tezkereye göre, azgelişmiş dünyadaki pek çok ülke, 1960'lar boyunca kalkış aşamalarını tamamlayabilirler veya kendi içlerinde ilerleyebilirler. Kalkış aşaması tamamlandığında bir ülke yoksul olabilir, ancak normal olarak özel ticari kaynaklardan dış sermaye çeker duruma gelebilir. Rostow'a göre, böyle bir program yoksulluğu azaltmaktan daha fazlasını yapar. Bütün ülkelerde kamusal imajın oluşturulmasında büyük güç sağlar. Bunun üzerine Kennedy yönetimi harekete geçmiştir. Latin Amerika ülkeleriyle ilerleme anlaşması *(Alliance for progress)* düzenlenmiştir. Bu girişimin içinde yer alan ülkeler Latin Amerika ülkelerinin savunma kabiliyetlerini geliştirmeyi, Birleşik Devletler'e stratejik hammaddeler göndermeyi ve Sovyet Bloku ile ticareti sınırlandırmayı kabul etmişlerdir. Ayrıca Birleşik Devletler'den ekonomik geçiş programı ve demokrasiyi sağlamlaştırmak için yardım istemişlerdir. Ancak Birleşik Devletler politika yapımcıları bu ricaları önemsememişler ve komünizm karşısında uyanık olmalarını ısrarla vurgulamışlardır.[490] Kennedy'nin plancılarına göre, güçlü ve geniş çaplı çabalar, Latin Amerikayı istikrarsız ve kötü şartlardan alıkoyarak umutsuz halkların komünizmin çekiciliğine kapılmalarını engelleyecektir. Böylece kalkış aşamasına geçen toplumlarda komünizmin, olayların 'doğal' zincirini bozması engellenmiş olacaktır.[491] Rostow 1960'daki başka bir konuşmasında, gelişmekte olan ülkelerin başarılı olarak modernleşip modernleşemeyeceğini, demokratik gelişmeyi açık bırakan Birleşik Devletler ya da Batı ile mi ilişkili olacağına; yoksa hayal kırıklığı ve umutsuzluk içindeki komünist alternatife mi döneceğine bağlamıştır.[492]

Marx'a karşılık verme görevini üstlenen Rostow'un -o dönemde yaşayan Amerikalı birçok bilim adamı ve politikacı gibi- Birleşik Devletler'in iç ve dış

[490] Latham, **Modernization as Ideology**,69-74.
[491] **A.g.e.,** 79.
[492] **A.g.e.,** 87.

çıkarlarını tehdit ettiği için komünizmi kökünden söküp atma isteği patolojik hale gelmiştir. Bu çabaları ile daha eski yıllarda da karşılaşılmıştır. Örneğin 1954 yılında yukarıda bahsettiğimiz raporunun pek çok kısmında, bu istek ya da komünizm korkusu derin bir şekilde hissedilmektedir. Etkin bir dünya ekonomik ortaklığının kurulması ve sürdürülmesinin, Komünist Blok'a karşı mücadelede özel bir öneme sahip olduğunu [493] düşünen Rostow'a göre:

> "Kısa vadede, komünizm, askeri olarak kuşatılmalıdır. Uzun vadede ise, başkalarıyla, ortaklık içerisinde, doğrudan ya da dolaylı olarak toplumumuza korku salan toplumların ortaya çıkmayacağı bir ortamın gelişmesine güvenmeliyiz. Bir ölçüde düzenli bir ekonomik büyümenin, böyle bir ortamın ayrılmaz bir parçası olduğuna inanıyoruz."[494]
> "…hür dünyanın, azgelişmiş ülkelerin kendine yeterli bir büyümeye sancılı geçişlerini kolaylaştırmadaki başarısı, Moskova ve Pekin'in, yalnızca komünizmin azgelişmiş toplumları dönüştürebileceği şeklindeki tehlikeli mistik yaklaşımından mahrum bırakacaktır."[495]

Bu ifadeler, Soğuk Savaş ve ekonomik büyüme ilişkisini açık bir biçimde ortaya çıkarmaktadır. Ardından dünya ekonomisinin kalkınmasının Amerika'ya hizmet edeceğini şu şekilde ifade etmektedir:

> "Bizim kendi ekonomimizin büyümesi, önemli derecede dünya ekonomisinin büyümesiyle ilgilidir. Milletimizin başlangıç döneminden beri enerjisinin önemli bir kısmını, kıtada fırsatları artıran bir ekonominin yaratılmasına adamış olan Amerikalılar, ülkedeki sürekli büyümenin, artık tüm dünyada gelirlerin artmasını gerektirdiğini, giderek daha fazla anlamaya başlıyorlar."[496]

Ayrıca hür dünyanın liderliğini ideolojik planda da sürdürmesi gerektiğini vurgulamıştır:

> "… Şu an hür dünyanın gelirinin yarısını meydana getiriyoruz. Bu yüzden, diplomatik, askeri, ekonomik ve ideolojik açılardan liderlik yapmalıyız. Bu sorumluluğu, diplomatik ve askeri alanda kabul etmiş bulunuyoruz. Ekonomik ve ideolojik liderlik sorumluluğumuzu ise tam olarak idrak etmiş değiliz."[497]

Rostow'un düşüncelerine genel olarak baktığımızda, modernleşme kuramı ile sürekliliğinin komünizmle mücadele ve tarihsellikten uzak olma noktasında açığa

---

[493] Max F. Milikan, Walt W. Rostow, "Dış Ekonomik Politika Üzerine Notlar", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.75.
[494] **A.g.e.,** s.73
[495] **A.g.e.,** s.75
[496] **A.g.e.,** s.73.
[497] **A.g.e.,** s.74.

çıktığını görmekteyiz. Ayrışması ise belirtildiği gibi, ekonomik değişkenlerin onun teorisinde odak noktası olmasıdır. Yine Üçüncü Dünyaya ilişkin 'kalkınma ideali' olarak anılan yaklaşımının, siyasal gelişme kavrayışı ile ortaklığı komünizmle mücadele konusunda kendisini belirgin olarak göstermiştir. Rostow'un teorik düşünceleri ve politik kariyeri bu anlamda birbiri ile son derece uyumlu olmuştur. Soğuk Savaş döneminin aktif ve mücadeleci simalarından biri olarak, akademik planda da bu özelliklerini sergilemiştir. Anti-komünist mücadeleye önemli katkı sağlayan aşamalar teorisini, Marksizme alternatif ya da karşıt olarak sunması bu uyumu yansıtmaktadır. Rostow'un, aşamalar teorisini tarihsel ve toplumsal koşullardan soyutlanması ve ABD'nin önderliğinde ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceği düşüncesi, bilim ve ideoloji ilişkisinin ölçütleri açısından iktidar ilişkilerinin çarpıtılması ölçütüne karşılık gelmektedir. Rostow'un dış politika ve Amerikan siyaseti ile içiçeliği, bilimsel çabalarının devlet kurumları ile organik bir bağ kurduğu anlamına gelmektedir ki; bunu kurumsallık ölçütü olarak nitelendirmiştik. Metodolojik ve epistemolojik düzeyde sıklıkla karşılaştığımız kurumsallık ölçütü devletin ideolojik aygıtları açısından daha belirgindir ve ayrı bir başlık altında incelenmelidir.

II. Siyasal Gelişmenin 'Bilimselliği': Devletin İdeolojik Aygıtları

ABD merkezli siyasal gelişme kavrayışını besleyen ve destekleyen, metodolojik ve epistemolojik araçların oluşumunu ve gelişimini, doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen çeşitli kurumları, devletin ideolojik aygıtları terminolojisi içinde ele alacağız. İlk bölümde, sosyal bilim alanındaki değişmeleri incelerken, hâkim paradigmanın oluşumunda devletin başta üniversite ve enstitüler olmak üzere,

farklı yapılanmalarla oluşturduğu işbirliğinden sıklıkla söz etmiştik. Bu kez, ekonomik, siyasal ve askeri kaygılarla güdülenen bu işbirliği ve yakınlaşmanın ulaştığı düzeyi ve uygulamalarını sergileyeceğiz.

Öncelikle, ideolojik aygıtlar kavramının içeriğinden kısaca bahsetmemiz gerekecektir. Bu konudaki ilk uğrak, Gramsci'nin sivil toplum ve siyasal toplum arasında yaptığı ayrımdır. Gramsci, üstyapısal iki düzey olarak gördüğü sivil toplum ve siyasal toplumu birbirinden ayırmıştır. Sivil toplum mekanizmasının içine genellikle özel diye anılan organizmalar bütünü girmektedir. Gramsci'ye göre, bu iki düzey bir yanda toplumsal yapının tümü üzerinde uyguladığı hegemonya işlevine, diğer yanda, devlet ve hukuksal iktidar yoluyla uygulanan doğrudan egemenlik ya da komuta işlevine tekabül etmektedir.[498] Devletin ideolojik aygıtları ile ilintili olarak bizi ilgilendiren kısmı sivil toplum düzeyi ve sivil toplumun hegemonya işlevidir. Fisher'e göre, bu düzeyde ana fikir, kültürel hegemonyanın üretimi ve yeniden üretimidir. Kültürel hegemonya, hâkim sınıfın bilincini yayan ve mevcut sosyal düzen üzerine nüfusun konsensusunu organize eden ideolojilerdir. Hâkim sınıf üstünlüğünü yalnızca egemenlik yoluyla değil, entelektüel ve moral liderlik yoluyla da sürdürür. Böylece, alt grupların, onların siyasal ve ideolojik liderliklerini doğal ve verili olarak kabul etmesini sağlar.[499] Devletin hâkim sınıfın ideolojisini koruma ve sürdürme işlevinden bahsederken değinilmesi gereken diğer bir düşünür Althusser'dir. Ona göre, Gramsci, devletin baskı aygıtına indirgenemeyeceğini sivil toplumun belli sayıda kurumunu da (Kilise okullar, sendikalar gibi) kapsadığını

[498] Norberto Bobbio, Jacoues Texier, **Gramsci ve Sivil Toplum,** çev. Arda İpek ve Kenan Somer, Ankara, Savaş Yayınları, s. 18-19.

[499] Donald Fisher, **Fundemental Development of the Social Sciences, Rockefeller Philanthropy and the United States Social Science Research Council,** Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1991, s. 18.

düşünen tek kişidir. Ancak yine Althusser'e göre Gramsci, keskin ama kısmi belirtmeler olarak kalan bu sezgilerini sistemleştirmemiştir.[500]

Bu sistemleştirmeyi üstlenen Althusser, devletin ideolojik aygıtlarını (DİA) devletin baskı aygıtının (DBA) yanında bulunan, ancak onunla karıştırılmaması gereken bir kavram olarak görmüştür. Althusser, DİA olarak birbirinden ayrı ve özelleşmiş kurumları sıralamıştır. Bunların arasında yer alan öğrenimsel DİA'yı, farklı ve gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu bir sistem olarak görmüştür.[501] Amerikan siyaset bilimi ve gelişme siyaseti açısından bilim ve ideoloji ayrımının pekiştirildiği kurumlar olan öğrenimsel DİA'ları, biz daha geniş boyutta, üniversite ve enstitüler dışında da bu amaçla ortaya çıkan çeşitli dernek ve kurumlar ile bunlara mali destek sağlayan çeşitli kuruluşları, şirketleri ve askeri kurumları da kapsayıcı bir biçimde ele alıyoruz.

Belirtilmesi gereken bir diğer önemli konu, DBA ile DİA'lar arasında Althusser'e göre, ideoloji ve baskıyı kullanmaları açısından bir ayrılık olmamasıdır. Aradaki fark, DBA'nın ağırlıklı olarak baskıya öncelik vererek işlemesine karşın, DİA'ların ağırlıklı olarak ideolojiye öncelik vererek işlemeleridir.[502] Bu vesileyle zaman zaman bazı DİA'ların DBA işlevi gördüklerine, bu ayrımın bulanıklaştığına da rastlamak mümkün olmaktadır. Bilim ve ideoloji ekseninde değerlendirdiğimizde ise, ideolojik aygıtlar terminolojisi içinde yer alan tüm kurum ve pratikler kurumsallık ölçütü aracılığıyla ifşa edilebilir. Bunun nedeni, bilimi teknolojiye, teknolojiyi korporasyonlara, korporasyonları da kar dürtüsüne bağımlı kılan sürecin yirminci yüzyılda daha da hızlanması ve asıl dönüşümün, Birleşik Devletler

---

[500] Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,** çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003, s. 168.
[501] **A.g.e.,** s.168-169.
[502] **A.g.e.,** s.174.

hegemonyasında, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanmasıdır.[503] Dönüşümün çerçevesini ve içeriğini büyük rakamlı bütçeler ve bu bütçelerle oluşan sayısız kurum ve kuruluşlar belirlemiştir. Bilimsel alanda gelişme paradigması ve özgül olarak siyasal gelişme kavrayışının yayılmasında etkili olan tüm kurum ve kuruluşlar ve destekçileri bu nedenle daha ayrıntılı incelemeyi gerektirmektedir.

A. Genel Bakış

Mills, 1956 yılında yayımlanan *The Power Elite* isimli kitabında Amerika'daki çeşitli seçkin gruplarını eleştirel bir gözle değerlendirirken, bilimsel gelişmeler ile ekonomik, siyasal, askeri ilişkiler ağına sık sık atıfta bulunmuştur. Mills'e göre, bilimsel ve teknolojik gelişme önce ekonomi içinde anlam kazanmış ve giderek askeri düzenin bir parçası haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan beri, bilimsel araştırmanın genel yönelimi askeri eğilimlerce belirlenmiş, temel kaynakları askeri fonlarla sağlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce yaklaşık 40 milyon USD, temel bilimsel araştırma için kullanılırken, 227 milyon USD, ürün geliştirme ve mühendislik gibi uygulamalı alanlara yönelmiştir. II. Dünya Savaşı ile birlikte atom programı gibi teknolojik gelişmeler, dünyanın uluslarının silahlanma alanında olduğu gibi bilimsel alanda da yarıştığını açık hale getirmiştir.[504] Amerikan Devleti'nin bilimsel araştırma ve geliştirme için yaptığı harcama, Kore Savaşı'ndan sonra zirveye ulaşmış, 1954'de 2 milyar USD'ye sabitlenmiştir. Bu miktar, savaş öncesi harcamaların yirmi katıdır ve %85'i ulusal güvenlik içindir.[505] 1950'lerin

---

[503] Timur, **Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi,** s.422.
[504] C.Wright Mills, **The Power Elite,** New York, Oxford University Press, 2000, s.216.
[505] (http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F00F10F73459157A93C7A9178BD95F408585F9) 5 Ekim 1954, (Erişim Tarihi, 19.12.2012).

ortalarında bazı üniversiteler, askeri kurumların finansal şubesi haline gelmişler, askeri kanattan aldıkları mali destek, tüm diğer kaynaklardan sağladıkları desteğin üç ya da dört katı olmuştur. Savaş sırasında dört lider enstitü, toplamda ikiyüz milyarın Amerikan Doları'nın üstünde araştırma antlaşması yapmışlardır. Bu miktara kesin rakamları olmadığı için atom araştırmaları dahil edilmemiştir.[506]

II. Dünya Savaşı sırasında ordu, üniversiteleri ve çeşitli eğitim kurumlarını, özel uzmanlık alanları ve hızlandırılmış kurslarla askeri eğitim için kullanmaya başlamıştır. Uzmanlık alanları ve ağır araştırma programları uygulaması, savaştan sonra da devam etmiştir. 1956 yılına gelindiğinde de hala pek çok kurum, askeri eğitim ve araştırma programlarına sahip olmak için gayret göstermeye devam etmiştir.[507] Bu durumun kaçınılmaz sonucu, eğitimsel yeteneklere sahip olmayan birçok askerin yüksekokul ve üniversitelerde yönetici olması ya da ordunun diğer eğitimsel kapasiteler alanındaki etkinliğidir. Örneğin, Başkan olmadan önce General Eisenhower, Kolombiya Üniversite'nin başı ve aynı zamanda Ulusal Eğitim Birliği Politika Komisyonu'nun bir üyesi de olmuştur. Başka bir örnek, Silahlı Güçler Enstitüsü'nün üniversitelerle yapılan sözleşmede yer alan 'uygun görülmemeleri' durumunda maddesi, orduya üniversite personeli üzerinde doğrudan iktidar uygulama alanı sağlıyordu. Bu sözleşmeyi Ağustos 1953'de 28 üniversite imzalamış, 14'ü reddetmiş, 4'ü çekimser kalmıştır. Bütün olarak değerlendirildiğinde eğitimin askerileşmesi süreci başarılı olmuştu.[508]

Ancak Mills'in de hatırlattığı gibi askeri eliti, çıkarları giderek bütünleşen ekonomik ve siyasal elit ile birlikte düşünmek gerekmektedir.[509] Akademik eliti ve

---

[506] Mills, **The Power Elite,** s.217.
[507] **A.g.e.,** s.218.
[508] **A.g.e.,** s.219.
[509] **A.g.e.,** s.220-224.

onun içinde siyaset bilimcileri de bu döngünün içinde düşünmek zorundayız. Çünkü değerden bağımsızlık ve tarafsızlık kılıfı altında bazı siyaset bilimciler yetenek ve hizmetlerini, ahlaki sorunları bir kenara bırakarak, satabilmişlerdir. Soğuk Savaş, komünist genişleme tehditleri, Amerika'nın bir dünya gücü olarak hakimiyeti, refah-savaş devletinin ortaya çıkışı, multiversitenin, büyük vakıf ve kurumların yükselişi gibi koşullar, araçsal olarak faydalı ve normatif olarak tarafsız pozitivist bir sosyal bilimin etkili olduğu bir iklim oluşturmuştur.[510]

Askeri ya da dış politik kaygılarla da olsa, öğrenimsel ideolojik aygıtlar genel olarak gelişme paradigması, özgün olarak siyasal gelişme kavrayışı açısından, doğrudan ya da dolaylı olarak devletin çıkarlarına bağlı olarak çalışmışlar ya da çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Bu süreçte DİA ve DBA'nın karşılıklı etkileşim içinde ya da birbirinin yerine geçebilecek düzeyde etkili olduğuna tanıklık etmiş olacağız.

B. Öğrenimsel İdeolojik Aygıtlar

Althusser, öğrenimsel aygıtın çağdaş kapitalist toplumsal formasyonlarda egemen DİA haline geldiğini vurgulamıştır.[511] Genel olarak Amerikan sosyal bilimi ve özel olarak siyaset bilimi ve siyasal gelişme kavrayışının gelişiminde etkili olan kurumları, üniversiteler, araştırma kurumları ve Amerikan vakıfları ile federal yönetime bağlı kurum ve kuruluşlar olarak üç grupta sınıflandırdık. Ancak bu ayrımın daha çok analitik düzeyde kaldığını, aslında bütün yapılanmaların bütün bir

[510] Ball, "American Political Science...", **Discipline and History,** s.220.
[511] Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,** s.180.

sürecin farklı görünümleri olarak, yakın temasta olduklarını vurgulamamız gerekmektedir.

1. Üniversiteler

Weber, Alman üniversiteleri ile Amerikan üniversitelerini karşılaştırdığı *Science as a Vocation* adlı eserinde, Alman üniversite sisteminin büyük sektörlerinin giderek Amerikan sistemine yöneldiği saptamasını yapmıştır. Bu doğrultuda bilim ve tıp alanındaki temel enstitülerin birer devlet kapitalizmi girişimi olduğunu, burada çalışanların, tüm kapitalist işlemlerde olduğu gibi, üretim araçlarından ayrıldığını savunmuştur. Ona göre, üniversite örneğinde asistan, devletin kaynaklarına bağımlı hale gelerek, tıpkı bir işçinin patronuna bağımlı olması gibi enstitü yetkilisine bağımlı olacaktır.[512] Amerikan üniversitelerindeki bu işleyişi başka bir yönden, öğrencinin profesörü hakkındaki düşüncesine ilişkin olarak ele aldığında, öğrencinin "manavın annesine lahana sattığı gibi, profesörünün de, babasının parasına karşılık, kendisine bilgisini ve yöntemin kavrayışını sattığını" düşündüğünü ve Amerikalıların da "bunu demokrasi olarak adlandırdıklarını"[513] belirtmiştir.

Weber'in değerlendirmesinde vurucu nokta, kapitalist sistem içinde üniversitelerin birer işletme gibi görülmesi ve bilimin de alınıp satılabilen bir meta haline dönüşmesidir. Bu durumun demokratik meşruluktan güç alarak gerçekleşmesini eleştirmiştir. Böyle bir eleştirinin, Amerikan sosyal biliminde, Marx'a karşı alternatif oluşturmak adına düşüncelerine başvurulan bir teorisyenden gelmesi ise daha ironiktir. Weber'in daha erken dönemlerde yaptığı çözümleme, II.

---

[512] Max Weber,"Science as a Vocation"**, Vocation Lectures,** Ed.,David Owen ve Tracy B. Strong, Indianapolis, Hackett Publishing, 2004, s.3
[513] **A.g.e.,** s.24

Dünya Savaşı'nın ardından geçerliğini daha geniş çapta sürdürmüştür. Çünkü Birleşik Devletler'de, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, doğa bilimlerinin yanında toplumsal bilimlerin de bu amaçla pervasızca kullanıldığı farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır. Amerikan dış politikası ve siyasetinde askeri amaçlarla iç içe olarak, toplumsal bilimlerin farklı alanları bir ideoloji oluşturma misyonu üstlenmiş ve bu alanda çok geniş ve karmaşık bir örgütlenme ağı oluşturulmuştur. Bunların içinde Amerikan üniversitelerinin payı kuşkusuz çok büyüktür.

II. Dünya Savaşı'nın ardından, Amerika'da üniversitelerin yeri açısından devrim yaratacak değişikliklerin başında atom bombası gibi icatlar gelmektedir. Bu icatlar, akademisyenlerin bilgilerini korkunç bir şekilde kullanabildiklerini göstermiştir. Amerikan Devlet Başkanı Truman, fizikçi Profesör Vannevar Bush'un önerilerini dikkate alarak, Savaş'tan hemen sonra hızla büyüyen bir akademik araştırma programı oluşturmuştur. Truman, üniversitelerin askeri rakipsizlik ve refah artışı bakımından anahtar konumda olacağına ikna edilmiştir.[514] Araştırmalara ve üniversitelere verilen bu türden açık devlet desteği ve devlet desteğinin diğer biçimleri, Soğuk Savaş'ın ortalarına kadar devam etmiştir. Aynı şekilde, üniversitelere kayıtlar, 1960 ile 1970 arasında %122'lik muazzam bir artış kaydederken, federal araştırma yardımları ve sübvansiyonlar, üniversiteleri 1970'lere kadar gelişme süreci içinde tutmuştur. Ancak üniversitelere yapılan federal yardımlar, Birleşik Devletler'in, kaynaklarını üniversite merkezli sosyal bilim araştırmaları yerine doğrudan askeri yatırımlara ve araştırma kuruluşlarına

[514] Derek Bok, **Universities and the Future of America,** Durham ve London, Duke University Press, 1990, s.2-3. Derek Bok aynı zamanda 20 yıl boyunca (1971-1991) Harvard Üniversitesi'nin başkanlığını sürdürmüştür.

yönlendirmesiyle, 1970'lerin başında azalmaya başlamıştır.[515] Araştırma geliştirme harcamalarındaki bu yükseliş eğiliminin giderek azaldığını, rakamlar da göstermektedir. 1967-1987 arasında, GSMH içinde araştırma geliştirmeye ayrılan pay, yüzde olarak 2,1'den 1,3'e düşmüştür. Sivil amaçlarla yapılan harcamalar bu dönemde, askeri alandaki araştırma geliştirmenin çok gerisinde kalmıştır.[516]

Neoliberal dönemin güçlü yapılanmalarından şirket ve üniversite işbirliğinin çekirdeğinin oluştuğu 1970'leri ve devamını üçüncü bölüme bırakarak, II. Dünya Savaşı sonrasında, üniversitelerin DİA olarak işlevlerine döndüğümüzde, sayısız örnekle karşı karşıya kalmaktayız. Çünkü üniversiteler ve profesörler de, bu topyekun savaşı kazanma çabasına katılmışlardır. Akademinin, CIA'nın selefi olan Stratejik Hizmetler Ofisi'ni geliştirmede kullanılışı bunun en açık örneğidir. Savaş Enformasyon Dairesi de, personel ve istihbarat bilgisi için üniversitelere müracaat etmiştir. 1939'da, Mihver Devletleri'nin yayınlarını izlemek ve incelemek üzere kurulan Princeton Üniversitesi Dinleme Merkezi, 1941 yılında Federal İletişim Komisyonu tarafından devralınarak, Dış Yayınlar İstihbarat Servisi şeklinde yeniden adlandırılmıştır. Soğuk Savaş başlayınca da bu yardımlar devam etmiştir. Örneğin, Michigan Eyalet Üniversitesi'nden, Wesley Fishel gibi siyaset bilimciler, CIA adına, İndoçin gibi Soğuk Savaş sıcak noktaları hakkında araştırmalar yapmışlardır. Yine daha önce belirtildiği gibi, federal hükümet, Harvard Üniversitesi'nin Uluslararası İlişkiler Merkezi gibi ulusal güvenlik konularında araştırma ve eğitim yürüten üniversite araştırma merkezlerine büyük paralar akıtmıştır.[517] Ayrıca ilk bölümde ele

---

[515] Lawrence Soley, "Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 226.

[516] Bok, **Universities and the Future of America,** s.13 Bu dönemdeAmerika'nın askeri olmayan araştırma geliştirme harcamaları toplamda GSMH'nın %2 si oranı ile yaklaşık %2.6 ile Japonya ve %2.8 ile Doğu Almanya'dan daha azdır ve Bok bunu bir tehlike olarak görmektedir. **A.g.e.,** s.14.

[517]Soley, "Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.225.

aldığımız, üniversite ve akademisyenler bünyesinde bölge araştırmalarının gelişimi için gösterilen çabalar ve sağlanan kaynaklar da bu sürecin parçasıdır.

Üniversitelerin gelişme paradigması içindeki etkinliği açısından, 1956 Rockefeller Kurumu'nun (RF) yıllık raporu çarpıcı bir örnek sunmuştur. Buna göre ilerlemeyi gerçekleştirmek, gelişmekte olan alanlardaki bazı sosyal bilimcilerin en üst düzeyde yetiştirilmesi ve güçlü öğretim ve araştırma merkezlerinin kurulması ile ilintilendirilmiştir. Örneğin, Beyrut'daki Amerikan Üniversitesi'nde Ekonomik Araştırma Enstitüsü, Filipinler Üniversitesi'nde Ekonomi Bölümü ve Kamu Yönetimi Enstitüsü kurulmuştur.[518] 1961'de, Rockefeller Kurumu'nun Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki seçilmiş bir üniversiteler ağı oluşturmak için tasarlanmış Üniversite Gelişme Programı'nı (UDP) resmen başlatması, üniversitelerin gelişme paradigması içindeki etkinliğini daha da artırmıştır. Bu programın toplam harcamalarının %45'i, sosyal bilimleri desteklemiştir. Bu program 1983'de Eğitim Geliştirme Programı'na dönüşerek, Nijerya, Kolombiya, Filipinler, Doğu Afrika, Tayland, Endonezya ve Brezilya'daki üniversiteleri yeniden şekillendirmek için yaklaşık 125 milyon dolar harcamıştır.[519]

UDP'nin kabulü ile yaklaşık 100 milyon dolar, 10-15 yıllık bir dönemde belli sayıdaki Afrika, Asya ve Latin Amerika enstitülerinin desteklenmesi için taahhüt edilmiştir. Amaçlanan, sosyal bilimlerin gücü ve başarılı Amerikan kamu politikası uygulamaları ile teknokratik bir elitin yaratılabilmesidir. Bu teknokratlar, bilim ve ideoloji ayrımının nesnellik ölçütünü destekler biçimde, ideolojinin üstünde, uzun dönemli toplumsal istikrarı sağlayacak apolitik uzmanlar olarak algılanmıştır. Aynı

---

[518] Edward H. Berman, "Rockefeller Philanthropy and the Social Sciences: International Perspectives", **The Development of the Social Sciences in the United States,** Ed., T. Richarson ve Donald Fisher, 1999, ss. 193-209, s.200

[519] **A.g.e.,** s.193.

ölçüt çerçevesinde, RF çalışanları, sosyal bilim ilke ve teknikleri ile karşılaştıkları gelişme problemlerinin üstesinden gelebileceklerini düşünmüşlerdir.[520] Sosyal bilim bölümleri hızla inşa edilmiştir. Seçilmiş sosyal bilimciler, bu bölgelerdeki üniversitelere gitmişlerdir. Yerel sosyal bilimciler için yine seçilmiş Amerikan üniversiteleri ağında, genellikle doktora düzeyinde burslar sağlanmıştır. Bu üniversitelerin, RF'nin cömertliklerinden yararlanmış olanlar olması şaşırtıcı değildir.[521] Harvard, Chicago, Michigan, Columbia veya Pennsylvania gibi üniversitelerin kabul ettiği, RF'den burslu, azgelişmiş ülke öğrencileri, çok katı bir eğitim almışlardır. Aynı zamanda, Batı ve kapitalist eğilimli bir gelişme teorisi zemininde işleyen metodoloji ve ideolojilerin eğitimini de görmüşlerdir. Örneğin, ekonomi alanında vurgu, Üçüncü Dünya gelişmesine yönelik olarak insangücü planlaması/insan sermayesi yaklaşımlarına yönelik olmuştur. Diğer paradigmaların açıkça sınırlı bir kredibilitesi vardı. Ancak, her zaman bu öğrencilerin pasif bir toplumsallaşma süreci sözkonusu olmamıştır. Kendisi Doğu Afrika'da uzun süre Rockefeller temsilcisi olan David Court, bir grup Afrikalı sosyal bilimcinin Birleşik Devletler kaynaklı çalışmalar yerine sınırlı da olsa azgelişmişliğin Marksist açıklamalarını benimsediğini belirtmiştir.[522]

Soğuk Savaş döneminde, Marksist paradigmanın Amerikan üniversiteleri içindeki sınırlılığının görünür bir nedeni ve/veya sonucu McCarthyizmdir. McCarthyizmin halk üzerindeki ve eğlence endüstrisi içindeki etkisi epeyce duyulmasına rağmen, yüksek öğretim alanında oynadığı rol daha az bilinmektedir.[523] Amerikan toplumu yahut dış politikasını güçlü bir dille eleştiren herkesi kapsayan bir

---

520 **A.g.e.,** s.201.
521 **A.g.e.,** s.203.
522 **A.g.e.,** s.203-204.
523 (http://beatl.barnard.columbia.edu/students/his3464y/grinberg%2Bperry/mccarthyism.html) (Erişim Tarihi, 13.12.2012).

komünist avcılığı olan McCarthyism, Wisconsin Senatörü Joseph McCarthy'nin çalışmalarını aşmıştır. 1950'nin başında, ABD yönetiminin en tepelerinde yer alan komünistlerin listesine sahip olduğunu söyleyip bir sansasyon yaratınca ulusal gündemin ortasına düşmüştür. 'Listelerinin' sahte olduğu ise daha sonra ortaya çıkmıştır.[524] Listeler, sahteliği ortaya çıkmadan önce, kolej ve üniversitelerde komünizmi kökünden söküp atmak için kullanılmaya başlanmıştır. Profesörlere yönelik hücumlar, federal ve yerel düzeyde sürdürülmüştür. Ancak, federal hükümetten farklı bir şekilde, yerel yönetimler cezai önlemler almak yerine, sembolik kanunlar ve ekonomik kısıtlamalara yönelme eğiliminde olmuşlardır. Örneğin, çoğu üniversite, bağlılık yeminleri dayatmaya çalışmıştır. 1949'da California Üniversitesi'nde akademisyenleri bağlılık yeminlerine zorlamak, çatışmalara sahne olmuştur. Profesörlerin karşılaştıkları cezalar, temel olarak ekonomik olmakla birlikte, eğer Komünist Parti'ye üye iseler işlerini kaybetme riskleri olmuştur. Profesörlerin işten çıkarılmasının en iyi bilinen örneği ise 1948'de Washington Üniversitesi'nde meydana gelmiştir. Fakülte üyelerinin siyasal görüşleri ve Komünist Parti'ye bağlılıkları sorgulanmıştır. Komünist Partisi üyesi olduğu bilinen iki kişinin işinde kalabilme hakkı yok sayılmış ve işten çıkarılmıştır. Üçüncü bir fakülte üyesi Komünist Parti ile güçlü ilişkileri olduğu sebebiyle işten çıkarılmıştır.[525] Washington Üniversitesi'nin o dönemdeki başkanı Raymond B. Allen ise bu eylemleri, "bir Komünist Parti üyesi özgür bir adam değildir" gerekçesiyle savunmuştur. Allen'a göre böyle kişiler özgür bir adam olmak yerine, "değişmez dogmaya ve siyasal partiymiş gibi tavır takınan gizli kapaklı bir örgüte köledir." Dolayısıyla, bu bakış açına göre böyle kişilerin eğitimle ilgili kurumlarda

---

[524] Howard Zinn, "Soğuk Savaş Döneminde Tarih Siyaseti", **Soğuk Savaş ve Üniversite,** s.7.

[525] (http://beatl.barnard.columbia.edu/students/his3464y/grinberg%2Bperry/mccarthyism.html) (Erişim Tarihi, 13.12. 2012).

yer alması, Amerika gibi özgürlük ve demokrasi geleneği olan bir toplumda mümkün değildir.[526]

Asıl 'akademik temizlik' 1952-1954 yılları arasında kongre komitelerinin daha çekici hedefleri kalmayınca, kolej ve üniversitelere yönelmeleriyle meydana gelmiştir. Anti-komünist soruşturma sürecinde yer almayı reddettikleri için yaklaşık yüz akademisyen işini kaybetmiştir. Bazıları istifaya zorlanmıştır. Yüzlercesi FBI'ın Sorumluluklar Programı ve benzer önlemler altında, görevinden uzaklaştırılmıştır. Üniversite kara listeleri 1960'ların başlarında yatışmıştır. Pek çok yasaklı profesör akademik dünyaya dönmüştür, fakat akademik kariyerleri bu dönemde büyük ölçüde zarar görmüştür.[527] Amerikan desteği ile 'kalkınma hamlesine' girişen bir ülke olarak Türkiye'ye de kalkınmanın yollarını öğrendiği ülkenin koşulları aktarılmıştır. 'Komünistlik ve vatan hainliği', o dönemin yaygın suçlama araçları olmuştur. Hükümete yönelik her çıkış ve eleştiri, komünizm propagandası ve vatan hainliği suçlaması ile karşı karşıya bırakılmıştır. 1947'de, Dil ve Tarih Coğrafya fakültesinden Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Muzaffer Şerif tasfiye edilmiştir.[528] Bu örnekler, DİA olarak işleyen üniversitelerin, diğer bir deyişle öğrenimsel bir ideolojik aygıtın, ideoloji-baskı dengesini birincisi aleyhine bozduğunu göstermektedir.

Soğuk Savaş'da akademik ortamda yaşananlardan siyaset bilimi de payını almıştır. Pek çok siyaset bilimci, savaş sonrası yıllarda akademi içinde kalırken, bazıları hükümet kurumları ya da korporasyon için çalışmak üzere akademiden ayrılmışlardır. Fakat bunların arasındaki farklılıkları bulmaya çalışmak oldukça

---

526 Raymond B. Allen, "Communists Should Not Teach in American Colleges", (http://www.writing.upenn.edu/~afilreis/50s/raymond-allen.html) (Erişim tarihi, 13-12.2012).
527 Ellen Schrecker, **The Age of McCarthyism, A Brief History with Documents,** Boston ve New York, Bedford Books of St. Martin's Press, 1994, s. 83-84.
528 İrfan Açıkgöz, "Üniversiteler ve Siyaset", **Bilim ve İktidar,** ss. 70-75, s. 71.

zordur. Hatta, 'mültiversitenin' profesyonel bölümlerinde kalanlar bile 'misyon-destekleme' projelerinde çalışmayı sürdürmüşlerdir.[529] Öyleyse üniversitelerin de dahil olduğu bu projelerin birçoğunun başlatıcı ya da yürütücüsü olan araştırma kurumları ve vakıfları inceleyebiliriz.

2. Araştırma Kurumları ve Amerikan Vakıfları

I. Dünya Savaşı'nın bitiminden Vietnam Savaşı'nın sonuna kadar, Birleşik Devletler'de siyaset bilimi önemli değişikliklere sahne olurken, bu değişim ve dönüşüm son derece kurumsal ve profesyonel adımlarla gerçekleştirilmiştir. Bu kurumsallığın diğer bir ayağı, vakıflar ve bunların desteklediği araştırma kurumları olmuştur.

Bu alanda bizim açımızdan ilk örnek kendisine bağlı Karşılaştırmalı Siyaset Konseyi alt komitesinde, siyasal gelişme dizisinin de[530] ortaya çıkmasını sağlayan SSRC'dir. SSRC'nin kurulduğu yıllarda gerçekleşen bir olay, Amerikan sosyal biliminde, vakıfların gücünü göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır: SSRC'nin 1928'de kalıcı bir çalışma mekanına sahip olması, Rockefeller Kurumu'nun aktardığı para sayesinde mümkün olmuştur. Bu mekanın yeri konusunda, SSRC üyeleri ile Kurum arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmış; Rockefeller'ın tercihi olarak, 1927'de inşa edilen, New York'un en uzun ikinci binası, SSRC'nin çalışma alanı olmuştur. Bu olay, yazara göre Rockefeller Kurumu'nun siyasal pragmatizmi ile disiplin temelinde sosyal bilimcilerin arasındaki içkin gerilimi örneklendirmektedir. Ancak,

---

[529] Ball, "American Political Science...", **Discipline and History,** 216.
[530] Bkz. 1. Bölüm, s…

Rockefeller Kurumu ile SSRC arasındaki tipik ilişki, SSRC'nin, Kurumun önerisini takip etmesi şeklinde olmuştur.[531]

1923 yılında kurulan SSRC (Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi), tüm dünyada, ilk ulusal sosyal bilim enstitüsüydü. SSRC'nin oluşumu, sosyal disiplinler içinde daha bilimsel ve sistematik bir yaklaşıma yönelişin ve profesyonel akademik sosyal bilimciler ile yönetici sınıfın temsilcileri arasında kurulan ittifakın, önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Devrimci bir hareket değildir ve temel olarak ayrı disiplinleri bir üst disiplin içinde koordine etmeye çalışma rolüne bürünmüştür. Konsey, bilimin sorun odaklı, realistik, interdisipliner ve pratik bir tanımını benimsemiştir. Temel bilimsel uygulama, belki de SSRC'yi sembolize eden en iyi tanımdır. Sosyal bilim disiplinlerini yeniden bütünleştirme isteği, geniş ölçekli vakıflarca yürütülen reformizm üzerine vurgu anlamına gelmektedir. SSRC, bir yanda akademik sosyal bilimciler, diğer yanda vakıf, devlet ve daha geniş ölçekte toplum arasındaki değişen ilişkilerin ortasında kalmıştır.[532] Bu şekilde, SSRC aracılığıyla önde gelen sosyal bilimciler, kurum çalışanları ve yönetim kurulu Amerikan siyaset bilimi ve siyasal gelişme analizlerinde atıfta bulunduğumuz geniş bir sosyal bilim ağı oluşturmuşlardır. Bu ağ, üniversitelere SSRC'nin alt komisyonları ve üniversitelerin yerel bölgesel düzeydeki araştırma konseyleri aracılığı ile ulaşmıştır.[533] 1924-1940 yılları arasında SSRC'ye Amerikan vakıflarının sağladığı 6.25 milyon dolar'ın %92.58'i Rockefeller Vakfı ve Rockefeller ailesi[534]

---

531 Donald Fisher, **Fundemental Development of the Social Sciences, Rockefeller Philanthropy and the United States Social Science Research Council,** Ann Arbor, The University of Michigan Press, s.1

532 **A.g.e.,** s.2-6.

533 **A.g.e.,** s.65.

534 Ailenin Standart Oil Company ile başlayıp Yeni Dünya Düzeni oluşturma misyonu edinene dek üç kuşaktır devam eden hikayesi sahip oldukları mal varlıkları, hükümet ile ilişkisi hakkında ayrıntılı bir analiz için bkz. Garry Allen, **The Rockefeller File, the Untold Story of the Most Powerful Family in America,** Seal Beach, California, 76 Press, 1976.

tarafından aktarılmıştır.[535] Bu özel kurum ve kuruluşlar, akademik araştırmaların bulgularını ve sonuçlarını önceden tayin etmemişlerdir. Fakat araştırmacıların soracağı soru tiplerini ve hangi tür inceleme ve araştırmanın desteklenmeye değer olduğunu belirleyerek, [536] dolaylı ancak etkili bir müdahale gerçekleştirmişlerdir.

Sözkonusu akademik ağ içinde, özel olarak siyaset bilimi disiplini içinde etkili başka bir kurum *American Political Science Association* (Amerikan Siyaset Bilimi Derneği)'dir. Bu kurum 1946-1966 yılları arasında üye sayısını 4.000'den 14.000'e çıkarmıştır[537] ve ilk kez üyelerinin çoğunluğu, doktora derecesine sahip profesyonel akademisyenler olmuştur. APSA yapısı içinde, yeni bölgesel dernekler ve dergiler kurulmuştur ve bölüm ve mezuniyet programları ülke çapında yaygınlaşmıştır. Bu tür girişimlerle siyaset bilimi, Amerikan tarihinde yüksek öğrenimin hızla gelişmesi sürecindeki yerini almıştır. Aynı zamanda üniversitenin içinde ya da dışında, araştırma kurumları, komiteler ve merkezlerle bu gelişim desteklenmiştir. Örneğin *Survey Research Center, the Institute for Social Research, the National Opinion Research Center, the Social Science Research Council* ve alt komiteleri ile *Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences* bunlar arasındadır.[538] Ayrıca APSA'nın çıkardığı *American Political Science Review* (APSR), Soğuk Savaş dönemi Amerikan siyaset biliminin ana eksen ve temalarını ve bu temalardaki değişimi belirlemiştir. APSA'da başkanlık değişiminin dahi siyaset biliminde epistemolojik değişimin sembolü olması, APSA'nın etkililiğinin güzel bir

---

[535]Fisher, **Fundemental Development of the Social Sciences...,** s.208
[536] Ball, "American Political Science...", **Discipline and History,** 217.
[537] Albert Somit ve Joseph Tanenhaus, **The Development of American Political Science,** Boston, Allyn and Bacon, 1967, s.145. Burada birinci bölümün Sosyal Bilimlerdeki Kuramsal Gelişmeler başlığı altında Almond'dan yaptığımız bir alıntıyı hatırlatmak yerinde olacaktır. Almond'a göre siyaset bilimine Platon'dan APSA'nın kuruluşuna kadar yalnızca birkaç yüz siyasal teorisyen ve felsefeci katkı sağlarken; o dönemde yaklaşık yirmibin Amerikan profesyonel siyaset bilimcisi bulunmaktadır. Bkz. s.35. Amerikan siyaset biliminin hegemonyasında APSA'nın ön plana çıktığını göstermesi açısından anlamlıdır.
[538] Farr ve Seidelman,"Introduction", **Discipline and History,** s.201.

örneğidir. Merriam'ın başkan olarak seçildiği 1927 yılından 1950 yılına kadar hiçbir başkan, kendisini davranışsal yaklaşımın bir savunucusu olarak tanımlamamıştır. 1950'de Peter Odegard'ın seçilmesi dönüm noktası olmuştur. Dahl, 1950'den beri (makale 1961 tarihli) başkanlığın Merriam'ın en zeki ama entelektüel olarak geleneksel olmayan öğrencisi Harold Lasswell ve ilk SSRC Siyasal Davranış Komitesi'nin dört üyesinin üçü tarafından işgal edildiğini belirtmiştir.[539]

Vakıflar, araştırma kurumları ve devletin karşılıklı alışveriş sürecinde gözlemlenen işbirliği, bu dönemde siyasal ve sivil toplumun içiçe geçmişliğinin bir göstergesidir.[540] Diğer yandan, sözkonusu işbirliğini DİA ve DBA'ların işlevlerinin ağırlığının değişmesi olarak da okuyabiliriz. Vakıfları daha ayrıntılı değerlendirdiğimizde, sosyal bilimlerle 1920'lerden itibaren Rockefeller'ın daha fazla ilgilenmeye başladığını görürüz. Bu ilginin arkasında, içeriden güçlü işçi militanlığı, dışarıdan Bolşevik Devletinin ve uluslararası sosyalizmin yükselişi ile tehdit altına giren kapitalist demokrasiyi koruyup güçlendirmek düşüncesi yatmaktadır. Böylece, ABD'nin ve yabancı toplumların bilimsel alanda geliştirilebilmesi için gerekli araçların sağlanabileceğine kanaat getirilmiştir. Bu dönemde daha etkili kamu politikaları ve toplumsal kontrolün daha etkili araçları Amerikan devlet kapitalizmini güçlendirmek için kullanılmıştır. Örneğin, Kuzey Amerika'daki bir grup temel araştırma enstitüsüne ve Batı Avrupa'daki bazı enstitülere eğitim ve araştırma destekleri yönlendirilmiştir.[541] Öyleyse, II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem içinde sosyal bilimlerin gelişmesini Birleşik Devletler vakıflarına özellikle Rockefeller Kurumlarına bağlamak yanlış olmayacaktır. Geniş ölçekli vakıflar, Birleşik Devletler'de toplumun elit bir segmenti tarafından

---

[539] Dahl, "The Behavioral Approach..." **APSR,** s.766.
[540] Fisher, **Fundemental Development of the Social Sciences...,** s.8.
[541] Berman, "Rockefeller Philanthropy...", **The Development of the...,** s.196-197

yönetilmişler ve böyle olmaya devam edeceklerdir. Bu kurumların yöneticileri ve üyeleri sosyal düzenden ve statükonun sürdürülmesi için toplumsal problemlerin çözülmesinden yana tavır almışlardır.[542] Berman'ın da belirttiği gibi "Carnegie, Ford ve Rockefeller kurumları son tahlilde temsil ettikleri sınıfın çıkarlarını destekleyici bir dünya düzeni yaratmak için girişimde bulunan sınıf kurumlarıdır. Bu kurumlar Amerikan yönetici sınıfının bir parçasıdır."[543] Bu sebeple "çalışmalarının çoğu mevcut toplumsal, ekonomik ve siyasal düzeni destekleyici ideolojileri savunan ve özenle seçilen entelektüeller tarafından yürütülmüştür."[544]

II. Dünya Savaşı'nın ardından, kurum finansmanları önceki dönemlere kıyasla eşi görülmemiş bir şekilde artmıştır. 10.000 dolarlık burs, 1930 ve 40'ların büyük bir olayı iken, bu miktar 50'lerin sonlarında bahsi bile geçmeyen bir rakamdır. Carnegie ve Rockefeller vakıflarının siyaset bilimine desteği, bu rakamları defalarca katlamıştır.[545] Carnegie, Rockefeller ve Ford gibi varlıklı kuruluşlar, İkinci Dünya itibaren, disiplinin gelişimine daha yoğun olarak destek sağlamışlardır.[546] Vakıflar, üniversitenin dahil olduğu diğer bilgi sistemlerini oluşturan, dağıtan ve düzenleyen girişimler olarak yorumlanabilir. Büyük vakıflar, kendilerini insanlık için iyi şeyler yapmak amacında olan ve kişisel çıkarların ön planda olmadığı varlıklar olarak sunmuşlardır. Örneğin, 1950'lerde Rockefeller Kurumu'nun başkanı olan Dean Rusk, kurumun özel olduğunu ama fonlarını özel amaçlara değil, kamuya aktardıklarını ve kamu politikaları altında serbest girişimin ilkelerinin uygulanmasını sağladıklarını belirtmiştir. Bu uygulamaların, özgür bir toplum yaratmada etkili

---

[542] Fisher, **Fundemental Development of the Social Sciences...,** s. 9-11

[543] Edward H. Berman, **The Influence of the Carnegie, Ford and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy, The Ideology of Philanthropy,** Albany, State University of New York Press, 1983, s.162.

[544] **A.g.e.,** s.176.

[545] Somit ve Tanenhaus, **The Development of American Political Science,** s.167.

[546] Farr ve Seidelman,"Introduction", **Discipline and History,** s.201.

olacağı varsayılmıştır. Özgür toplum politikası, kapitalist demokrasilerin toplumsal ve siyasal sistemi ile eşanlamlı görülmüştür. Diğer bir deyişle, büyük iş dünyası ve sermaye çıkarları için iyi olan, demokratik hükümet ve özgür toplumun çıkarları için de iyi anlamına gelmiştir.[547]

Vakıf ve kurumlar arasında, Ford Kurumu, Rockefeller ve Carnegie'nin ardından kurulmuştur. Sonradan gelen bu *leviathan*'ın bol bağışları ve yardımları, özellikle siyaset bilimi açısından, eski kurumların verdiklerini gölgede bırakmıştır. 1940'lardan 1960'lara kadar, yirmi yılı bütün olarak ele aldığımızda, Amerikan vakıfları tarafından siyaset bilimine kanalize edilen paranın %90'nın, Ford kompleksi tarafından sağlandığını söylemek mümkündür. Bu oran, siyaset bilimcilerin Ford Vakfı'nın yöneldiği ve çıkarlarının olduğu araştırma çeşitlerine karşı koymak girişimine daha az başvuracakları şeklinde de algılanabilir.[548] Örneğin Altıncı Dünya Kongresi'nde, ana konulardan biri olarak seçilen uluslararası ilişkiler sosyolojisi alt bölümler halinde tartışılmıştır. Bu alt bölümlerden birisi yoksulluk ve uluslararası ilişkiler olmuştur. Bu alt bölümün başkanı Ford Vakfı'ndan S.M. Miller'dir.[549] Dikkat çekici olan, arkasında gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını kullanma mücadelesi içinde olan şirketlerin bulunduğu, dünyanın en varlıklı örgütlenmelerinden biri olan bir kurumun, yoksulluk sorununun çözüm mercilerinden biri olmasıdır. Diğer bir örnek, SSRC bünyesi içinde oluşturulan ve yedi kitap halinde sunulan siyasal gelişme dizisinin, Ford Vakfı'nın finansal desteği ile çıkarılmasıdır. Dahl, siyaset bilimi içinde davranışsal eğilimlerin güç kazanmasını

---

[547] Richardson ve Fisher, "Introduction: The Social Sciences and Their Philanthropic Mentors", **The development of the Social Sciences in the United States and Canada: The Role of Philanthropy,** Ed., T. Richarson ve Donald Fisher, 1999, ss. 3-21, s. 7.

[548] Somit ve Tanenhaus, **The Development of American Political Science,** s.167.

[549] Nermin Abadan, "Altıncı Dünya Sosyolojisi Kongresi", **AÜSBF Dergisi,** cilt 21, sayı 3, 1966, s.221.

ele aldığı makalesinde, söz konusu kurum ve yapılanmaların desteğini de önemli bir faktör olarak değerlendirmiştir. Örneğin Rockefeller Kurumu, Michigan Üniversitesi Anket Araştırma Merkezi'nin maliyetli seçim çalışmalarının finansmanını neredeyse tek başına üstlenirken, en zengin ve en yeni kurum olan Ford Kurumu ise Davranışsal Bilimler Programını oluşturmuştur.[550] Yine Türkiye özelinde başka bir örnek, Abadan-Unat tarafından verilmiştir: "Türkiye'nin henüz çok genç sayılan ampirik sosyal bilim araştırmalar alanına bir seri çok ilginç araştırma sonuç ve yorumları sunan halkalı yapıt, kuşkusuz kısaca "İzmir Projesi" olarak nitelendirilen kapsamlı bir alan araştırmasıdır. 1967-1968 yılında Ford Vakfının Türk Sosyal Bilimler Derneği'ne cömert bağışlarda bulunmak sureti ile başlatmış bulunduğu proje, o sırada SBF'de görevli bulunan Prof. Dr. Şerif Mardin'in başkanlığında çeşitli üniversite ve disiplinlere bağlı bulunan araştırmaları biraraya getirmişti."[551] Gelişme paradigmasını yönlendiren ABD'nin bir özel kurumunun, gelişmekte olan bir ülkenin önemli bir bilimsel kurumuna kadar uzanması bilimsel bir çaba olmaktan ziyade ideolojik bir göstergedir.

Vakıf ve kurumların bu denli yüksek meblağlı finansal destekler sağlaması, kuşkusuz yapılan araştırmaların bağımsızlığı konusunda şüphe ve tartışmalara yol açacaktır. Hatta bu durum "ne kadar pahalı araştırmacı o kadar bağımlı araştırmacı" deyişiyle nam salmıştır. Araştırmacılar, bağımsız araştırma yerine paranın hazır olduğu araştırmaya yönelmek durumunda kalmışlardır. Böyle bilgiler, bir grubun rakip gruplar üzerinde kontrol, baskı, önlemek, durdurmak, devirmek çabaları için

---

550 Dahl, "The Behavioral Approach..." **APSR,** s. 765.

551 Nermin Abadan-Unat, "Mübeccel Kıray 'Örgütleşemeyen Kent' ", **AÜSBF Dergisi,** cilt 27, sayı 4, 1972, s.263. Yine aynı sayıda yayınlanan Mülkiye'nin 113. kuruluş yıldönümü konuşmasında o dönemin Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ruşen Keleş İskan ve Şehircilik Enstitüsü'nün, Ford Vakfı'nın yardımı ile Cumhuriyet Dönemi Ankara'sının gelişme sorunları üzerine bir araştırma yapacağını bildirmiştir.

yararlı olup onları destekleyebilmektedir.[552] Üstelik bölge araştırmaları ya da karşılaştırmalı siyaset alanına giren gelişme çalışmaları gibi pahalı ve üstelik dış politik kaygıların yönlendirdiği çalışmalar için bu durum daha da belirleyicidir.

Savaş sonrası dönemde araştırma kurumlarının fonladığı çok sayıda kitabın ya da makalenin birçoğu, doğrudan ideolojik ve siyasal yargı içermemiştir. Bu türlü yargılar, daha incelikli bir şekilde sunulmuştur. Örneğin, Savaş sonrası dönemde, önyargı, hoşgörü ve hoşgörüsüzlük üzerine seminer çalışmaları düzenlenmiştir. Temel varsayımları, hoşgörünün en üstün siyasal değer olmasıdır. Hoşgörünün, Birleşik Devletler'de olduğu gibi, gelişmekte olan ülkelerde de çeşitli ve çoğulcu bir toplumun bir değeri olabileceği savunulmuştur. Dikkat edilmesi gereken bir konu, hoşgörünün belli bir siyasal teoriyi, çıkar grupları liberalizmini meşrulaştırmasıdır. Vakıfların büyük desteğiyle sürdürülen ana akım siyaset bilimi, bu bağlam içinde eleştirel olmaktan çok onaylayıcı hatta övücü bir tutum göstermiştir.[553] İyi toplum için araştırma yapmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Amerikan tarzı demokrasi, Lipset'in belirttiği gibi oyunun kurallarına göre işlemiştir.[554] Örneğin, alan araştırmalarına göre, çoğu Amerikalı siyasal olarak bilgisizdir, aktif değildir ve kayıtsızdır. Geleneksel demokrasinin kurallarına göre bu ciddi bir alarm işaretidir. Fakat daha yakın zamanın ürünü olan demokrasinin elitist teorisine göre, geniş siyasal katılma demokrasi için en büyük tehlikedir. Bunun için panzehir kayıtsızlıktır. Yaygın kayıtsızlık, iyi eğitilmiş ve varlıklı demokratik elitlerin siyasal hayatı şekillendirmede daha fazla güç sahibi olmalarını sağlamıştır. Böylelikle, bilgi toplumu, uzmanların epistemolojik otoritesinin yönlendirmesine muhtaç olacaktır.[555]

---

[552] Ball, "American Political Science...", **Discipline and History,** s. 217.
[553] Lipset, **Siyasal İnsan,** s.28.
[554] Ball, "American Political Science...", **Discipline and History,** s.218.
[555] **A.g.e.** s.219.

Hatırlanacağı gibi demokratikleşme anlamında siyasal gelişme kavrayışı da çıkar grupları, çoğulcu toplum ve biçimsel demokrasi anlayışı üzerinden temellenmiştir. ABD'de ve azgelişmiş ülkelerde, siyasal katılımın geniş halk kitlelerine yayılması korkusu, siyasal gelişme kavrayışını düzen ve istikrar anlamına daha çok yaklaştırmıştır.

Diğer yandan savaş sonrası dönemde komünizmle ilgili teorik ya da pratik çok sayıda çalışma yayımlandığını biliyoruz. Bunların en önemlisi Carnegie Korporasyonu'nun sponsorluğunda Gabriel Almond'un yazdığı *The Appeals of Communism*[556] (Komünizmin Çekicilikleri) isimli kitaptır. Siyaset bilimi, bu doğrultuda Amerikan Soğuk Savaş cephaneliği için değerli bir hale gelmiştir.[557] Siyaset bilimi cephaneliği içinde de 'siyasal gelişme,' bu kez azgelişmiş ülkelerin komünizmin çekiciliğine kapılmaması için kullanılan en önemli silah olmuştur.

Carnegie, Ford ve Rockefeller gibi kurumları, genel olarak gelişme paradigması, özel olarak siyasal gelişme kavrayışıyla ilgilenmeye iten nedenler, sosyal bilimlerle ilgilenme nedenleri ile aynı çerçevede gelişmiştir. Kurumların 1945'den sonra, Afrika, Asya ve Latin Amerika'da kültürel bir *pax-Americana* empoze etmesi, *sui generis* değildir. Bu çabalar uzun bir geleneğin üzerine inşa edilmişlerdir.[558] RF'nin Amerika dışı ile ilgilenmesi, II. Dünya Savaşı öncesinden başlamış ve Soğuk Savaş döneminde daha yaygın bir görünüm kazanmıştır. 20. yüzyılın başlarındaki uluslararası programlar, Hıristiyan misyonerliğini yansıtırken, II. Dünya Savaşı'ndan sonrakiler, Üçüncü Dünya uluslarında komünizmin

---

[556] Gabriel Almond, **The Appeals of Communism,** Princeton, Princeton University Press, 1954. Kitapta komünizmin cazip hale gelmesi ve insanların komünist harekete katılması nedenleri toplumsal ve psikolojik olarak açıklanmaya çalışılmıştır.
[557] Ball, "American Political Science...", **Discipline and History,** s.218.
[558] Berman, **The Influence of the Carnegie, Ford and Rockefeller...,** s.15. Örneğin RF 1913'den beri Çin'de yoğun tıp eğitimi programlarına dahil olmuştur.

yayılmasını sınırlamak ve bu amaçla, ülkelerin liderlerini kazanmak amacını gütmüşlerdir.[559] Çünkü Asya, Afrika ve Latin Amerika'da alışılmış coğrafi sınırların değiştiği ve azgelişmiş bir dünyanın tanımlandığı bu sürece dahil olmak fırsatını kaçırmak istememişlerdir.[560] RF çalışanlarından Bryce Wood, gelişmekte olan ülkelere dahil olmak için gerekçelerini, Batı sosyal biliminin birikmiş bilgisinden yararlandırmak, bu ülkelerdeki halkların sosyal politikada hata yapmasını engellemek ve daha etkili yönetim araçları geliştirmelerine yardımcı olmak şeklinde sıralamıştır. Azgelişmiş ülkelerin yüzyüze geldikleri devasa problemleri çözmeyi görev edinen vakıf ve kurumlar, eğitimli personele ihtiyaç duymuşlardır. 1954'de RF mütevelli heyeti, beş yıldan on yıla kadar, yılda beş milyon doların Afrika, Asya ve Latin Amerika'da, artan faaliyetler için kullanılmasını onaylamışlardır. RF'nin başkanı Rusk, bu programın vurgusunun, yerli kaynakların kullanımı için uzman rehberliğini kapsayacağını belirtmiştir.[561] Diğer bir deyişle, Amerikan sermayesinin, azgelişmiş ülkelerdeki stratejik hammaddelerin kaynağına ve bu alanların ekonomilerine hakim olmayı sürdürme isteği, programı yönlendirmiştir. Eğer Sovyet etkisindeki rejimler ulusal güç elde ederlerse, kurumlar ve temsil ettikleri sınıf, ekonomik hakimiyeti sağlayamayacaktır. Özetle, kurum ve vakıfların kültürel Soğuk Savaş'ı, Üçüncü Dünya liderlerinin Moskova merkezli uluslararası sosyalist hareketine bağlanmaması için mücadele etme şeklinde açığa çıkmıştır.[562]

Kurumların dış politika ile yakın bağlantısını ortaya çıkarmada, 1953'den 1981'e kadar olan dönem içinde, Amerikan dış politikasının mimarlarının, yine aynı kurumların önemli pozisyonlarında yer alması önemli bir kanıttır. RF'de resmi

---

[559] Berman, "Rockefeller Philanthropy...", **The Development of the...,** s.194.
[560] **A.g.e.,** s.199.
[561] **A.g.e.,** s.200.
[562] **A.g.e.,** s.205.

görevli ya da mütevelli heyeti içinde yer alan üç kişi Dışişleri Bakanı olmuştur. John Foster Dulles 1953, Dean Rusk 1961, Cyrus Vance 1977'de Dışişleri Bakanı olmuşlardır. Örneğin J.F. Dulles, uzunca bir süre Cumhuriyetçi Parti'nin, giderek daha anti-komünist bir militan haline gelen bir dış politika danışmanı olmuştu. Ayrıca etkili bir New York hukuk firması *Sullivan ve Cromwell*'in kıdemli bir ortağıydı. Rockefeller ailesine ait Standart *Oil Company* ise en iyi müşterilerindendi. Dulles, ortağı olduğu hukuk firmasında, 1930'larda *United Fruit Company'*nin Guatemala muz ticaretini elinde tutmasını sağlayan kilit unsur olmuştur. Aynı zamanda 1954 yılında, CIA'nın yönlendirdiği, Guatemala'nın demokratik olarak seçilmiş başkanını iktidardan düşürme eyleminde Dışişleri Bakanı olarak, anahtar rol oynamıştır. Bu eylemin görünüşteki nedeni komünizm tehdidi olurken, gerçek sebebi Guatemala Başkanı Arbenz'in *United Fruit*'un ülkedeki varlığını ve etkinliğini kamulaştırma ve satın alma yoluyla azaltmaya çalışmasıdır.[563] Bu eylemler, gelişme literatürünün oluşumunda kapitalizmin belirleyici rolünü, şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. Demokratikleşme, sınıf çıkarlarını tehlikeye düşürünce bu kez eldeki en önemli silah olan komünizm tehdidi aracılığıyla düzen ve istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda komünizm tehdidi yerini, kimyasal silah bulundurma, insan haklarının ihlali ve radikal islam tehditleri gibi meşruluk arayışlarına bırakmıştır. Sınıf ve iktidar ilişkilerinin mistifikasyonu ölçütünü, DİA olarak işlev gören vakıf ve araştırma kurumlarına yaymak mümkündür. Üstelik kurumsallık ağının sağladığı destek ve güç, sınıf çıkarları yerine ileri sürülen sözde nedenlerin bilimselliğinden şüphe duyulmamasını sağlayarak,

[563] **A.g.e.,** s.206-207.

bilim ve ideoloji arasındaki ayrımı pekiştirmiştir. Bu ağın sosyal bilimsel alanının dışında kalanları için gösterilen yer, her durumda olduğu gibi ideoloji olmuştur.

3. Federal Yönetime Bağlı Kurumlar

Gelişme paradigması, Amerikan devletini ilgilendirdiği için, federal düzeyde de bu anlamda çok sayıda kurum ve kuruluş oluşturulmuştur. Ancak sosyal bilimlere doğrudan devlet desteğinin sağlanması, doğa bilimlerine nazaran daha zor olmuştur. Ball'ın aktardığına göre, II. Dünya Savaşı sonrasında federal hükümet, sosyal bilimlerin araştırmalarının fonlanması ve eğitiminin desteklenmesi için ikna edilmeye çalışılmıştır. Bunların arasında *Magnuson-Kilgore* yasa taslağı özellikle dikkat çekicidir. Bu taslak, Ulusal Bilim Kurumu'nun *(National Science Foundation)* kurulması için 1945'de Kongre'ye gelmiştir. Taslağın içinde, sosyal bilim bölümü kurulması maddesi de bulunmaktadır. Bu öneri, ünlü siyaset bilimcilerin disiplinlerine mali destek sağlanması ile ulusal çıkarlara hizmet etmek arasında içsel bir bağlantı olduğunu ileri sürülerek, önemli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar, sosyal bilim disiplinlerinin de doğa bilimleri gibi 'bilimsel' olduğunu ispatlama çabasına dönüşmüştür. Bunun için doğa bilimleri ile aralarındaki ayrımın yapay olduğu ve ikisinin aynı 'bilimsel yöntemi' kullandığı savları ileri sürülmüştür. Bu görüşün doğal sonucu, farklı konuları çalışmaları ve olasılık derecelerinin farklı olması dışında, temel olarak her ikisinin özdeş olduklarıdır. Ancak bu çabalar 1950'de yasalaşan, Ulusal Bilim Kurumu Yasası'na bir sosyal bilim bölümünün eklenmesi konusunda, Kongre üyelerini ikna edememiştir. Çünkü sosyal bilimler konusunda sosyalizmle bağlantılı olduğuna kadar uzanan çeşitli şüpheler bertaraf edilememiştir. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. Yalnızca özel kurumların

değil federal hükümetin de, hem askeri hem sivil alanda sosyal bilim alanındaki araştırmalara ve sosyal bilimcilerin tavsiyelerine olan güveni artmıştır. 1954 yılında Ulusal Bilim Kurumu ayrı bir Sosyal Bilim Bölümü kurulmasını kabul etmiştir.[564]

Sosyal bilimcilerin sosyalist ya da kısa-saçlı kadın, uzun-saçlı erkek şeklindeki popüler imajını ortadan kaldırmak için siyaset bilimciler kendi paylarına, disiplinlerinin pratik faydasını ve profesyonelliklerini vurgulamayı görev ve alışkanlık haline getirmişlerdir. Siyaset bilimciler, kendi literatürlerinde ve kamu açıklamalarında, Amerikan toplumunun sağlığıyla ilgilenen teknik adam, mühendis ve hatta fizikçi olduklarını tekrarlamışlardır.[565] Mali destek sağlayabilmek için, akademik araştırmaların Amerikan toplumuna pratik olarak hizmet etmesi gerekliliği adeta ön şart haline gelmişti. Bu yüzden, sözde fizikçi gibi tarafsız ve bilimsel olduklarını kanıtlamaya çalışırken, aslında geri planda kalan bilimsel kaygılar olmuştur. Bilim ve ideoloji ayrımını besleyen nesnellik ölçütü ön plana çıkmıştır.

Amerikan Federal Hükümeti'nin sosyal bilimler alanında destek vermeye ikna edilmesiyle öne çıkan alanlardan birisi, azgelişmiş toplumların geliştirilmesi meselesi olmuştur. Bu amaçla oluşturulan kuruluşların en bilinen ve ilk örneği Dünya Bankası ismiyle ön plana çıkan ancak asıl adı *International Bank for Reconstruction and Development* (Uluslararası Kalkınma ve Yeniden İnşa Bankası) olan kuruluştur. Dünya Bankası, 1980'lerden itibaren yaşanan neoliberal değişime öncülük yapan birçok politikanın kaynağı olarak, üçüncü bölümde yeniden zikredilecektir. Öncelikle, savaştan ağır yıkımlarla çıkan Avrupa ülkelerini kalkındırmak amacıyla hareket etmiştir. Dünya Bankası'nın bizi ilgilendiren politikaları, özellikle Batı dışı toplumların kalkındırılmasına yönelik olanlarıdır. Bu

---

564 Ball, "American Political Science...", **Discipline and History,** s.215.
565 **A.g.e.,** s.215.

nedenle süreç içinde Dünya Bankası'nın içinde, doğrudan azgelişmiş toplumları ele alan yapılanmalar oluşmuştur.[566] Bunlardan biri Başkan Eisenhower'in önerisiyle, özel olarak azgelişmiş toplumların gelişmesiyle ilgilenen *International Development Association* (Uluslararası Gelişme Derneği) ismiyle kurulmuştur. Bu kuruluş hızla, azgelişmiş ülkeler içinden 160 ülkeyi kendisine üye yapmıştır. Dünyanın yoksul ülkelerini, açlık ve yoksulluktan kurtarma misyonu ile hareket etmektedir ve halen bu misyonu sürdürmektedir[567] Yine aynı amaçla 1959 yılında *Inter-American Development Bank* isimli bir yapı kurulmuştur. Bu kuruluş da, Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin ekonomik ve toplumsal kalkınmasına yardımcı olmak iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Aynı kuruluşun bünyesinden 1994 yılında *The Inter-American Institute for Social Development* (Amerika Kıtası Toplumsal Kalkınma Kurumu) adlı bir diğer kuruluş çıkmıştır. Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde ekonomik ve toplumsal gelişme alanlarında bilgi ve eğitim sağlama işlevi üstlenmiştir.[568] Gelişme paradigmasını yönlendiren başka bir kuruluş, 1961 yılında Başkan Kennedy'nin önerisiyle kurulan *US Agency for International Development* (Birleşik Devletler Uluslararası Gelişme Ajansı) ise daha çok Yakın Doğu, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki azgelişmişlik sorununa çözüm bulmak gayesiyle yola çıktığını belirtmiştir. Diğerlerinden farkı, yalnızca azgelişmiş ülkelerin gelişme ve ekonomik yardım programları ile ilgilenmesidir. Kuruluş, ekonomik büyüme, tarımsal gelişme gibi ekonomik kalkınma konularının yanında demokrasi, yönetim biçimleri, eğitim-öğretim ve insani yardım konuları ve dış yardım programlarının yönlendirilmesiyle

---

[566](http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,contentMDK:20653660~menuPK:72312~pagePK:51123644~piPK:329829~theSitePK:29708,00.html) (Erişim Tarihi 05.01.2013).

[567] Altun, **Modernleşme Kuramı,** s. 43. Ayrıntı için bkz. (www.worldbank.org/idea/) (Erişim Tarihi 05.01.2013).

[568] Altun, **Modernleşme Kuramı,** s. 43. (http://www.iadb.org/en/about-us/about-the-inter-american-development-bank,5995.html) (http://www.iadb.org/en/indes/who-we-are,2492.html) (Erişim Tarihi 05.01.2013).

ilgilenmektedir. Kurumun kültürünün, doğru şeyler yapmak inancından kaynaklanan temel Amerikan değerlerini sürdürerek hizmet ettiği belirtilmiştir.[569]

Washington temelli bir diğer kuruluş, *Overseas Development Council* (Denizaşırı Gelişme Konseyi-ODC) adında, Üçüncü Dünya'daki gelişmeleri yönlendirmeye ve kontrol altına almaya çalışan bir kurumdur. ODC, 1969'da kurulmuş ve Ford Vakfı ve RF'den sağladığı kaynaklarla işleyişe geçmiştir. Konsey'in yönetim kurulu üyeleri, vakıflarla ilgili pek çok kişiden oluşmuştur. ODC'nin temel amacı, çok uluslu yardım kuruluşları ve şirketler tarafından gelişme desteği sağlamaktır. Bu ihtiyaç Birleşik Devletler Uluslararası Gelişme Ajansı'nın uygulamasında olduğu gibi, geleneksel ikili yardım programının başarısızlığa uğramasıyla yükselmiştir. Bu durumda, Konsey'in Üçüncü Dünya ülkelerine yatırım yapan çok uluslu şirketlerden yardım alması şaşırtıcı değildir. Konsey üyeleri şirket ortaklarının bu bölgelerdeki süregiden işleyişini sağlama alma çabası içine girmiştir.[570]

Sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi siyaset bilimi içinde de önemli bir yer işgal eden gelişme paradigması, epistemolojik alanda yarattığı etkileri devletin ideolojik aygıtları düzeyinde de göstermiştir. Böylelikle, bilimsel çalışmalar ve devletin politikaları arasındaki ilişki daha kontrollü olabilmiş ve bu alandaki özel ya da akademik pek çok DİA ile uyum sağlanabilmiştir. Özetle, bilimsel araştırmanın Avrupa merkezli tarihsel yaklaşımlardan, sorun çözmeye odaklı Amerikan tarzı araçsal pozitivizme yönelişi ile ifade edilebilecek ana eksende, özel ya da kamuya ait pek çok kurum ve kuruluş bir bütünlük oluşturmuştur.

[569] (http://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history), (Erişim Tarihi 05.01.2013)
[570] Berman, **The Influence of the Carnegie, Ford and Rockefeller...** s.140-141.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL GELİŞME KAVRAYIŞINDA YENİ ARAYIŞLAR: NEOLİBERAL GELİŞME MODELİ VE KÜRESELLEŞME

I. Siyasal Gelişme Kavrayışında Çözülme

Modernleşme teorisinin ve siyasal gelişme kavrayışının klasik altın çağının ardından düşüş eğilimine girdiğinden söz etmiştik. Siyasal gelişme kavrayışında 1960'ların ortalarından itibaren yaşanmaya başlayan bu çözülme sürecini, yine kavrayışın genel tarihsel seyri içinde değerlendireceğiz. Tarihsel süreç içinde değişen koşullar, Amerikan siyaset bilimi disiplinini doğrudan etkileyerek, onun ana akım temalarını değiştirmiştir. Siyasal gelişme kavrayışı, bu temalardan biri olarak kendisinden çok şey beklenen bir konumdan, gerçeklerle örtüşmeyen, işlevini kaybetmiş bir konuma kadar sürüklenebilmiştir. Ancak bu koşullar, kavrayışın özünde var olan, ABD'nin liderliğindeki kapitalist dünyanın Üçüncü Dünya ülkelerine ilişkin heveslerinde, herhangi bir değişiklik yaratmamıştır. Eski anlayış, yeni yaklaşım ya da kavramsal değişiklerle kendini yeniden üretebilmeyi başarmıştır. 70'lerde yaşanan Amerikan ekonomisinin durgunluğu ve ardından kapitalist ekonomik sistemlerin içine düştüğü kriz koşulları, ekonomik teorinin, özellikle de neo-klasik iktisadın ön plana çıkmasını sağlayan bir ortam oluşturmuştur. Çözülme süreci içinde, siyasal gelişme kavrayışının yeniden üretiminin, ekonomi disiplini ile yakın temas içinde gerçekleşmesinin temel nedeni bu ortamdır. Reel sosyalizmin çöküşüyle birlikte, siyasal gelişme kavrayışının altın çağlarında hakim olan

demokratikleştirme, bölge araştırmaları ya da farklı siyasal projeler daha da güçlenerek yeniden canlanmıştır. Şimdilik yeniden canlanmayı bir kenara bırakarak, siyasal gelişme kavrayışının birinci bölümde anlam ve kapsam bakımından ele aldığımız genel eğilimlerini, bu kez çözülme süreci ile kastedilen ekonomiye yönelişin nedenlerini saptamak gibi farklı bir perspektifle inceleyeceğiz.

A. Siyasal Gelişme Kavrayışında Genel Eğilimler

Üstteki satırlardan hatırlanacağı gibi, 1960'lı yılların ortalarından itibaren siyasal gelişme anlayışında değişim sancıları yaşanmaya başlamıştır. Sonuç, kuramsal anlamda demokratikleşmeden düzene doğru, metodolojik anlamda da, davranışsalcılıktan siyasal kültür ve sistem analizlerine doğru bir yörünge değişimi olmuştur. SSRC Karşılaştırmalı Siyaset Komitesi tarafından oluşturulan siyasal gelişme dizisinin kitaplarını sırasıyla incelediğimizde, bu değişim açık bir şekilde farkedilebilmektedir. 1971 yılında, serinin yedinci kitabı olarak Binder vd. tarafından yayımlanan *Crises and Sequences in Political Development* isimli çalışma, siyasal gelişme içindeki krizleri ele alan ilk çalışmadır. Holt ve Turner, serinin önceki kitaplarından farklı olarak, bu kitabın yazarlarının tümünün, SSRC'nin Karşılaştırmalı Siyaset Komitesi'nde uzun süredir birlikte olan üyelerden oluştuğunu belirtmiş ve Komite'nin o zamana dek biriken deneyimlerinin ilk sonucu olarak görmüştür. *Crises and Sequences* isimli çalışma bu anlamda, Holt ve Turner'a göre, pek çok açıdan bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Serinin ilk altı kitabı, siyasal gelişme teorisi oluşturmaktan ziyade, belirli ülkelere yönelik ampirik ve olgusal çalışmalarla sınırlı kalmışlardır. Kitapların bazıları, inceledikleri ülkeler hakkında ilginç bilgiler sağlamıştır. Fakat yazarları mevcut gelişme verilerini düzgün bir

şekilde kullanamamıştır. Örneğin, siyasal gelişmenin kendisi de dahil olmak üzere bazı kavramlar yazarların kendi algılarına göre değişen farklı içeriklere bürünebilmiştir. *Crises and Sequences,* bu anlamda komitenin kendi içinden yaptığı değerlendirici ve toparlayıcı bir çalışma işlevi üstlenmiştir.[571] Siyasal gelişme kavrayışının işlevselliğini yitirmeye başlaması, yazarları ve Komite'yi böyle bir çalışmaya sevketmiş ve belli temeller üzerinde yeni bir arayışa yöneltmiştir.

Bu bilinçle Pye, yazarların siyasal modernleşme ve siyasal gelişme kavrayışlarının çağdaş kullanımlarını sistematik olarak değerlendirdiklerini ve bunları 'eşitlik', 'kapasite', 'farklılaşma' olarak üç anahtar temaya indirdiklerini belirtmiştir.[572] Coleman, bu tanımlama sürecini üstlenerek,

> "...siyasal gelişme sürecini kavrayışımız, bir siyasal sistemin yapısal *farklılaşma* süreçleri, *eşitlik* koşulları, bütünleştirici, duyarlı ve uyarlanabilir *kapasite*si arasında devam eden karşılıklı bir etkileşimdir. Bu üç boyut arasındaki karşılıklı etkileşim gelişme sendromu adını verdiğimiz süreci oluşturur."[573]

Siyasal gelişme bu boyutuyla, artan bir siyasal kapasiteyi içeren, bilinçli olarak seçilmiş bir siyasal sistem olarak değerlendirilmiştir. Ancak Pye'ın aktardığına göre, yazarlar değişim isteğinin yarattığı gerilim ve baskı unsurlarını da ele almak zorunda kalmışlardır. Örneğin, 'eşitlik' için yükselen talepleri, evrensel yasalara bağlılığı içeren daha yüksek 'kapasite' ihtiyacını, işgücünün bölünmesi ve görevde uzmanlaşma olarak yansıyan daha geniş 'farklılaşma' eğilimini, gerilim ve baskı kaynağı olarak görmüşlerdir. Gelenekselden modernliğe geçiş aşamasındaki hiçbir toplumun, gelişme sendromundan kaynaklanan çelişki ve gerilimlerden kaçınamayacağını belirtmişlerdir. Bu bakış açısıyla, geçiş toplumları bu sorunlara,

---

[571] Bu konuda ayrıntılı analiz için bkz., Robert T. Holt ve John E. Turner, "Crises and Sequences in Collective Theory Development", **American Political Science Review,** vol. 69, no.3, 1975, s. 979-982 ve 992-993.

[572] Lucian Pye, "Foreword", **Crises and Sequences in Political Development,** s.vii.

[573] James Coleman, "The Development Syndrome: Differentation- Equality-Capacity", **Crises and Sequences in Political Development,** s.74.

geleneksel toplumlardan daha çok maruz kalacaktır. Yine yazarlara göre, daha gelişmiş toplumlar, istikrarsızlık ve çatışmadan daha az etkilenmiştir ve bu durum gelişme sendromuyla baş etmek için daha çok çaba ve kaynağın harekete geçirilmesiyle ilgilidir. Gelişme sendromunun temelindeki ikilem ve baskıların, ulus ve devlet inşası için temel gerekliliklerle etkileşime girmesinin sonucunda, siyasal gelişmenin krizi olarak ifade ettikleri *kimlik, meşruluk, katılım, nüfuz etme* ve *dağıtım* temalarına ulaşmışlardır.[574]

SSRC dizisinin son kitabı olan ve 1978 yılında Grew'in editörlüğünde yayımlanan kitapta da, Avrupa ve Birleşik Devletler'deki siyasal gelişme sürecinin krizleri, aynı temalar çerçevesinde, ulusların siyasal tarihleri de gözönünde bulundurularak incelenmiştir.[575] Aslında bu temaların hepsi, artan siyasal kapasite, eşitlik ve farklılaşmaya yönelik siyasal işlevlerle, siyasal sistem ya da hükümet arasındaki bağlantı noktasına işaret etmiştir. Örneğin, Pye'ın belirttiğine göre, siyasal kapasite işlevinin, kimlik teması açısından yarattığı sorunlar, yerel düzeydeki bağlılıklardan, bölgesel ve ulusal kimliklere geçiş süreci açısından yaşanmıştır. Ya da devlet aygıtları meşruluk sağlanmadan topluma nüfuz ederse, sonuç baskıcı bir yönetim olmuştur. Katılım ile kimlik sorunları çözümlenmeden yapılan dağıtım süreci ise yozlaşmaya neden olmuştur. Yine siyasal kapasitenin artması ile ilgili

---

[574] Pye, "Foreword", **Crises and Sequences in Political Development,** s.vii-viii.

[575] Grew, " The Crises and Their Sequences" **Crises of Political Development...,** s.3, Siyasal gelişme dizisinin ilk kitaplarında Amerikan siyaset biliminin tarihsel süreci göz ardı eden yaklaşımı, Binder vd 'nin çalışması ile beraber değişmeye başlamıştır. Kriz temaları çerçevesinde daha fazla tarihsel perspektife yönelmişlerdir. Bkz. Pye, "Foreword", **Crises and Sequences in Political Development,** s. viii, ix; Hatta siyasal gelişme dizisi içinde sırasıyla Grew ve Tilly'nin editörlüğünde yayımlanan son iki kitapta bizzat tarihçilerden yararlanarak modernleşme teorisinin kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır. Bkz. Tilly, **The Formation of National Studies in Western Europe**; Grew, **Crises of Political Development in Europe and the United States;**Tarihsel perspektifin gelişme çalışmalarında kullanılmaya başlanıldığına ilişkin bkz., Craig Johnson, **Arresting Development The Power of Knowledge for Social Change,** London ve New York, Routledge, 2009, s.143-148.

olarak katılımın artması merkezi bir sorun olarak algılanmıştır.[576] Katılım taleplerinin, mevcut yönetimin çıkar ve eylemleri ile örtüşmemesi ve istikrarsızlığa yol açabileceği endişesi Amerikan siyaset bilimcileri açısından, 'katılım krizi' denilen olguya yol açmıştır. Katılım krizinin, istikrar ve düzen vurgularının temel meşrulaştırıcısı olarak sıklıkla kullanıldığını daha önce belirtmiştik.

Siyasal gelişme kavrayışının kriz ya da çözülme sürecine girmesinde, yükselişe geçtiği dönemlerde olduğu gibi, Amerikan siyaseti ve dış politikasının değişen çıkarları belirleyici olmuştur. İkinci Dünya Savaşının hemen ardından, Üçüncü Dünya ülkelerinin kapitalist bloğa dahil olacağı beklentisiyle oluşan iyimser ortamda, siyasal gelişme vaatleri demokratikleşme üzerinden belirlenmiştir. Ancak beklentilerin karşılanmaması, pek çok ülkede isyan ve şiddet olaylarının yaygınlaşması, siyaset bilimcilerde siyasal gelişme kavrayışına 'kriz' yaftasının yapıştırılmasına neden olmuştur. Kriz temaları, Üçüncü Dünya ülkelerinin modernleşme ve demokratikleşmeye hazırlıklı olmadığını vurgulayarak Birleşik Devletler'in kendini aklamasına zemin hazırlamıştır. Krize yönelik çözüm önerileri ise vurgulandığı gibi, düzen lehine demokrasinin ertelenmesi noktasında birleşmiştir.

'Klasik siyasal gelişme kavrayışı' olarak değerlendirebileceğimiz bu sürecin ardından, 60'lı yılların sonlarından itibaren, siyaset bilimi disiplini içinde farklı yönlere giden epistemolojik kırılmaların yaşandığı bir dönem başlamıştır. Pye'a göre bu dönemde, davranışsal devrimin ilk zamanlarındaki metodolojik birlik yerine, yarışan ve hatta çatışan öğeler hakim olmuştur. Rasyonel tercih gibi yeni modalar ortaya çıkmıştır fakat hegemonik olan bir yaklaşım yoktur. Farklı yaklaşımların uyumlu birlikteliğini karakterize eden davranışsal devrim, çatışan

---

[576] Pye, "The Behavioral Revolution...", **The Oxford Handbook...,** s. 802.

öğelerle yer değiştirmiştir.[577] Easton da, post-davranışsal dönem olarak adlandırdığı yeni dönemi, çatışan çok sayıda eğilim ve yönelimin olduğu ve değişimin yaşandığı bir süreç olarak görmüştür.[578] Bu dönüşümün kökenlerini, 1960'ların sonları ve 70'lerin başlarındaki Birleşik Devletler'de karşı devrim olarak adlandırılan olaylar zincirine bağlamıştır. Easton'a göre karşı devrim, Batı'da yükselip Doğu'ya sıçrayan ve dünya çapındaki toplumsal değişmeyi temsil eden bir harekettir. Dünya çapında üniversite öğrencilerinin, geniş kitleler halinde biraraya gelmesiyle meydana gelmiştir. ABD'de, kökenleri sivil haklar hareketine uzanan bu harekete, siyahların ve diğer azınlıkların koşullarının geliştirilmesi ve Vietnam Savaşı karşıtı protestolar eşlik etmiştir. Geniş anlamda karşı kültür devrimi, modern dünyanın, hızlı ve düzensiz sanayileşmenin, etnik köken ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın, dünya çapında yoksulluğun ve nükleer savaşın tehlikelerinin farkına varması anlamına gelmiştir.[579] Amerikan siyaset bilimi de, değişen dönemsel ve tarihsel koşullara göre kabuk değiştirmek için yeni arayışlara koyulmuştur.

Amerikan merkezli siyaset bilimi içinde dile getirilmeye başlanan sözkonusu epistemolojik kırılmaların, siyasal gelişme kavrayışı açısından doğurduğu en temel sonuç, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinin ağırlığının ekonomi disiplinine doğru kaymaya başlamasıdır ki; bu süreç en az diğer aşamalar kadar tarihsel koşullara yönelik bir tepkinin ürünüdür.[580] Uluslararası ekonomiye bakıldığında, azgelişmiş ülkeler dünya nüfusunun çoğunluğunu oluştururken, kaynak ve gelir

---

[577] **A.g.e.,** s. 802.
[578] Easton, "Political Science in the United States", **The Development of Political Science,** s.286.
[579] **A.g.e.,** s.282.
[580] Bkz. Almond, "Political Development: Analytical...", **Political Development Essays...,** s.287, 275.; Rogowski, "Rationalist Theories of Politics" **World Politics,** s.297-298; Hatırlatılması gereken bir diğer konu, siyasal gelişme kavrayışı ister demokratikleşme ister düzen anlamında ele alınsın, her iki süreçte de, Almond siyaset biliminin terminolojisinin yetersiz görülmesi nedeniyle sosyolojik, antropolojik ve psikolojik teorinin kavramlarının yoğun olarak kullanıldığını vurgulamıştır. Almond, "Political Development: Analytical...", **Political Development Essays...,** s. 274.

dağılımı bu oranı yansıtmamıştır. ABD'nin düştüğü ekonomik darboğazı da hesaba kattığımızda gelişme anlayışının çözülme sürecine girmesi açıklık kazanabilir. Üçüncü Dünya'nın ekonomik anlamdaki yetersizlik ve dengesizliğinin kapitalizmin kriziyle birlikte daha da yükselmesi, siyaset bilimcileri ekonomik kavramlarla tanışmak ve onlara uyarlanmak zorunda bırakmıştır. Siyasal gelişme kavrayışının değişen tarihsel koşullara göre, epistemolojik ve metodolojik anlamda süren bu kendini var etme çabası, genel düzeyde bilimsel evrenselcilik ölçütü içinde açıklanabilir. Dünya çapında yükselen yerel ve özgürlükçü hareketlerin düzeni tehdit etmesini engellemek, yerel olanın bilimsel anlamda içerilmesini gerektirmiştir. Bu düşünceleri ideolojik olduğu gerekçesi ile dışarıda bırakmak ya da onlara doğrudan karşı koymak yeterli olmamıştır. Ekonomik kavramlara yönelerek yeni ama yine bilimsel ve teknokratik alternatifler sunmaları, göreli olarak başarısızlığa düşmelerinin arkasındaki kriz ve gerilim unsurlarının üstesinden gelmek amacına hizmet etmiştir.

Siyasal gelişme kavrayışında II. bölümde sözünü ettiğimiz, 'yeni politik ekonomi' üst başlığı altında toplanabilecek ekonomik teoriye doğru yönelen ana eğilimin, Amerika siyaset biliminde kırılmaların yaşandığı, daha açık bir deyişle, gözden düşmesiyle ilgili çözülmelerin yaşandığı bir döneme karşılık gelmesi de, bu anlamda rastlantısal değildir. Çünkü refah devletinin sona ermesine neden olan kapitalizmin genel krizinin yükselttiği neoliberal kavrayışlar, "ekonominin evrensel olduğu ve piyasa ilkeleri etrafında örgütlenen bir dünyada bir ikinci veya alt disiplinin varlığına ihtiyaç olmadığını"[581] savunacak denli ekonomiyi merkeze almıştır ve siyasal gelişme kavrayışını doğrudan etkilemiştir.

---

[581] Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** s.109.

B. Neoliberalizm ve Yeni Politik Ekonomi

Üstte, W.W. Rostow'dan bahsedilen kısımdan da hatırlanacağı gibi, modernleşme paradigması, sosyolojik teorinin hakimiyeti altında girerek davranışsal yaklaşımın etkisinde kaldığı ve rasyonel olmayan birey anlayışından hareket ettiği için yoğun eleştirilere maruz kalmıştı. İki düzeyde yöneltilen eleştirilerin buluştukları ortak payda ise genel olarak siyaset biliminin, özel olarak siyasal gelişmenin ekonomik teori ve metodlardan uzak kalması ya da ekonominin ihmal edilmiş olmasıydı. Modernleşme kuramı ve davranışsal döneme özgü eleştirilere yanıt olarak oluşan yeni ortamda, Cumings'in ifadelerine göre siyaset bilimi, sosyoloji, hatta bir dereceye kadar iktisatta, 'politik ekonomi' bir başlık haline gelmişti ve bilim adamları bu başlık altında pek çok çalışma yapmışlardı. 1960'ların siyasal heyecanını da eklediğimizde, 1970'lerin sosyal bilimleri, göreli olarak yüksek bir kalite yakalamıştı.[582] Örneğin bir geçiş düşünürü olarak ele aldığımız Rostow'a, Baran ve Hobsbawm, yoğun eleştiriler yöneltmelerinin yanı sıra getirdiği yeniliklerden bahsederken, Rostow'un teorisinin yirminci yüzyılda unutulan politik ekonomiyi, belki de ilk kez yeniden keşfettiğini ifade etmişlerdi.[583]

Siyaset bilimi disiplininin ekonomik kavramlara yöneldiğini işaret eden bu yeni dönemi adlandırma konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ancak 'yeni politik ekonomi' terimi daha yaygın olarak kullanılmış ve yerleşmiştir.[584] Belirttiğimiz gibi, davranışsal döneme siyaset sosyolojisinin önemli büyümesi eşlik

---

[582] Cumings, "Sınır Kayması...", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.184.

[583] Paul A. Baran, Eric Hobsbawm, "The Stages of Economic Growth", **Kyklos,** vol.14,fasc.2, s.235.

[584] Yeni politik ekonomi kavramını kullanmayı tercih edenler için bkz. William C. Mitchell, "The New Political Economy", **Social Research,** vol.35, no.1,s. 76; Larry L. Wade ve Robert L. Curry, Jr. ,**A Logic of Public Policy: Aspects of Political Economy,** Belmont, Wadsworth Publishing, 1970, s.2., William C. Mitchell,"The Shape of Political Theory to Come: From Political Sociology to Political Economy", **Politics and the Social Sciences,** Ed. S. Martin Lipset, New York, Oxford University Press, 1969, s. 101-102.

etmiş ve siyaset sosyolojisi siyasal analize, soruları, kavramları, bulguları ve teorileri ile hakim olmuştur. Modern siyasal analizin öncülerinin çoğu, Lipset, Eisenstadt, Mills, Inkeles, Horowitz örneklerinde olduğu gibi sosyologdu. Ancak yeni dönemde, sosyoloji kaynaklı siyasal analize karşı koyuşlar hızla yükselmiştir. Siyaset sosyolojisinin soruları yerine, eğitimi, soruları ve analiz stilleri radikal olarak farklı, yeni tarz araştırmacılardan yeni sorular duyulmuştur.

Wade ve Curry, 1970 yılında yazdıkları *A Logic of Public Policy: Aspects of Political Economy* isimli kitaplarını siyaset bilimci ve ekonomistler için yazdıklarını belirterek, bu iki disiplinin karşılıklı bağımlı olduğunu ve her birinin bir diğerine katkıda bulunabileceğini dile getirmişlerdir.[585] Onlara göre, siyaset bilimciler, genellikle yurttaşların siyasal talepleri ile hükümetin tepkileri arasında yakın bir bağlantı bulmamışlar ve bu nedenle kurulacak bağlantının ne olması gerektiğine ilişkin bir rehber olarak tutarlı bir normatif teori geliştirmemişlerdir. Ampirik ve normatif anlamda iyi bir siyasal teori eksikliği açıktır. Pek çok siyaset bilimci de, kamu tercihi teorisine aşina olmadığı için kendilerinin normatif bir kamu tercihi teorisi (veya kamu politikası oluşturmanın normatif bir demokratik teorisi) geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Teorilerinin, bireysel siyasal talepler ve topluluğun kaynakları arasındaki ilişkiyi daha etkili ve daha rasyonel kullanılır hale getireceğini savunarak, rasyonel seçim teorisine gönderme yapmışlardır. Yine, teorilerinin demokrasi teorisi ile ve yeni oluşan kamu politikası bilimi ile ilgilenenler için yararlı olacağını söylerken, siyaset biliminin politika analizine yönelişini de açığa çıkarmışlardır.[586]

---

585 Wade and Curry, **A Logic of Public Policy: Aspects of Political Economy,** s.vii.
586 **A.g.e.,** s.vii-viii.

Yeni politik ekonomi bu açıdan, davranışsal dönemde hakim olan ampirik siyasal teoriye ek olarak, normatif siyasal teorinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Kurumsalcı siyasal analizin sona ermesi ve yeni bir siyasal analizin oluşumunda, davranışsallık nasıl bir işlev gördüyse; yeni politik ekonomi, davranışsalcılığın sona erip yeni siyaset teorisinin şekillenmesinde aynı işlevi görmüştür.[587] Ilchman ve Uphoff, yeni ekonomi politikçilerin, ekonomistlerden farklı olarak, siyaseti etkisizleştirmek yerine siyasal durum içinde yaratıcı fırsatlar tanımlamaya çalıştıklarından söz etmiştir. Ekonominin birçok araç ve varsayımlarını yeni politik ekonomiye uyarlamak konusunda, siyaset biliminin sosyoloji ve psikolojiden yararlanması geleneğini devralmışlardır. Sosyoloji ve psikolojinin yararsız olmadığını, fakat bulgularının devlet adamı için yeterli olmadığını ileri sürmüşlerdir.[588] Yeni politik ekonominin ilk dönemlerinde, yeni tarz varsayımlar, teknikler ve sonuçlar, ana akım siyaset bilimi içinde tümüyle benimsenmemiştir. Wade ve Curry, siyaset biliminin sözkonusu dönem içinde, hem normatif hem pozitif bilim olarak görülmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.[589] Örneğin Apter'in yeni politik ekonomi temelli çalışmasında, tercihi etkileyen normatif ve yapısal koşulların analizi birlikte ele alınmıştır. Politik ekonomi modeli tercih koşullarının gelişmesi amacıyla yola çıkmıştır.[590]

Hemen belirtmeliyiz ki; gelişmenin 'yeni politik ekonomisinin' klasik ekonomik politika ile doğrudan ilişkili olmadığı, bu alanın önde gelen isimlerinden Ilchman ve Uphoff'un çalışmasında bilhassa vurgulanmıştır. Bu çalışmaya göre:

---

[587] **A.g.e.,** s.2.
[588] Warren F. Ilchman ve Norman T. Uphoff, **The Political Economy of Change,** Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, s.27.
[589] Wade and Curry, **A Logic of Public Policy: Aspects of Political Economy,** s.3-4.
[590] Ilchman ve Uphoff, **The Political Economy of Change,** s.25.

> "Yeni politik ekonomi... bir ulusun refah artışı ile ilgilenmez... Özerk bir ekonomik alan idealiyle ya da üretime devlet müdahalesinin sonuçları ile uğraşmaz... Yeni politik ekonomi, siyasal toplumun kıt kaynakları üzerinde söz hakkı olan devlet adamları ve diğer kişilerin siyasal tercihlerinin sonuçları ile ilgilenir. Siyasal süreçte istenen sonuçların daha ekonomik olarak başarılabilmesi için bu tercihlerin etkililiğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böyle bir analiz hem öngörücü hem de değerlendiricidir."[591]

Mitchell de, bu adlandırmanın bazı yanlış anlamalara yol açabileceğini savunmuştur. Örneğin eski ekonomi politikçiler, ekonominin siyasal açıklamalarını sunmuşlardır. Yeni ekonomi politikçiler, siyasal toplum üzerine yoğunlaşmışlardır. Eski gruplardan farklı olarak, analizin geleneksel araçlarını kullanmamışlardır.[592] Yeni politik ekonominin, yakın geçmişte ortaya atılan azgelişmişliğin siyasal ekonomisi ile de herhangi bir ilişkisi yoktur. Azgelişmişliğin siyasal ekonomisi, ECLA'nın radikal yapısalcılığı altında gelişen bağımlılık okulu kuramcılarının çalışmalarıdır. Yeni politik ekonomi ise davranışsal ve liberal siyasal teorinin sınırlılıklarına bir tepki olarak şekillense de, liberal entelektüel gelenek içinde yer almaktadır. Ekonomik kökenleri Marx'a ya da onun takipçilerine değil, Ricardo, Smith, Mill ve Marshall'a, siyasal eğilimi ise erken dönem siyasal gelişme çalışmalarına dayandırılabilir.[593] Radikal okulun politik ekonomisi ile diğer bir farklılık, yeni politik ekonomi döneminde, davranışsal dönemde ve siyasal gelişme kavrayışının analizinde olduğu gibi tarih açıklayıcı bir değişken değildir ya da açıklayıcılığı oldukça sınırlıdır.[594]

'Yeni politik ekonomi' süreci, Reagan ve Thatcher yönetimlerinin sahnedeki yerlerini almalarıyla simgelenen neoliberal ortodoksinin ilk nüveleri olarak, rasyonel tercih ve formel teori soyutlamalarına yönelişin öncülüğünü

---

[591] **A.g.e.,** s.26
[592] Mitchell,"The Shape of Political Theory to Come...", **Politics and the Social Sciences,** s.132.
[593] Higgott, **Political Development Theory,** s.22.
[594] **A.g.e.,** s.21.

yapmışlardır.[595] Diğer bir deyişle, yeni politik ekonomi rasyonel tercih kuramları ve/veya politika analizlerinin kavramsal çerçevesini sağlamıştır. Ekonomik kavramlar, siyasal gelişme paradigmasının da kavram setini ve yaklaşımlarını doğrudan etkilemeye başlamıştır.[596] Bu yönüyle siyasal gelişme kavrayışı içinde, yeni politik ekonomi dönemi modernleşme teorisinden kamu politikasına geçiş sürecini temsil etmiştir.[597] Uphoff ve Ilchman'ın ifadelerinden de bu sonuç çıkarılmaktadır: Kitaplarının, ekonomi dışı alanlardaki sosyal bilimlerin, tipoloji ve olgusal analizlerin ötesine geçme ve kamu amaçlarının geliştirilmesi konusundaki başarısızlıklarına bir tepki olduğunu belirtmişlerdir.[598] Rotchild ve Curry, politika analizlerinin Afrika'da meydana gelen dönüşüm süreci içinde merkezi hale gelen siyaset bilimi ve ekonomi gibi iki farklı disiplini kombine ettiğini söylerken aynı yaklaşım içindedir.[599] Onlara göre, sosyal bilimciler kendi disiplinlerinin argümanları ile Afrika'daki halkların ve hükümetlerin ihtiyaç ve özlemleri arasında çelişki yaşayabilirler. Değişen teorik çerçeve, bu boşluğu azaltabilir.[600] Bu yorumlama, Üçüncü Dünya'ya yönelik gelişme literatürünün toplumsal ve tarihsel koşullara hassas olmak zorunda kaldığını çok açık bir biçimde ifade etmektedir. Klasik siyasal gelişme kavrayışı, argümanları toplumsal koşullarla örtüşmeyince kaybettiği işlevselliği yeniden kazanmak için arayışını sürdürmüş ve yeni bir teorik çerçeve çizmiştir. Bu çalışmanın da savunularından biri olan, Amerikan pragmatizmi altında siyaset biliminin temel değişkenlerinin ve teorik çerçevesinin değişen tarihsel ve

---

595 Cumings, "Sınır Kayması...", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.185.
596 Almond, "Political Development: Analytical...", **Political Development Essays...,** s. 274-275.
597 Higgott, **Political Development Theory,**s.22.
598 Ilchman ve Uphoff, **The Political Economy of Change,** s.viii
599 Donald S.Rothchild ve Robert L. Curry, **Scarcity, Choice and Public Policy in Middle Africa,** Berkeley, University of California Press, 1978, .4-5.
600 **A.g.e.,** s.3.

siyasal koşullara uyarlanması argümanı geçerliğini korumuştur ve bilimsel vurgu hiç değişmemiştir.

Yeni politik ekonomi bu koşullar altında, toplumsal değişimin dinamikleri ile bağlantı kuracak uygun bir analitik araç olarak görülmüştür. Diğer bir deyişle, siyasal ve ekonomik kaynaklarla ilişkili olarak tercih modellerinin ortaya çıkışında, yeni politik ekonomi teorik bir çerçeve hizmeti görmüştür. Böylelikle gelişme süreci ile ilgilenen öğrencilere analitik anlamda, karar vericilere ise önceliklerini belirleyebilme ve alternatif politika tasarlayabilmek için kural koyucu anlamda hizmet edeceğini ve[601] politika yapımcılarının kendi ülkelerindeki hataları, diğer ülkelerde tekrarlamayacağını düşünmüşlerdir.[602]

Özetle, 70'li yıllar siyasal gelişme kavrayışı açısından ekonomik teorinin metod ve kavram setiyle ilişkinin yoğunlaştığı ve bu anlamda analitik bir çerçeve arayışına geçildiği bir dönemi temsil etmektedir. Bu geçiş süreci, 80'lerin neoliberal politikalarının piyasa merkezli ve 'siyasal' alanı neredeyse yok sayan gelişme anlayışıyla birlikte, tümüyle piyasaya endekslenmiştir. Önceki aşamalar ile karşılaştırıldığında, artık azgelişmiş denen toplumlar için sadece dünya pazarına direkt olarak katılma gibi bir reçete sunulmamakta, bu reçete bir dizi uluslararası kurumların bizzat denetim/gözetimi altında yaşama geçirilmektedir. Neoliberal ele alış ya da onun moda haline getirdiği küreselleşme olgusu, aslında modern bir yaşam biçimini fazla öne çıkaran bir düşünce olmuştur.[603] Siyasal gelişme kavrayışında zorunlu görülen ekonomik teori ve metodolojiye dönüş,[604] neoliberal paradigmanın ilk nüveleridir. Süreci nihai noktasına yaklaştıran ve aşağıda inceleyeceğimiz

[601] **A.g.e.,** s.5.
[602] **A.g.e.,** s.12.
[603] Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** s.109.
[604] Almond, "Political Development: Analytical...", **Political Development Essays...,** s.287.

rasyonel seçim teorisi ve kamu politikası analizleri, gelişme literatürünü tamamen ekonomiye bağımlı hale getirmiştir.

1. Rasyonel Tercih Modeli

Sürekli vurguladığımız gibi, Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik gelişme programlarında ekonominin ağırlık kazanması ve neoliberal felsefenin başlıca felsefe haline gelmesinin etkisiyle, siyaset bilimcilerin gelişme literatürüne katkıları giderek azalmıştır. Dünya Bankası'nın öncülüğünde yürütülen ve bu döneme damgasını vuran yapısal uyum politikaları ile gelişme paradigması neredeyse tümüyle ekonomistlerin eline geçmiştir.[605] Siyasal gelişme literatürü, büyük ölçüde ekonomik dergilerin sayfalarında ve ekonomistlerin katkısıyla gerçekleşmeye başlamıştır.[606] Birleşik Devletler'deki siyaset bilimciler ise etkilerini kaybetmelerine rağmen bu duruma kesinlikle eleştirel olmamışlar, aksine, siyaset bilimi içinde itibarı giderek yükselen rasyonel seçim teorisi aracılığıyla neoliberal düşünceye destek sağlamışlardır.[607] Bunun en önemli göstergesi, Dünya Bankası'nın 1994'e kadar, yıllık *Dünya Gelişme Raporu* sunarken çoğunlukla orta düzeyde politika *(policy)* konuları ile uğraşan ve aralarında siyaset bilimcilerinin de bulunduğu yeni ekonomi politikçiler ağının çalışmalarına dayanmasıdır.[608] Bu ortam ve koşullar altında, Rogowski'nin 1970'lerden itibaren, siyaset biliminin dördüncü büyük reformu olarak gördüğü rasyonel tercih modellerinin siyasal davranışın analizinde artan kullanımı,[609]

---

[605] Leys, **The Rise and Fall…,** s.80.
[606] Mitchell,"The Shape of Political Theory to Come...", **Politics and the Social Sciences,** s.103. Anthony Downs James M. Buchanan ve Gordon Tullock, Charles Lindblom, Mancur Olson bu konudaki temel isimlerdir.
[607] Leys, **The Rise and Fall…,** s.80.
[608] **A.g.e.,** s. 80.
[609] Rogowski, "Rationalist Theories of Politics" **World Politics,** s. 297

siyaset bilimi ve siyasal gelişme kavrayışı içinde nasıl bir yer edinmiş ve işlev görmüştür?

Ilchman ve Uphoff, bu reformu ya da değişim ihtiyacını, birçok kez dile getirdiğimiz gibi, davranışsal teorinin yetersizliği ile açıklamıştır. Onlara göre, psikolojik ve davranışsal çizgiyi takip eden siyasal kültür analizleri gibi çalışmalar, politika yapımcılarının, kamu eğilimlerini ve mümkün kamusal tepkileri daha iyi öngörmelerine yardımcı olmuş olabilir. Ancak bu çalışmaların siyasal tercihlerin etkinliği için gösterilen çabada yardımcı olma potansiyelleri sınırlıdır.[610] Sistem gereklilikleri, siyasal kültür vb. kavramlar gerçek olaylara, özellikle azgelişmiş ülkelerin siyasetinin yönlendirilmesinde tahmin yürütmek ve öncelikler oluşturmak gibi güvenilir araçlar sunmamışlardır. Dolayısıyla davranışsal teorinin egemenliğindeki siyaset ve sosyal bilim, siyasetin yürütülmesinde çok az yol göstericilik yapabilmiştir. Yazarlar, bu güdüyle siyaset bilimcinin bir devlet adamına, açık olan farklı yollar arasında seçim yapması ya da mevcut yolları değiştirmesi konusunda nasıl yardımcı olabileceğini araştırmıştır. Bu bakış açısına göre, siyaset bilimciler bir siyasal toplumun kıt kaynaklarının kullanımı hakkında rasyonel tercihler yapmada yeteri kadar yardım sağlayamazsa, ekonomistlerin devreye girmesi kaçınılmaz olacaktır. Siyasal gelişme kavrayışının kriz temalarından *dağıtım* temasını, ekonomik kaynaklar bağlamında tartışmışlardır. Ekonomistlerin başlıca uğraşısı, kaynakların etkin kullanımı ve optimum dağılımıdır. Siyaset bilimi açısından rasyonel tercih modeli aynı şekilde kullanılırsa,[611] siyaset biliminin bir hükmü kalmayacaktır. Almond, siyaset bilimi açısından bu gelişmeyi tehlikeli görmüş ve rasyonel tercih analizinin eğer tarihsel, sosyolojik antropolojik ve

---

[610] Ilchman ve Uphoff, **The Political Economy of Change,** s.10.
[611] **A.g.e.,** s.11-12.

psikolojik bilimlerle kombine edilmezse, ampirik ve normatif çarpıklıklara öncülük edebileceğini iddia etmiştir.[612]

Siyaset bilimi içinden bir araştırmacı olarak Easton, rasyonel tercihin başlangıcını ekonomik kaynakların değil, siyaset biliminin ana sorunu olan değerlerin etkili dağılımı*(allocation)* kavrayışına atfederek, bahsi geçen soruna ara çözüm sunmuştur. Bu süreçte siyasal olgu, rasyonel olmayan süreçlerin ürünü olarak değil, siyasal aktör ve kurumların karar ve eylemlerini etkileyen toplumsal güçlerin üretimi olarak anlaşılmıştır. Davranışsal dönem içinde bilimsel alana dahil edilmeyen siyasal felsefe dahi, bu süreçte rasyonel temeller üzerinde yeniden canlanmıştır. John Rawls'un ortaya koyduğu 'Adalet Teorisi' *(Theory of Justice)*, bu konuda örnek verilebilir. Bu çalışma, bir yandan ekonomik modelleme ve oyun teorisinden etkilenen bir çalışmadır.[613] Diğer yandan, siyaset bilimi disiplini içinde olanı incelemekle belirlenen sınırlılık savunulamaz hale gelince, Platon geleneği ya da siyaset felsefesi geleneğinin yeniden keşfi olarak da örneklendirilebilir. [614] Siyaset felsefesini de etkileyen rasyonel yaklaşım, seçmen davranışı ve kamu tercihi alanlarında daha yaygın olarak kullanılan bir teknik haline gelmiştir.[615] Başka bir deyişle, bilimsel metodolojik yaklaşım bu aşamada, pozitivist ve davranışsal siyaset teorisinden farklı olarak kamu tercihi ve rasyonel modelleme açısından takip edilmeye başlanmıştır.

Rasyonel tercih teorisinin yaygın olarak kullanıldığı dönemlerde, davranışsal dönemde olduğu gibi, doğa bilimlerine öykünmek ve siyaset bilimi

---

[612] Gabriel A. Almond, "Rational Choice Theory and Social Sciences", Der. Gabriel A. Almond, **A Discipline Divided Schools and Sects in Political Science,** Newbury Park, Sage Publications, 1990, s. 121.

[613] Easton, "Political Science in the United States", **The Development of Political Science,** s.285-287.

[614]Ayhan Yalçınkaya, "Siyasal ve 'Siyasal" **Eğitim Bilim Toplum 37,** s.25-26. (www.egitimsen.org.tr/ekler/3ffb50fc8a4f17cfa11b8594ca92c39_ek.pdf) (Erişim Tarihi 10.03.2013)

[615] Easton, "Political Science in the United States", **The Development of Political Science,** s.287.

içinde araştırmaların kalitesini artırmak hevesiyle, temel vurgu metod üzerine olmuştur. Asıl odak konularının yerine metodolojiler ön plana çıktığı için problemin kendisinden çok teknik ustalık öncelikli hale gelmiştir.[616] 1950 ve 1960'larda baskın olan tümdengelimci ya da tümevarımcı metodolojik katılık, bundan böyle rasyonel tercih ve kamu tercihi literatürü olarak varlığını sürdürmüştür.[617] Riker'in, APSR'de, 1964-1973 yılları arasında yayımlanan makaleleri incelediği çalışması bu bakımdan anlamlı sonuçlara ulaşmıştır. Sayısal olmayan makaleler toplam makalelerin yalnızca %37'sini oluştururken; istatistiksel yorumlama, matematiksel ya da sözlü yorumlara dayalı sayısallaştırma toplam % 63'tür. Bunların, %33'ü istatistiksel, %10'u matematiksel ve %20'si sözel yorumlara dayalı sayısallaştırmalardan oluşmaktadır. Araştırmanın başladığı 1964 yılında ise bu oranlar sayısal olup olmama anlamında tam tersi oranları yansıtmıştır.[618]

Siyaset biliminde rasyonel tercih modelleriyle birlikte, istatistiğe yönelik vurgunun yerini matematiksel modellerin aldığı göze çarpmaktadır. Ampirik eğilimlere karşı, daha deneysel ve matematiksel yöntemler öne çıkarılmıştır. Neo-klasik iktisadın temel varsayımlarını siyasete uygulamaktan ibaret olan bu modellerin, (Rasyonel tercih modeli yanında 'ussal seçim kuramı', 'karar alma okulu', 'kamu tercihi okulu' gibi adlarla anılan modelleri de içerir) ortak özelliği, siyasetin matematikleştirilmesi ve soyut birey tasarımları üstünde yükselmesidir.[619]

---

616 Almond ve Genco, "Clouds, clocks, and the study of Politics", **World Politics**,s.506.

617 Almond "Rational Choice Theory...", **A Discipline Divided...** s.120-121. Kamu politikaları açısından kamu tercihi teorisi, 1980 sonrasında yeni sağın yükselişe geçmesi ile birlikte yoğun olarak kullanılmış ve devleti bir rant aygıtı biçiminde tanımlayarak devletin hukuksal ve meşru temelini de tartışma konusu yapmıştır.Bkz., Patrick Dunleavy ve Brendan O'Leary, **Theories of the State, The politics of liberal democracy,** Hong Kong, Macmillan, 1987. Bir anlamda rasyonel seçim teorisinin kamu politikaları ve devlet düzeyine yansımasıdır. Çoğulcu geleneğin devamı olarak devlet, talep ve tercihlere bağımlı bir kurum olarak tanımlanmıştır.

618 William H. Riker, "Editorial Comment" **American Political Science Review,** vol.68, no.2, s.733-734. Riker bu sonuca eleştirel bir yaklaşım içinde değildir.

619 Yalçınkaya, "Siyasal ve 'Siyasal'", **Eğitim Bilim Toplum 37,** s.36.

Matematiksel tekniklerin uygulanmasındaki artışın nedeni, siyaset biliminin daha doğru bir bilim olması için rasyonelliğin merkezi bir tema olması gerektiği düşüncesidir.[620] Bilimsellik arayışının artarak sürdüğü bir ortamda, sosyal bilimsel metodoloji içinde rasyonel seçim teorisine ilişkin savunmalar, özünde doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında var olan eşitsizlik algısının üstesinden gelmek amacına dayanmıştır. Neo-klasik ekonomiden alınan matematiksel modelleri uyarlama ve onları toplumsal eylemin analizine uygulama temelinde, devam etmiştir.[621] Almond'a göre, siyaset biliminde rasyonel tercih modellerinin popülerliği, hiyerarşik olarak metodolojinin üstünlüğüne aşina olmayanlar için şaşırtıcı gelmiştir. Amerikan siyaset biliminde bu sürecin kökenleri, daha eskiye dayanmaktadır. 1960'ların ortalarına kadar devam eden yaklaşık 20 yıllık süreçte, siyaset biliminde doktor ünvanını almak siyasal teori, siyasal tarih, yabancı siyasal sistemler, uluslararası ilişkiler ve hatta Amerikan siyaseti ve yönetimi hakkında çok az bir bilgi ile mümkün olabilmiştir. Bu daraltılmış ve teknikleştirilmiş ders içerikleri, siyaset biliminde eski entelektüel geleneğin de ikincil kalmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, siyaset bilimi geleneğinin büyük bir bölümü tam olarak aktarılamamıştır. İyi bilim, ana konunun bilimsel metoda uyarlanmak için zorlanması ya da bozulmasından çok, metodların ana konuya uygun olmasıyla gerçekleştirilebilir.[622] Bu eleştirilerin, pek çok çalışmasını örneklendirdiğimiz, istatistiksel metodları bizzat yoğun olarak kullanan ve siyaset bilimini bir Amerikan ürünü olarak gören Almond'dan gelmesi, daha çarpıcıdır. Asıl olan, liberal geleneğin Amerikan siyaset biliminin temelini oluşturması, tarihsel koşullara ve farklı beklentilere göre gösterdiği esnekliği

---

[620] Almond ve Genco, "Clouds, clocks, and the study of Politics", **World Politics**, s.507-508.

[621] Christopher Craig Brittain, "From A Beautiful Mind to the Beautiful Soul: Rational Choice, Religion, and the Critical Theory of Adorno & Horkheimer", **Marx, Critical Theory and Religion, A Critique of Rational Choice,** Ed. Warren S. Goldstein, Leiden ve Boston, Brill, 2006, s.153.

[622] Almond ve Genco, "Clouds, clocks, and the study of Politics", **World Politics**, s.509-510.

yansıtmasıdır. Diğer yandan rasyonel seçim teorisi ile matematiksel modellerin kullanımındaki artışın yükselteceği eleştiriler, bu metodolojik katılığın yeni olmadığı gerekçesiyle törpülenebilecektir. Ancak, yukarıda Riker'in araştırmasının gösterdiği gibi sayısal modellerin uygulanmasında 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren anlamlı bir artış bulunmuştur.

Rasyonel seçim teorisinin siyaset biliminde yaygın olarak kullanılmasının ekonomi ve matematiksel modellerle kurduğu temasın bir boyutu, hükümet ve siyaset gibi olguların, 'pazar' kavramıyla açıklanmasıdır. Resmi görevliler, siyasetçiler ve seçmenler, kısa dönemde kişisel maddi çıkarlarını maksimize eden ve bunu, iktidar, yasalar, oy verme araçlarını kullanarak gerçekleştirmeye çalışan aktörler olarak görülmüştür.[623] Siyasetin temel bir kavramı haline gelen değiş tokuş olgusu, ekonomik değiş tokuştan tamamen farklı değildir. Birey, temel analitik birim ve kendi çıkarıyla ilgilenen bir kişi olarak işbirlikçi olabildiği gibi rekabetçi bir tavır da sergileyebilmiştir.[624] Ilchman ve Uphoff, bir toplumda siyasal, toplumsal ve ekonomik üç tip pazar bulunduğunu belirtmiş ve pazar tiplerini tanıtmışlardır: Buna göre, mal ve hizmetler ekonomik pazarda, statüler toplumsal pazarda, otorite ve meşruluk siyasal pazarda değişir. Üç pazarın içinde siyasal pazar kavramlaştırması en zor olanıdır ve diğerleri üzerindeki etkisi açısından en önemlisidir. Çünkü siyasal pazar içindeki kaynaklar elde edildiğinde, ekonomik ya da toplumsal pazarlardaki kaynak dağılımına istenilen yön verilebilecektir.[625] Rasyonel seçim teorisinin uygulama alanını oluşturan pazar metaforu, Amerikan siyasetinin öğrencileri arasında edebi metaforlardan biri haline gelmiştir. Seçim, politikaların belirlenmesi için oyların karşılıklı değişimi, politikacıların eylemleri ise pazar payını artırmaya

---

[623] Almond "Rational Choice Theory...", **A Discipline Divided...** s.123.
[624] Mitchell,"The Shape of Political Theory to Come...", **Politics and the Social Sciences,** s.105.
[625] Ilchman ve Uphoff, **The Political Economy of Change,** s. 30-31.

çalışan girişimciler olarak görülmüştür.[626] Zaten yeni politik ekonominin temel sorusu da, değişik siyasal sistemlerin kendi tercihlerine, pazar kurumları olmadan nasıl ulaştıkları olmuştur.[627] Bu süreç, pazar kurumunun evrenselleştirilmesi ve alternatifsizliğinin kabul edilmesi sürecidir.

Ekonomik teoriyi siyasete uyarlayan çalışmaların ilk örneklerine, Anthony Downs ve Robert Dahl'ın çalışmalarında rastlamak mümkündür. Downs, siyasal parti sistemlerinin bazı önemli özelliklerini açıklamak için ekonomik teorinin pazar modelini, demokratik oy verme ve seçimle ilgili süreçlere uygulamıştır. Downs, seçmenlerin politika anlamında kendi yararlarını en yükseğe çıkarmak için uğraştıklarını belirtmiştir. Dahl'ın (A Preface of Democratic Theory 1956)[628] çalışmalarında da, ekonomik teorinin siyasete uyarlandığını görürüz. Yeni ekonomi politikçiler açısından bu kitaplar, çeşitli entelektüel görevler yüklenmiştir. Ancak, politika çalışmalarına uygulandığında kullanılabilirliği çok sınırlıdır. Ayrıca, yine ekonomi politikçilere göre, doğrudan ekonomistlerin ilgilendiği bu çalışmalar gelişmekte olan bir ülkedeki devlet adamına yardım edebilmek açısından çok yetersiz kalmaktadır.[629] Dolayısıyla, siyaseti ekonomik teorinin pazar kavramı etrafında, rasyonel tercih kuramının temel kavramlarından olan dağıtım ve kaynak tahsisi işlevleri ile kısıtlamak, bir kısım siyaset bilimcisinin tipolojiler oluşturmak ve statik analizle yetinmesine neden olmuştur.[630]

---

[626] Almond "Rational Choice Theory...", **A Discipline Divided...** s.120. Ayrıca siyaset ve pazar ilişkisi için bkz. Charles E. Lindblom, **Politics and Markets: The World's Political-Economic Systems,** New York, Basic Books, 1977.

[627] Mitchell,"The Shape of Political Theory to Come..." **Politics and the Social Sciences,** s.104.

[628] Gabriel A. Almond, "Approaches to Developmental Causation", ed . Gabriel A. Almond vd., **Crisis, Choice and Change, Historical Studies of Political Development,** s.14.

[629] Ilchman ve Uphoff, **The Political Economy of Change,** s.28-29.

[630] **A.g.e.,** s.29.

Bu tartışma çerçevesinde Almond, siyasal gelişme içinde gözlemlenen ekonomik kavram ve vurguların artan kullanımı öngörerek, siyasal gelişme, rasyonel seçim teorisi ve politika analizleri üçgenini şu şekilde çizmiştir:

> "Siyasal teoriyi kamu politikası analizi ile daha ilgili hale getirebilecek siyasal gelişmenin rasyonel tercih modellerini araştırmanın arefesindeyiz... Çağdaş siyasal teorisyenler kaçınılmaz olarak politika değişmelerinin tercih edilen yönde gelişebilmesi için kaynakların ekonomik olarak nasıl dağıtılacağı problemleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Siyasal gelişme için kaynak dağılımı tahsisi teorisi yalnızca kamu politikasının merkezi konuları ile ilgili değildir, teorilerimizin gücü ve geçerliğinin bir testi olarak da kullanılabilir."[631]

Almond'un çizdiği üçgenin diğer boyutu olan ve yeni politik ekonominin, rasyonel tercih modelleri ile yaptığı tercih vurgusu ve onun üzerinden temellenen dağıtım işlevinin, uygulamadaki boyutunu yansıtan kamu politikası analizlerini inceleyebiliriz.

2. Kamu Politikası Analizleri

Siyaset biliminde rasyonel tercih modellerinin artan kullanımı pratiğe, özellikle Amerikan siyaseti düzeyinde, 'politika analizleri' kavramsallaştırması olarak yansımıştır. Politika analizleri çerçeveleyici bir kavram olup, kamu politikası, politika çalışmaları, kamu tercihi gibi terimler çoğu kez birbiri yerine kullanılmıştır.[632] Higgott'a göre, siyaset biliminde kamu politikası analizlerinin yaygın olduğu yeni dönem, kurumsalcı yaklaşım ve ona tepkisel olarak gelişen davranışsalcı yaklaşım arasındaki çatışmanın diyalektik bir sonucudur.[633] Bu düşüncenin köklerinde, belirtildiği gibi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra davranışsal

---

[631] Gabriel A., Almond, "Political Theory and Political Science", **American Political Science Review,** s.877.

[632] Türkçe'de genellikle 'policy' ve 'politics' kavramlarının ikisinin de karşılığı olarak 'politika' terimi kullanılmaktadır. Örneğin public policy kamu politikası olarak çevrilmektedir. Policy'nin Türkçe karşılığı olarak önerilen siyasa kavramı ise yerleşememiştir.

[633] Higgott, **Political Development Theory,** s.14.

araştırmanın, dönemin en önemli toplumsal ve siyasal sorunlarını ihmal ettiği düşüncesi bulunmaktadır.[634] Örneğin, Somit ve Tanenhaus, *American Political Science Review*'in (APSR) 1950 ve 60'larda dış politika, nükleer politika, sivil haklar (McCarthyizm dahil), ekonominin hükümetle ilişkisi gibi konulara çok az dikkat çektiğini belirtmiştir.[635] Aynı şekilde Easton, yine APSR ile ilgili bir gösterge olarak, 1958 ve 1968 yılları arasında bu dergide, kentsel kriz hakkında 3, etnik çatışmalar üzerine 4, yoksulluk üzerine 1, sivil itaatsizlik üzerine 2, Birleşik Devletler üzerindeki şiddet hakkında da 2 tane makale yayımlandığını aktarmıştır. Easton'a göre siyaset bilimi, normatif teorinin ihmalinden kaynaklanan bu durumun farkına varamamış ve ardından kriz sürecine tanıklık edilmiştir.[636] 1960'lar ve ilk dönem 70'lerde etnik isyanlar, öğrenci ayaklanmaları, savaş karşıtlığı, kentsel kriz gibi gerçek dünyada meydana gelen olaylar,[637] siyaset biliminin sorun çözücü bir işlev görmesi yönünde bir beklenti ortamı oluşturmuştur. Siyaset biliminden problem çözücü bir işlev görmesi ve buna yönelik bir kuramsal boyut kazanması beklentisi, eş zamanlı olarak siyasal gelişme kavrayışının kuramsal çerçevesine yansımıştır.

2.1. Kuramsal Çerçevesi

Kamu politikası analizleri, kuramsal yönüyle siyaset bilimi içinde iki yönde vurgu değişimini ifade etmiştir: Bunlar, 1960'lardan farklı olarak, girdilerden çıktılara ve analitik türdeki makropolitik anlayıştan, deneyimsel ve bağlamsal türde

[634] David Ricci, "Reading Thomas Kuhn in the Post-Behavioral Era", **The Western Political Quarterly,** vol.30, no.1, s. 23.
[635] Somit ve Tanenhaus, **The Development of American Political Science,** s.200.
[636] Easton, "The New Revolution...", **American Political Science Review,** 1057.
[637] Somit ve Tanenhaus, **The Development of American Political Science,** s. 230.

mikropolitik anlayışa yönelik bir değişimdir.[638] Belirtildiği gibi ana akım siyaset bilimi içine, davranışsal döneme ilişkin çıkar grupları, siyasal partiler, oy verme gibi konuların yanında, dönemsel ve tarihsel koşulların getirdiği siyasal araştırmanın yeni konuları dahil olmuştur. Bunların belli başlıları, çevresel kirlilik, etnisite, ırk ve cinsiyet anlamında eşitlik, nükleer savaş gibi konulardır. Siyaset bilimi Easton'a göre, yeni konuları yanıtlamak için araştırma yaparken, politika analizleri hareketine yönelmiştir.[639] Aslında, yeni konuların 'yeni'liği, Amerikan siyaseti ve dış politikasının çıkarları ile kesişmeye başlamasının 'yeni'liğidir. Sonuçta, yüzlerce araştırma kurumu ve enstitüsü, politikaların yalnızca biçimlenmesi ve uygulanması için değil, acil sosyal problemlerin çözümü için de çalışmışlardır. 'Değişik alanlardaki politikalar nedir', 'nasıl şekillenebilir', 'ihmal edilen ya da reddedilen alternatifleri nelerdir' 'her politikanın doğrudan ya da dolaylı sonucu nedir' sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu değişim, Easton'un bilişsel siyaset bilimi olarak adlandırdığı bir sürece karşılık gelmektedir.[640]

Bu süreç içinde, kamu politikası ve politika yapımı alanında sayısız kitap ve makale yayımlanmıştır. Sosyal bilimciler arasında, 1950 ve 1960'ların davranışsal devrimi esnasında bazı önemli değişkenlerin ihmal edildiğine ilişkin bir anlayış çerçevesinde, bireysel davranışların da içinde yer aldığı olgular, kurallar, kurumlar ve diğer toplumsal yapılar itibar görmeye başlamıştır. Bu bağlam, özel, informal ve davranışsal olandan ayrı bir şekilde, kamusal ve resmi olarak tanımlanmıştır. Politika yapımı, siyaset bilimini kurumsalcı yaklaşımdan kalan yapısal elementlerle yeniden

---

[638] Charles W. Anderson, "System and Strategy in Comparative Policy Analysis: A Plea for Contextual and Experiential Knowledge", ed. B.W. Gwyn ve G.C. Edwards, **Perspectives on Policy-Making,** Tulane, Studies Political Science, 1975'den akt, Higgott, **Political Development Theory,** s.24.

[639] Easton, "Political Science in the United States", **The Development of Political Science,** s.285

[640] **A.g.e.,** s.286.

tanıştırmıştır. Diğer bir deyişle, politika ve yönetimin tekrar biraraya gelmesinde etkili olmuştur.[641] Bu noktada, kurumsalcı ve davranışsalcı yaklaşımın diyalektiği ile yüzyüze gelmiş oluyoruz. Anderson, sözkonusu süreci davranışsalcılığa tepki olarak görmüş ve kendisini saf bilimin ilkelerine adayan bir nesil siyaset bilimcinin ardından, disiplinin 'politika bilimi' olarak yenilenmesi için yeni bir heyecan oluştuğunu belirtmiştir. Bu nedenle, siyaset bilimi içinde politika analizlerinin gücünü artırma isteği, pek çok çalışma ve tartışmada açık hale gelmiştir.[642]

Böyle bir ortamda, siyaset bilimi içinde politika yapım süreci ve politika analizi ile ilgili yeni bir literatürün hızla yükselmesi şaşırtıcı değildir. Siyaset bilimciler kendilerini tarafsız bir gözlemci konumunda gösterme zorunluluğundan sıyrılmışlar, politika yapımına dahil olma konumuna yönelmişlerdir.[643] Politika yapımı, politika analizleri ya da başka bir ifade içinde yer alan politika kavramı ne anlama gelmektedir? Politika, kendi kendini açıklayan bir kavram değildir. Akademik döngü içinde tanımsal anlamda da olsa, belli ölçüde bir anlaşma mevcuttur. Politika teriminin genel olarak belirli kararlardan daha büyük, yaygın toplumsal hareketlerden daha küçük şeylere uygulandığı düşünülür. Bu doğrultuda politika, yalnızca tanımlanan amaç çerçevesinde açıklanamaz. Neye niyetlenildiği ve niyetin sonunda hangi sonucun meydana geldiğini de kuşatmalıdır.[644] Aynı çizgide yer alan ve amaç ve niyet ilişkisini daha geniş bir bağlamda ele alan Riker, siyasal teorinin temel problem eşiğinin insanların eylemine yön veren mümkün amaçları belirlemek olduğunu dile getirirken, rasyonel seçim teorisine gönderme

[641] Theodore Lowi, "Decision Making vs. Policy Making: Toward an Antidote for Technocracy", **Public Administration Review,** vol. 30 no.3, 1970, s. 314-315.
[642] Charles W. Anderson, "Comparative Policy Analysis, The Design of Measures, **Comparative Politics,** vol.1 no.4, 1971, s.117.
[643] **A.g.e.,** s.117- 118.
[644] H. Hugh Heclo, " Review Article: Policy Analysis" **British Journal Of Political Science,** vol.2 no.1,1972, s.84-85.

yapmaktadır.[645] Rasyonel seçim teorisine göre bilim adamı, yalnızca, ilgili konularda amaçları varsayabilir ve sonra varsayılan amaçlar temelinde tercihleri ve çıktıları(sonuçları) tahmin edebilir. Bilim adamı tahmin ettiği eylem ve sonuçların meydana geldiğini gözlemlerse araştırma tamamlanmış olur. Gözlemleyemezse amaçlarının niteliğini yeniden değerlendirmek zorundadır. Böyle bir test ve revizyon, Riker'e göre, davranışsallık için mümkün değildir.[646] Ancak Riker'in önerdiği test ve revizyonda niyetler ve tercihlerin öncelikli olarak değerlendirildiği varsayılsa da, sonuçta yine insanların davranışları üzerine odaklanılmaktadır. Bu anlamda davranışsal teori ile tam anlamıyla bir kopuştan söz edilemez.

Amerikan siyaset bilimi içinde davranışsal döneme atfedilen metod vurgusu ve saf bilimsellik anlayışının, bilimi pratiğe dair sorun ve beklentilerden uzak bir hale getirdiği için eleştirildiğinden bahsetmiştik. Soğuk Savaş döneminin iyimserlik aşamasına tekabül eden bilimsel katılık, bilimin ideolojilerden azade ya da ideolojiler üstü olarak sunulmasına ortam hazırlamıştır. Ancak kendisi ideolojik bir yeğleme olan ve bilimin araçsallaştığı, siyasetin teknokratik bir hale büründüğü bu süreç işlevselliğini yitirince, bilimsel alanda kuramsal ve metodolojik düzenlemeler şart olmuştur. Problem çözücü ya da pratiğe dair bir şeyler söyleme kaygısının heveslendirdiği düzenlemeler, Riker'in örneğinin ve matematiksel modellerdeki yoğunlaşmanın da gösterdiği gibi, metodolojik vurgu ve bilimsel katılıktan vazgeçmiş değildir. Bilimin ideolojiye karşı bir kalkan olarak kullanılmasını sürdüren bu kuramsal ya da metodolojik düzenlemeler, yalnızca dönemsel koşullara özgüdür ve geçicidir. Bilim ve ideoloji ayrımının işlevselliğinde, herhangi bir değişikliğe rastlanılmamıştır. Amerikan siyaset bilimi, yine nesnellik ve evrenselliği

---

[645] William H. Riker, "The Political Psychology of Rational Choice Theory", **Political Psychology,** Mart 1995, vol.16, no.1, s.26.
[646] **A.g.e,** s.26.

ön plana çıkarmaktadır ve yeni dönemle birlikte dinamik, tercihlere ve farklı politikalara açıktır. Karşıtı olan ideoloji yine öznel, yerel ve artık durağan ve totaliterdir. Tercih ve politikalara yer verilmesi, bilimin metodolojik vurgusundan ödün vermesini gerektirmemiştir. Çünkü, bireylerin tercihlerinde irrasyonellik olmadığı kabulünden hareket edilmiştir. Herkesin kişisel yararını artırma çabasında kendini gösteren rasyonellik kamu politikalarına yansıdığında, rasyonellik ve bilim eşiğinde politikalar ortaya çıkacaktır.

Lowi, metod ve rasyonellik üzerinden temellenen bu tür teorik yaklaşımların, politika yapım sürecini, yalnızca karar ve karar alma süreçleri ile ilişkilendirerek çok geniş bir alana yayabileceği endişesi taşımıştır. Ona göre böyle bir süreç, politika analizlerini de teknokratik bir hale getirecektir. Kamu politikalarını özel politikalardan farklılaştıracak bir ölçüt sunmayan bu yaklaşımın yayılmasını, bilimsel kaygıdan çok siyasal ve akademik ideolojiye bağlamıştır. Lowi için siyasal ideolojinin kaynağını, çoğu liberal ve demokrat olan sosyal bilimcilerin, yalnızca ne yapıldığı ve ne geliştirileceği ile ilgilenmesi oluşturmuştur. Akademik ideoloji ise, bilimin olgu ve değer ayrımı ile mümkün olduğunu savunan nesnellik ölçütünün adeta kutsanmasıdır. Akademik ideolojinin kamu politikası ve politika yapımı alanında en önemli sonucu, politikaların amaçlarını sorgulanamaz hale getirebilmesidir.[647] Lowi'nin akademik ideoloji olarak koyduğu, bizim bilim ve ideoloji ayrımını sağlamlaştıran bir ölçüt olarak gördüğümüz nesnellik ölçütü, politika analizleri açısından da işlevselliğini sürdürmüştür. Özellikle metodolojik açıdan 'politika' bilimcileri de pozitivistler gibi genelleme ve tarafsızlık ideallerini benimsemişlerdir. Farklılığı, politika analizlerinin problem çözücü ve bağlamsal bir

[647] Lowi, "Decision Making vs. Policy Making: Toward...", **Public Administration Review,** s.318-319.

çerçeve içinde olmasıdır. Örneğin, aşağıda değerlendireceğimiz politika analizlerinin öncüsü Lasswell, Farr vd.'nin belirttiği gibi, genelleme ve bağlam, nesnellik ve değerler arasında olabilecek gerilimlere karşı endişeli değildir. Nesnellik, temel amaçların değerlerine hizmet etmiştir.[648] Aslında liberal ya da akademik ideoloji olarak yapılan ayrım, sonunda aynı kapıya çıkmaktadır. Liberal ideolojinin ne yapılması gerektiğinin değil de, ne yapıldığı üzerinde durmasının, akademik ideoloji açısından karşılığını, olması gerekenin değil, olanın bilimselliği oluşturmaktadır. Politika analizleri ise pratiğe dair kaygıların yönlendirdiği bir gelişme olarak su yüzüne çıkmış ve Lowi'nin ideolojik kaygılarından ilk bakışta kendisini kurtarmış gözükmektedir. Ancak üst paragrafta belirtildiği gibi, yöntemsel vurgunun ve katılığın politika analizleri içinde de sürdürülmesi, uygulamaya dönük ve problem çözücü işlevin daha çok sınırlı ve biçimsel düzeyde olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, yöntemsel düzeydeki katılığın bilimsel nesnellik ölçütü uyarınca, toplumsal gerçeklikleri örtbas etme işlevi yüklendiğini de akılda tutmak gerekmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik kamu politikası çalışmalarında da aynı teknokrat yaklaşımın sürdürülmesi, her ne kadar çözüm odaklı yaklaşımlara eğilim artmış olsa da, pozitivist ve davranışsal dönem arasındaki sürekliliği açığa çıkarmaktadır.

Politika ve politika analizleri ile ilgili genel değerlendirmelerin ardından, siyaset bilimi ve politika analizi ilişkisinden söz edebiliriz. Bu doğrultuda, siyaset bilimi içinde politika analizlerinin yeri açısından, Lasswell etkili bir figürdür. Gerçekten, 50'li yıllarda yazdığı makalesinde, siyaset biliminin politika bilimi olmaya hazır hale gelmesi gerektiğini vurgulayarak, bu alanın siyaset bilimi içindeki

[648] James Farr, Jacob S. Hacker, Nicole Kazee, "The Policy Scientist of Democracy: The Discipline of Harold D. Laswell", **American Political Science Review,** vol. 100, no.4, s. 582.

öncülerinden olduğunu kanıtlamıştır.[649] Ayrıca sorun çözme, pratiğe odaklanma ve yöntemsel vurgunun devamlılığı gibi bilim ve ideoloji ilişkisini çözümlemek için kullandığımız kriterlerin öncülüğünü yapmıştır. Lasswell, temelde sonuca yönelik olarak işleyen bir demokrasinin politika bilimini, idealize etmiştir. 1970'ler bu idealin önemli olduğunu kanıtlamış ve politika çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır. 1970'de *Policy Sciences* dergisi, Lasswellci bilimin merkezi haline gelen Politika Bilimleri Merkezi'nin bir ana organı olarak kurulmuştur. Easton'un davranışsallık sonrası olarak adlandırdığı bu dönem, kamusal olayların sorunlarıyla daha çok ilgilenmeyi gerektirmiştir.[650] Akademik disiplinler içinde, politika çalışmalarına yönelik sözünü ettiğimiz güdüler, bu yeni yaklaşımı oluşturmuştur. Bunlar içinde, belki de en etkilisi siyasetin kendisinin, siyaset bilimi üzerindeki etkisi olmuştur. Birleşik Devletlerdeki yerel rahatsızlık düzeyinin ürettiği büyük etkiyi değerlendirmeden, *Policy Sciences* dergisinin ilk sayılarını okumak imkansızdır.[651] *Policy Sciences* dergisi bu anlamda, siyaset bilimine ekonomiden daha yakın durmuştur.[652]

Lasswell'in yayınlarında politika bilimi, 1940'lı yıllardan itibaren bir vizyon ve aşama olarak yer almıştır.[653] Lasswell'e göre, teknolojik yenilenme ve Soğuk Savaş'ın anlamı ulusların geleceğinin 'kapanın elinde kalması'dır. Geleceğin kapsamlı bir çerçevesini öngörmek, temel amaçları sınıflandırmak, siyasal sürecin temel modellerini sağlamak, demokratik değerleri maksimize etmek için politika alternatifleri geliştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, siyaset bilimi politika

---

[649] Harold D. Lasswell, "The Political Science of Science: An Inquiry into the PossibleReconciliation of Mastery an Freedom" **American Political Science Review**, vol. 50, 1956, s. 979.
[650] Farr vd., "The Policy Scientist of Democracy..." **American Political Science Review,** s. 583-584.
[651] Heclo, "Review Article: Policy Analysis", **British Journal Of Political Science,** s.87.
[652] **A.g.e.,** s.83.
[653] Farr vd., "The Policy Scientist of Democracy..." **American Political Science Review,** s. 580

(policy) bilimi haline gelmeye hazır olmalıdır. [654] Laswell'e göre, politika bilimcisi gerçek dünyanın problemlerini çözmeye çalışmak için bir doktor veya avukatı örnek alarak çalışmalı ve bilimin metod ve uygulamalarını ortaya koymalıdır. Stratejik, yenilikçi ve ileriye dönük olmalıdır. Hepsinden öte, politika bilimi kriz çağında yönetişim ile ilgili olmalıdır. Temel sorunlarda karar alma süreçlerine doğrudan katılarak, gerektiğinde bir uzman, yetenekli bir istihbaratçı ya da elitler arasında bir danışman olabilmelidir. Tiranlık ve propagandası, politika biliminin düşmanlarıdır. Demokrasi ve propagandası, dostlarıdır. En üst amaç ise bireyin saygınlığıdır.[655] Lasswell'in bu çözümlemelerinde, bilimsel ve yöntemsel boyutu, pratik ve sorun çözme eğilimini, demokrasi ve totaliterlik ikiliğini birarada yakalamak mümkündür. Ayrıca 1990'ların ve günümüz kamu yönetiminin gözde kavramı yönetişim ve politika analizi arasındaki bağlantıyı öngörmesi, o günlerden beri siyaset ve piyasa ilişkisinin adım adım izlenebileceğini açığa çıkarmıştır.[656] Soğuk Savaşın ilk dönemlerinde demokrasi-totaliterlik ikiliği üzerinden yürütülen demokrasi ve demokratikleştirme algısını, Lasswell'in döneme hakim olan davranışsalcı bir bakış yerine politika analizleri açısından da yorumladığını görüyoruz. Metodolojik ve kurumsal düzeyde farklılıkların varlığına rağmen amaç aynıdır. Demokrasi ABD ve Hür Dünya'yı, totaliterlik SSCB ve onun çevresindeki ülkeleri kasteder. Bu tür metodolojik ve kuramsal sorunlara ve ideolojik boyuta, politika analizlerinin Üçüncü Dünya'ya uyarlanması sürecinde de rastlanmıştır.

---

[654] Lasswell, "The Political Science of..." **American Political Science Review**, s.979

[655] Farr vd., The Policy Scientist of Democracy..." **American Political Science Review,** s. 582.

[656] **A.g.e.,** s.584.

2.2. Üçüncü Dünyaya Yönelik Politika Analizleri

Siyaset bilimi disiplininde olduğu gibi, siyasal gelişme modellerinde de problem çözücü işlev ve pratiğe dair kaygılar artmıştır. Almond, bu nedenle politika analizleri ile ilgilenenlerin, siyasal gelişme tarihinin çok geniş verilerinin nasıl kullanılacağını öğrenmek zorunda olduğunu savunmuştur. Ona göre, eğer bu gerçekleşir ve siyasal gelişme ve krizleri problem çözücü terimlerle tanımlanmaya başlanırsa, geçmişin açıklanmasında çok yönlülük sağlanabilecek, geleceğe ilişkin tahminler yürütülebilecek ve politika yapımcılara tavsiyelerde bulunulabilecektir.[657]

Bu beklentilerle yüklü politika analizleri, teorik olarak Üçüncü Dünya'nın problemlerine yoğunlaşan araştırmacılar ve devlet adamları tarafından önemli ölçüde kullanılmıştır. Ancak teorik hakimiyetini, uygulamaya bu denli yansıtamamıştır. Sınırlı uygulanabilirliğin nedeni, analizlerin klasik siyasal gelişme kavrayışında olduğu gibi, Birleşik Devletler ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerdeki deneyimlere odaklanmasıdır.[658] Aynı şekilde Smith, çağdaş politika çalışmalarının kavram, model ve teorilerinin belirgin bir kültürel önyargıyı yansıttığını belirtmiştir. Politika yönelimli siyaset bilimcileri, Amerikan ve Batı Avrupa siyasal sistemlerinde uzman oldukları için, düşündükleri ve yazdıkları yine bu sistemlerle ilgilidir. Bu model ve kavramların, gelişmemiş ülkelerin politika yapım sistemlerini açıklamak için kullanılmaları sorun yaratmıştır. Nepal ve Malezya hükümetlerinin politika yapım süreci ile Kanada ve Almanya'nın politika yapım süreci birbirinden farklı olmak zorundadır.[659] Diğer yandan Batı pragmatizmi, Üçüncü Dünya koşullarını yansıtan radikal eğilimlere de duyarsız kalmıştır. Kamu politikası literatürü süregiden

---

[657] Almond, "Political Development: Analytical...", **Political Development Essays...,** s.287.
[658] Rothchild ve Curry, **Scarcity, Choice and Public Policy in Middle Africa,** s.15.
[659] Thomas B.Smith, "The Study of Policymaking in Developing Nations", **Policy Studies Journal,** vol 1, no.4, 1973, s.244.

dönüşüme uyum sağlayamadığı için Üçüncü Dünya ülkeleri içinde önemsenmemiştir.[660]

Gelişmekte olan ülkelere politika analizinin sınırlı uygulanabilirliği, politika analistlerinin tasarrufunda olan araştırma metod ve araçlarının, bu ülkelere uyarlanması sırasında açığa çıkmıştır. Afrika ile ilgilenen analistler, politika analizlerinin varsayımları ve bu ülkelerdeki yetersiz veri ile sınırlanmışlardır. Bu yetersiz veri ile bir de karşılaştırma yapmak daha büyük sorun teşkil etmiştir. Örneğin, gayrisafi milli hasıla ve gayrisafi yurtiçi hasıla gibi anahtar göstergelerin geleneksel ve modern ekonomik bağlamlar gözönünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu farklılıkları göz ardı edip, kaba verilerle doğrudan karşılaştırma yapmak hatalı sonuçlara yol açmıştır. Çoğu Afrika topraklarında istatistiksel bilgilerin güvenilmez olarak ün salmasının zemininde, bu tür karşılaştırmalar bulunmaktadır. Diğer yandan politika yaklaşımının temelini oluşturan girdi-çıktı modelinde de benzer sorunlarla karşılaşılmıştır. Rejim üzerindeki taleplerin kaynağı, gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında farklıdır. Baskı grupları ve siyasal partilerin baskıları, çoğulcu Batılı toplumlarda daha yoğun yaşanırken, Afrika devletlerinde bu sektörler daha az örgütlenmiş ve daha az etkilidir.[661] Bu anlamda Smith'e göre, Easton'un sistem-süreç modelinde entelektüel köklerini bulan politika analizi, hükümet kurumlarının ve yapılarının güçsüzlüğü ile karakterize edilen Üçüncü Dünya'ya uygun değildir. Çünkü Batı'da çıktıların kaynağı olarak siyasal partiler, baskı grupları gibi girdilere vurgu yapma eğilimi vardır. Fakat azgelişmiş ülkelerde çıkarlar açık bir şekilde belirtilmemiştir ve

---

[660] Rothchild ve Curry, **Scarcity, Choice and Public Policy in Middle Africa,** s.15- 16.
[661] **A.g.e.,** s.16-17.

biraraya getirilmesi oldukça nadirdir.[662] Smith'in azgelişmiş ülkelerde olmadığını iddia ettiği çıkarların ifadesi, Amerikan çoğulculuk geleneği ile açıklanabilir.[663] Hatırlanacağı gibi, demokratikleşme anlamında siyasal gelişme kavrayışı çoğulculuk anlayışından beslenmekteydi. Yarışan talep ve baskılar zemininde işleyen çoğulcu anlayış, kamu tercihi literatürü ve politika yönelimli gelişme yaklaşımlarında, kamu politikalarının tercih ve taleplere bağlı olmasıyla sürdürülmüştür. Çoğulculuğa ilişkin genel eleştiriler bu aşamada da geçerli olmuştur. Azınlıkların siyasal pazarlığın içine dahil olamaması, örgütlenememesi, taleplerinin dikkate alınmaması ya da ekonomik olarak hakim ve güçlü grupların süreç içindeki baskınlığı gibi. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere yönelik politika eğilimli yaklaşımlar, dış koşullar da dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Rothchild ve Curry'nin belirttiği gibi kaynakların sınırlı olduğu Üçüncü Dünya ülkelerinde, siyasetin yarışan gruplar arasında bir oyun ya da bir araca indirgenmesi[664] ya da biçimsel Amerikan demokrasisinin yayılması, toplumsal ve siyasal olumsuzlukların demokratikleşme çabalarının içinde kaybolmasına yol açmıştır.

Bahsedilen özellikleriyle, 1960 ve 70'lerde sosyal bilimlerde hiçbir kavram politikadan daha fazla muğlaklık ve kötüye kullanmaya maruz kalmamıştır.[665] Siyaset biliminin politika üzerine odaklanması, yine önce Amerika ve Avrupa siyasetinde gerçekleşip ardından gelişmekte olan ülkelere yayılmıştır.[666] Gelişme siyaseti açısından politika analizlerinin eleştirileri de, süregiden muğlaklık ve kötüye kullanma üzerinden yapılmıştır. Üçüncü Dünya'nın karar vericilerinin tercih

---

[662] Smith, "The Study of Policymaking...", **Policy Studies Journal,**
[663] Higgott, **Political Development Theory,** s.34.
[664] Rothchild ve Curry, **Scarcity, Choice and Public Policy in Middle Africa,** s.
[665] Elliot J. Feldman, "Comparative Public Policy: Field or Method", **Comparative Politics,** vol.2, no.10, 1978, s. 288.
[666] **A.g.e.,**s. 289.

modellerine kayması, iktidarın yoğunlaşmasının ve rejimi sürdürmenin bir aracı haline dönüşmüştür. Politika merkezli yaklaşımlarda Üçüncü Dünya'ya Batı analiz biçimlerinin aktarılması, bu devletlerin uluslararası ekonomik çevre içindeki yapısal bağımlılık koşullarının gözardı edilmesine neden olmuştur.[667] Üçüncü Dünya'daki politika yaklaşımları, bağımlılık kuramlarına ilişkin literatürü çok az idrak etmiştir. Bu ihmal, belirttiğimiz gibi literatürün Batı kaynaklı entelektüel köklerine uzanmaktadır. Çünkü, politika analizi ilk olarak, Batı ülkelerinin özellikle Kuzey Amerika'nın kullanımı için geliştirilmiş ve dışsal faktörlere ihtiyaç duymamıştır. Sömürgeci miras, dış yardım ve çok uluslu şirketlerin etkisi, yalnızca Üçüncü Dünya ülkelerine özgü faktörlerdir. Bir önceki sömürgeci gücün devam eden kültürel hegemonyası, üzerinde durulmayan bir gerçekliktir.[668] İkinci bölümde, siyasal kültür başlığı altında aktardığımız, Pye ve Almond'un savunduğu dünya kültürü, aslında Batı değerleri ve kültürünün yayılmasıdır. Bu aşama aşama yayılması beklenen kültürel koşullar, 1960'ların kötümserliği ile birlikte sınırlı bir hale gelmişti. Rotchild ve Curry, bu sınırlılıkları gözeterek, çalışmalarında Afrikalı karar yapıcıların yararlanabileceği politika alternatifleri araştırmaya soyunmuşlar ve böylelikle Üçüncü Dünya'daki politika merkezli çalışmaların artabileceği beklentisi içine girmişlerdir.[669] Sosyal bilimcilerin, karar vericilerin politika amaçları geliştirmesine yardım ederek ve bunları kazandıracak programlar uygulayarak Afrika gelişmesine önemli bir katkı sağlayabileceğini savunmuşlardır. Gerekçeleri ise, politika analizlerinin tarafsız ve değerlerden bağımsız bir duruş yerine en azından çok değişkenli konuları araştırmayı sağlayan değerlere karşı hassas olabileceğidir.[670]

---

[667] Higgott, **Political Development Theory,** s.14.
[668] **A.g.e,** s.33.
[669] Rothchild ve Curry, **Scarcity, Choice and Public Policy in Middle Africa,** s.vii.
[670] **A.g.e.,** s.4.

Davranışsal teoriye ve pozitivist araştırmaya yönelik eleştiriler ve siyasal gelişme kavrayışının çözülme sürecinin ardından normatif teoriye kayış Afrika bağlamında yinelenmiştir. Ancak normatif teori de, Üçüncü Dünya ülkelerinin koşulları dikkate alınmadan ve Amerika'nın kapitalist ve modernleşmeci çıkarlarından soyutlanmadan verimli olmayacaktır.

3. Siyasal Gelişme Kavrayışı: Süreklilik ve Kesinti

Siyasal gelişme kavrayışına yönelik eleştirilere ve normatif vurguya rağmen, siyasal gelişme kavrayışının ana eğilimleri kronolojik ya da kuramsal anlamda birbirinden kesin çizgilerle ayrılamamaktadır. Belki demokrasiden düzene, düzen vurgusundan yeni politik ekonomi bağlamı içinde tercih ve politika çalışmalarına doğru gelişen bir ana akımdan söz edebiliriz. Ancak pek çok siyasal ve toplumsal olgu gibi, siyasal gelişme kavrayışı da keskin tarihsel dönemeçlere sahip değildir. Bu nedenle, geçiş aşamasında yazılan birçok kitap ve makale, modernleşme ve siyasal gelişme teorisi ile ilgili sürekliliğin yanında önemli değişimleri de sergilemiştir. Üstelik yeni döneme ilişkin çalışmaların birçoğu, modernleşme ve siyasal gelişme kuramcıları tarafından yazılmıştır. Her zaman belirttiğimiz gibi, sözkonusu değişimler, tarihsel koşulların değişimine kuramsal ve metodolojik düzeyde verilen tepkilerdir. Yoksa siyasal gelişme kavrayışının çözülme döneminde dahi, özü ve içeriği ile evrenselleştirme çabaları açısından köklü bir değişime tanıklık edilmemiştir. David Apter ve üstte belirttiğimiz gibi Almond, bu açıdan önemli örneklerdir.

Değişim ve sürekliliği aynı anda yansıtması açısından öncelikle, Apter'in 1971 tarihli *Choice and the Politics of Allocation A Developmental Theory* başlıklı

kitabını ele alabiliriz.[671] Kitap, gelişme paradigmasına 'seçim' ve 'tercih' gibi ekonomik kavramların dahil olduğunu göstermektedir. Apter'in çalışması, siyasal gelişme kavrayışının krizine genel düzeyde bir çözüm olarak sunulan 'düzen' teması ile siyasal gelişme kavrayışında çözülmenin yaşandığı dönemin teması olan 'tercih' temasını birlikte kullanmıştır. Kitabının başında yazar, siyasal gelişme kavrayışının da her daim çıkmazı olan, gelişme ve düzen arasındaki ilişkiyi çağdaş siyasetin temel bir problemi olarak görmüştür. Apter'a göre, pek çok teoride gelişmenin yaygınlaşması ve düzenin sürdürülmesi bağımsız değişkenler olarak görülmüştür. Oysa bu iki değişkeni maksimize edecek uygun siyasal çerçeveyi bulup dikkatlerin normatif ve yapısal değişkenlere yöneltilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Apter, norm ve yapıları bağımsız, gelişme ve düzeni bağımlı değişkenler olarak değerlendirmenin yararlı olacağını düşünmüştür.[672] Bu çerçeve içinde tercihi kalkış noktası olarak görmüş ve değerlendirmiştir:

> "Tercih, toplumda kişilere açık mümkün alternatiflerin kapsamı... Tercih gelişme ve düzen ile aynı yönde ilişkilidir. Gelişme tercihlerin genişlemesine yol açan sistem değişikliklerinin bir setidir. Halk seçerken ve daha geniş tercih imkanı talep ederken bireysel ilişkileri kontrol etmek, Hobbes'un tanımladığı gibi klasik düzen problemidir. Gelişme ve düzen karşılıklı ilişkilidir. Düzensizlik gelişmeyi gerçekleştirmeyi daha zor hale getirebilir... Gelişme düzensizliğe yol açabilir. Bu ve bunun gibi paradoksal koşullar insan eyleminin temel bir karakteristiği olarak tercih vurgusundan kaynaklanmaktadır."
>
> "Tercih genişlerken düzen nasıl sürdürülebilir. Her biri rasyonalist olan sonsuz yanıtı olabilir... Hiçbir siyasal sistem ve hiçbir siyasal çözüm kalıcı değildir... Akademisyenler ve siyasetçiler yönetimin en iyi yöntemlerini oluşturmak için çalışmaktadırlar; değişen siyasal baskılarla ve değişmelerle yüzyüze geldiğinde kalkınma ve istikrarı gelişme ve düzeni ilerletebilen aralarında en iyisidir."[673]

'Tercihler genişletildiğinde düzen nasıl sürdürülebilir' diye sorarak Apter, düzen temelli modernleşme teorisi ile tercih temelli yeni politik ekonomi arasında süreklilik sağlamıştır. Apter, yeni devletlerdeki hükümetlerin oluşturdukları

---

[671] David Apter, **Choice and the Politics of Allocation A Developmental Theory,** New Hawen and London, Yale University Press, 1971,s.6
[672] **A.g.e.,** s.6.
[673] **A.g.e.,** s.6-7.

öncelikleri tanımlayarak ve tartışarak, 1970'lerin ikinci yarısındaki gelişmenin kamu politikası boyutuna katkı sağlamıştır.[674] İstikrar ve düzen, Amerikan akademisyen ve bürokratlarının kafasını sürekli meşgul eden, adeta bütün kavram ve kuramları onun üzerine inşa edildiği merkezi bir tema olmuştur. Karar, tercih ve davranış gibi kavramların gündeme gelmesi düzen temasındaki vurguyu azaltmamıştır.

Siyasal gelişme kavrayışı ve kamu politikası analizleri arasında süreklilik ve kesintiyi yansıtan çeşitli örneklerden yeri geldikçe söz etmiştik. Genel anlamda değerlendirecek olursak, klasik siyasal gelişme kavrayışının hakim olduğu, krize girdiği ve yerini ekonomi temelli kavramlara ve dolayısıyla kamu politikası analizlerine bıraktığı dönemler birbirini izlemiş ve aralarında daha yumuşak diyebileceğimiz geçişler yaşanmıştır. Diğer bir deyişle, bir dönemi diğerinden net bir şekilde ayıracak bir ölçüt bulunmamaktadır. Aksine yükselen eleştiriler ve geçirilen değişimlere karşın, bilimsel ve ideolojik anlamdaki sürekliliği takip edecek bulgulara daha sık rastlanmaktadır. Bunun nedenini daha temelde, siyaset biliminin ana akımları arasındaki süreklilikte aramak gerekmektedir.

1950 ve 60'lara damgasını vuran ve siyasal gelişme kavrayışına yön veren davranışsalcı okul, siyasal alanda seçmen davranışı gibi ölçülebilir eğilimleri istatistiksel analizlerle açıklama çabasına girerek, siyasetin toplumsal alandan ayrı bir inceleme nesnesi haline getirilmesinde etkili olmuştur. Siyasal gelişme kavrayışının bir diğer boyutu olan karşılaştırmalı siyaset alanında ise, yalnızca seçmenlerin değil, devletlerin de gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışlar sergileyebilecek bir aktör olduğu kabul görmüştür. Soğuk Savaş döneminde, sosyolojiden esinlenilen sistem kategorisi bir analiz birimi olarak, ABD siyaset

---

[674] Higgott, **Political Development Theory,** s.24.

bilimcileri arasında yoğun olarak kullanılmıştır. Ancak bu esinlenme, siyasal alan ve toplumsal dinamikleri ilişkilendiren bir çerçeve oluşturmak yerine, kendi içine kapalı bir kurumsal ilişkiler alanını açıklama amacı gütmüştür. Böylece, siyasal sistemlerin arkasındaki toplumsal güç ilişkilerinin analiz imkanı ortadan kalkmıştır. Siyaset biliminin izleyen ana akımlarından rasyonel seçim teorisi de, kamu politikası analizlerine yön vermiştir ve davranışsalcı akımla, siyasal alanı toplumsal dinamiklerden bağımsız olarak ayrı bir inceleme nesnesi haline dönüştürmesi anlamında süreklilik taşımıştır. Bu teori belirttiğimiz gibi, seçmenlerin ve siyasetçilerin faydalarını azamileştirmek amacıyla hareket ettiğini varsaymıştır. Diğer bir deyişle, yine ABD'de çok yaygınlık kazanan rasyonel seçim teorisi, bireyleri, neo-klasik ekonominin hakim aksiyomu çerçevesinde, maliyet-yarar analizi yapan varlıklar olarak görmüştür. Rasyonel seçim teorisinin yön verdiği kamu politikası analizleri de, toplumsal alandaki ideolojik ve sınıfsal süreçleri, çatışmaları siyasal analizin dışında bırakarak örtbas etmiş oluyordu. [675] Toplumsal koşulları ve eşitsizlikleri örtbas etmek, bilim ve ideoloji karşıtlığı açısından aşina olduğumuz bir ölçüttür.

Kamu politikası yaklaşımına sözünü ettiğimiz epistemolojik ve metodolojik eleştirilerin yanında kuramsal anlamda da, uluslararası ekonomik ilişkileri ve ekonomik kaynakların dağılımını yeteri kadar önemsememesi açısından yoğun eleştiriler yöneltilmiştir. Higgott'un hatırlattığı üzere, devletin rolü ve sınıf yapısı gibi konular göz ardı edilmiştir.[676] Bu tarz eleştiriler, klasik siyasal gelişme kavrayışına da yöneltilmiş eleştirilerdir. Herhangi bir yaklaşım ya da anlayış değişikliği sözkonusu olmamıştır. Diğer yandan bu aşamanın gelişme teorisinin

---

[675] Cenk Saraçoğlu, "Siyaset Bilimi ve Sosyoloji", Haz. Gökhan Atılgan ve E. Attila Aytekin, **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler,** İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 496-97.
[676] Higgott, **Political Development Theory,** s.39.

radikal analizini yapan bağımlılık kuramı gibi alternatif teorilerle ile bir bağ kurmaması, onun modernleşme teorisinin takipçisi olduğunu göstermek için önemli bir veridir. Asıl gerçeklik, Amerikan siyaset bilimi disiplinin ana eğilimlerinde oluşan değişmenin siyasal gelişme literatürüne de yansımasıdır. Gelişmenin kamu politikası analizleri döneminde, artık davranışsallık sonrası dönemin metodolojik ve kuramsal varsayımları rağbet görmüştür. Gelişmenin politika analizleri dönemi, klasik siyasal gelişme literatürünün daha ampirik, daha ekonomist bir hal alması ile sonuçlanmıştır.[677] Siyaset bilimi ve ekonomi disiplinleri birleştirilerek, politika analizlerinde vurgu, sorun çözme, yönetme ve sürdürme ile ilişkili hale getirilmiştir. İlk bakışta ciddi bir dönüşüm gibi gözüken bu yeni aşamanın, modernleşme literatürü ya da siyasal gelişme kavrayışından önemli bir kopuş sergilememesi sürekliliğin izlenebilmesini sağlamıştır.[678] Örneğin Rothchild ve Curry'in çalışmalarında, sözkonusu sürekliliği yakalamak mümkündür. Rothchild ve Curry, öncelikle modernleşme teorisine ilişkin önemli eleştiriler getirmişlerdir. Ancak, Afrika koşullarında sistem amaçlarını geliştirmeye yönelik çabalarında, modernleşme teorisinin önemli bir rehber olduğunu da vurgulamışlardır. Siyasal gelişmeye ilişkin krizin, yapılacak reformlarla çözümlenebileceğini düşünmüşler ve kriz kategorilerine, yeni ulusların varlığını sürdürmesine ilişkin, iki yeni kategori eklemişlerdir. 'Bağımsızlığı oluşturmak' ve 'dış baskılara karşı özgürlüğü güvenceye almak'. İki değişken de uluslararası çevreyle ilgilidir. Onlara göre, azgelişmiş ülkelerin düşük kapasiteleri, bu ülkeleri değişik dış manipülasyon ve etkilere açık hale getirmiştir. Bu ülkelerin büyük çoğunluğu, siyasal, ekonomik ve toplumsal ancak askeri olmayan alanlarda süren dış baskılara karşı savunmasız kalmışlardır.

[677] **A.g.e.,** s.14
[678] **A.g.e.,** s. 27.

Uluslararası çevrenin tehditlerine yönelik hassasiyet, daha zayıf ülkelerin liderlerini çok uluslu şirket yatırımı ve dış yardımlara karşı şüpheci hale getirmiştir.[679] Bu ifadelerle, uluslararası alanda azgelişmiş ülkelerin avantajlı olmayan konumlarını kabul etmekle birlikte, geri kalmışlık ya da bağımlılık koşullarının, yine bu uluslararası camia içinde çözümlenebileceğini savunmaları, siyasal gelişme anlayışından uzaklaşmadıklarını göstermektedir.

Sonuç olarak Rotchild ve Curry'ye göre, siyasal gelişmenin krizleri ve problemleri, çeşitli ekleme ve yer değiştirmelerle modifiye edilerek yeniden formüle edilebilir. Bu kabulün sonucunda gelişmekte olan ülkelere büyük görevler düşecektir. Bu görevler şöyledir: Toplu eylem kapasitesinin sürdürülmesi, merkezi kurum ve eylemlerin genişlemesi, otoriter ve etkili meşru siyasal yapıların kamusal kabulünün sağlanması, kaynakları verimli olarak harekete geçirmek ve dağıtmak.[680] Bu, yazarlara göre, pekçok Üçüncü Dünya ülkesinde kamusal konular üzerindeki öncelikleri belirleyen yönetimsel yapılar, onlara atfedilen baskıcı eğilimler yerine, kırılganlıkları ve verimsizlikleri ile göze çarpmaktadır. Yönetimsel organlar, genellikle taleplerin yoğunluğuyla başa çıkacak kapasiteden yoksundurlar. Merkezi ekonomik eyleme duyulan ihtiyaca rağmen, bu kurumlar talepleri yönetmede ve bütünleştirmede başarısız olmuşlardır. Gelişmekte olan ülkelerde, gelişme planlarının tamamlanmasını sağlayacak zorlayıcı güç olarak merkezi kurumsal otoritenin eksikliği sözkonusudur.[681] Rotchild ve Curry, politika analizlerinin Üçüncü Dünya ülkelerinde başarılı olamamasını, ülkelerin kendi yetersizliklerine bağlayarak merkezi otoritenin güçlendirilmesi vurgusunu yeniden gündeme getirmişlerdir. Modernleşme paradigması ve klasik siyasal gelişme kavrayışında merkezi bir kavram

---

679 Rothchild ve Curry, **Scarcity, Choice and Public Policy in Middle Africa,** s.95-96.
680 **A.g.e.,** s.97.
681 **A.g.e.,** s.17-18.

haline düzen ve istikrar teması, merkezi otorite ve etkili siyasal yapı ve kurumların vurgulanması aracılığıyla kamu politikası yaklaşımlarında tekrarlanmış ve sürekliliği sağlayan en temel unsurlardan biri olmuştur. Diğer yandan, Üçüncü Dünya ülkelerinin başarısızlıklarını bu ülkelerin yetersizliğine mal etmek, gelişme literatürünün genel anlayışı haline gelmiştir. Böylelikle, kapitalist dünyanın ülkeleri arasındaki ilişkileri belirleyen toplumsal koşulların üstünün örtülmesi başarıyla sonuçlanabilecektir.

Siyasal gelişme kavrayışı ile kamu politikası yaklaşımları arasında başka bir devamlılık, her ikisinde de anahtar rolün, toplumun liderlerine ya da elitlerine bırakılmasıdır. Gelişme ve modernleşme paradigması içinde, Gendzier'in vurguladığı gibi, tüm Üçüncü Dünya'da yerel siyasi ve ekonomik elitler, merkezdeki elitlerle işbirliği içinde, aydınlar ve akademisyenlerle bağlantılı bir meşrulaştırma işlevi görmüşlerdir.[682] Ulusal elitlerin vurgulanan rolü, uluslararası ekonomiye, diğer bir deyişle Batı kapitalist dünyasına eklemlenme açısından, son derece önemli bir konudur. Modernleşme paradigması içinde olduğu gibi, kamu politikası yaklaşımlarında da uyumlu elitlere ihtiyaç duyulmuştur. 1960'ların siyasal gelişme teorisinden farklı olarak, gelişmenin politika analizleri içinde ele alındığı dönemde, gelişme bir sonuç ya da başarıların hedefi değildir. Normatif konuların öneminin kavrandığı bir süreçtir. Ancak, bu sürecin kolay çözümlenemeyecek bir süreç olduğu da kabul görmüştür.[683] Siyaset bilimi içinde genel politika yaklaşımı yalnızca davranışsal dönemden daha fazla problem çözücüdür. Gelişmiş ülkelerde daha fazla veri ile yapılan siyaset biliminin bulguları, gelişme kavrayışı açısından Üçüncü

[682] Gendzier, "Tekrar Çal Sam Kalkınma Pratiği ve Savunusu", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.108.
[683] Higgott, **Political Development Theory,** s.37

Dünya ülkeleri için genellenmeye devam etmiştir.[684] Modernleşme teorisinin sonuca odaklı, hedefe yönelik bir son algısı, yerini farklı tercihlerin, kararların ve politikaların olabileceğine dair bir anlayışa bırakmıştır. Bir tarafta modernleşme kuramı, siyasal gelişme kavrayışı, davranışsal ve pozitivist siyaset teorisi ile ifade edilen bir dönem; diğer yanda yeni politik ekonomi, kamu politikası analizleri, rasyonel seçim teorisi ile kuşatılan yeni bir gelişme anlayışı. Aralarında metodolojik ve kuramsal boyutta kesinti ve kopuşlarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Ancak Ercan'ın daha önce de dile getirdiğimiz ifadesiyle, 'dil değişmiş öz aynı kalmıştır.' Öz ile kastetmeye çalıştığımız, ABD öncülüğündeki kapitalist dünyanın üstünlüğü sürdürme çabasıdır. Bu çaba, Soğuk Savaş dönemi içinde Hür Dünya sınırlarındaki ülkeleri, siyasal anlamda nüfuzu altına alabilmek için onların siyasal yapı ve işleyişine hakim olmak şeklinde tezahür etmiştir. Soğuk Savaş döneminin ilk dönemleri ile ilerleyen aşamalarında değişen uluslararası konjonktür, siyasal gelişme kavrayışı açısından farklı kavramsallaştırmaları sahneye taşımıştır.

Klasik siyasal gelişme kavrayışı ile siyasal gelişmenin politika analizleri olarak ifade ettiğimiz yaklaşım arasındaki özsel bağlantıyı ortaya çıkaran bazı göstergeler konuya açıklık kazandıracaktır. Örneğin siyasal gelişme kavrayışının önde gelen isimlerinden Almond ve Powell'in *Comparative Politics* isimli kitaplarının 1966 yılında yayınlanan ilk baskısında alt başlık, *A Developmental Approach* iken; 1978 yılında çıkan ikinci baskısında alt başlık *System, Process and Policy* olmuştur. Ayrıca bu baskıda 'Kamu Politikası' isimli bir başlık, 'Gelişmenin Politik Ekonomisi' bölümünde yer almıştır. Bu değişim, yazarların kendi ifadelerine göre,

[684] **A.g.e.,** s. 37-38.

> "...entelektüel bir büyüme. Birinci baskıda analizin sosyolojik, antropolojik ve psikolojik biçimlerini vurguladık. İkinci baskıda kamu politikası değerlendirmemizi detaylandırdık. Kamu politikası ve onun sonuçlarının tartışmamız bizim siyasal ekonomi yaklaşımını benimsememize yol açmıştır. "[685]

1960'larda siyasal gelişme literatüründe sosyolojik teorinin öncülüğünü yapan Almond, 1970'lerde başlayan krizi fark etmiş ve rasyonel tercih üzerine temellenen kavramsallaştırmayı öngören öncülerden de biri olmuştur.

Ayrıca, *Jstor*[686] elektronik veritabanını kullanarak, bazı siyaset bilimi dergileri içinde yaptığımız karşılaştırma, siyasal gelişme kavrayışından kamu politikası analizine yönelik vurgu değişimini sayısal olarak doğrulamaktadır. Tablo 1'de gösterilen rakamlar, Amerikan siyaset biliminin ve siyasal gelişme kavrayışının en etkili dergileri olarak görülen, *APSR, Annals of the American Academy of Political and Social Science* ve *World Politics* isimli dergileri kapsamaktadır. Bu dergilerin konu başlıkları, *political development* (siyasal gelişme) ve *public policy* (kamu politikası) terimleri açısından, verili tarih aralıklarında taranmıştır. Tablo 2'de yer alanlar da aynı şekilde taranmıştır. Tek farklılığı, yukarıdaki üç dergiye ek olarak *Policy Sciences, Political Science Quarterly, Proceedings of APSA* dergilerinin eklenmesidir. Karşılaştırmanın anlamlı olabilmesi için incelemeye konu olan tüm dergilerin, 1950 yılından beri taranabiliyor olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Grafik 1 ise verili tarih aralıklarında Google elektronik kitap veritabanında her iki kavrayışın tüm metinlerdeki geçiş yoğunluğunu göstermektedir.[687]

Tablo 1 ve Tablo 2'nin gösterdiği, 'siyasal gelişme' başlıklı makalelerin yoğunluğunun 1961- 1970 tarih aralığına tekabül etmesidir. 1971'den itibaren, siyasal gelişme kavrayışının kriz ve çözülme sürecini yansıtan bir şekilde, siyasal

---

[685] Gabriel A. Almond ve G.Bingham Powell, **Comparative Politics: System, Process and Policy,** Boston, Little Brown, 1978, s. vi.

[686] (http://www.jstor.org/action/showAdvancedSearch)(Erişim Tarihi 14.05.2013).

[687] Bu grafik Prof. Dr. Mehmet Yetiş'in önerisiyle altta belirtilen websitesinden elde edilmiştir. Bkz. (https://books.google.com/ngrams) (Erişim Tarihi 26.05.2014)

gelişme kavrayışının yoğunluğu birdenbire sona ermiştir. Genel olarak siyaset bilimi, özel olarak siyasal gelişme kavrayışındaki çözülme sürecinin yarattığı boşluğu ya da yeni arayışları, nedenlerini yukarıda belirttiğimiz gibi kamu politikası analizleri doldurmuştur. Kamu politikası analizleri başlığının en yoğun olduğu tarih aralığı, iki tabloda da 1971-80'dir. Neoliberalizmin parlayan dönemlerinde, neo-klasik ekonomi odaklı analizlerin rağbet görmesinin bir sonucu olarak, 1981-1990 yılları arasında da kamu politikası analizi, etkin olmayı sürdürmüştür. Çünkü kamu politikası analizleri ya da çalışmaları, siyaset biliminde ekonomiye yönelişin göstergesiydi. Grafik 1'de siyasal gelişme ve kamu politikası kavrayışlarının veritabanında yer alan kitapların bütün kısımlarında ne kadar sıklıkla geçtiği karşılaştırılmış ve Tablo 1 ve Tablo 2 ile büyük ölçüde örtüşen sonuçlara ulaşılmıştır. Örtüşen en önemli tarih aralığı 1960'lardır. Grafik 1'de de 1960'lardan itibaran siyasal gelişme kavrayışı yükselişe geçmiştir. 70'lerin başında ulaştığı zirve noktasından 70'lerin sonlarına doğru düşüş eğilimine girmiş ve 80'lerin ortalarından itibaren girdiği düşüş eğiliminden çıkmamıştır. Kamu politikası kavrayışı ise 1970'lerde başladığı yükselişini 1980'lerin ortalarında zirveye taşımıştır. Grafik 1 bu açıdan da Tablo 1 ve Tablo 2 ile çelişmemektedir.

1990'larda ise hem siyasal gelişme kavrayışı hem de kamu politikası analizleri ile ilgili çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Çünkü bu dönem artık Soğuk Savaş'ın sona erdiği, siyasal gelişme kavrayışının farklı şekillerde karşımıza çıktığı 'yeni' bir düzeni temsil etmektedir. Üçüncü Dünya ülkeleri ya da azgelişmiş ülkeler açısından Soğuk Savaş'ın argümanları, yerini küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni'ne ilişkin argümanlara bırakmaya başlamıştır.

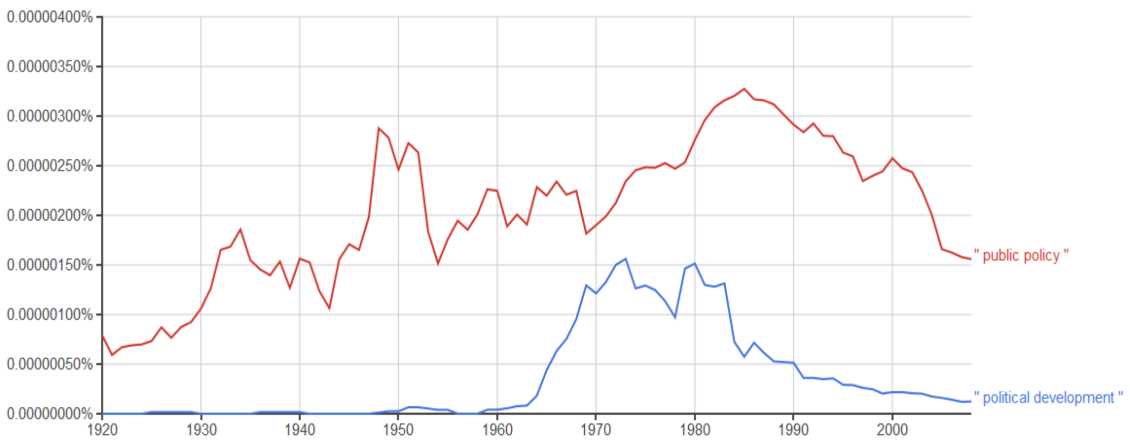
Tablo 1: Jstor Veritabanı İçinde Yapılan Karşılaştırma (5 Dergi ile)

Tarih Aralıkları	*Political Development* (Siyasal Gelişme)	*Public Policy* (Kamu Politikası)
1950-1960	8	3
1961-1970	21	3
1971-1980	3	18
1981-1990	2	17
1991-2000	1	4

Tablo 2: Jstor Veritabanı İçinde Yapılan Karşılaştırma (8 Dergi ile)

Tarih Aralıkları	*Political Development* (Siyasal Gelişme)	*Public Policy* (Kamu Politikası)
1950-1960	8	3
1961-1970	21	4
1971-1980	3	24
1981-1990	3	20
1991-2000	2	2

Grafik 1: Google Elekronik Kitap Veritabanı İçinde Yapılan Karşılaştırma

II. Yeni Dünya Düzeni ve Siyasal Gelişme Kavrayışının Yeniden Üretimi

1980'ler ve takip eden dönemde gelişme paradigması, neoliberal teori içine yerleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından siyasal gelişme kavrayışının çerçevesini çizen modernleşme teorisi, 70'lerde yoğun eleştirilere maruz kalarak düşüş eğilimine girmişti. Bu ara dönemde siyasal gelişme kavrayışı açısından ekonomi disiplininden beslenen bir geçiş süreci yaşanmıştı. Modernleşme paradigmasının tahtına oturan ve yine ABD merkezli neoliberal gelişme paradigması ise temelde ekonomik teoriyi merkezine almakla birlikte, siyasal gelişme kavrayışının yeniden üretiminin koşullarını oluşturmuş ve desteklemiştir. Siyasal gelişme kavrayışı yükseliş döneminin ardından, modernleşme teorisinin uğradığı eleştiri dalgasından kendini kurtaramayarak, dış politika alanından da, bilimsel ve akademik alandan da ifade olarak çekilmişti. Ancak dilsel olarak kullanılmaması, amaçların ve özünün kaybolduğu anlamına gelmiyordu. Kavrayışın özü, 70'lerin durgunluk sürecinin ardından, artık neoliberalizm içinde ifadesini bulmaya başlamıştı. Modernleşme paradigmasından farklı tarihsel koşullar eşliğinde çerçevesi çizilen neoliberal anlayış içinde, 'gelişme' kavrayışının özüne ve amaçlarına karşılık olabilecek en kapsayıcı ifade, bilhassa 90'lardan itibaren 'küreselleşme' olmuştur. "Küreselleşme özü itibari ile kendini ekonomik, siyasal ve düşünsel olarak azgelişmiş ülkelere empoze eden gelişmiş ülkelerin başlattığı bir olaydır."[688] Döneminin yüceltilen kavrayışlarından kalkınma ya da gelişme gibi genel bir kavrayış olan küreselleşme söylemine de, aynı şekilde adeta sihirli bir işlev yüklenmiştir. Siyasal gelişmenin özü, genel küreselleşme söylemi içinde, özellikle demokrasinin küreselliği vurgusunda takip

[688] Hatice Nur Erkızan, "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", **Doğu Batı Küreselleşme,** Yıl 5, Sayı 18, 2002, s. 62.

edilmiştir. 2000'lerde küreselleşme ve demokrasi söylemi korunmakla birlikte; 11 Eylül saldırıları muhafazakarların gücünü artırmış, bu söylemler, terörizmle savaş, barbarlığa karşı uygarlık tezleri olarak şekil değiştirmiştir.

Siyasal gelişme kavrayışını çerçeveleyen geleneksel modernleşme paradigmasından, daha yeni neoliberal çerçeve ve küreselleşmeye kadar ana akım gelişme teorisinin izi sürüldüğünde, ideolojik anlamda önemli bir değişimin olmadığı anlaşılmaktadır. Her iki paradigmanın değişmeyen özü, birkaç Batılı sanayileşmiş toplumun tarihsel ve toplumsal tecrübelerine dayanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişme teorisi içinde süregiden gerilim, temelde evrensel olarak geçerli ilkeler ve modeller formüle etme isteği ile farklı toplumların çeşitli deneyimleri ve potansiyel alternatiflerinin çeşitliliğini anlama ihtiyacı arasında yaşanmıştır.[689] İnceleme alanımızı oluşturan bu gerilimin kazandığı farklı görünümler ise belirttiğimiz üzere, tarihsel koşulların değişimiyle ilişkilidir. Modernleşme teorisini üstün kılan koşullar, Soğuk Savaş ortamında belirginleşmişken, neoliberal gelişme paradigması artan gücünü, Soğuk Savaşın sona ermesi ile zirveye taşımıştır. Bu ortamı tasvir eden yapılanma, küreselleşme kavramıyla bütünleşerek ABD öncülüğünde temelleri atılmış olan Yeni Dünya Düzeni'dir.

A.Tarihsel Koşullar

Kapitalizmin önemli bir özelliği, yaratıcı bir biçimde yeniden yapılanarak varlığını sürdürmesidir. 1970'lerin kriz koşullarının arkasından 1980'li ve 1990'lı

[689] John Brohman, "Universalism, Eurocentrism, and Ideological Bias in Development Studies: From Modernisation to Neoliberalism ", **Third World Quarterly,** vol.16, no.1, 1995, s. 121.

yıllar, yeniden yapılanma sürecinin iyice belirginleştiği bir tarihsel döneme karşılık gelmektedir. Sözkonusu olan farklı ve yeni bir dünya düzenidir. Tarihsel sürecin bu aşamasında, Yeni Dünya Düzeni, kapitalizmin 'küresel ölçekte' yeniden yapılanmasını ifade etmiştir.[690]

II. Dünya Savaşı sonrası, Keynesyen liberal demokratik gelişme anlayışı içinde şekillenen fordist temelli sınıf uzlaşması, 1971'de Bretton Wood sisteminin sona ermesi ve 1973 petrol şoku ile finans-kapital ve post-fordist üretim sermayesinin entelektüel ve siyasal baskısı ile yüzyüze gelmiştir.[691] Süregelen ekonomik ve siyasal kriz ortamında, siyasal gelişme anlayışının rasyonel seçim teorisi ve kamu politikası analizleri ile ekonomiye kaymaya başladığı süreç, küreselleşme olgusunun ve ideolojik destekçisi neoliberal gelişme paradigmanın öncülüğünü yapmıştır. Küreselleşme olgusunun eğilimleri daha önceki tarihlerden beri izlenebilmektedir. Ancak, nispeten yeni olan ve siyasal gelişme kavrayışı ile ilişkilendirebileceğimiz eğilimleri, dünya kapitalist sisteminin merkezini oluşturan devletlerin, diğer ülkelere yönelik politikaları koordine etmesi, onlar üzerinde siyasi baskı yapması ve dünya ticaret ve yatırım düzenini şekillendirmek için, zamanla artan ölçüde uluslararası örgütlenmeleri kullanmasıdır. Sözkonusu örgütlenmeler, küreselleşme ile nitelenen dönemden önce kurulmuş olsa da, işlev ve etkileri bu dönemde artmıştır.[692] Neoliberalizmin tarihsel olarak ilk zaferini aynı dönemde, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü) ülkelerinde iktidar olan muhafazakar yönetimler ile tarihsel olarak küresel kapitalizmin gelişimi ile ilintili Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi güçlü uluslararası örgütlenmeler sayesinde

---

[690] Şaylan, **Değişim, Küreselleşme...,** s.213-214.
[691] Preston, **Development Theory An Introduction,** s.321.
[692] Cem Somel, "Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme", **Doğu Batı Dünya Neyi Tartışıyor? I Küreselleşme,** 4. baskı, yıl 5, sayı 18, Ekim 2011, s. 195-196.

kazanması tesadüfi değildir. ABD'de Reagan, Birleşik Krallık'da Thatcher, Almanya'da Kohl yönetimleri, neoliberalizmi güçlendiren yönetimlerdir. Diğer yandan, neoliberalizmin ekonomik liberalleşme, serbest ticaret ve açık pazar ilkelerine dayalı teorik gündemi, ulusüstü şirketlerin çıkarları doğrultusunda piyasaların bütünleşmesi için gerekli entelektüel desteği sağlamıştır.[693] Bu kurumsal ve entelektüel desteğin kökenini, II. Dünya Savaşı'ndan beri gelişme paradigmasının ev sahipliğini üstlenen ABD'nin tarihsel koşullarında aramak, sürdüğümüz izi kaybetmememizi sağlayacaktır.

Tarihsel süreçte, 1980'li yıllar, Birleşik Devletler'in Vietnam Sendromu'ndan kurtulup, küresel kapitalist liderlik durumunu yeniden güçlendirmeye çalıştığı bir aşamadır. Bilindiği gibi, 1944 yılında ABD'nin liderliğinde oluşturulmuş olan Bretton Woods anlaşmasında meydana gelen çatlaklar, 1970'lerin kriz ortamına zemin hazırlamıştır. Amerika'nın ekonomik anlamda aldığı önlemler sonucunda, 1980'lere doğru daha tutarlı bir paradigmaya dönüşen neoliberal politikalar, devlet destekli yeni finans sermayesinin, popüler olarak küreselleşme olarak bilinen sermaye birikiminin sınırsız ve pürüzsüz dünyasına yönelimini hızlandırmıştır. Neoliberalizm ekonomik araçları kullansa da, sermaye birikiminin önündeki engeller olarak görülen demokratik kazanımlara karşı temelde siyasal bir tepkidir. Neoliberalizm sadece bu kazanımları geri almaya değil, onların kurumsal temellerini de zayıflatmaya, devlet aygıtlarının arasındaki hiyerarşinin değişerek, eski New Deal kuruluşlarının yetkileri pahasına Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası'nın öne

---

[693] Michael Edwards, "The Irrelevance Development Studies", **Third World Quarterly,** vol.11, no.1, 1989, s.134.

çıkartılmasına hizmet etmiştir.[694] Bundan böyle, Amerikan elitinin ve onun Reagan yönetimindeki müttefiklerinin düşüncesine hakim olmaya başlamıştır. 1981'de, Meksika'da düzenlenen küresel ekonomik zirvede bizzat Reagan, ekonomik liberalleşmenin yararlarını ve devlet müdahalesinin azaltılmasını yüceltmiş ve ana akım gelişme stratejisi içindeki üstünlüğünü göstermiştir.[695] Reagan döneminde yeniden alevlenen Soğuk Savaş'ın Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona erişi, bu doğrultuda son noktayı koymuştur. Bundan böyle dünyanın jeopolitik yapısı radikal olarak değişmiştir. Yeni düzende Soğuk Savaş yoktur, bir Sovyet tehdidi yoktur. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri de dahil olmak üzere, bütün dünya pazar mekanizmasının egemenliğine girmiştir. Dünya Bankası, IMF gibi kapitalizmin devletlerüstü, merkezi karar kurumlarının hedefleri tüm dünya olarak genişleyebilmiştir.[696]

Böyle bir ortam içinde, Birleşik Devletler yetkilileri, zafer heyecanının ve kaygılandırıcı bir belirsizliğin birbirine karıştığı bir gelecekle yüzyüze geldiler. En büyük ideolojik rakibinin ortadan kaybolmasıyla, Birleşik Devletler'in gücüne yön verecek ilke ve stratejilerin ne olacağı[697] ise kafaları meşgul eden temel soru olmuştu. Amerikan politika yapımcılarının çoğunluğu, Soğuk Savaş'ın bitişinin, Birleşik Devletler'in liberal, kapitalist ve demokratik kurumlarının kürenin her yerine yayılması için benzersiz bir fırsat yaratacağını düşünmüş ve Birleşik Devletler'in gücüne bu doğrultuda yön vermişlerdir. Daha karamsar tonlarda konuşan bazı uzmanlara göre ise Soğuk Savaş sona erse de, uzun zamandır biriken

---

[694] Leo Panitch ve Sam Gindin, "Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu", ed. L. Panitch ve C. Leys, çev. Mehmet Yusufoğlu, Aslı Yazır, **Günümüzde Emperyalizm ve Emperyal Tehdit, Socialist Register,** İstanbul, Alaz Yayıncılık, 2004, s.33-34.

[695] Edwards, "The Irrelevance...", **Third World Ouarterly,** s.134.

[696] Şaylan, **Değişim, Küreselleşme...,** s. 214.

[697] Michale E. Latham, **The Right Kind of Revolution Modernization, Development, and U.S. Foreign Policy From The Cold War to the Present,** Ithaca ve London, Cornell University Press, s. 186

etnik çatışma, dinsel şiddet ve askeri ulusçuluğun yükselişte olduğu bir dünyayı tek süper gücün şekillendirmesi kolay olmayacaktır. Artan yoksulluk, küresel göç, 'başarısız devletlerin' istikrarsızlığı ve İslami radikalizmin yükselişinin ürettiği tehditler, sözkonusu bu gelişmeye ket vurabilecektir.[698] Aslında Soğuk Savaş'ın kazanılması, artık bir dünya barışının yolunu değil, George Bush'un(Oğul) 11 Eylül'den yaklaşık on gün sonra ortaya koyduğu gibi, ABD için 'hiçbir zaman bitmeyecek bir görev sayesinde' yapacağı sürekli müdahalelere dair ideolojinin yolunu açacaktı.[699] Çünkü Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ulusal kurtuluş hareketlerinden doğan halkçı ulusalcı rejimlerin boğulması, Birleşik Devletler'in emperyal projesinin Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika'da aşırı sertlikle konuşlanmasına izin vermiştir. Bu proje ekonomik yönetimi gelişmiş Batı ülkeleri, onun hizmetindeki kurumlar (Dünya Bankası ve IMF) ve Üçüncü Dünya'ya dayatılan yapısal yeniden uyum politikaları temelinde gerçekleşmiştir. Alternatif güç odağı olabilecek Avrupalılar ile Japonların kendilerini ABD projesiyle, siyasal düzeyde bile ittifaka soktukları açıktır. 1991 Körfez Savaşı ve 2002'deki Yugoslavya ve Orta Asya savaşları sırasında, BM'nin NATO lehine marjinalize edilmesini kabul etmişlerdi. 2003'de Irak'a açılan savaş, bu cephede bazı çatlaklar açığa çıkarmış olmakla birlikte, genel anlamda bir karşı duruş sözkonusu olmamıştır.[700]

Bu koşullar içinde, Soğuk Savaş'ın sona erişini benzersiz bir fırsat olarak gören politika yapımcıları, çoğunluğu oluşturmuştur. Sözkonusu çoğunluk, tek kutuplu dünyayı, 'Yeni Dünya Düzeni'ne uygun bir biçimde yapılandırabilmek için neoliberal gelişme modelinin daha sınırsız bir biçimde uygulanmasını mümkün hale

[698] **A.g.e.,** 186-187.
[699] Ahmad, , "Günümüz Emperyalizmi", **Socialist Register 2004,** s.60.
[700] Samir Amin, "ABD Emperyalizmi, Avrupa ve Ortadoğu", **Monthly Review,** İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, sayı 5, Mayıs 2006, s.91.

getirmişlerdir. Eş zamanlı olarak, entelektüel kesim, yeni dünya düzeninin yapılanmasını destekleyen küreselleşme söylemini akademik ve bilimsel alana taşımıştır. Örneğin, Ahmad'ın aktardığına göre, ulus ve egemenlik kavramlarını, modası geçmiş bir siyaset teorisinden kalan, küreselleşme ya da insani müdahale gerekliliği karşısında, terk edilmesi gereken kavramlar olarak yorumlayan ilk üst düzey ABD yetkilisi, Georgetown Üniversitesi'nin eski profesörlerinden ve Clinton yönetiminde Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Madeleine Albright'tır.[701] Oysa küreselleşme, modernitenin toplumsal, kültürel, düşünsel ve ekonomik boyutta kendini dünya çapında yeniden kurmasıdır. IMF, BM, DB, NATO gibi oluşumlar küreselleşme sürecinde, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeleri ekonomik, siyasal, kültürel ve düşünsel bağlamda bir nesne durumuna getirmiştir. Kendini etkin olarak bilginin üretiminde gösteren küresel özne, kendini ekonomik özne olarak de etkin kılıp, bu etkinliğini askeri boyuta da taşımıştır.[702] Küreselleşme konusunda çok dillendirilmiş olan bazı önermeler de, Soğuk Savaş döneminin modernleşmeci ve gelişmeci söylemlerinden farklı değildir. Başlıca örneği, 'küreselleşme tüm ülkelere yeni fırsatlar kadar yeni tehditler ve riskler de sunmaktadır' önermesidir. Çok benimsenmiş olan bu ifade, örtük bir biçimde, küreselleşme döneminin nimetlerinden yararlanamayan bir ülke varsa, bundan kendisinin sorumlu olduğunu belirtir ve baştan eleştirilerin önünü kapatır.[703] Aynı durumla, modernleşmeci varsayımların gelişme ve demokratikleşme yerine istikrarsızlık, kriz, darbe ortamı yarattığı yönündeki eleştirilere; o ülkelerin siyasal kültürünün ve tarihsel geçmişinin demokratikleşmeye ve gelişmeye uygun olmadığının ima edilmesi sırasında da karşılaşılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş sonrası dönem, ABD dış

---

701 Ahmad, "Günümüz Emperyalizmi", **Socialist Register 2004,** s.64.
702 Erkızan, "Küreselleşmenin Tarihsel...", **Doğu Batı,** s.66.
703 Somel, "Az gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme", **Doğu Batı,** s. 196.

politika çıkarları ve bilimsel gelişmeler ilişkisi açısından ideolojik uyum içerisindedir. Yaklaşım, modernleşme ve siyasal gelişme kavrayışının II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünyanın koşullarını bilimsel alanda desteklemesi ile aynı doğrultudadır. Değişen ise yalnızca söylemler ve dış politika amaçları olmuştur.

B. Modernleşme Kuramının İzinde Neoliberal Gelişme Modeli

Gelişme literatürünün çoğunda, neoliberal gelişme modeli, önceden hakim olan modernleşme paradigmasının çelişkilerini sona erdiren yaratıcı bir gelişme stratejisi olarak resmedilmiştir. Böyle bir iddia ile anılmakla birlikte, modernleşme teorisinin en ciddi çelişkilerinin çoğu neoliberal gelişme çerçevesine taşınmıştır.[704] 1970'lerde, Batı gelişme teorisinin yeni dalgasının seslerinin duyulmaya başladığından söz etmiştik. Modernleşme paradigmasının gözden düşmesi ile güçlü bir ekonomik liberalizmin yeniden ortaya çıkışı arasında yaşanan bu süreçte, siyaset bilimi alanında kamu politikasına ilişkin sorular yükselmiş ve siyaset ile ekonominin ilişkisi artmıştı. Batı-dışı dünyada, modernleşme ve siyasal gelişme paradigmasının eksikliklerinin iyice su yüzüne çıkması, Üçüncü Dünya toplumlarına yönelik daha ampirik temelli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu konusunda beklenti ortamı oluşturmuştu. Aynı zamanda, yoksulluk ve geri kalmışlığın ortaya çıkardığı meydan okumaları engellemek için daha fazla yardım yapılması fikri de destek görmüştü. Bu nedenle, 1970'lerden itibaren gelişmekte olan dünyadaki kırsal yoksulluğu azaltmak için Dünya Bankası'nın kaynakları daha çok yoğunlaştırılmıştı.[705] Escobar, kırsal yoksulluk üzerine bu odak kaymasının, Dünya Bankası'nın fikirlerinin değişmesinin

[704] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s. 121.
[705] David Slater, "The Geopolitical Imagination and the Enframing of Development Theory", **Transactions of the Institute of British Geographers, New Series,** vol.18, no.4, 1993, s. 424.

değil, kırsal bölgelerde artan radikalizmin ve modernleşme teorisinin düşüşe geçmesinin bir sonucu olduğunu savunmuştur.[706]

Escobar'ın savunduğu bu görüş, neoliberal gelişme politikalarının temel öğelerinin birçoğunun belirli bir ideolojik gündeme sahip olmasıyla ilintilidir. Öyle ki, modernleşme teorisinin temel varsayımları, 70'lerin kriz ortamının ardından şaşırtıcı bir geri dönüş yapmıştır. Latin Amerika, Asya, Afrika ve Ortadoğu'da krizlerle karşılaşıldığında, Amerikalı politika yapımcılar, gelişmenin ilerlemesini, yine güvenliğin artırılmasına bağlamışlardır. Birleşik Devletler yetkilileri, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yeni dönemde de, liberal kapitalist modernliğin, şekillendirilebilir yabancı toplumların siyasal yaşamlarını, ekonomi ve kültürlerini pek çok yönden dönüştüreceğini ve bu sayede yayılacağını varsaymışlardır. Bu amaçla, idealistik dillerini ve demokratikleştirme reformlarını, yayılmacılık politikaları ile harmanlamışlardır. Mümkün olan yerlerde gelişme yardımlarını, ticaret politikasını ve teknoloji transferini kullanarak pazar demokrasisinin yayılmasını desteklemişlerdir. Eğer pazar demokrasisi bu yolla gerçekleşmezse, daha doğrudan ve daha baskıcı araçları kullanmaya çekinmemişlerdir. Özellikle 11 Eylül sonrasında, modernleşmenin temel eğilimleri gizlendiği yerden yeniden ortaya çıkmıştır.[707] Bu ortamda da 1960'larda olduğu gibi bilgi birikimi, muhalefetin kuşatılması ve dış politikanın meşruiyeti hayati önem taşımıştır.[708]

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından bilgi birikimi ve meşruiyet sağlama işlevi, öncelikle, 1989'da Fukuyama'nın Tarihin Sonu adlı makalesinde[709] dile getirilen ve çok rağbet gören 'tarihin sonu' tezinde hayat bulmuştur. Kabaca,

---

[706] Arturo Escobar, "Anthropology and the Development Encounter: The Making and Marketing of Development Anthropology", **American Ethnologist,** vol.18, no.4, 1991, s.664.
[707] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.187.
[708] Gendzier, Tekrar Çal Sam, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s. 85
[709] Francis Fukuyama, "The End of History?", **The National Interest,** vol.16, 1989, s. 3-18.

dünyanın kapitalist liberal demokrasiye doğru yöneldiğini savunan tez, modernleşmenin temelini oluşturan aynı tip varsayımların bir tekrarı olması açısından bildik bir analizdi. Ona göre, dünya çapında yaşananlar ekonomik ve siyasal liberalizmin zaferidir. Tanıklık edilen, Soğuk Savaşın sona erişi değil, insanlığın ideolojik evriminin ve Batı liberal demokrasisinin evrenselleşmesinin son biçimi olarak, tarihin sonudur. İki dünya savaşı ve uzun Soğuk Savaş boyunca, Fukuyama, faşizmin ve komünizmin iddialarının bozguna uğradığını, liberal kapitalizmin toplumsal düzenin tek kalan biçimi olarak kaldığını tartışmıştır. Pazarlar açılınca ve yurttaşlar tüketim kültürünün yararlarını takip etmeye başlayınca, ekonomik liberalizm daha geniş ölçekli siyasal liberalizme yol açmıştır ve özgürlük yayılmıştır. Soğuk Savaş döneminde de Daniel Bell'in ideolojilerin sonunu[710] ilan ettiği düşünce yapısının destekçisi çok olmuştu. Fukuyama, Hegel felsefesine dayanarak tasavvur ettiği evrensel süreç içinde, Birleşik Devletlerin, yoksulluk alanının çok daraldığı, ekonomik adaletsizlik veya sınıf çatışmalarının sona erdiği, ılımlı ve yeniden dağıtıcı bir toplum olarak ideal bir son noktayı temsil ettiğini iddia etmektedir. Postkolonyal dünya, eninde sonunda kapitalist ekonomiler ve liberal siyaset arasındaki bağlantıya dayanarak dönüşecektir.[711] Evrensel liberal demokrasiye yaklaşma öngörüsü, siyasal gelişme kavrayışının varsayımlarını yeniden merkezi bir aşamaya getirmişti. Öyle ki, adından sıkça söz ettiğimiz, Soğuk Savaş dönemi siyaset bilimcisi Pye, küresel düzeyde demokrasiye yönelme sürecinin ve otoriterliğin krizinin, onun ve arkadaşlarının onyıllar önceki tahminlerini haklı çıkardığını bildirmiştir. Diğer bir deyişle, ekonomik gelişmenin dönüşümsel güçleri, küresel iletişim, teknolojik yenilenme ve uluslararası ticaret dinamikleri,

[710] Daniel Bell, **The End of Ideology,** New York, The Free Press, 1962.
[711] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.188.

modernleşme teorisyenlerinin daha önce söylediği gibi, diktatörlüğe dayalı kontrolü zayıflatmış, bireyleri güçlendirmiştir ve çoğulcu hareketleri beslemiştir. Pye'a göre, modernleşme teorisyenlerinin yaptığı tek gerçek hata, değişimin bu önemli faktörlerinin on yıllar içinde kazanılabileceğini ve uluslararası sistemler örgüsünün bir parçası haline geldiğini, azımsamalarıdır.[712] Modernleşmenin yeniden zuhur ettiği, Dirlik'in küresel modernlik olarak tarif ettiği bu tarihsel moment, sömürgeci modernliğin sonunu değil, nihai zaferini simgelemektedir; zira alternatif ya da birden fazla modernliklerden söz edilse de kapitalist modernliğin varsayımları, dünyadaki tüm modernlik tasarılarınca içselleştirilmiştir.[713]

Küresel modernlik düşüncesi, neoliberal teoriyi bir bütün olarak, siyasal muhafazakârlığın yeni sağ ideolojisi ile içiçe geçirmiştir. Neoliberalizmin entelektüel öncülerinden Milton Friedman, 'bırakınız yapsınlar' kapitalizminin daha geniş toplumsal ve siyasal özgürlükler için şart olduğunu söylerken, neoliberalizm ve siyasal muhafazakârlık ilişkisini özetlemiştir. Yeni sağ, neo klasik iktisadı, sosyal bilimler alanı içinde, bilimsellik ve entelektüel merkezilik iddialarının temeline koymuştur.[714] Üstte değerlendirdiğimiz kamu tercihi teorisinin şekillendirdiği neoliberal siyasal analiz, özünde, ekonomik liberalizmin daha geleneksel bir boyutu ile siyasal muhafazakârlığın devlet müdahalesine karşı pazar gücünün ideolojik savunmasını üstlenen daha modern bir boyutunun bileşimidir. Neoliberalizmin devlet karşıtı ve pazar yanlısı ideolojik yargıları, Güney ile ekonomik ve siyasal

---

[712] Lucian Pye, "Political Science and Crisis of Authoritarianism,"**American Political Science Review,** vol.84, no. 1, Mart 1990, s.7.12,14.
[713] Arif Dirlik, **Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi,** çev. Galip Doğduaslan, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008, s.2.
[714] Preston, **Development Theory An Introduction,** s.321.

ilişkilerdeki sorunlu yönlerin ortaya çıkmasını engellemek için kullanılmıştır.[715] Herşeyi kapsayan pazar ve siyasal sistem kavramları ve araştırmaları, Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünya ülkelerinin sosyo-ekonomik ve siyasal yapısını ampirik olarak çözümlemek için yapılan 'bölge araştırmalarının' yerini almıştır.[716] Her iki dönemde de bu politikalar dünyanın çoğunu kalkındırmak yerine, 'azgelişmesine' yol açmıştır. Bunun sebebi, belli ölçüde ekonomik ve siyasal gelişme pahasına, Amerikan güvenlik çıkarlarının ön planda tutulmasıdır. Üniversiteler ve düşünce merkezleri, bu süreçlerin savunulmasına dönük örtüleri hazırlama, istihbarat toplama, yatırımlar ve kriz yönetimi konularında taktikler sunmadaki önemli rollerini içinden geçtiğimiz süreçte de sürdürmektedir. Üçüncü Dünya siyasal olaylarının kültürel açıklamaları tekrar gündeme gelmiştir. Yoksulluk ve krizin kültürel açıklamaları, küreselleşme olarak anılan dönemde de, bu durumun kurbanını suçlamakta kullanılmıştır.[717] Bu noktaya bilim ve ideoloji ilişkisi açısından bakıldığında neoliberal gelişme modeli ve küreselleşme mantığı, bilime toplumsal eşitsizlikleri örtbas etmek ya da ifşasını önlemek işlevini yüklemektir. Böylece, modernleşme paradigmasının üstün olduğu Soğuk Savaş döneminin siyasal gelişme kavrayışı ile neoliberal gelişme paradigmasının siyasal boyutu arasında epistemolojik ve ideolojik süreklilik de yinelenmektedir. Şimdi bu sürekliliğin izlerini sürmeye devam edebiliriz.

---

[715] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s.136. Ancak serbest pazar ideolojisi içinde devlet/piyasa ikilisi içinde piyasa lehine alınan tavır, 21. yüzyılın sonlarına doğru düşüş eğilimine girmiştir.

[716] **A.g.e.,** s.135-136.Bu konuda ayrıca bkz. Gordon White, "Towards a Political Analysis of Markets" **IDS Bulletin 24,** vol.3, 1993, s. 4-11.

[717] Gendzier, Tekrar Çal Sam, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.87-88.

1. Epistemolojik ve İdeolojik Süreklilik

Hatırlanacağı gibi, klasik siyasal gelişme literatürünün en belirgin özelliklerinden biri, kabaca gelişme ile modernleşmeyi eş tutmasıydı. Soğuk Savaş sonrası dönem için, neoliberal gelişme ile küreselleşmeyi eş tuttuğu yorumunu yapmak ise indirgemeci gibi gözükse de hatalı sayılmaz. Küreselleşme kavramlaştırmalarından en yaygın olanı, Batı'nın teknolojisinin, kültürünün, ekonomik ilişkilerinin dünyanın geri kalanına yayılarak, dünyanın giderek homojen ve standart bir hal almasına ilişkindir. Benzer yaklaşımlar da, küreselleşmeyi Batılılaşma olarak algılayan bir aklın farklı çeşitlemeleridir. Bu nedenle, modernleşme teorisinin uzantısı olarak düşünülebilirler.[718] Modernleşme teorisinde, birkaç sanayileşmiş ülkenin deneyimi ile modernliğin tek bir modeli inşa edilerek, bütün ülkelerin benzer bir modern toplum amacına ulaşacağı varsayılmıştı. Bu tip teorileştirmelerin, etnosantrik önyargı problemleri ile malul olduğundan söz etmiştik.[719] Çünkü modernleşme teorisi, Güney'den kaynaklanan tarihsel veriler ve toplumsal yapıların yeterli analizinden yoksundu. Toplumsal sınıflar, etnisite, cinsiyet ve diğer toplumsal ilişkilere dayalı ayrımcılık ve eşitsizlik şekilleri neredeyse tamamen ihmal edilmişti. Geleneksel Üçüncü Dünya toplumlarının değerleri karalanıp durgunluk ve azgelişmişlikle ilişkilendirilirken, Batı değerleri normatif ve etnosentrik bir tarzda evrenselleştirilmiş ve ilerleme ile ilişkilendirilmişti. Oysa değerler ve gelişme süreçleri arasındaki ilişki, geleneksel-modern dikotomisinden daha karmaşık ve dinamiktir.[720] Neoliberal gelişme modeli bu açıdan, modernleşme paradigmasından farklı değildir. Neoliberalizm, fizik

---

718 Uğur Kömeçoğlu, "Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik", **Doğu Batı, Küreselleşme,** Yıl 5, Sayı 18, 2002, s.21.

719 Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s. 122.

720 **A.g.e.,** s. 125.

ve kimya gibi evrensel olarak uygulanabilir kavramlar inşa eden ortodoks neoklasik bir ekonomik teoriyi kabul eder. Neoklasik teoride, serbest piyasaların kıtlık ve tercih ilkelerine dayalı uyarılara karşı rasyonel davranışlar üreteceği ileri sürülmüştür. Neoklasik ekonomik teoriyi temel alan neoliberalizmin idealleştirdiği piyasa kavramı, ne gelişmiş ya da azgelişmiş ülkelerin farklılaşmış gerçekliklerini, ne de bu ülkelerin pratiğini yansıtmıştır. Bu ülkelerin toplumsal formasyonlarının çeşitliliğini dışlayan evrensel teorik yapılar inşa etmiştir. Belirli ülke ve bölgelerin gelişme problemlerine evrensel cevaplar bulunması mümkün olmadığı için neoliberallerin pazar temelli çözümleri çoğu yerde başarılı olamamıştır.[721] Piyasanın küreselleşme sürecinde evrensel teorik yapılar oluşturması, ekonomi-siyaset ilişkisi bakımından piyasanın özgürlükler alanı olarak yeniden tanımlanma girişimiyle ilgilidir. Anti-komünizm ile desteklenen özgürlük teması, küreselleşme süreci ile birlikte doğrudan piyasa üzerinden temellendirilmeye başlanmıştır.Böylece teori ve pratik piyasa dolayımında birbirine yaklaşmıştır.

Küreselleşme süreci, elbette yalnızca piyasa vurgusuyla ya da ekonomik açıdan evrensellik eğilimi taşımaz. Küreselleşme, düşüncesi ve ideolojisi ile de Batı modernitesinin farklılıkları ötekileştirme, dolayısıyla modern benliği evrensel ve ayrıcalıklı bir kategori olarak tanımlama girişimini içerir.[722] Evrensellik algısının bir ürünü olarak demokratikleşme teorileri, Batı değerlerinin özellikle liberal kapitalist sistemin koşulsuz üstünlüğü anlayışının bir yansımasıdır. Evrensel teorik yapıların kaçınılmazlığı ve meşruluğu, küreselleşme ve liberal kapitalist demokrasinin kaçınılmazlığı söylemi ile telkin edilmeye çalışılmıştır. Rasyonellik ve evrensellik

---

[721] **A.g.e.,** s.126.

[722] E. Fuat Keyman, “Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı”, **Doğu Batı Doğu Batı, Küreselleşme,** Yıl 5, Sayı 18, 2002, s. 55-56.

iddiaları, klasik siyasal gelişme kavrayışı ve küreselleşme kavrayışının paylaştığı en önemli ölçütlerdendir. Rasyonel seçim teorisine dayalı kamu politikası analizlerinde de siyasetin rasyonelliğine yapılan vurgu çok net iken, evrensellik iddiaları belli ölçüde daraltılmıştı. Fakat bu geçiş aşaması, neoliberalizmle birlikte evrensellik lehine sonuçlanmıştır.

Modernleşme ve siyasal gelişme kavrayışı ile neoliberal gelişme paradigması ve küreselleşme kavrayışının epistemolojik başka bir ortaklığı, çok sayıda konu hakkında kapsamlı sayısal teknikler ve modellemeye dikkat çekilmiş olmasıdır. II. Dünya Savaşı'nın ardından, klasik siyasal gelişme kavrayışını bilimsel anlamda destekleyen kuramsal gelişmelerin, pozitivist siyaset teorisinin yaygınlaşması ve davranışsal bir çağın başlaması olduğunu analiz etmiştik. Neoklasik araştırma da pozitivist metodolojiye bağlı kalarak, dar bir şekilde ampirik olarak gözlemlenebilir değişkenlere, indirgenmiş sayısal ölçeklere ve bütün durumlar için yapılan genellemelere odaklanmıştır. Pozitivist metodolojinin, yeni sağa epistemolojik düzeyde yansıması, bu doğrultudadır. Serbest pazarın özgürlüklerin garantisi olarak görüldüğü yeni sağ, tüm yaklaşımın gerçek pozitivist bilgi ile temellendiğini ve böylece tüm analizde pozitif bilginin maksimize edileceğini iddia eder.[723] Sayısallaştırma ve teknik modellemeye uygun olmayan daha geniş toplumsal, insani ve ahlaki konular ise analizden dışlanmak zorunda kalmıştır. Buna dayanarak toplumsal ilişkiler gibi insani pek çok faktör de gelişme paradigmasından uzaklaştırılmıştır. Ampirik modellerinde topladıkları sosyo-ekonomik istatistikleri kullanan neo-klasik araştırmacılar, temel veri kaynaklarının kalitesini pek önemsememişlerdir. Eşitsizlikle tanımlanan azgelişmiş ülkelerde, kişi başına düşen

[723] Preston, **Development Theory,** s.253.

gelir, büyüme oranı gibi istatistikler açığa çıkarmaktan çok, örtbas etmeye hizmet etmiştir. Dolayısıyla kullanılan metodlar, gerçek olmayan sonuçlar üretmiştir.[724] Gelişmenin kamu politikası analizi döneminde, siyasal gelişme kavrayışına yöneltilen eleştiriler sonucunda, teori ve pratik arasındaki boşluğu giderme çabası oluşmuş ancak, neoliberal gelişme paradigmasının baskınlığı ile, teori ile pratik arasındaki mesafe yeniden açılmıştır. Ayrıca, bilimselliğe atfedilen nesnellik, sayısallık ve ölçülebilirlik ile korunaklı hale gelen teorik gerçeklikler, bilim ve ideoloji ilişkisi açısından toplumsal gerçeklikleri örtbas etme ölçütünü sürdürmeyi mümkün kılmıştır.

Ampirik, niceliksel verilere tanınan üstünlüğün farklı bir boyutu, gelişme araştırmalarının özellikle teknik türdeki bilgilerin aktarılmasına odaklanması olmuştur. Bilgiyi alan ve aktaran arasındaki temel fark, her birinin sahip olduğu teknik bilginin eşitsizliğidir. Bu sürecin en aşırı örneği, ampirik anket temelli araştırmaların, çalışılan topluluğun dışındaki insanlar tarafından düzenlenmesi ve analiz edilmesidir. Gelişmeyi yetenek ve bilginin aktarımı olarak gören bu anlayış, yalnız 'uzman'lara bu bilgi ve yetenekleri aktarabilen kişiler olma rolünü yüklemiştir. Buna örnek olarak, 1989'da seksen bin yabancı uzmanın Büyük Sahra'nın güneyinde çalışıyor olmasını verebiliriz. Uzmanlar, güya gelişmemiş ülkelerden gelişmiş ülkelere bilgi aktarmak için oradadır. Fakat yaratılan uzman kültü genellikle yapaydır.[725] Konuyla ilgili olarak Adams, uzman kelimesinin uluslararası bürokrasinin üst aşamalarında yer alma ve belirsiz yüceltilmiş yeteneklere sahip olma anlamını çağrıştırdığını savunmuş ve eleştirmiştir. Bu anlamıyla uzman, Şili'de IMF borçlarının erdemlerini değerlendirebilir ya da

[724] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s.126-127.
[725] Edwards, "The Irrelevance...", **Third World Quarterly,** s. 118

Bangladeş'deki doğum oranlarının nasıl yarıya indirileceğine kafa yorabilir. Ancak hangi alanda olursa olsun işlevi aynıdır. Oysa kendi ülkesinde uzman olarak dahi anılmamaktadır:[726]

> "Britanya'da bir doktor doktordur; Bangladeş'deki doğum oranlarını yarıya indirmeye yardım etmek için giderse tıbbi uzman olacaktır... Bir New York Bankacısı bir bankacıdır; IMF tarafından kabul edildiği zaman uzman olacaktır..."[727]

Böylelikle, çatışma yüklü karşılaşmalar değerlerden bağımsız hale gelerek, bir süreliğine siyasal konular teknik konuların ardına gizlenebilir. Gelişme uzmanı, gelişme fikrini bir ve bölünmez olarak yaratır ve sürdürür. Uzmanın rolü, gelişmemiş ya da azgelişmiş olarak tabir edilen ülkelerin negatif şartlarını, gelişmemiş olanların şu anda sahip olduğu koşullara dönüştürmenin aracılığını yapmaktır.[728] Teknokratik bilgiye indirilen gelişme anlayışının sonucu, tamamen yapay bir nesnelliktir. Bunun yansıması ise nesneyi özneden ayırmaktır. Herhangi bir öznellik işareti, bilimsel olmama ile işaretlenmiştir ve bu nedenle gelişmenin ciddi çalışmalarına dahil edilmeye değer bulunmamıştır.[729] Uzmanların ya da uzmanlık alanlarının tartışılmaz üstünlüğüne dayalı bu konum, siyasal gelişme kavrayışı açısından teknokratik bir araçsallığı beslemiştir. Bu tür bir araçsallık, gelişmeyi değerlerden bağımsız teknik bilgiye indirgemesi nedeniyle bilim ve ideoloji ilişkisi açısından nesnellik ölçütüne dahil olacaktır. Klasik siyasal gelişme kavrayışının bilimsel anlamda destek almak için sıkça başvurduğu nesnellik ölçütü, bu açıdan neoliberal gelişme paradigması ve küreselleşme söylemi içinde de yerini, daha da güçlenerek korumuştur.

Üstte vurguladığımız gibi, 1980'lerden itibaren, pazar veya serbest pazar, küreselleşme söylemi içinde anahtar temalar haline gelmiş ve siyasal gücü yüksek

---

[726] Adrian Adams, "An Open Letter to A Young Researcher", **African Affairs,** vol.78, no.313, 1979, s. 473-474.
[727] **A.g.e.,** s.474.
[728] **A.g.e.,** s.474.
[729] Edward, "The Irrelevance...", **Third World Quarterly,** s. 121.

olan entelektüel bir bağlılığa[730] dönüşmüştür. Bu bağlılık, varolan koşulları betimleyici bir analiz düzeyi olmuştur. Soğuk Savaş döneminin tarihsellikten uzak gelişme çerçevesi, küreselleşme dönemi içinde de geçerliğini korumuştur. Gelişme koşullarının belirli bir tarihsel sürecin koşulu olduğunu göz ardı eden uygulamaların başlıcası, IMF'in vereceği kredi karşılığında gelişmekte olan ülkeleri zorladığı politikalardır. Örneğin, dış ticaret ve sermaye piyasası liberizasyonu (daha düşük tarife kotaları ve ihracat vergileri), nominal döviz kurlarının düşürülmesi, yerel devlet desteklerinin elimine edilmesi, kamu kesimi fiyatlarının ve yerel faiz oranlarının yükseltilmesi kamu girişimlerinin özelleştirilmesi[731] gibi politikalar, farklı toplumların tarihsel toplumsal deneyimlerinin görmezden gelinmesinin en tipik örnekleridir.[732] Üstelik kredi koşulu olarak sunulan bu politikalar, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik anlamda güçlenmesine değil, ekonomik krizle sonuçlanan enflasyon artışı, işsizlik gibi sorunlara da neden olmuştur. Bu sorunlar, konumuz dışındadır ancak gözden kaçırmamız gereken nokta, modernleşme teorisinin tarihsellikten uzak evrenselci ideolojisinin, neoliberal politikalar aracılığı ile aktarılmasıdır.

Modernleşme teorisinin başlıca ideolojik öncüllerinden geleneksel-modern ayrımı temelinde işleyen ikili yapı, neoliberal gelişme paradigmasına yeni muhafazakârların kavramsallaştırmaları ile aktarılmıştır. Dış politikadaki sürekliliği anlatırken somutlaştıracağımız örneklerde, geleneksel-modern ayrımı, iyi-kötü temelinde işleyen, uygar-barbar, radikal İslam-ılımlı İslam, dost-düşman ikili yapılarına tekabül etmektedir.

---

[730] White, "Towards a Political..." **IDS Bulletin 24,** s.4.
[731] David F. Ruccio, "When Failure Becomes Success: Class and the Debate over Stabilization and Adjustment", **Kellogg Instıtute,** Working Paper 154, Mart 1991, s. 15.

Modernleşme teorisi ile çağdaş dönemin neoliberal söylemi arasındaki ideolojik ve epistemolojik süreklilikler, batı gelişme projesinin evrensel uygulanabilirliği ve rasyonelliğine dayalı üstün bir inanca dayanması noktasında düğümlenir. Bu inanca göre, Üçüncü Dünya'nın başarılı olamayan ülkelerine gelişmelerini tamamlayabilmeleri için yardım edilmelidir ve bu ülkeler yönlendirilmelidir. Çünkü genel eğilim, bu ülkelerin kendi bilgilerini oluşturmaya yetkin olmadıkları ve bu nedenle dışarıdan gelen bilgiyi dönüştürmek veya yeniden üretmek zorunda olduklarıdır.[733] Sonuç olarak neoliberalizm gelişme teorisinde yeni bir strateji olarak ortaya çıksa da, evrensel modeller içermesi, Batı merkezli olmaları, ideolojik boyutunun yüksek olması gibi açılardan modernleşme teorisi ile pek çok ortak noktaya sahiptir.[734]

Modernleşme ve siyasal gelişme kavrayışı ile neoliberal paradigma ve küreselleşme söylemi, bu yaklaşımları meşrulaştıran devletin ideolojik aygıtları yönünden de süreklilik göstermektedir. Elbette ekonomik ve toplumsal koşulların değişimi, DİA'nın işleyişi ve yapısında değişimlere sebep olmuştur ancak bilgiyi oluşturma ve buna dayalı meşruiyet sağlama işlevi sürekliliğini korumuştur.

2. Devletin İdeolojik Aygıtlarının Sürekliliği

Klasik siyasal gelişme kavrayışını besleyen ve destekleyen farklı nitelik ve yapıdaki kurumları, ikinci bölümde devletin ideolojik aygıtları terminolojisi[735] içinde

---

[733] Slater, "The Geopolitical Imagination...", **Transactions of the Institute...,** s. 428.
[734] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s. 137.
[735] Sürekliliği yansıtabilmek adına DİA terminolojisini kullanmaya devam ettim. Ancak, kavramsal bir sorun teşkil etmemesi için neoliberal gelişme dönemi içinde devlet/piyasa ayrımının belirginleşmesi, devlet aygıtının aradan çekilmesi, devlet üstü kurumların gücünün ve ideolojisinin belirginleşmesi gibi Soğuk Savaş döneminden ayrılan özellikleri de vurgulamam gerekir. Ancak bu gelişmeler metinde de belirttiğim gibi devletin gücünün azalması şeklinde de yorumlanmamalıdır.

ele almıştık. Bu dönem bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı sonrasının refah devleti uygulamaları sonucu kapitalizm açısından göreli bir uzlaşmayı yansıtıyordu. Keynesyen yaklaşımın hakim olduğu gelişme teorisi içinde devlet, müdahil bir devletti.[736] 70'lerin kriziyle birlikte, neoklasik iktisat içinde devlet ya da siyasal gerçeklik, yaşanan olumsuzlukların sorumlusu olarak görülmeye başlamıştı ve bunun üzerine 80'lerden itibaren siyaset/ekonomi ayrışması belirginleşmişti. Refah devleti anlayışının son bulmasıyla, neoliberal gelişme modeli içinde, siyaset/ekonomi ayrışmasına karşılık gelecek şekilde devlet/piyasa karşıtlığı son halini almış ve üstte belirtildiği gibi New Deal kurumları hızla törpülenmeye başlamıştı.

Ancak, bu model içinde üretilen piyasanın üstünlüğü, serbestliği, uluslararasılaşması devlet müdahalesinin olumsuzluğu gibi vurgular, devletin baskıcı ve ideolojik işlevinin azaldığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Aksine Albo'nun belirttiği gibi, sermayenin uluslararasılaştığı uzun neoliberal dönem, dünya piyasasında yeni şekillenme ve çelişkiler yaratmış ve devlet iktidarının kurumsallaşması, devlet aygıtlarının organizasyonu ve devletlerarası ilişkilerde büyük etkiler oluşturmuştur.[737] Bu etkilerin nedeni Ahmad'a göre,

> "Mal piyasalarından finans hareketlerine kadar her şey o kadar küreselleşti ki; apaçık küreselleşmiş bir askeri güce sahip küresel bir devletin yükselişi, ABD yöneticilerinin ulusal hırsları bir yana, sistemin olası muazzam çatlaklar ve çöküntüleri olan bu piyasaya yapılar ve disiplin empoze etmesi bakımından, bariz bir ihtiyaç haline geldi."[738]

DİA'ları artık sözkonusu devlet dışı/üstü kurumlara yönelik ideloji üretmektedir ve devlet bu üretimin içinde işlevsel ve araçsal bir yer edinmiştir.

[736] Preston, **Development Theory,** s.318

[737] Gregory Albo, "Emperyalizmin Eski ve Yeni Ekonomisi" ed. L. Panitch ve C. Leys, çev. Mehmet Yusufoğlu, **Günümüzde Emperyalizm ve Emperyal Tehdit, Socialist Register, Socialist Register 2004,** s.99.

[738] Ahmad,"Günümüz Emperyalizmi", **Socialist Register 2004,** s.57.

Üstelik küresel piyasaların önemli savunucusu Thomas Friedman bu ihtiyacı 1999 yılında çok net bir biçimde dile getirmişti. *New York Times* dergisinde 'Hızlı Bir Dünya için Manifesto' başlıklı makalesinde Friedman;

> "...Sürdürülebilir küreselleşme halen Birleşik Devletler'in aktif müdahalesi olmadan sürdürülemeyecek istikrarlı, jeopolitik bir güç yapısını gerektirir."
> "Gizli bir yumruk olmadan piyasanın görünmez eli asla işlemeyecektir. McDonalds, F-15'in kurucusu McDonnell Douglas olmadan gelişemez...".[739]

Özellikle Irak'ın işgalinden itibaren ve 11 Eylül sonrası, devletin baskıcı işlevi artık gizlemeye gerek kalmayacak bir şekilde hissedilmiştir. Bu anlamda neoliberal politikalar, küçük ve zayıf bir devlet anlamına gelmemektedir. Aksine, baskı aygıtları daha gelişmiş olan bir ortamı üretmiştir. Sosyal güvenlik kurumlarının içi boşaltılmış, hapishaneler ise ağzına kadar dolmuştur. 1990'lar boyunca, Amerikan askeri ve güvenlik aygıtının dönüşümü bu bağlamda okunabilir.[740]

Neoliberal gelişme modeli içinde, küresel düzeyde piyasa merkezli yeniden yapılanma, devletin baskıcı aygıtları ile kolkola girmiştir. Ancak bir yandan da baskıcı aygıtların işlevini meşrulaştıracak, serbest piyasaların getirdiği özgürlükler adına onların doğal görünmesini sağlayacak DİA'lara ihtiyaç duyulmaktadır. Üstelik ikinci bölümde vurguladığımız gibi DBA ve DİA'lar içiçe geçmiş bir durumda da bulunabilir. Tarihsel bir kırılma süreci yaşandığı için 1980'ler ve izleyen dönemlerde gelişme paradigmasına yön veren, ABD güdümünde ve devletin ideolojik aygıtı rolündeki kurumlar ile 1960'lardaki kurumların farklılaşması olağandır. Piyasa odaklı bir gelişme anlayışının varlığı, tüm dünya ekonomisine yön veren kurumları devletin ideolojik aygıtları konumuna sokmuştur. Ancak bu kurumlar, ekonomiye yön verirken ve yapısal uyum politikalarını dikte ederken, ülkelerin toplumsal ve

---

[739] Thomas Friedman, "A Manifesto fo the Fast World", **The New York Times,** 28.03.1999. (http://www.nytimes.com/1999.03.28/magazine/a-manifesto-for-the-fast-world.html?pagewanted=all&src=pm) (Erişim Tarihi 08.03.2013).
[740] Panitch ve Gindin, "Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu", **Socialist Register 2004,** s.42. Bu konuda ayrıntılı analiz için bkz. Panitch ve Gindin, s.40-45.

siyasal hayatlarını da kuşatma altına aldıkları için siyasal gelişme kavrayışının sürekliliğini sağlamışlardır. Üstelik demokratikleşme ortak ekseni, bu kurumlar aracılığı ile gelişme ve kalkınma söyleminin yerine geçecek denli merkezi bir kaygı olmuştur.

Bu kurumların gücü, ulusüstü ve küresel niteliklerinin yanında, Batılı devletlerin özellikle ABD'nin ve ulusüstü finansal sermayenin çıkarlarından kaynaklanmaktadır. IMF ve Dünya Bankası, Birleşik Devletler ve diğer Batılı katılımcıların ideolojik ve jeopolitik çıkarlarına göre değişen müdahalelere maruz kalmaktadırlar.[741] Bu durum Gerth'e göre,

> "Danışmanlar, işletme yöneticileri ve lobicilerden oluşan kendi içinde bir endüstri Washington'un en az bilinen para kaynaklarından biri ile bağlantı halinde: uluslararası kalkınma bankaları. Dış yardım bütçeleri küçülüyor, ama bu bankalar büyüyor. Her yıl sözleşmeler yoluyla yaklaşık 30 milyon dolar yaratıyorlar."
>
> "Bu bağlantılar Soğuk Savaş sonrası başka bir yeni eğilimden yararlanmıştır: Özelleştirme üzerine dünya çapında vurgu. Havaalanlarından su arıtma tesislerine kadar bir zamanlar devlet tarafından gerçekleştirilen büyük kamu yatırım projeleri, artık çoğunlukla özel girişimciler tarafından gerçekleştirilmektedir."[742]

Sözkonusu girişimciler, şirketler dünyasının büyük isimleri ile onların uluslararası kredi kuruluşlarındaki ortaklarıdır. Özel sektöre bu geçişte, girişimcileri ve müteaahhitleri kimin seçtiği ve bu seçimden kimin kazançlı çıktığı, cevaplanmamış sorular arasındadır. Soğuk Savaş döneminde de etkili olan, *Inter-American Development Bank* ve bir grup özel yatırımcı müşterilerine sermaye ve eşi görülmemiş bir erişim garantisi sunmuştur.[743]

---

[741] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s.134. 1970'lerin sonunda artan sayıda Üçüncü Dünya Ülkesi büyüyen borç problemleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin 1970'den 19802nin sonuna kadar 67,7 milyar USD'den 438,7 USD'ye yükselmiştir. Kurumsal düzeyde Banka tarafından verilen yapısal uyum borçlandırmaları IMF tarafından sağlanan uyum programlarının tamamlayıcısı olduğu anlaşılmıştır. Bkz. Slater, "The Geopolitical Imagination...", **Transactions of the Institute...,** s. 424.

[742] Jeff Gerth, "In a Post-Cold War Washington Development Is a Hot Business", **The New York Times,** 25 Mayıs 1996, (http://www.nytimes.com/1996.05.25/world/in-post-cold-war-washington-development-is-a-hot-business.html?ref=jeffgerth) (Erişim Tarihi, 08.03.2013).

[743] Gendzier, Tekrar Çal Sam, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.89.

Özelleştirme süreci ve deregülasyon ile ekonominin bürokrasi dışı bırakılması, özel sektör gelişmesine daha güçlü vurgunun tamamlayıcı stratejileridir. Resmi gelişme doktrinleri, güçlü bir Üçüncü Dünya devleti fikrini verimsizlik, aşırı harcama, yozlaşma ve merkezilik ile suçlamışlardır. Diğer yandan, minimal bir devlet siyasal otoritenin merkezi olarak, özel girişimcilik için uygun çevre oluşturmak, toplumsal hizmetler sağlamak ve insan sermayesinin yeni nesillerini yetiştirmek için özel sektörün bir ortağı olmuştur. Ayrıca küçültülmesi ideolojik sloganı altında sanki nüfuz alanının giderek daraldığı izlenimi verilen ulus-devletin, gerçekte artan ölçüde derinleştiği de tartışılmaz bir gerçektir. Bu gerçekliği örtbas etmek için Dünya Bankası'nın ve IMF'nin öncülüğünde ele alınan kamu sektörü/özel sektör dengesi, yoksulluk ve refah, bilim ve eğitim gibi konuların, siyasal olandan bağı kopartılıp, tümünün ekonomik olduğuna ilişkin güçlü bir argüman oluşturulmuştur.[744] Oysa Dünya Bankası'nın yönelimlerinin siyasal ve ideolojik olduğu Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerindeki tutarsızlıkları ile de tanımlanabilir. Örneğin, 1980'lerde insan hakları ihlali, yozlaşma ve daha pek çok sorunlu uygulama sergilemelerine rağmen Şili, El Salvador, Guatemala, Fildişi Cumhuriyeti, Zaire gibi Birleşik Devletler çıkarları ile uyumlu olan pek çok ülkeye borç verme programlarını sürdürmüş veya arttırmışlardır. Birleşik Devletler dış politikası ile anlaşmazlık halinde bulunan Küba, Mozambik, Nikaragua, Vietnam gibi bir dizi ülke sözkonusu olduğunda ise borç programları tümüyle azaltılmış ya da kaldırılmıştır.[745] Cole, Dünya Bankası'nın kayıtlarında rastlanan gelişmekte olan ülkelere yönelik bu tutarsızlıkların, Birleşik Devletler'in baskın siyasal gündemi tarafından belirlendiğini ve bu durumun bilimsel gündeme de taşınarak manipülatif bir deneyime

---

[744] Slater, "The Geopolitical Imagination...", **Transactions of the Institute...,** s. 426-427.
[745] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s.134-135.

dönüştüğünü savunmuştur.[746] Üstelik IMF ve Banka'nın empoze ettiği şartlar, Güney ülkelerinin hükümetlerinin kendi yerel değerlerine, özlemlerine ve geleneklerine göre politikalarını belirleme ve gelişmelerini şekillendirme kapasitelerini de sınırlayarak, egemenliklerini önemli ölçüde zedelemiştir.[747]

Dünya Bankası'nın siyasal gelişme kavrayışı açısından DİA olma rolü ise uluslararası bir ekonomik kuruluş olmasının ötesine geçerek, gelişme anlayışını belirlemesi, sınırlarını çizmesi, bilgi üretme ve bu yolla meşruiyet sağlama açısından daha anlamlıdır. Çünkü gücünü, güçlü finans kaynakları ya da güçlü Batılı ülkelerin desteğinin dışında, bilgi üretimine ilişkin hegemonyasından, bir bilgi bankası olarak yayımladığı raporlardan, araştırmalardan, pek çok araştırma merkezi ve kurumu içine alan bilgi ağlarını kurma ve yönlendirme kapasitesinden almaktadır.[748] Dünya Bankası, gelişmekte olan dünyada, eğitim üzerine araştırmaların en büyük destekçisidir. Alan temelli projelerin ve yardımların dağıtılmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Banka tarafından gelişme konuları üzerine yürütülen önemli araştırmaların hâkim tonu muhafazakârdır ve pozitivizm, davranışçılık ve özellikle insan sermayesi teorisi ile karakterize edilebilir.[749] 90'larda yaşadığı değişim sürecinin ardından, hegemonik gücünü pek çok strateji ile genişletmiş ve DİA olma işlevini farklı boyutlara taşımıştır. Neoliberal politikalara karşı gelişen halk tepkileri, liberal paradigmayı paylaşan sivil toplum örgütleri ile ortak stratejiler içinde, sistem için tehlikeli olma boyutuna varmadan törpülenmiştir.[750] Örneğin, 'Başka Bir Alternatif Yok' vurguları eşliğinde uygulamaya konulan neoliberal politikaların

---

[746] S. Cole, "World Bank Forecasts and Planning in the Third World", **Environment and Planning A,** vol.21, 1989, s. 177.
[747] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s.135.
[748] Filiz Zabcı, **Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler,** İstanbul, Yordam Kitap, Eylül 2009, s. 14.
[749] Berman, "Rockefeller Philanthropy..."**The development of the...,** s. 205.
[750] Zabcı, **Dünya Bankası,** s.15.

açmazlarının yoğunlaştığı 1990'lı yıllarda kurumsalcı okul adıyla farklı bir açıklama tarzı geliştirilmişti. Bu okulun çıkış noktası, iktisadi ilişkilerin toplumsal süreç ve mekanizmalara içkin olduğu yönündedir. Neo-klasik iktisat içinde, devlet-piyasa ayrımının yetersiz kaldığı noktada, hızla kabul görmeye başlamıştır. Ancak, eş zamanlı olarak kapitalizmin krizine yönelik açıklamalarında risk, belirsizlik, popülizm ve zayıf demokrasi geleneği gibi belirli bir anda açığa çıkan olgusal ampirik analizler belirleyici olmaya başlamıştır. Bu açıklamalar, belli ölçüde haklılık payı taşımalarına rağmen, alternatif bir açıklama olamadan eleştirel olmayan sosyal teorinin alanına girmiş ve hızla tüketilmiştir.[751] Üstelik Dünya Bankası içindeki ekonomistler, daha özerk ya da muhalif bir tavır almaları durumunda önce uyarılar sonra da tasfiyeler ile karşı karşıya kalabilmişlerdir.[752] Bilgi ya da bilim üretme tekelini kaptırmamak, ana akım paradigma ve anlayışı meşrulaştırmak, aykırı düşüncelerin içerilmesini ve onun 'bilimsel' alanın egemenliğine girmesini gerektirmiştir. İçerilemeyen düşünceler ise Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, ideolojinin belirsizliğine teslim edilmiştir.

Yeni dönem egemen DİA'nın, Dünya Bankası ve IMF öncülüğündeki uluslararası ekonomik kuruluşlara kaymasının temelinde, sık sık dile getirdiğimiz gibi siyaset/ekonomi ayrışması yatmaktadır. Bunun teorik dille ifadesi, yönetişim anlayışının yönetim aleyhine yaygınlık kazanmasıdır. Yönetim, devlet ve ekonomi düzleminde cereyan ederken, yönetişim ekonominin devletle olan bağının toplumsal alana aktarılarak sürdürülmesi ve bunun sonucunda da devlet ile toplum ayrımının muğlaklaşmasıdır. Toplumsal alan ile kasıt, ağırlıklı olarak sivil toplum örgütleri, ardından çok uluslu ve küresel şirketler, yerel yönetimler gibi aktörlerin belirlediği

---

[751] Fuat Ercan, "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1) Türkiye2de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması İçin Marksist Bir Çerçeve Denemesi", **Praksis,** c.5, 2002, s.32.
[752] Zabcı, **Dünya Bankası,** s.16.

bir alan olmasıdır. Terimin siyasal alana yansıması, "...siyasetin işletmeci bir biçimde kavranmasını teşvik ediyor. Yönetsel ideoloji... siyasal bir doktrin olarak kendini zorla kabul ettiriyor." [753] Gelişme paradigması bakımından yönetişim, sürece küresel aktörlerin ve sivil toplum örgütlerinin de katılımı anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle bu süreç, Dirlik'in de vurguladığı gibi, yalnızca küresel ekonominin ana unsuru olan ulusötesi şirketlerin sermaye sahipleri ve yöneticilerinden oluşmamaktadır. Eğitim kurumlarında görev yapan akademisyenlerden, -Hükümet dışı olmasa da-Hükümet Dışı Örgütler olarak anılan uluslararası kurumların yönetiminde rol alan entelektüellere kadar uzanan bir ulusötesi kapitalist sınıfı içermektedir.[754]

Klasik siyasal gelişme kavrayışının ilk dalgası sırasında, demokratikleşmeyle birlikte artan katılımın yarattığı huzursuzluk siyasal düzen kavrayışını gündeme taşımıştı. 80'lerin devletin küçültülmesi ve güç ilişkilerinin küresel boyutta yeniden yapılan yapılanmasıyla, devlet/ekonomi ilişkisinde oluşan boşluk, 90'lardan itibaren iyi yönetişimin önemi üzerinde durularak, giderilmeye çalışılmıştır.[755] İyi yönetişim bu bağlamda, gittikçe sertleşen ve 'yoksulluğun azaltılması stratejileri' olarak adlandırılan yapısal uyarlama planlarının disiplinli biçimde uygulanmasıdır. Siyasal düzen ya da istikrar ile bağlantısı bu açıdan yakalanabilir. Çünkü, devlet klasik ve ulusalcı anlamda sosyal politikalarını ve özkaynaklara dayalı kalkınma planlarını devre dışı bıraktığında, devlet/siyaset alanının rolü topluma düşmektedir. Böylece 'sivil toplum'un sürekli başvurulan aktörleri olarak, Hükümet Dışı Örgütler ya da insancıl 'iş'lerde çıkarı olan çok uluslu ve küresel şirketler, sistemin yıkıcı etkilerini

---

[753] Vincent de Gaulejac, **İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum,** çev. Özge Erberk, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013, s.11.
[754] Dirlik, **Postkolonyal Aura...,** s.2.
[755] Slater, "The Geopolitical Imagination...", **Transactions of the Institute...,** s. 428.

törpülemeye çalışmıştır.[756] Soğuk Savaş döneminde komünist tehditin sağlamlaştırdığı siyasal düzen ritüelleri, gelişme paradigmasının ana ekseni iken, Yeni Dünya Düzeninde küresel güç pazarları, iyi yönetişim, rasyonel ve başarılı olma temaları Batı gelişme projesinin temel unsuru olmuştur.[757] Devlet merkezli ulusal kalkınmacılık anlayışı yerini, küresel kapitalizmin sınırsızlığı içinde insan merkezli kalkınma anlayışına bırakmıştır. Sivil toplum, yönetişim, hesap verebilirlik, şeffaflık temalarının özünde de, devlet merkezli kalkınma anlayışının terkedilmesi ve insan odaklı yeni bir anlayışın yerleşmesi bulunmaktadır.[758]

Küresel ve uluslararası düzeyde işleyen yeni düzende, Soğuk Savaş döneminde DİA olarak saydığımız vakıf ve kurumların bu anlamdaki rolü devam etmekle birlikte, bu kuruluşlarda da değişimler ve eklemlenmeler yaşanmıştır. 1990'lardan itibaren ön sıralara, benzer işlev gören ve yine vakıf ve kurumlarla içiçe olan *think-tank* kuruluşları yerleşmiştir. Yeni muhafazakârların tahakküm oluşturduğu bu kuruluşların etkililiği ise, daha çok 2000'lerde hissedilmiştir. Özellikle de, 11 Eylül'den sonra yoğun itibar gören aşırı sağ *think- tank'*ler, Vietnam'daki Amerikan 'yenilgi' sinin öcünü almak için Reagan döneminde görünür olmaya başlamışlardı. Amerikan İmparatorluğu'nu yeni bir dünya düzenine model olarak önermişlerdi. Bu öneriyi besleyen, kapitalist devletlerin yayılması ve serbest piyasaların özgürleşmesinin insanlık için en iyi şey olduğu düşüncesi idi.[759] *American Enterprise Institute* (Amerikan Girişim Enstitüsü) ve *Project for a New*

---

[756] John Brown, "Yönetişim ya da neoliberalizmin siyasi düzeni", **Birikim,** çev. Tuvana Gülcan, sayı:158, (http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=145&dyid=367&dergiyazi=Yönetişim ya da Neo-liberalizmin Siyasi Düzeni) (Erişim Tarihi 04.04.2013)

[757] Slater, "The Geopolitical Imagination...", **Transactions of the Institute...,** s. 428-429..

[758] Bu değişime ilişkin daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Muhteşem Kaynak, "Kalkınma İktisadının Kilometre Taşları ve Teknoloji", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi,** cilt.14, no.49, s.18-21.

[759] Özcan Sapan, "ABD Dolarının Gerçek Değeri: Petrol ve Kan, içinde Thomas Donnely, **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004, s.10-12.

American Century (Yeni Amerikan Yüzyılı-PNAC) gibi *think-tank*'ler aracılığıyla yeni muhafazakârlar, tutarlı olarak tek taraflı eylem, askeri üstünlük ve liberal demokrasinin genişlemesi üzerine kurulu doktrinlerini genişletmişlerdir.[760] *The Weekly Standart* and *Commentary* gibi dergiler yoluyla çok etkin olmuşlardır. PNAC, 1997 yılında *The Weekly Standart*'ın yayın yönetmeni William Kristol ve Robert Kagan'ın girişimiyle oluşturulmuştur. Amerikan Girişim Enstitüsü, Hudson Enstitüsü gibi birçok muhafazakâr strateji grubunun desteğini alan yeni muhafazakar grup, politikacı, akademisyen ve gazeteci, böylece kurumsal bir kimliğe kavuşmuştur. Kendilerini, Amerika'nın küresel liderliğini geliştirmek için yola çıkan ve kar amacı gütmeyen eğitim amaçlı bir kuruluş olarak tanımlamışlardır.[761]

Yeni muhafazakârların bu kurum ve kuruluşlar aracılığı ile artan etkisi, finans çevreleri ile içiçe geçmişliği ile yakından bağlantılıdır. İlgi alanlarının daha çok dış politika olması da, temsil ettikleri şirketlerin uluslararası niteliği ile bire bir uyumludur. Amerikan politikasındaki rolleri ve kökenleri sanıldığı gibi yeni değildir. Örneğin görünmeyen bir iktidar odağı olarak yeni muhafazakarların merkezi olan *Council of Foreign Relations* (CFR- Dış İlişkiler Konseyi) 1921'de kurulmuştur. Ancak, refah devletinin tahrip ettiğini düşündükleri piyasa dinamiklerini yeniden kurmak için edindikleri misyon, 1980'lerden itibaren ana gündemlerini oluşturmuş ve yeni muhafazakarlar olarak tanımlanmalarının başlıca sebebi olmuştur. Kuruluşundan sonra, ABD'nin tüm başkanları seçilmeden önce CFR üyesi olmuşlardır. Beyaz Saray'ın bütün Ulusal Güvenlik danışmanları bu kuruluşun üyeleri arasından seçilmektedir. Bu ilginç örgüte mali kaynak sağlayan kuruluşların adları yanyana getirildiğinde tablo tamamlanmaktadır: İkinci bölümde ayrıntıyla

---

760 Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.201.
761 Sapan, "ABD Dolarının Gerçek Değeri..., **Amerikan İmparatorluğu'nun...**, s.10

üzerinde durduğumuz Ford Vakfı, Carnegie Vakfı, Rockefeller Vakfı ile IBM, ITT, Standart Oil. CFR, hem hükümet, hem de iki büyük siyasal parti üzerinde etkilidir.[762] CFR üyeleri, uluslararası ilişkileri sayesinde batılı devletler üzerinde doğrudan, Dünya Bankası gibi kendi üyelerinin yönettiği uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dolaylı olarak sıkı bir denetim kurmuşlardır. Örgüt, önde gelen üniversiteler üzerinde de oldukça etkilidir. Kurumun yılda dört kez yayınladığı *Foreign Affairs* (Dış Olaylar) siyasi gündemi ve ABD Dış politikasını belirlediği için dünyanın en etkili yayın organı sayılmaktadır. Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi içinde yer alan, 'Amerikan Savunmasının Yeniden İnşası' adı ile yayınlanan ve silahlanmayı, saldırgan politikaları açıkça savunan raporda Quayle, Rumsfeld, Wolfowitz, Halilzad, Fukuyama, Chaney gibi imzacıların hepsi CFR üyesidir.[763]

Siyasal gelişme kavrayışının 'düzen ve istikrar temsilcisi' Huntington'un 1990'larda, Dünyayı Batı ve Batı dışında kalan düşman kamplara ayıran ünlü medeniyetler çatışması tezinin arkasında da bu grup vardır. Tezin ilk hali *Foreign Affairs* dergisinde makale olarak yayımlanmıştır.[764] Kendisi de Harvard Üniversitesi Stratejik Çalışmalar John M. Olin Enstitüsü'nde profesör olan Huntington, çalışmasının, bu enstitünün "Değişen Güvenlik Çevresi ve Amerikan Ulusal Çıkarları" projesi kapsamında olduğunu belirtmiştir.[765] Tezin kitap haline dönüşmüş halinde ise, bu düşüncelerin ilk kez 1992 yılında *American Enterprise Instıtute'*deki Bradley Konferansı'nda ifade edildiğini ve dahil olduğu projenin Smith Richardson

---

[762] Orhan Gökdemir, "Komple Komplo", içinde Thomas Donnely, **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 20-21.
[763] **A.g.e.,** s.28-34.
[764] Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations ?", **Foreign Affairs,** vol.72, no.3, Yaz 1993, s. 22-49.
[765] **A.g.e.,** s.22.

Vakfı ve John M. Olin Vakfı tarafından desteklendiğini belirtmiştir.[766] Ana akım Amerikan siyaseti ve siyaset biliminin Soğuk Savaş döneminden beri stratejik konumlarında yer alan bir figür özelinde vakıf, *think-tank* ve akademiler arasındaki karmaşık ilişkiler yumağı dolaysız bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu karmaşanın bilimsel ayağını temsil eden akademi ve üniversitelerin işgal ettiği konum, süreklilik ve kopuş diyalektiği içinde ele alınmalıdır.

Devletin ideolojik aygıtlarının yönetişim temelinde işlediği, tüm toplumsal alanın piyasa ilkelerine göre düzenlendiği bu ortamdan, bilginin sistematik olarak üretildiği kurum ve mekanların en belirleyicisi olan ve Althusser'in egemen DİA olarak gördüğü öğrenimsel ideolojik aygıtlar, dolayısıyla da akademi ve üniversiteler de payını almıştır. Gelişme kavrayışı içindeki rolleri yeni koşullara uyarlanmış ve muazzam bir dönüşüm süreci içine girmişlerdir. Yılmaz'ın aktardığı gibi, *The Economist* dergisi dahi "üniversiteler her geçen gün işletmelere dönüşürken, işletmeler de üniversiteler gibi olma sürecine girdi" ifadesiyle, değişimi açıkça vurgulamıştır. Üniversitelerin kendisi sistemin temel belirleyeni olduğu ölçüde, sisteme ait ve daha pragmatik bilgilere yönelmektedir. Bu gelişmeler ise üniversitelerin var oluş meşruiyetlerini bilimsel üretim ya da eğitimden değil, piyasadan alma eğilimine yönelik bir tavrı yansıtmıştır. Rekabet, yarış, etkinlik, standartlaşma, verimlilik gibi kapitalizmin temel belirleyenleri üniversitelerin de temel belirleyeni haline gelmiştir.[767]

Bu sürece, üniversitelere 1970'lerde devlet katkısının azalması ile girilmiştir. Siyasal gelişme kavrayışı açısından da bir geçiş evresi olan bu dönemin ardından

---

[766] Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması,** çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, 4. baskı, İstanbul, Okuyan Us Yayın, 2005, s.10, 12.
[767] Demet Yılmaz vd., "Yapıcılar Türkü Söylüyor- II", **Kapitalizm, Küreselleşme ve Azgelişmişlik,** Haz. Demet Yılmaz vd., Ankara, Dipnot Yayınları, 2006, s.11-13.

Beyaz Saray Bilim Konseyi 1986 yılındaki raporunda, "Birleşik Devletler toplumunun sağlığı üniversitelere bağlıdır... bizim üniversitelerimiz bugün toplumun beklentilerini karşılayamamaktadır"[768] tespitini yapmıştır. Üniversitelerin öğretim faaliyetinin finansmanı için sanayiye ve şirketlere başvurmasının yaygınlaşması böylelikle başlamıştır. Diğer bir deyişle, şirket ve üniversiteler arasında yapılmaya başlayan anlaşmaların sonucunda, şirketler ve onların vakıflarından oluşan bir ağ, akademi üzerinde Soğuk Savaş döneminde hükümetin kurduğu etkiyi kurmaya başlamıştır.[769] Bu da, disiplinleri, hemen hemen Soğuk Savaş çağında devlet finansmanının etkilemesi kadar etkilemiştir.[770] Üniversite-sanayi ve şirket işbirliğinde ilk adım, artan eğitim harcamalarına devletlerin yeni ortaklar araması şeklinde somutlaştı. Çünkü kızışan rekabet ve teknolojideki başdöndürücü gelişmeler, bir yandan yeni bir öğrenci profilini gündeme getirmiş, diğer yandan da mali külfeti öğrencilere yükleme yönünde baskı yaratmıştır. Bu etkiler, üniversiteleri, kapitalizmle bütünleşmek için yeni örgütlenme arayışlarına itmiştir. ABD'nin elit üniversiteleri bu sistemi zaten çoktandır uygulamaktaydı. Hepsi de bir özel şirket gibi işlemekte ve kar-zarar hesaplarına öncelik vererek, fonlarını borsada değerlendirmektedir.[771]

Üniversitelerin toplum ve şirketler ile artan ilişkisi, piyasa sistemine dahil olamayan akademik disiplinlerin durumuna ilişkin soru işaretleri oluşturmuştur. Klasik öğretimle (bildung) ve mesleki öğretim (profesyonalizm) seçenekleri arasında 60'lardan beri süregelen tercih tartışmalarında[772] üniversitelerin gerçek misyonu,

[768] **A.g.e,** s. 15.
[769] **A.g.e,** s. 12.
[770] Soley, "Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.226.
[771] Timur, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler, s.315-316.**
[772] **A.g.e.,** s.296

ikisi arasında denge kurmak olarak tanımlanmıştır.[773] Bu tür bir yaklaşım Türkiye'de de çok rağbet görmektedir. Örneğin Odabaşı,

> "Üniversiteler, geleneksel eğitim ve araştırma amaçlarını (nitelikli insan yetiştirme ve bilgi üretme) yerine getirirlerken; işlevlerini ve rollerini yeni oluşan bu taleplere yanıt verebilecek biçimde geliştirerek, "geleneksel" ile "değişim"i birlikte sürdürebilmelidirler. Bir başka deyişle, akademik gelenek ile piyasa değerleri arasındaki birlikteliği sağlayabilmelidirler."[774]

Bu durumda, geleneksel disiplin olarak ifade edilen pratik bir yarar sağlamayan disiplinlerin finansal ihtiyaçlarının karşılanması problemi ortaya çıkacak ve sözkonusu geleneksel disiplinler, kapitalist sistem içinde karşılığını bulamazsa varlığını sürdüremeyecektir.[775] Böyle bir anlayış açısından bakıldığında, üniversiteler tasarruf oranlarını artıramazlar, yoksulluğu azaltamazlar, kamu politikalarını yenileyemezler, devlet okullarının kalitesini geliştiremezler. Ancak üniversitelerin dolaylı da olsa hemen hemen bütün çabaları, ekonominin daha güçlü ve toplumun daha insani hale gelmesine katkıda bulunacaktır. Bu anlayış, işletme eğitimi alanında daha yaygındır.[776] Üniversiteyi yeniden yapılandırma amacına yönelik bu tür bir ortamda girişimci profesör, mülti-versite, pazar modeli üniversite gibi kavramların üretilmesi[777] şaşırtıcı değildir. Bilimin metalaşması, üniversiteleri kar odaklı çalışan kurumlar haline getirmiş, pazar odaklı ve sermaye tarafından desteklenen bilimsel araştırmalar üretilmeye başlanmıştır. Yeni bilgi üretim süreci ve üniversite modeli, sistemin bilim insanları tarafından, girişimci bilim, girişimci bilim insanı ve girişimci üniversite olarak kavramsallaştırılmıştır. Girişimci üniversite, çağa uygun bir

---

[773] Bok, **Universities and the Future of America,** s.8-9.

[774] Yavuz Odabaşı, "21. yüzyılın Üniversite Modeli olarak Girişimci Üniversiteler", **Değişim Çağında Üniversite Global Trendler Paradigmal Yönelimler,** ed. Coşkun Can Aktan, İzmir Yaşar Üniversitesi Yayını, 2007, s.118.

[775] Türkiye'de Fen-Edebiyat Fakülteleri bünyesindeki birçok bölümün öğrenci kontenjanlarını bile dolduramaması nedeni ile kapanmasının gündeme gelmesi de bu işleyiş sisteminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

[776] Bok, **Universities and the Future of America,** s.31-32.

[777] Timur, **Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi,** s.423.

biçimde üniversite yönetiminden üniversite yönetişimine geçmiş üniversitedir.[778] Küreselleşme söyleminin ve onun temelindeki küresel kapitalizmin yeniden üretilmesinin bir aktörü olarak sahnedeki yerini almış ve bilimsel hegemonya bu alanlarda kalem oynatanların elinde olmuştur.

Üniversite-sermaye işbirliğinin ilk uygulaması, 1980'lerde üniversite ve sermayenin doğrudan doğruya ilişki kurması biçimindedir. Ancak bu uygulamadan umulan sonuçlar elde edilemeyince, 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen ikinci dalga reformlar ya da restorasyon süreci kapsamında üniversite yönetişimine geçilmiştir. 1990'lı yılların en tipik özelliği, sürece devlet ve sivil toplum örgütlerinin katılmasıdır. Devlet, bilim kurumları aracılığıyla sermaye ile üniversite arasında aracı bir işlev üstlenmiş ve Ar-ge projeleri için sermayeyi desteklemiş ve devlet destekli Ar-Ge süreci başlamıştır. Devlet bütçeden üniversitelerin aldığı payı arttırmak yerine, bu kaynağı sermayeye aktarmakta, sermaye üniversiteyle Ar-Ge projesi hazırlayarak, bu paranın bir kısmını üniversiteye, bir kısmını araştırmacıya vermekte sonuçta, pazar payını ve karlılık oranını arttıracak yeniliğe ve buluşa sahip olmaktadır.[779] Böylelikle, sermaye, devlet ve akademi arasında kopmaz ve zorunlu bir bağ oluşturulmuştur.

Üniversite yönetişimi modelinde üniversitenin rolü, pazarlanabilir bilgi üretmektir. Sermayenin üniversiteler arasında seçim yapmasını kolaylaştırmak amacıyla, uluslararası bilimsel ölçütler geliştirilmiştir; üniversiteler bu ölçütleri tutturdukları ve sıralamada yukarı çıktıkları ölçüde Ar-ge projesi alarak gelirlerini arttırmaktadır. Sonuç olarak üniversiteler, bilimsel kurum olmaktan çok, proje

---

[778] Yeşim Edis Şahin ve Ayça Erşen, "Bilimin Ekonomi Politiği", **Bilim ve İktidar,** Ankara, Dipnot Yayınları, 2008, s.188-189.
[779] **A.g.e.,** s.190.

pazarından pay kapma yarışı içine girmiş kurumlar haline dönüşmüştür.[780] Şirket paralarının üniversiteye aktarılmasıyla insan anlayışı, demokratik ilerleme ve sosyal adalet konularında araştırma odağı daralmıştır. Finansal destekten yararlananların, siyasal ideolojileri ve mali çıkarları çok dikkatli değerlendirilmelidir. Eğitim açısından müfredatlar, özgürlükçü sanatlar ve entelektüel gelişmeden çok, iş dünyasının çıkarlarına, öğrenci tüketicileri memnun etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. [781]

Ayrıca şirket üniversiteleri adıyla kar amaçlı eğitim kurumları hızlı bir gelişme eğilimine girmişlerdir. ABD'de Ford Otomobil Şirketinin kurduğu FORDSTAR, Walt Disney şirketinin kurduğu Disneyland Üniversitesi, General Motors tarafından kurulan General Motors Üniversitesi, Oracle şirketinin kurduğu Oracle Üniversitesi, Dell şirketinin kurduğu Dell Üniversitesi, Michigan Üniversitesi ile Lotus Development arasında öğrencilere web-temelli, etkileşimli, öğrencilere zaman ve mekan sınırlarını aşarak öğrenme olanağı sağlamayı amaçlayan stratejik ortaklık örnek olarak verilebilir.[782] Üniversite ve araştırma merkezlerinin bilimsel konumu ve toplum içindeki göreli saygınlığı, onları ticaret gruplarının ve *think-tank*'lerin sahip olmadıkları bir nesnellik maskesine sahip kılmıştır.[783]

---

[780] **A.g.e.,** s.191.
[781] Sarah Bonewits ve Lawrence Soley, "Research and the Bottom Line in Today's University", **American Academic,** 2004, vol.1, no.1, s.89. Amerikan üniversiteleri ile Coca-Colai Pepsicoi Nike gibi şirketler sözleşmeler imzalamışlardır. Bu sözleşmelerle, şirketlere özel lisans veya kampüste pazarlama hakları verilmiştir. Örneğin Minnesota Üniversitesi ile Coca-Cola arasında anlaşma imzalanmıştı. Üniversite yetkililerince "yükseköğretimde meşrubat ortaklığı" şeklinde müjdelenen Minnesota/Coca-Cola sözleşmesi, Coca-Cola'ya, kampüste alkolsüz içecekler satmada münhasır haklar, Minnesota üniversitesi adı ve logosunu kullanma ve kampüste Diet Coke Voleybol Klasiği gibi promosyon organizasyonları yapma hakkı veriyordu. Bkz. Soley, Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.232.
[782] Coşkun Can Aktan, "Yükseköğretimde Değişim: Global Trendler ve Yeni Paradigmalar", ed. C.Can Aktan, Değişim Çağında Yüksek Öğretim, İzmir, Yaşar Üniversitesi Yayını, 2007,ss. 1-43, s.6. (http://www.eds.sakarya.edu.tr/FileUploads/UserEIFiles/Uploads/59290ab2-b900-48b4-a694-88cc2772fd1f/file/aktan-trendler.pdf) (Erişim Tarihi 10.07.2013).
[783] Soley, Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.237.

Başka ülkeler ve çıkar grupları da, nesnellik maskesinden yararlanmak ve bu yolla sahip olunan bilimsellik zırhını edinmek için akademiye yatırım yapmışlardır. Örneğin Türkiye, 1993-1998 yılları arasında Princeton, Harvard, Georgetown ve Chicago Üniversitesi'ndeki vakfiye Türkiye araştırmaları kürsülerine yaklaşık 3 milyon dolar katkıda bulunmuştur.[784] Soley, Amerikan üniversitelerindeki bütün yönetim kurullarının hemen hemen hepsinin şirket CEO'larının, Wall Street avukatlarının ve siyasetçilerin egemenliği altında olduğunu aktarmıştır. Kolombiya Üniversitesi gibi prestijli özel araştırma kurumlarından, Saint Thomas Koleji gibi daha küçük üniversitelere kadar yönetim kurullarına iş dünyası hakimdir. Bu durum kamu üniversitelerinde de çok farklı değildir. Tipik bir kamu üniversitesi yönetimi, Pasifik Aile Yatırım Şirketi, iki emlak firması ve Pantronix Şirketi'nden yetkililerin dahil olduğu California Devlet Üniversitesi olmuştur. 2001'de Ohio State University yeni bir sisteme geçmiştir. Bu sistem altında, daha karlı bölümler daha fazla kaynakla ödüllendirilmişlerdir. Böyle bir uygulama, bahsettiğimiz birkaç eğilimi içinde barındırır. Akademik karar almadan uzaklaşma ve şirket tipi karar almaya yönelme, tüketici taleplerine eğitim kalitesinin düşmesi pahasına yapılan vurgu gibi.[785] Diğer yandan bilimsel vakıflar, dernekler, meslek odaları ve devlet-özel-sivil toplum örgütü işbirliğiyle oluşturulan dernek ya da vakıf statüsündeki kurumlar sermaye ve devletle kurdukları ağ ilişkileriyle sistemdeki rollerini yerine getirmektedirler.[786] Örneğin, Soley'in aktardığına göre muhafazakâr bir askeri mühimmat üreticisi tarafından kurulup finanse edilen John M. Olin Vakfı (Huntington'un Medeniyetler Çatışaması kitabının da destekçisi), aralarında Chicago Üniversitesi, Yale, Stanford, Harvard, Columbia, George Mason, Georgetown ve

[784] **A.g.e.,** s.237.
[785] Bonewits, Soley, "Research and the Bottom Line...", **American Academic,** s.88-89.
[786] Şahin ve Erşen,"Bilimin Ekonomi Politiği", **Bilim ve İktidar,** s.190.

Duke üniversitelerinin de bulunduğu, çok kaliteli hukuk fakültelerine sahip olan çeşitli üniversitelerde "Hukuk ve İktisat" etütleri programlarını finanse etmiştir. "Hukuk ve İktisat" vakfın ultra sağ ideolojisi ile uyumlu bir hukuk felsefesidir.[787]

Böylelikle, yeni gelişme anlayışının ana damarı olan yeni muhafazakar politikaları ve küreselleşme söylemini ayakta tutacak bilgi üretimi gerçekleştirilmiş oluyordu. İş dünyası yönelimli üyeler, başkanlar, yöneticiler ve projelerin yaygınlaşmasıyla işletme modelleri de yaygınlaşmıştır. Akademik karar alma şekillerinin yerine şirket yaklaşımlarındaki hızlı artış göze çarpmaktadır.[788] Bu noktada, ikinci bölümde vurguladığımız Weber'in öngörüsü tüm açıklığı ile karşımıza çıkmıştır. Bu da, akademik hayatın bilgi satıp pazarlayan şirketlere ya da meslek edinmeye yönelik bir etkinliğe, akademisyenin de şirket çalışanına dönüşmesidir. Akademik sorunların gündemi şirket patronları ve piyasa koşulları taleplerince belirlenmektedir. İş adamına, memura dönüşen akademisyen kendisine verilen ev ödevlerini yapan, sıkıştığı dar alanın dışına çıkabilecek bakış, anlayış genişliğinden yoksun bir uzman olma işlevini yerine getirmektedir.[789] Müşteri gözü ile görülen öğrenciler iş dünyasının mantığı ile yetiştirilmekte ve bilim adına sunulan projeler, iş ve meslek danışmanlıkları gibi teknokratik ve uzmanlık bilgisi ile sınırlı söylemler gelişme anlayışını çevrelemektedir.

Üniversitelerin geniş bir biçimde yer aldığı Amerikan merkezli yönetişim ağı, küresel kapitalizmin neoliberal gelişme paradigmasını güçlendirmiştir. Aslında, ABD'nin dünyaya egemen konumuna ekonomik alanda olduğu gibi felsefe ve toplum bilimleri alanında da apolitik bir bilimsel kılıf geçirmeyi ihmal

---

[787] Soley, Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** s.227-228.
[788] Bonewits, Soley, "Research and the Bottom Line...", **American Academic,** s.90.
[789] Ahmet İnam, "Akademisyen mi, Ak-Adam- İsyan mı?, **Doğu Batı Akademi ve İktidar,** 4. Baskı, yıl 2, sayı 7, Nisan 2011, s.155.

etmemişlerdir.[790] Ana akım gelişme teorisinin modelleri ve teknikleri ile belirli ideolojik çıkarlar arasındaki her türlü bağlantı oldukça iyi gizlenmiştir. Uluslararası gelişme topluluğu içinde yıllardır yoğun bir çalışma ile ana akımı içselleştiren elitler, görüş ve metodlarını bilimsel olarak nesnel, teorik olarak sağlam ve analitik olarak üstün olarak görme eğilimindedirler. Karşıt kavram ve teknikler, Batı'nın geliştirdiği bilimsel parametrelere tam olarak uymaz ve bu nedenle de anormal ve bilim karşıtı olarak değerlendirilirler.[791] Bu yolla, batılı güçler ve küresel kapitalizmin çıkarlarına uygun ideolojik ve etnosentrik yargılar, önce modernleşme teorisi ardından neoliberalizmin oluşturduğu ana akım gelişme paradigması içinde sözde nesnel bilimsel söylemin katmanları altında gizlenir. Böyle yargılar, küresel gelişme topluluğunun IMF ve Dünya Bankası gibi çok taraflı kurumlarında çalışan gelişmemiş ülke uzmanları arasında belirgin bir durum oluşturmuştur. Bu uzmanlar rollerini, gelişme alanındaki uzmanlaşmış bilgilerini, kendi bilgilerini oluşturmakta yetersiz olduğunu düşündükleri gelişmemiş ya da azgelişmiş ülkeleri bilgilendirmek ve yönlendirmek için kullanmak olarak görmektedirler.[792] Üniversiteler ve akademi, bilimsel nesnellik ölçütü gereği çarpıtılmış, bastırılmış, çıkarların arasında yoğrulmuş gerçeklikleri nesnel gerçeklikler olarak sunma ve karşıt bilgiyi ideolojik olarak yargılama işlevini gerçekleştirerek, bilim ve ideoloji ayrımını mutlaklaştırmıştır. Siyasal gelişme kavrayışının küreselleşme söylemiyle süreklilik yakaladığı bu çağda, kaybolan gerçekliklerin kökleri, Amerikan dış politikası çıkarları ile beslenmeye devam etmiştir.

[790] Taner Timur, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler,** s.300.
[791] Brohman, "Universalism, Eurocentrism...", **Third World Quarterly,** s.136
[792] Slater, "The Geopolitical Imagination...", **Transactions of the Institute...,**s.427.

3. Amerikan Dış Politikası ve Neoliberal Gelişme Modeli

Amerikan dış politikası açısından ele aldığımız bu dönem, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül gibi tarihsel dönemeçleri içine almaktadır. 1980'lerden George W. Bush (Oğul Bush) yönetiminin sona ermesine dek uzanan sürecin[793] tüm dış politika olay ve yaklaşımlarını ayrıntılarıyla gözler önüne sermek yerine gelişme paradigması açısından sürekliliği yansıtacak çarpıcı noktalar ortaya konacaktır. Çünkü, klasik siyasal gelişme kavrayışının öngördüğü azgelişmiş ülkeleri dönüştürerek Amerika'nın üstünlüğünü sürdürme hedefi, Soğuk Savaş sonrası dünyada da devam etmiş ve her iki dönemde Birleşik Devletler dış politikası bu süreci hem inşa eden hem de destekleyen ana unsur olmuştur.

3.1. 1980'lerden George W. Bush (Oğul) Dönemine Kadar

Ronald Reagan'ın Beyaz Saray'daki üstünlüğüyle başlayan 1980'lerin, Keynesyen politikaların terk edilerek, neoliberal anti-devletçi ve piyasa hakimiyetine dayalı politikalara tanıklık ettiğinden söz ettik. Yeni ortam ve koşullar içinde muhafazakâr entelektüeller ve düşünce kuruluşları sosyal refah programlarını, piyasaya yönelik güdüleri zedelemesi ve bireysel girişimcilik potansiyeline zarar vermesi nedeniyle mahkum etmişlerdi. Diğer bir deyişle, dış dünyada toplumsal mühendislik rolüne soyunan modernleşme teorisine, azgelişmiş ülkelerde sorumsuz hükümetler ve paternalist bürokrasiler yarattığını ileri sürerek karşı çıkmışlardır. Bu

---

[793] Çalışmada bilinçli olarak Obama dönemi kapsam dışı bırakılmıştır. Çünkü halen yaşanmakta olup farklı yorumlara sahne olan bir süreç hakkında siyasal gelişme kavrayışı açısından sürekliliği takip etmek anlamında bir yargıda bulunmak eksik kalabilir. Şunu söylemekle yetinebiliriz: Bush'un Irak ve Afganistan işgalinin ardından tepkisel olarak ve umut beslenerek gelen Obama dış politika açısından kopuş niteliğinde bir politika izlememiştir. Bkz. (http://www.sendika.org/2009/02/obama-ve-dis-politika-sureklilik-mi-kopus-mu-deniz-yildirim-evrensel/)(Erişim Tarihi, 15.12.2013); Ayşe Bahar Hurmi, "Bush ve Obama Karşılaştırması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi", **Alternatif Politika,** cilt 2 sayı 1, nisan 2010, s.56-81.

anlayış, ABD'nin dış politikasına yansımış ve uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından benimsenmiştir.[794] IMF ve Dünya Bankası öncülüğünde oluşan *Washington Consensusu'*na göre, modernleşme ve gelişme teorisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için aşırı devlet müdahalesi ve sorumsuz harcamalar üretmiştir. Sonuç ise, dengesiz bütçe ve aşırı değerlenmiş para olarak yorumlanmıştır. Bu sorunu çözmek için ekonomik anlamda önerilenler, serbest ticaretin ilerlemesi, yabancı yatırıma kapıların açılması, kamu girişimlerinin özelleştirilmesi, yerel pazarların düzenleme dışı bırakılması *(derelegulation)* gibi değişikliklerdir. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yoksulluk ve sosyal adaletsizlikle savaş söylemi terk edilmişti. Bu ülkelerin sorgusuz sualsiz piyasaya kucak açmaları isteniyordu.[795] 70'li yıllardaki petrol krizi ve ekonomik durgunluğun ardından ekonomik anlamda seslendirilmeye başlayan çağrılar, 80'lerde yeni sağın yükselişe geçmesi ile birlikte, siyasal anlamda da zirveye taşınmıştı. Küreselleşme ve demokratikleşmenin parlatılarak sunulması, bu koşul ve ortamın ürünüydü. Soğuk Savaş'ın bitmesi yeni çağın başladığı ve yeni koşulların geri döndürülemeyeceği inancını daha da kuvvetlendirmişti ancak, modernlik düşüncesi ve modernleşmenin varsayımları yeni bir bilimsellik kılıfı içinde tekrar karşımıza çıkmıştı.

80'lerin serbest piyasa vurgusuyla tanıştığı ilk yılların ardından Reagan'ın yerine geçen Başkan George H.W. Bush (Baba), 25 Eylül 1990'da IMF ve Dünya Bankası yöneticileri ile yıllık toplantı yapmış, geçmişin bir özetini sunmuş ve bundan sonraki rotanın yönünü belirlerken bahsettiğimiz 'geri döndürülemezlik' inancını

---

[794] Latham, **The Right Kind Of Revolution,** s. 177.

[795] Richard Jolly, Louis Emmerij, Dharam Ghai ve Frédéric Lapeyre, **UN Contributions to Development Thinking and Practice,** Indiana, Indiana University Press, 20 04, s. 142-150; Nelson Lichtenstein, "Market Triumphalism and the Wishful Liberals", ed. Ellen Schrecker, **Cold War Triumphalism The Misuse of History After the Fall of Communism,** The New Press, New York, 2004, s.103

hararetle savunmuştur: 1980'ler boyunca demokratik yönetime doğru hareketin güçlendiğini ve kendisinin '89 Devrimi' olarak adlandırdığı ve sosyalist bloğu yaran olaylar zincirinin bu harekete ivme kazandırdığını vurgulamıştır. Böylelikle Bush'a göre, bir yıl önce bile tek parti rejimi ile yönetilen ülkeler, siyasal liderlerini ve hatta siyasal sistemlerini seçme özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Bu özgürlüğe, yeni ekonomik özgürlük de eşlik edince dünya çevresindeki liderler, "halklarının ihtiyacını karşılamak için pazar güçlerine" yönelmiştir. Bush konuşmasının devamında bu değişimin kolay olmamasına rağmen tarihin artık kararını verdiğini vurgulayarak restini çekmiştir.[796] Amerikan siyasetinin ve dış politikasının en yetkili ağzından, tarihin geri dönülemez bir biçimde liberal kapitalist demokrasi rotasına girdiği ifadeleri ile akademik anlamda 'Tarihin Sonu'nu ilan eden entelektüeller arasındaki örtüşme, bilimsel hegemonyanın Amerika'nın çıkarları ve meşruiyeti ile içiçeliğinin bir başka örneğidir. Bush, aynı konuşmada gelişmekte olan ülkelerin geleceği hakkında çizdiği portreyi ve Birleşik Devletler'in rolünü de tanımlamıştır:

> "...Birleşik Devletler, Latin Amerika, Merkezi ve Doğu Avrupa, Afrika ve Asya'nın yeni oluşan demokrasileri içinde gelişme ve büyümenin ilerlemesine kuvvetle bağlı olmalıdır..."
>
> "Birleşik Devletler, ekonomik reformlar getirilmesine yardımcı olan IMF ve Dünya Bankası'nın merkezi rolüne bağlı kalmalıdır. Reform çabaları yalnızca ülkeler sorumluluklarının yerine getirirlerse başarılı olabilir; bunun anlamı düzenleyici reformlar ve özelleştirme, katı makroekonomik ve yapısal politikalar ve ticaret ve yatırım için açık sınırlar."

Bush'un konuşmaları, siyasal gelişme kavrayışının piyasa ve demokrasi kavramlarının özdeş olarak görüldüğü bir düşünce ortamına uyarlanmasıdır. Neoliberal gelişme paradigmasının belirlediği bu düşünceye göre, kapitalist pazarlar toplumsal uyumu bozmazlar, aksine hem ABD içinde hem de dışında tüm toplumsal

---

796 (http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2255&year=1990&month=9) (Erişim Tarihi, 27.09.2013)

ve siyasal problemlerin çözümlenmesi için kilit bir noktadadırlar.[797] Diğer yandan Bush'un sunduğu pazar demokrasisine yönelik dönüşüm, gelişmekte olan ülkelere sunulan reçetelere kesin bir şekilde uyulması ile mümkün olacaktır. Tersi bir durum, modernleşmeci teorisyenlerin sıkça vurguladığı gibi, gelişmekte olan ülkelerin sorumluluğu ve başarısızlığıdır. Modernleşme ve siyasal gelişme kavrayışı ile ortak olan başka bir unsur, dönüşümün dilinin daha geniş stratejik amaçları tanımlamak için kullanılmasıdır. Örneğin, 1990'daki Irak'ın Kuveyt müdahalesi gerçekte Birleşik Devletler'in petrol arzı, Ortadoğu istikrarı ve Birleşik Devletler'in müttefiki İsrail'in güvenliği ile ilgili çıkarlarını doğrudan tehdit ederken, Bush, Körfez Savaşı'nı yeni dünya düzeni için bir mücadele olarak dile getirmiştir. Birleşik Devletler, Kuveyt'in liberalleşmesi için çok çaba göstermemiştir, fakat bir politika stratejisi olarak demokrasinin yayılması amacını sürdürmüştür.[798]

Dünyanın demokratik sonu hakkındaki paylaşılan coşkulu retorik, Körfez Savaşı'ndan da önce, George H.W. Bush'un henüz Aralık 1989'da Panama'yı işgal edişi ile sarsılmıştır. Bundan böyle, amacı, demokratikleşme çatısı altında birleştirilebilecek işgal ve müdahalelerin ardı arkası kesilmemiştir. 31 Ocak 1990'da Başkan Bush, Panama işgalini de içine alan olayların '89 Devrimi'nin bir parçası olduğunu ilan ederek, işgali meşrulaştırma gayreti içine girmiş ve işgali yeni bir çağın başlangıcına işaret eden değişiklikler olarak nitelendirmiştir. Bush'un iddiasına göre "Panama halkı bir yıl önce korku içinde bir diktatötün emri altında yaşıyordu. Bugün demokrasi geri geldi; Panama özgür..."[799] Bush'un ABD'yi askeri eyleme iten güdünün, Panama'ya demokrasi götürmek isteği olduğu iddiası elbette görünür

[797] Lichtenstein, "Market Triumphalism and...", **Cold War Triumphalism,** s.103.
[798] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s. 193.
[799] (http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=1492&year=1990&month=01) (Erişim Tarihi, 27.09.2013).

amaçtır. Çünkü ABD, 1950'lerden beri, ideal bir anti-komünist müttefik olarak gördüğü General Manuel Noriega[800] ile, çıkarları çatışıp ona karşı olana dek onlarca yıl yaşayabilmiştir. Ayrıca, Bush yönetiminin Birleşik Devletler için önemli olan başka antidemokratik ülkelerle de ilişkisini sürdürebildiğini hatırlamak gerekir.[801] İşgalin başarılı bir demokratik toplum inşasını destekleyeceğini ilan eden Bush yönetimi için, işgalden sonra sıraya siyasal yeniden yapılanma ve ulus inşası sorunları girmiştir. Sivil ve askeri planlamacılar, Soğuk Savaş sırasında sömürge sonrası dünyayı şekillendiren ABD politikaları ile çok benzeyen varsayımları paylaşmışlardır. Panama toplumu ve kültürü kolay şekillendirilebilir ve yeniden yapılanma hızlı gerçekleştirilebilir beklentisi içine girmişlerdir. Panama'nın tarihini, kültürünü ve toplumsal yapısını dikkate almayarak, tıpkı klasik siyasal gelişme kavrayışının hâkim olduğu dönemlerdeki gibi, basit varsayımlarla iyimser beklentiler sergilemişlerdir. İşgalden sonra yeniden yapılanmadaki başarısızlıkların kaynağı, yine, siyasal gelişme kavrayışı ve siyasal kültür analizlerinde olduğu gibi, demokrasinin getirilmesinde değil, Panama'da demokrasi tarihinin bulunmamasında aranmıştır.[802] Bu yaklaşıma göre, "Panama'da demokratik ve *civic* gelenekler yoktur ve bu nedenle demokratik reformların yeniden inşa edilebileceği bir temel de yoktur. Demokrasinin oluşmaya ihtiyacı var, yeniden yapılanmaya değil; bağlam yanlış anlaşılmıştır."[803] Panama'da ulus inşası beklenenden daha uzun, daha maliyetli ve belirsiz bir hal alınca, ABD'nin demokratik ulus inşasına bağlılığının birden

---

[800] Manuel Antonio Noriega, 1983'de Panama Savunma Güçlerinin yeni lideri olmuştur. General Noriega, pozisyonunu bir yıl sonra, Panama'nın fiilen yöneticisi olarak sağlamlaştırmıştır. 1984'de ulusal seçimler yapıldıktan sonra ülke sivil yönetime geçti. Amerika el altından Noriega'nın rejimini desteklemeye devam ediyordu. Bu destek 1988'e kadar devam etti. 1988'de uyuşturucu ticareti gerekçesiyle hakkında soruşturma açıldı. Bkz. Karin Von Hippel, **Democracy by Force US Military Intervention in the Post-Cold War World,** Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s.27-34.

[801] Thomas Carothers, **In the Name of Democracy: U.S. Policy Toward Latin America Reagan Years,** California, University of California Press, 1991, s.182.

[802] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s. 194-195.

[803] Hippel, **Democracy by Force…,** s.45.

zayıflamasını, finansal desteğin zayıflamasından da anlayabiliyoruz. Kongre 1990'da 471 milyon USD, 1991'de 395 milyon USD olan yardım miktarını, 1993'de 6 milyonun altına düşürmüştür. Sonuç olarak Başkan Bush, özgür dünyanın lideri olma zihniyeti ile Panama gibi küçük bir ülke ile mücadele etmezse, yeni dünya düzeninin başka tehditleriyle başa çıkamayacağını düşünmüştü. Aynı tutumu daha sonra Clinton, Haiti için sürdürmüştür.[804] Özetle gerek Kuveyt'in gerekse Panama'nın işgalinde, neoliberal gelişme paradigmasının yön verdiği küresel piyasa ve dış politika koşulları ve öncelikleri, demokrasinin yayılması ve demokratikleşme maskesinin ardına saklanmıştır. Siyasal gelişme kavrayışı açısından, demokratikleşme söylemleri, bilim ve ideoloji ekseninde sürekliliğin izlenebildiği ara kesit olmayı bu dönemde de sürdürmüştür. Diğer bir deyişle, ABD'nin işgal ve müdahalelerinin bilimsel anlamda meşrulaştırılmasında demokrasi, demokratikleştirme söylemleri ilk sıradaki yerini korumuştur. 90'lar ve 2000'ler boyunca süren işgallere temelde demokrasi zemininde aranan meşruluk, gerçekte bilim ve ideoloji ilişkisi ayrımı açısından iktidar ilişkilerini, toplumsal yapıları ve küresel imparatorluk kurma hedefini örtbas etmeye hizmet etmiştir.

Bush'un '89 Devrimi' olarak nitelendirdiği olayların akabinde Sovyetler Birliği'nin çökmesi Soğuk Savaş'a son noktayı koymuştu. Oysa demokrasi ve özgürlüğün yaygınlaşması, Sovyetler Birliği ve sosyalist blokla yapılan mücadele içinde anlam kazanmaktaydı. Bu mücadele sona erince üstte belirttiğimiz gibi, Amerikan elitleri ABD'nin misyonunu Sovyet tehdidi olarak tanımlayamayacaklarının farkına varmışlardır. ABD dünyadaki rolünü nasıl tanımlamalıydı? Nerede ve ne zaman dış çatışmalara müdahale edilebilirdi? Bu

---

[804] **A.g.e.,** s. 35; Latham, **The Right Kind of Revolution,** s. 196.,

soruların temelinde, Amerikan gücünün büyüklüğü ve amacı hakkında derin bir huzursuzluk yatıyordu.[805] Örneğin, yeni sağın önemli akademisyenlerinden ve geleceğin etkin dış politika simaları arasında yerini alacak olan Condoleezza Rice, ABD'nin ulusal çıkarlarına yönelik bu kaygıyı yansıtarak, Sovyet gücünün yokluğunda 'ulusal çıkar'ı tanımlamanın zor olduğunu yazmıştı.[806] Bu belirsizliğe yönelik iyimser ve karamsar görüşlerden söz etmiştik. İlk planda, Soğuk Savaş'ın sona erişini Amerika'nın üstünlüğü, serbest piyasa ve demokrasinin yalnızca Hür Dünya'da değil, kürenin her yanında hissedilmesi için kaçırılmaz bir fırsat olarak gören iyimser yaklaşımlar galip gelmişti. İyimser yaklaşım, 1993 yılında Başkan olan Bill Clinton döneminde ağırlığını korumuş ve Clinton yönetiminin dış politika yaklaşımı demokrasi, piyasa ve küreselleşme üçlüsü çevresinde dönmüştür. Clinton, sermayenin, mal ve hizmetlerin ve asıl önemlisi bilginin küreselleştiği bir dünyada, Birleşik Devletler'in gelişme ve ilerlemenin en güçlü unsuru olmasının yanında, en büyük üreticisi ve en geniş ve en açık pazarı olduğunu hatırlatmış ve bunun gelişmekte olan ülkeler için önemini vurgulamıştır. Bu vurguyu yaparken, siyasal gelişme kavrayışının ortak meşruluk zemini olan demokrasi ve demokratikleşmenin meşruluğuna sırtını yaslamıştır: [807]

> "Bizim liderliğimiz, dünyanın yeni ve oluşmaya başlayan demokrasileri için özellikle önemlidir. Meşruluklarının geliştirmek ve derinleştirmek, bir orta sınıf ve *civic* kültür oluşturmak için gelişen küresel ekonomiye giriş yapabilmeye ihtiyaçları vardır. Bizim güvenliğimiz ve refahımız yıllar içinde bu ülkelerin kaç tanesinin demokrasi olabildiği ve kalabildiğinden büyük ölçüde etkilenecektir."

---

805 Corey Robin, "Remembrance of Empires Past: 9/11 and the End of the Cold War", ed. Ellen Schrecker, **Cold War Triumphalism The Misuse of History After the Fall of Communism,** The New Press, New York, 2004, s.280.

806 Condoleezza Rice, "Promoting the National Interest", **Foreign Affairs,** vol.70, no.1, Ocak/Şubat 2000, ss.45-62, s. 45. Rice, makaleyi yazdığı dönemde Başkan adayı Bush'un dış politika danışmanı ve Bush'un başkanlığı döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı ve ardından Dışişleri Bakanı olan yeni sağın önemli akademisyenlerindendir.

807 Alvin Z. Rubinstein, Albina Shyevich, Boris Zlotnikov, (Ed)."Liberal Internationalism: America and Global Economy", **The Clinton Foreign Policy Reader: Presidental Speechs with Commentary**, New York, M.E. Sharpe, 2000, s.10-11.

> "...Kürenin her parçası içinde demokrasi, refah ve serbest girişim bahçesi yaparsak, dünya Birleşik Devletler ve hepinizin çocuklarınızı yetiştirebilmeniz için daha güvenli ve daha iyi ve daha zengin bir yer olur."[808]
>
> "Yeni çağın fırsat ve tehditleri içinde bizim başta gelen amacımız, dünyanın piyasa temelli demokrasiler topluluğunu genişletmek ve güçlendirmek olmalıdır. Soğuk Savaş sırasında, özgür kurumların ayakta kalabilmesi için tehdidi baskı altına almaya çalıştık, şimdi bu özgür kurumlar altında yaşayan ulusların halkasını genişletmeye çalışıyoruz..."[809]

Clinton'un ilk hedefi Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarında sınırları olmayan küresel bir ekonomi oluşturmaktı. Bu çerçevede Clinton'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake'e göre, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının yerini, Amerikan değerlerinin evrenselleştirilerek dünya demokrasilerinin genişleme stratejisi almıştır.[810] Demokrat Parti'nin liderliğinde, askeri müdahale yerine diplomatik ilişkilerin ön planda olması beklenirken, sürdürülen genişleme stratejisi Clinton yönetimini askeri müdahale odaklı dış politika anlayışına sürüklemiştir. Clinton'un antikomünist mücadele yerine, demokratikleşme, insani müdahale, hukukun üstünlüğü gibi herkesçe meşru kabul edilen gerekçelerle ve uluslararası kuruluşların desteği ile yürüttüğü bu politikaların sürekliliğinin ardında, Amerika'nın küresel liderlik çıkarlarını görmek hiç de zor değildir. Örneğin Clinton, Somali'deki müdahaleyi insani müdahale ve ulus inşası olarak tanımlamıştı ancak başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine, Birleşik Devletler'in askeri misyonunun şimdi ve bundan böyle ulus inşası olmayacağını savunmuştu.[811] Somali'deki hayal kırıklığı, Clinton yönetimini, Haiti'deki müdahaleyi meşrulaştırma temelini dünya geneli olmaktan çıkarıp ulusal çıkarlara indirgemek, ama demokrasi savunuculuğunu da sürdürmek zorunda bırakmıştır. Askeri müdahalelerin gösterdiği gibi, yönetimlerin cumhuriyetçi ya da demokrat olması, yalnızca söylemsel düzeyde farklılık oluşturmuş; makro politikalar düzeyinde anlamlı bir değişiklik yaşanmamıştır. Amerika'nın küreye

---

[808] **A.g.e.,** s. 11.
[809] **A.g.e.,** "Globalism and Interdepence", **The Clinton Foreign Policy Reader,** s. 16.
[810] Robin, "Remembrance of Empires Past:...", **Cold War Triumphalism...**, s. 281-282.
[811] Rubinstein vd., (ed.), "Explaining Somalia to the Congress", **The Clinton Policy Reader...,** s.147.

meydan okuyan askeri zihniyeti her zaman öncelikli olmuştur. Ayrıca 11 Eylül sonrası belirginleşecek barbarlıkla mücadele misyonunun ve güvenlik önceliğinin ilk sinyalleri verilmeye başlanmıştır:

> "Birleşik Devletler'in dünyanın polisi olamayacağını, aslında olmamamız gerektiğini biliyorum... Fakat bizim kıyılarımıza yakın bölgelerde barbarlık yapıldığında ve bu ulusal çıkarımızı etkilediğinde eyleme geçmek için bir sorumluluğumuz olur."
>
> "Haiti halkının demokrasiyi benimsemek konusunda bir sorunu yoktur. Biz bunu seçim sandığına gittikleri ve dünyaya söyledikleri için biliyoruz. Tarih bize kendi yarıküremizde demokrasiyi korumanın Amerika'nın güvenlik ve refahını güçlendireceğini öğretmiştir. Buradaki demokrasiler barışı koruyabilecekler ve bölgemizi istikrara kavuşturabileceklerdir. [812]

Haiti müdahalesi ile daha çok cumhuriyetçilerin/muhafazakârların söylemlerinde yer bulan ulusal güvenlik, ulusal çıkar, istikrar temaları kullanılmıştı. Oysa Clinton'un genel vizyonu, 1990'ların yaygın kanaatini yansıtmıştır. Bu vizyona göre, serbest piyasaların küreselleşmesi askeri gücün etkisini ve geleneksel imparatorlukların yaşabilirliğini zayıflatıyordu. Güç, artık yalnız değildi. Ekonomik performansa, ulusların refahına ve kültürlerin çekiciliğine dayanıyordu. Clinton'un Savunma Bakan Yardımcısı Nye'ın tartışmaya açtığı yumuşak güç -Birleşik Devletleri kürede daha çekici hale getirecek-ulusal güç kadar önemliydi. Nye, belki de Gramsci'ye başvuran ilk resmi görevliydi. Ona göre, ABD'nin hegemonik pozisyonunu sürdürmesi güçten ziyade rıza yoluyla mümkündü. ABD'nin dünyadaki duruşunu sürdürmesi için serbest piyasa modeli ve çoğulcu kültürün yayılması ve bu yolla diğer ulusal ekonomilere üstün gelmesi gerekiyordu. Tehlikenin kaynağı ABD'nin yeterli güce sahip olmaması değil, çok fazla güce sahip olmasıdır. Dünyanın güvenli kalabilmesi ve küreselleşmesi için ABD'nin emperyal özlemlerini kısıtlaması gereklidir.[813]

---

[812] Rubinstein vd., (ed.), "Address to the Nation on Haiti", **The Clinton Foreign Policy Reader,** s.150.

[813] Robin, "Remembrance of Empires Past:...", **Cold War Triumphalism...**, s. 281-282.

Clinton Hükümeti'nin bu tür yaklaşımları, uygulamada hâkim olmasa da, muhafazakârlar için ürkütücüydü.[814] Onların düşüncesine göre, ABD'de yurttaşlık zihniyeti ve savaşçı ruh terk edilmişti. Refah ve zenginlik, liderlerin ve vatandaşların dünya çapında savunmayı, ortak çıkarları ve yerleşmiş kurumları önemsememelerine neden olmuştu. Siyasal katılma ve yerel gönüllülük gibi devlete saygı da azalmıştı. Yeni muhafazakârların etkili olduğu *Weekly Standard'*da, Clinton'un dış politikasına yalnızca çok taraflılığı ya da hümanistliğine ilişkin realist bir eleştiri yapılmıyordu. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve serbest piyasa ve küreselleşmenin Clinton'un dış politikasının güdüleri haline gelmesiyle, ABD'nin ahlaki doku ve askeri ruhunu kaybettiğinden yakınıyorlardı. Muhafazakârlara göre, Clinton ve danışmanları ABD'nin şekillendirdiği bir dünya hayalinde çok isteksizdiler. Böyle bir dünya için yalnızca serbest piyasayı genişletmek yeterli değildir. Demokrasiyi yaymak, askeri gücün de kullanılmasını gerektirir. Yeni muhafazakârlar dünyayı daha iyi hale getirmek için değil, dünyayı şekillendirebilmek için emperyal bir Amerika'nın var olmasını istemişlerdir. [815] Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi Raporu'nda, uluslararası güvenlik düzeninin tarihte hiç bir zaman Amerikan ideallerine ve çıkarlarına bu kadar yardımcı olmadığı belirtilip, sözkonusu 'Amerikan Barışı' ortamının

---

[814] Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin Fukuyama'nın da imza koyduğu İlkeler Bildirgesi'nde bu korku yansıtılmıştır: " Reagan Yönetimi'nin başarısının ardındaki asli öğeleri unutmuş görünüyoruz: Güçlü, hem bugün hem de gelecekteki meydan okumaları karşılamaya hazır bir ordu; Amerikan ilkelerini yurt dışında cesur ve kararlı bir biçimde bir dış politika ve Birleşik Devletler'in küresel sorumluluklarını kabul eden ulusal bir önderlik." Bkz. Thomas Donnely, **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 40.

[815]Robin, "Remembrance of Empires Past:...", **Cold War Triumphalism...**, s.282-284. Bu fırsatın elden kaçmakta olduğuna ilişkin olarak; "...geçen on yıl boyunca yeni gerçekliklere yanıt verecek bir güvenlik stratejisinin oluşturulmaması ve ABD'nin küresel liderliğini uygulamak için gerekli tüm misyon alanları için yeterli kaynakların sağlanmaması Amerikan barışını büyüyen bir riskin içine atmaktadır." ifadesi kullanılmıştır. Bunun için önerilenler ise, Amerikan Anavatanının savunulması; birden fazla ve eş zamanlı büyük cephede savaşılması ve kesin olarak kazanılması; kritik bölgelerde güvenlik ortamını biçimlendirerek ilişkili "asayiş" görevlerinin gerçekleştirilmesi; ABD Silahlı Kuvvetlerinin askerlikteki devrimi kullanmak üzere dönüştürülmesi. Bunlar için de yeterli güç ve bütçe tahsisatların sağlanmasının zorunluluğundan söz edilmiştir. Donnely, **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası,** s.56.

korunması ve yaygınlaştırılması fırsatının kaybedilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.[816] Bu doğrultuda yeni muhafazakâr kamu kuruluşları ve Washington think *tank*'leri daha saldırgan, tek yönlü ve Soğuk Savaş sonrası dünyayı merkeze almış bir yaklaşıma yönelmişlerdir. 1992 gibi erken bir tarihte bile, George H.W. Bush'un hükümetinde yer alan Paul Wolfowitz, tek taraflı müdahalelere dönebilmek, öncelikli saldırı imkanı tanımak ve ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyan diğer güçleri yıldırmak için kitlesel askeri artış istemiştir. Belirttiğimiz gibi,1990'ların ortalarında William Kristol ve Robert Kagan gibi yeni muhafazakâr editör ve yazarlar, yeni Reagancı bir dış politika çabası içine girmişlerdir.[817]

Clinton'un en azından söylemsel düzeyde gelişme, kapitalizm, demokrasinin küreselleşmesi doğrultusunda yürütülen dış politika anlayışı içinde, güvenlik ya da tek taraflı emperyal müdahalelerin birincil konumda olmamasına yeni muhafazakârların tepkisi, modernleşme teorisyenlerinin temel varsayımlarından biri olan gelişme ve güvenlik arasındaki bağlantı noktasından okunmalıdır. Buna göre, küresel Güney'de modernliğe başarısız geçişler, Amerika liderliğindeki Batı'nın ekonomik olarak ilerlemiş demokrasilerine ciddi güvenlik tehditlerini temsil eder. Soğuk Savaş döneminde, yoksulluk ve gelişme yoksunluğunun yarattığı beklentilerin müttefik olmayan sömürge sonrası devletleri komünist müdahaleye karşı savunmasız hale getirebileceğinden korkulurken, 1990'lar ve 2000'lerin haydut *(rogue)* devletlerinin küresel kapitalizme yönelik tehdit kaynakları İslami radikalizm, terörizm, uluslararası suç, etnik çatışma ve uyuşturucu trafiğinin yaygınlaşması

---

[816] **A.g.e.,** s.56.

[817] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.201.Kristol ve Kagan'ın görüşleri için bkz., William Kristol ve Robert Kagan, "Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy", **Foreign Affairs,** vol.75, no.4, 1996, s.18-32; William Kristol ve Robert Kagan, "The Present Danger", **The National Interest,** vol.59, 2000, s.57-69.

olarak değerlendirilmiştir.[818] Bush (oğul) 2003'de yaptığı konuşmada bu mücadeleden söz etmiştir: "Hitlerizm, militarizm ve komünizmin hırsları özgür insanların isteği, büyük müttefiklerin gücü ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kudreti ile defedilmiştir."[819] Condoleezza Rice bahsettiğimiz makalesinde yeni tehlike ve mücadele unsurlarından söz etmiştir:

> "Yeni bir dış politikayı çerçeveleyen süreç Birleşik Devletler'in önemli bir pozisyonda olduğunu kabul ederek başlamak zorundadır. Güçlü seküler eğilimler dünyayı ekonomik serbestlik ve... demokrasi ve bireysel özgürlüğe yönelik bir dünyaya taşıyor. Bazı devletlerin bir ayağı trende diğeri dışarıda. Bazı devletler hala demokrasi ve ekonomik ilerlemeyi ayırmak için bir yol bulmayı beklemektedirler. Bazıları mevcut modernleşme yükümlülüklerinin yönünü değiştirmek için eski nefretlerine tutunmuşlardır. Fakat Birleşik Devletler ve müttefikleri tarihin sağ kanadındadırlar."[820]

Böyle bir küresel çevrede Rice, ABD'nin dünyanın büyük güçleri ile ilişkilere odaklanmasını ve kapitalizmin kabul edilebilir değerlerini yaygınlaştırmasını önermiştir. Saddam Hüseyin'in Irak'ı gibi yolun sol tarafında olanlar tehlikeliydi; fakat Clinton dönemini ima ettiği ulus oluşumu amacıyla yapılan güçlü müdahaleler, ona göre ciddi bir hataydı. "ABD ordusu sivil bir polis gücü değildi. Siyasal bir hakem de değildi. Kesinlikle sivil bir toplum inşa etmek için tasarlanmamıştı."[821] Bununla birlikte Rice, George W. Bush (Oğul) döneminde Irak işgalinin ve yeniden yapılanmasının baş aktörlerinden birisi olmuştur.

3.2. George W. Bush (Oğul) Dönemi

Bush ve onu başkanlığa taşıyan muhafazakârların emperyal ve müdaheleci tavırlarına rağmen piyasa, demokrasi, özgürlük söylemleri Bush yönetiminde de sürdürülmüştür. Bush, Şubat 2001'deki Kongre'den önce kapitalizmin eninde

---

[818] Mark Duffield, **Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security,** London&New York, Zed Books, 2001, s.35-37.

[819] (http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html)(Erişim Tarihi, 25.09.2013)

[820] Rice, "Promoting the National Interest", **Foreign Affairs,** s.46.

[821] **A.g.e.,** s.53, 60.

sonunda dünyayı Amerikan eğilimlerine zorlayacağını iddia etmiştir. "Özgürlük her gün ihraç edilir, biz milyonlarca insanın yaşamlarını geliştiren mal ve ürünleri yüklediğimiz için serbest ticaret, daha geniş siyasal ve kişisel özgürlük getirir."[822] Amerikan müdahaleciliği ve özgürlük arasındaki bu çelişki, Bush yönetiminin (Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumself) bir yandan Birleşik Devletler'in eşitsiz bir askeri güç ve tek taraflı eylem yapma kapasitesi ile küresel hegemonya için pozisyon araması gerektiğine inanması, diğer yandan da ABD lehine güçlenen bir liberal düzenin ilerlemesini beklemesinden kaynaklanmıştır.[823] Amerikan sağının özellikle yeni muhafazakârların temsil ettiği görüşe göre, komünizmin çöküşü yalnız kısmi bir zaferdir ve Soğuk Savaş devam etmektedir. Kastedilen, Amerika'nın komünizm üzerinde zafer kazanmasıyla elde ettiği küresel ekonomiyi yeniden şekillendirme ve serbest piyasaları güvenli hale getirme mücadelesidir. Temel düşmanının devrilmesine karşın Washington'ın elinde silahlar kalmıştır. Dünyanın tek süper gücü olarak Birleşik Devletler alanı terk edememiştir.[824]

11 Eylül 2001 saldırısı, yeni muhafazakârların fikirlerinin ve yukarıda sözünü ettiğimiz Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin, Bush hükümetinin politika yapım sürecinde merkezi bir konumda olmasını kolaylaştırmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün yıkımının Pentagon'da yarattığı ani savunmasızlık, hükümetin tek yönlü tercihlerini doğrulama fırsatı sunmuştur. Diğer bir deyişle, uluslararası örgütler Birleşik Devletler talebine uyum sağlamakta başarısız olduğunda ABD için yalnız devam etme istekliliği güçlenirken, ABD politika yapımcılarının, evrensel

[822]George W. Bush, Address to Congress, 27 Şubat 2001, American Presidency Project, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/print.php?pid=29643.) (Erişim Tarihi, 25.09.2013).
[823] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.200.
[824] Ellen Schrecker, "Introduction", **Cold War Triumphalism...,** ss.1-24, s.6.

liberalizmin yayılmasına dönük fikirleri üzerine şüpheler oluşmuştur. ABD güvenliğine yönelik tehditlerin, daha acil ve güçlü eylemler gerektirdiğine inanılmıştır.[825] Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi, bilindiği gibi 11 Eylül saldırısından çok önce geliştirilmiş ve tartışılmıştır. Ancak projenin teröre karşı savaş söylemi altında farklı bir versiyonda hayat bulması için yeni bir çıkış noktası gerekmiştir. 11 Eylül bu çıkışı sağlamıştır.[826] Dünyanın Soğuk Savaş sonrasında da tehlikeli bir yer olduğunun kabulü, Amerika'nın liderliğini ve gücünü tek yönlü müdahalelerle genişletmesi ve kanıtlaması için yeterli addedilmiştir. Jowitt'in ortaya koyduğu gibi Bush ve danışmanlarının piyasanın nihai uzun dönemli başarısına olan inançları sona ermiştir. Bush yönetiminin kararı, tarihin planlanmış örgütlenmelere, liderliğe ve yönlendirmelere ihtiyaç duyduğu doğrultusundadır. ABD, güvenliğini El-Kaide gibi terörist gruplardan ve Irak gibi haydut devletlerden korumak için tarihin yönünü savaş dahil tüm araçları kullanarak hızlandırabilecektir.[827] Baba Bush ve Clinton Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Birleşik Devletler'in gücünü yönlendirecek bir doktrin ararken, Oğul Bush ile birlikte ABD'nin doktrini barbarlık karşısında uygarlığı savunmak, terör karşısında özgürlüğü savunmak olarak tanımlanmıştır.[828] Bush yönetimi içinde hiç kimse açıkça bir imparatorluğun sürdürülmesinden söz etmese de, pekçok yetkili, Eisenhower, Kennedy, Nixon zamanındaki gibi mistik özlemlere bağlı kalmışlardır. Bu grubun etkisi, 2002 Eylül ayında hazırlanan *National Security Strategy of the United States* belgesinde açıkça görülebilir. Çoğu kamu tartışması raporun ayrıntılı analizini *Bush Doktrini* olarak ele almıştır. Bu belge, ulusal güvenliğe yönelik herhangi bir tehdit için öncelikli savaş başlatma

---

[825] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.200.
[826] Sapan, "ABD Dolarının..., ", **Amerikan İmparatorluğu'nun...**, s.15.
[827] Ken Jowitt, "Rage, Hubris, and Regime Change", **Policy Review,** no. 118, 2002, s. 37-38.
[828] Robin, "Remembrance of Empires Past:...", **Cold War Triumphalism...**,s. 279.

hakkından söz eder. Yıllar önce de, Soğuk Savaş politikacıları Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'yı istila etme girişiminde bulunursa, öncelikli nükleer hücum hakkına sahip olmaları gerektiği görüşündeydiler. Doktrinin bir diğer önemli noktasını gözden kaçırmamak gerekir: Amerikan ideal ve çıkarları, demokrasinin ve serbest piyasaların her yere yayılmasını gerektirir.[829] Demokrasi ve demokratikleşme, II. Dünya Savaşı'ndan beri, ABD çıkarlarına uygun olursa desteklenen teknokratik bir araçsallığa kurban edilmiştir. Siyasal gelişme kavrayışının küreselleşme çağında ve askeri müdahalelerin yaygınlaştığı bir süreçte de demokratikleşme bağlamında takip edilmesi, demokrasinin Amerika'nın çıkarlarına göre esnetilmesinin bir sonucudur. Bush Doktrini'nin kastettiği demokrasi, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, biçimselliğe indirgenmiş Amerikan demokrasisidir.

Doktrinin yönlendirdiği, 11 Eylül'ün ardından başlayan saldırgan politikaların kaynakları, Afganistan ve Irak işgalinin arkasındaki düşünceler çok çeşitlidir. Görüşlerine yer verdiğimiz yeni muhafazakârlar baş aktördür. Bir kısım yorumlarda yeni muhafazakârların yaklaşımları, Amerikan tarihi içinde bir kopuş olarak değerlendirilmiştir. Bu yorumlarda, Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Elliot Abrams, Savunma Politikası Kurulu üyesi Richard Perle gibi neoconların etkili simalarının, ABD politikalarını katı ve saldırgan eylemlere iterek bir dönüm noktasına imza attıkları kabul görmüştür. Oysa bu tür eylemler için 11 Eylül hücumları, Ronald Reagan'ın Sovyet imparatorluğuna karşı meydan okuyan duruşuna benzer biçimde askeri, katı bir mücadeleyi yeniden canlandırmak için bir araç olarak kullanılmıştır.[830] Bu görüşü paylaşan Leffler, 11 Eylül tarihinin Bush yönetiminin dış politikası için dönüm

[829] Leo P. Ribuffo, "Moral Judgments and the Cold War", **Cold War Triumphalism...**, ss. 27-70, s. 68

[830] Robin, "Remembrance of Empires Past:...", **Cold War Triumphalism...,** s.284.

noktası ya da kopuştan çok sürekliliği hatırlattığını iddia etmiştir. Ona göre, Bush'un retoriği ve eylemlerinin tarihte daha geniş kökleri vardır. Elbette değişiklikler vardır ancak bu değişiklikleri devrim ya da kopuş olarak görmek doğru değildir.[831] Sözkonusu fikirler, Amerikan düşüncesinin daha eski ve geniş boyutları ile örtüşmüştür. Birleşik Devletler'in hegemonyasını sürdürmek için askeri güç üzerine odaklanması Truman hükümetinin takip ettiği 'gücün baskınlığı' politikasını çağrıştırmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki İran, Guatemala ve Dominik Cumhuriyeti müdahaleleri, Bush yönetiminin müdahaleleri ile benzerlik gösterir. ABD'de Soğuk Savaş politika yapımcıları, müdahalelerinde ittifak oluşturmayı tercih etseler de, şartlar oluşursa Vietnam'da olduğu gibi yalnız ya da birkaç müttefikle müdahaleye yönelmişlerdir.[832] Benzer bir yaklaşım, Schrecker tarafından da benimsenmiştir.1950'lerde Amerikan politika yapımcıları Sovyet hükümetinin bir diktatörlük olarak dünyayı köleleştirmeye kararlı olduğu kavrayışını içselleştirerek; Amerikan halkına, dış politikada bu ülkeyle normal diplomatik ilişkiler geliştirilemeyeceğini benimsetmiştir. Bush döneminde, benzer bir zihniyet yapısı ile bazı ulus ve alt kültürler haydut devlet sıfatıyla şeytanlaştırılarak, Batı değerlerine düşman olduğu kabulüyle, bu ülkelerle gerçekçi bir ilişki kurmanın imkansızlığı tekrarlanmıştır. Huntington'un medeniyetler çatışması olarak ifade ettiği bu durum[833] 11 Eylül ile hayat bulmuş, Clinton dönemi dış politikasının materyalizminden sızlananları kurtarmış ve Bush yönetimi yeni muhafazakârlarının imparatorluk fantazilerini yeniden canlandırmıştır.[834] Amerikan siyaset bilimi, Soğuk Savaş sonrası dönemde 'tarihin sonu', 'medeniyetler çatışması', 'insani müdahale' gibi

---

[831] Melvny P. Leffler, "9/11 and American Foreign Policy", **Diplomatic History,** vol.29, no.3, Haziran 2005, s. 395-396.
[832] **A.g.e.,** s. 395-408.
[833] Schrecker, "Introduction", **Cold War Triumphalism...,** s.21.
[834] **A.g.e.,** s.24.

akademi, bilim ve siyaset dünyasına yön veren doktrinler yoluyla bilimsel hegemonyasını sürdürmüştür.

Huntington'un dünya siyasetinin girdiği yeni aşamayı ifade eden ve büyük yankı uyandıran medeniyetler çatışması tezine ilişkin parantez açmak, dış politika çıkarları ve siyaset bilimi içiçeliğini yansıtması açısından akışı bozmayacaktır. İlk kez 1993 yılında *Foreign Affairs*'de yayınladığı makalesinde görüşlerini açıklayan Huntington, 1996 yılında argümanını daha ayrıntılı incelemek için kitap haline dönüştürmüştür. Kitabının önsözünde kitabın sosyal bilimler alanında yapılmış bir çalışma olmayıp, Soğuk Savaş'tan sonra küresel siyasetin evriminin bir yorumunu yapmayı ve küresel siyasete bakışta, bilim adamlarına ve politikaları belirleyenlere bir çerçeve veya bir paradigma sunmayı hedeflediğini yazmıştır.[835] Diğer yandan çalışmanın önemli *think tank* kuruluşları ve projeleri ile ilişkisinden de söz etmiştik. Bilimsel bir kaygıdan çok, Amerikan dış politikası ve siyasetine yön vermek amacı ile yola çıkan Huntington'un hipotezi, Soğuk Savaş sonrası yeni dönemi açıklamak için tarihin sonu gibi argümanların gerçekliğin sınırlı bir kısmına işaret ettiğini belirtir. Ona göre çatışmaların kaynağı bundan sonra ideolojik ya da ekonomik değil, kültürel olacaktır. Dolayısıyla, küresel siyaseti farklı medeniyetler arasındaki çatışma belirleyecektir.[836] Medeniyet kimliği ona göre gelecekte daha önemli hale gelecek ve yedi ya da sekiz medeniyet arasında karşılıklı etkileşim büyük ölçüde geleceği şekillendirecektir. Bu medeniyetleri Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve belki de Afrika medeniyeti olarak saymıştır. Medeniyetler arasındaki farklılıkları, siyasal ideoloji ve siyasal rejim arasındaki farklılıklardan daha temel olarak görmüştür. Huntington için Batı'nın gücünün

[835] Huntington, **Medeniyetler Çatışması,** s.10.
[836] Huntington, " The Clash of Civilizations?", **Foreign Affairs,** s.22.

zirvesinde olması, diğer medeniyetler arasında köklere dönüş isteğini yaygınlaştırmıştır. Bu durum Batı'yı, dünyayı Batılı olmayan yollarla dönüştürmek için şevk, istek ve kaynaklara daha çok sahip olmaya başlayan Batılı olmayan uluslarla karşı karşıya getirmiştir.[837] Huntington'un resmettiği tablo, Batı dışındaki dünyanın Batı ile sürekli bir çatışma haline karşılık gelir.

İdeolojilerin Soğuk Savaş sonrasında önemli bir ölçüt olmadığı savunusu bilinçli bir yeğlemedir. Çünkü kültür ve medeniyet savaşı olarak görmek, güçlü olanın yarattığı toplumsal koşulların ya da savaş ve kargaşa ortamının gerçek failini meşrulaştırır ya da örtbas edilmesine hizmet eder. Huntington'un medeniyetler çatışması argümanının meşruluğu ile 11 Eylül saldırıları, İslam ve Batı medeniyeti arasındaki çatışmanın bir ürünü olarak yorumlanmıştır. Makalede de, Huntigton yakın gelecekte çatışmaların daha çok İslam ve Konfüçyüs uygarlığı içindeki devletlerarasında olacağını öngörmüştür.[838] Ancak 11 Eylül'ün topyekun Batı- İslam arasındaki bir çatışma üzerinden yorumlanması, ABD'nin stratejik çıkarlarına uygun olmayacaktır. Bunu yerine radikal islam ve ılımlı islam şeklindeki ayrım, Amerikan küresel çıkarları için verimli bir alan yaratmıştır. Çünkü, 11 Eylül'den sonra daha yoğun askeri müdahalelerin konusu haline gelen Ortadoğu'nun kontrolü, elbette Washington'un küresel hegemonya projesinin temel taşlarından birisidir. Ortadoğu petrol kaynağıdır, eski dünyanın kalbindedir, dünya sisteminin yumuşak karnını oluşturur.[839] Ne tür bir siyasal rejim tipinin kurulacağı, projenin sürdürülebilmesi için hayati önem taşımaktadır. Yeni düzenlerinin adı, her koşulda demokrasidir.[840] Washington'un propagandacı söyleminin, demokrasi üzerinden şekillendiğini daha

---

837 **A.g.e.,** s.25-26.
838 **A.g.e.,** s.49.
839 Amin, "ABD Emperyalizmi, Avrupa ve Ortadoğu", **Monthly Review,** s.100.
840 Gökdemir, "Komple Komplo", **Amerikan İmparatorluğu'nun...**, s. 34-35,

önce de sık sık dile getirmiştik. Bu nedenle radikal İslam'a karşı ılımlı siyasal İslam'la yenilenen ittifak, Washington'un demokratikleşme söyleminin bir parçası olmuştur[841] ve İslam medeniyetini tümüyle hedef alan bir çatışma ortamından biliçli olarak uzak durulmuştur. Bush ve ekibinin sıklıkla kullandıkları şer ekseni ülkeler tabiri, dünyayı iyiler ve kötüler şeklinde ikiye ayırmanın sonucudur. Bush'un bizzat kendisinin kullandığı Haçlı Savaşı sözü de, iyilerin kötülere karşı açtığı savaşı sembolize ediyordu. ABD'nin tek yanlı politikası, küresel imparatorluk hedefi ile el eledir.[842] Medeniyetler çatışması tezi, Batı dışındaki dünyayı düşman olarak görme eğiliminin bir tezahürüdür. Afganistan ve Irak işgalleri düşman psikozunun sıcak örnekleri olarak[843] neoliberal gelişme ideolojisinin çarpıttığı gerçekliklere bilimsel gerekçeler oluşturmuştur. ABD'nin radikal İslama karşı ılımlı İslam ya da barbarlığa karşı uygarlık savunusunun temelinde, küresel kapitalizmin merkezi olarak içine çekmek istediği ulusları dönüştürmek hedefi yatmaktadır. Soğuk Savaş döneminin geleneksel – modern çatısı altındaki ikili yapısına, bu kez iyi-kötü, uygarlık-barbarlık eksenindeki ikilikler düzeyinde, tarihsel olarak yeniden tanıklık ettiğimizi hatırlamış oluyoruz.

Medeniyetler çatışması tezinden yola çıkarak, 11 Eylül'den sonra daha yoğun askeri müdahalelerin konusu haline gelen Ortadoğu, ABD'nin küresel hegemonya projesinde özel öneme sahiptir. Bunun için ileri sürülen farklı argümanlar olduğunu belirttik. Ancak dünya çapındaki olumsuz tepki ve karşı duruşlara rağmen, Afganistan ve Irak işgallerini meşrulaştıracak pratik sebepler ileri sürülmüştür. El-Kaide eğitim kamplarının yıkılması, Usame Bin Ladin'in kovalanması ve onu koruyan Taliban rejiminin yok edilmesi, açıkça Afganistan müdahalesinin pratik

---

[841] Amin, "ABD Emperyalizmi, Avrupa ve Ortadoğu", **Monthly Review,** s.105.
[842] Hurmi, "Bush ve Obama Karşılaştırması...", **Alternatif Politika,** s.58.
[843] **A.g.e,** s.57.

sebepleriydi. Ancak, Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in tüm tekrarlarına rağmen Irak'ın terörist hücumlarla bağlantısına ilişkin kesin bir kanıt ortaya çıkmamıştır. Fakat 11 Eylül sonrası, ABD'nin artan savunmasızlık histerisi, Saddam Hüseyin'in kitlesel imha silahlarına sahip olabileceği ihtimalinin kabul edilemez bir risk olarak tanımlamıştı. Uzun vadede bu müdahale, Ortadoğu'nun stratejik konumu ile bağlantılı müdahaleler zincirinin bir parçasıydı. BM silahları ile çevreleme sistemini desteklemeye daha fazla istekli olmayan Bush yönetimi, isteği olan emrindeki bir demokratik rejimi gerekliymiş gibi göstermiştir.[844] Birleşik Devletler plancıları, devlet başkanı uzaklaştırılınca hükümetin verimli bir şekilde işleyip demokratikleşmenin küresel projeye hizmet edeceğini ve hızlı dönüşümün gerçekleşeceğini planlamışlardı.[845] Bu nedenle Bush yönetimi ve Irak'da oluşturulan Geçici Koalisyon Hükümeti (*Coalition Provisional Authority*- CPA) görevlileri, neoliberal dönüşümü gerçekleştirmek için hızla harekete geçtiler ve ülkede serbest piyasaya dayanan bir yapı oluşturmaya çalıştılar. Bunun için USAID ve Birleşik Devletler Hazinesi'nin hazırladığı 'Ekonomik İyileşmeden Kalıcı Gelişmeye Irak Ekonomisine Yöneliş' *(Moving The Iraqi Economy from Recovery to Sustainable Growth)* isimli belgeyi temel almışlardır. Bu stratejide, piyasa temelli özel sektör iyileştirilmesi, kamu mülkiyetindeki girişimlerin satılması, dünya çapında menkul kıymetler borsası inşası, yeni gelir vergisi sistemi oluşturulması gibi neoliberal gelişme stratejisinin ana unsurları önemli yer tutmuştur.[846] Amerika, gelişme yardımı, teknik destek, yabancı yatırım ve bütünleşmiş planlama gibi eski politika

[844] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.202.
[845] **A.g.e.,** s.195.
[846] Robert Looney, "The Neoliberal Model's Planned Role in Iraq's Economic Transition,", **Strategic Insight,** 1 Ağustos 2003.

araçlarını yeniden kullanmıştır. Dolayısıyla, Irak'a yapılan hücum, 1960'ların modernleşme teorilerinin kötü bir yeniden inşasıdır.[847]

Uygulamaya baktığımızda kamu girişimlerinin özelleştirilmesi, milyonlarca Iraklı işçinin işsiz kalmasına neden olmuştur. Özelleştirilen şirketlerin iflası ile CPA *(Coalition Provisional Authority)* uygulamakta olduğu planı terk etmiştir. CPA'nın piyasa yanlıları, Irak şirketlerini onarmak yerine bu şirketlerin çöküşüne izin vererek, Irak'ı dış kaynaklara daha bağımlı hale getirmişlerdir.[848] 2004 -2006 arası meydana gelen çeşitli isyanlar ve Sünni, Şii ve Kürtler arasındaki çatışmaların zaten kırılgan Irak hükümetini tehdit etmesi nedeniyle hızlı ekonomik dönüşüm planları başarılı olmamıştır.[849] Irak'ı yeniden inşa etmenin ve istikrara kazandırmanın ne kadar zor olduğunu tahmin etmediği için yoğun eleştiriler alan Başkan Bush, Irak ve diğer ulusların demokrasiye ilerlemelerinin sabırla değerlendirilmesi gerektiğini söylüyordu. Ona göre yeni özgürlüğe kavuşmuş ülkelerin istikrar ve refah için gerekli kurumları yerleştirmeleri zaman alır ve "tarihte tiranlıktan serbest topluma geçiş sürecine gerilik ve yanlışlıklarla başlamayan hiçbir ulus yoktur."[850] Ulusal meclis oluşturmak için seçimlerin yapılması, bir anayasanın yapılması, yeni bir hükümet seçilmesi[851] gibi, ABD güdümünde yapılan ve piyasaya açılabilmeleri için asgari zorunluluk olarak addedilen, biçimsel demokrasi anlamındaki gelişmelere rağmen demokrasiye geçişte yaşanan başarısızlık, Irak örneğinde de, dönüşüme konu olan ülkenin demokrasi ve piyasa kültürünün olmamasına bağlanmıştır. Oysa,

---

[847] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.3.
[848] Anne Hellen Henderson, "The Coalition Provisional Authority's Experience with Economic Reconstruction in Iraq",**United States Institute of Peace Special Report 138,** Nisan 2005.
[849] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.213.
[850] Richard W. Stevenson, "Busy Says Patience is Needed to Build a Democracy, **New York Times,** 19 Mayıs 2005, (http://www.nytimes.com/2005/05/19/politics/19prexy.html?_r=0) (Erişim Tarihi, 18.10.2013)
[851] Latham, **The Right Kind of Revolution,** s.214.

modernleşme ve siyasal gelişme kavrayışında olduğu gibi, kendi modernlik algılarını, ulusal çıkarlarını ve gelişme anlayışlarını, ülkelerin mevcut koşullarının dikkate almadan empoze etme çabalarının başarısızlığıdır.

Soğuk Savaş dönemi modernleşme ve siyasal gelişme düşüncesi ve meşruluk araçlarının, Soğuk Savaş sonrasında da devam eden sürekliliği, Birleşik Devletler öncülüğündeki Batı kapitalizmi ile ona muhalefet eden kültürler arasındaki çatışmanın sürekliliğine ilişkindir. Soğuk Savaş sonrası bu anlamdaki en görünür sonuç, üç yönetim tarafından ülke dışında hemen hemen aynı temel üzerinde askeri olarak müdahale etme istekliliğidir. Örneğin Başkan Bush (Baba) 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'e işgalini etkisiz hale getirmek için uluslararası bir koalisyonu harekete geçirmeyi başarmıştır. Clinton'un müdahaleleri daha az uluslararası destek ile gerçekleşmiştir. El Kaide'nin 11 Eylül 2001'de, Amerika'da yaklaşık üç bin erkek ve kadını öldürmesinin ardından oğul Bush, bu uluslararası gerilladan ve onlara ev sahipliği yapan Afganistan'dan intikam almak için, 2003'de 1991'dekinden çok daha az uluslararası destek ve daha az yerel muhalafet ile II. Körfez Savaşı'nı düzenlemiştir. Bu askeri müdahalelerin her biri, değişen düzeylerde erken dönem Soğuk Savaş meşruluklarını hatırlatmıştır: Gücün yarattığı mistik gurur, kapitalizme ve serbest piyasaya yönelik şevk ve o dönemin düşmanın şeytanlaştırılması. Bu yönüyle Bush yönetiminin Afganistan ve Irak'a yaklaşımı, resmi olmayan ve sorumsuz bu tür bir imparatorluk tanımına uygun düşmektedir.[852] Böylece, dönemin ruhunu yansıtan tehlike ve güvenlik sloganları ile ekonomik yeniden dağıtım mekanizmaları işlemeden Amerikan devleti yüceltilebilmiştir. 11 Eylül ve Amerikan İmparatorluğu'nun, kapitalizmin çelişkilerini çözümleyeceği beklenmiştir.[853]

---

[852] Ribuffo, "Moral Judgments..., **Cold War Triumphalism...**, s.67-68.
[853] Robin, "Remembrance of Empires Past:...", **Cold War Triumphalism...,** s.286.

Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında dış devletlere yapılan müdahalelerin meşruluk zemini ve itici güçleri açısından izlediğimiz süreklilik, düzçizgisel bir rota üzerinde değildir. Soğuk Savaş sonrasında, Clinton ve Bush (oğul) dönemini basitleştirilmiş bir biçimde klasik siyasal gelişme kavrayışının tarihsel serüveni ile karşılaştırdığımızda, siyasal gelişme kavrayışının iyimser dönemini yansıtan ve demokrasi ile özdeş görülen ilk dönemini, Clinton'un küreselleşme ve piyasa demokrasisi algısında bulabiliriz. Ancak Clinton'un genel anlamda küreselleşme ve dış politika açısından liberal uluslararasıcılığa dayalı bu eğilimi, askeri müdahalelerin devam etmesine rağmen yeni muhafazakârlar tarafından tehlikeli ve fazla bulunmaya başlamıştır. Yükselen eleştiri dalgası, yeni muhafazakârların temsilcisi Bush'u başkanlık koltuğuna oturtmuştur. Bush yönetimi ve hatta Clinton'un son dönemlerinden başlayarak, küreselleşmenin yarattığı tehdit ve güvenlik kaygılarını öne süren muhafazakârlar, istikrar, düzen ahlaki değerler ve imparatorluk düşüncesini gündeme taşımıştır. Ancak, demokrasi ya da demokratikleşme söylemleri güvenlik subabı işlevi görmüş ve bu anlamda tartışılmaz bir sürekliliği aksettirmiştir. Amerikan siyaset biliminin himayesi altında gelişen bu retoriğin siyasal anlamda gördüğü işlev, tarihsel koşullara göre uyarlanmıştır. Soğuk Savaş döneminin ilk dönemlerinde, demokrasi ve özgürlükçü değerler bir adım önde ve görünür alandaydı. Ancak, demokratikleşmeyle gelen katılım isteğini ve maddi ve manevi beklenti düzeyinin artışı, ABD'yi endişeye sürüklemiş ve siyasal gelişme kavrayışının ağırlık merkezini, demokrasiden düzene doğru kaydırmıştı. Demokratikleşme adı altında sunulan reçetelerin 'başarılamaması,' gelişmekte olan ülkelerin siyasal kültür ve yapı açısından yetersizliğine mal edilmişti. 70'lerin durgunluk döneminin ardından ekonominin hâkim olduğu bir serbest piyasa

ortamının oluşumu, komünist tehdidinin ortadan kalkması, iyimser yaklaşımların, piyasa ve küresel demokrasi çığırtkanlığının yapıldığı zamanları doğurmuştur. Siyasal gelişmenin demokratikleşme anlamında ele alındığı ilk aşaması gibi, küreselleşmenin ABD çıkarları açısından getirdiği tehdit ve riskler, güvenlik açığı olarak algılanarak tüm devletlerin özgürleşme açısından aynı kefeye konamayacağı ve bu ülkelerin yetersizliği bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için başta Dünya Bankası ve akademik kurumlar olmak üzere, devletin ideolojik aygıtları seferber edilmiştir. 11 Eylül, Soğuk Savaş döneminin istikrar ve düzen kaygısını çağrıştıran bir biçimde güvenlik kaygısını meşrulaştırmıştır. Demokrasi, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi her daim dilden düşmeyen bir söylem olma özelliğini korumuştur. Özünde demokrasi ve özgürlük, ABD öncülüğündeki kapitalist zihniyetin tanımladığı kategoriler olmuştur. Çıkarları zedeleme noktasına geldiği an yine bu zihniyet tarafından içerilmiştir. Özgürlük ve demokratikleşme, imparatorluk hayali içinde olan yeni muhafazakârların düşünce yapısı ile bağdaşmamasına rağmen, kullanılmaya devam etmiştir. Sonuç olarak, toplumsal eşitsizlikleri ve iktidar ilişkilerini örtbas etme ölçütü içinde açıklanabilecek bir bilim ve ideoloji ilişkisi peşimizi bırakmamaktadır.

SONUÇ

Çalışma boyunca vurgulandığı gibi, Amerikan siyaset bilimi içinde üretilen siyasal gelişme kavrayışı ideolojik bir inşa sürecine dönüşmüştür. Siyasal gelişme kavrayışını tarihsel süreç içinde yüklendiği anlamlarla sınırlı tarihsel ve anlamsal bir okuma biçimi, ideolojik inşanın belli bir yönüne işaret eder. İlaveten, bilim ve ideoloji karşıtlığı içinde belirlenen ölçütlerle yapılan bir okuma biçimi, siyasal gelişme kavrayışının ideolojik işlevselliğinin tümüyle gözler önüne serilmesini sağlar. Diğer bir deyişle böyle bir yöntem, siyasal gelişmenin Amerikan hegemonyasının ihtiyaç ve taleplerine göre aldığı esnekliği çözümleyebilir. Bu nedenle, siyasal gelişme kavrayışının bilim ve ideoloji ekseninde irdelenmesi, çalışmanın tümünde tarihsel bağlamına oturtularak yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada yürütülen tarihselci yaklaşım, siyasal gelişmenin, Amerikan siyaset bilimine Soğuk Savaş koşulları içinde dahil olan bir kavrayış olduğunu karşımıza çıkarmıştır. İzlenen tarihselliğin, Soğuk Savaş içindeki ortak paydası anti-komünist mücadele olmuştur. Sosyalizmin ya da komünizmin başını çeken Sovyetler Birliği ile askeri ve diplomatik düzeyde yaşanan mücadeleler, bilimsel alana çok güçlü bir biçimde yayılmıştır. Amerikan siyaset bilimi düzeyinde, siyasal gelişme kavrayışı, Amerika liderliğindeki Batı dışı ülkelerin siyasal düzeyde izlemesi gereken süreci göstermesi bakımından, bilimsel mücadelenin odak noktasına yerleşmiştir. Bu aşamada dahil edilen ve bilim ve ideoloji karşıtlığını içeren bir yaklaşımla, bilimsel mücadelenin ideolojik bir inşaya dönüştüğünü gösteren epistemolojik, metodolojik verilerin ve devletin ideolojik aygıtları düzeyinde yürütülen kurumsal çabaların, bilimsel alanı temsil etmek adına seferber oldukları

ortaya çıkmıştır. Bu seferberlik, bilimin mutlaklığı, evrenselliği, nesnelliği, ölçülebilirliği ve toplumsal gerçekliklerin tek ölçütü olarak sunulabilmesi zemininde, bilim ve ideoloji ayrımını keskinleştirmiştir. Bilimsel alanın karşısına dikilme cüretininin yaptırımı, ideoloji alanına gönderilmek olmuştur. Üstelik referans alınan ideoloji, bilimin mutlak karşıtı olarak görülen olumsuz anlamıyla ideolojidir. İdeoloji, bilimsel alanın mutlaklığının, gücünün karşısına bir kez yerleştirildiğinde, geriye yapacak pek fazla şey kalmadığı görülmüştür. Onun yeri tekilin, cehaletin, gelenekselin, öznelliğin ve her türlü olumsuzlamanın muhatabı olarak belirsizdir ve bu nedenle dönüştürülmesi ve mücadele edilmesi gerekir.

Siyasal gelişme kavrayışının değişen tarihsel koşullara uyarlanarak kendini yeniden üretmesi, sözünü ettiğimiz gibi, Amerikan siyaset biliminin epistemolojisinin ve yaslandığı teorilerin de değişim geçirmesini gerektirmiştir. Ancak değişim ve kırılma noktaları daha yüzeysel ve biçimsel düzeyde kalmış, özsel ve paradigmatik bir değişimi yansıtmamıştır. Ana akım siyaset bilimi, yalnızca genel eğilim ve temalarını tarihsel dönemin bileşenlerine göre şekillendirmiştir. Siyaset biliminin diğer sosyal bilim alanlarının içinde güçlü olduğu ve göreli bir uzlaşmanın yaşandığı 1950'ler ve 60'larda, siyasal gelişme kavrayışı bu nedenle güçlüdür ve bu nedenle, 1950 ve 60'lar çalışmada yakalanmaya çalışan süreklilik için temel alınmıştır. Anti-komünist mücadele ortamında siyaset bilimi içinde gösterilen bilimsel çabaya, devletin ideolojik aygıtları kurumsal düzeyde destek vermiştir. Siyasal gelişme kavrayışının özünü doğal hale getirecek epistemolojik, metodolojik meşruluk ölçütleri DİA'lar yoluyla yaygınlaşmış, bu konuda bilimsel literatürün oluşturulması ve meşru olarak algılanması mümkün olmuştur. Özetle, bilim ve ideoloji ayrımını mutlaklaştıran nesnellik, evrensellik, iktidar ilişkileri arasında

gizlenen toplumsal ilişkileri gerçeklik olarak sunma ve kurumsallık ölçütleri, bu ölçütleri işlevsel hale getiren bilme biçimleri DİA'lar yoluyla pekiştirilmiştir.

Bu temeller üzerine kurgulanan çalışmada, siyasal gelişme kavrayışının bilimin güvenilir ölçütleri aracılığı ile güya ideolojiyle bağının koparılarak ideolojik inşa sürecinin parçası haline getirilmesi, Amerika'nın dünya üzerinde üstünlük kurma çabasından bağımsız olarak görülmemiştir. Bu sürece kaynaklık eden temel, sürekliliğini yansıtmaya çabaladığımız Amerikan siyaseti ve dış politikasıdır. Klasik sömürgecilikteki uygarlaştırma misyonu, II. Dünya Savaşı sonrası, yeni sömürgecilik siyaseti çerçevesinde geliştirme misyonuna dönüşmüştür. Geliştirme misyonunun siyasal boyutuna karşılık gelen ve siyaset bilimi disiplini içinde üretilen siyasal gelişme kavrayışı, Amerikan dış politikasının izlediği seyre göre konum almıştır. İki kutuplu bir dünyanın dış politika çıkarları azgelişmiş ülkeleri, kapitalist toplumsal formasyonun belirlediği kampa dahil etmek ya da sosyalizmin ya da komünizmin çekiciliğine kapılmalarını engellemek olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal gelişme kavrayışının modernleşme teorisi ile el ele yürümesinin nedeni de budur. Modernleşme kuramları da, modernleşmesi gereken ülkelerin, Batının tarihsel süreç içindeki deneyimleri ile bu süreci hızla atlatmaları için oluşturulmuş bir teoridir. Hür Dünya olarak adlandırdıkları kapitalist dünyaya dahil olmak için modernleşme ve demokratikleşme adeta ön koşul haline gelmiştir. Demokratikleşmenin sınırını ise, Amerikan çıkarları tayin etmiştir. Sınırları aşan bir demokratikleşme tehlikesi oluşursa, düzen ve istikrar kelimelerinin telaffuz edilip, demokratik kazanımların törpülenmesi yoluna gidildiğini çalışmada da sık sık belirtmiştik. Sözü edilen demokrasi, liberal, biçimsel özelliklere vurgu yapan, elit grupların kontrolünde ve halkın izlemekle yetindiği Amerikan tarzı bir demokrasidir. Zaman zaman suçlanıp

karalansa da, demokrasinin siyasal gelişme kavrayışı açısından bir üst dil işlevi gördüğünü tarihsel gelişmeler doğrulamıştır.

Siyasal gelişme kavrayışı, Soğuk Savaş içinde dahi farklı görünümlerle karşımıza çıkmıştır ve bu nedenle sürekliliğini takip etmek ayrıntılı analizleri gerektirmiştir. Çalışmada klasik siyasal gelişme kavrayışı olarak nitelendirdiğimiz dönem, 1960'ların ortalarına dek sürmüştür. Tarihsel koşullar, 70'lerin bir ara dönem, geçiş süreci ya da duraklama dönemi olarak yaşanmasına neden olmuştur. ABD'nin içine düştüğü ve diğer ülkelere de yayılan ekonomik kriz ve durgunluk ortamında, siyaset bilimi topluluğunda klasik siyasal gelişme kavrayışı ve modernleşme teorisi sorgulama sürecine girmiştir. Yoksulluk, sınıf, etnisite, emperyal güç sorunlarının sosyal bilimler içine yerleşmesi, liberal geleneğin varsayımlarını sarsmıştır. Diğer yandan, azgelişmişlik üzerine eleştirel incelemelerin artması, gelişme araştırmaları alanında kabul gören konsensusu zedelemiştir. Siyaset bilimi ya da siyasal gelişme kavrayışı açısından bu dönem bir kriz ya da çözülmeyi yansıtmıştır. Siyasal gelişme kavrayışı kaybettiği etkisini, rasyonel seçim teorisi ya da kamu politikası analizleri aracılığı ile ekonomiye eklemlenerek kazanmaya çalışmıştır. Amerikan tarzı çoğulcu bir demokrasinin yüceltilmesini destekleyen bu yaklaşımla, siyaset bilimi ile politika*(policy)* bilimi birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Ekonomi bilimi ile temasın başladığı bu süreç 80'lerle birlikte zirveye çıkmış ve neoliberal bir gelişme paradigmasına öncülük etmiştir.

Soğuk Savaş'ın son demlerinin yaşandığı ve Amerika'nın askeri gücünün baskın olduğu 80'ler, 70'lerin krizinden refah devletinin sorumlu tutularak piyasa üzerinden temellenen bir özgürlük ve siyaset anlayışının yaygınlaştığı, yeni sağın yükselişe geçtiği bir dönemdir. Yeni sağın hakim olduğu bir siyaset kavrayışıyla

belirlenen neoliberal gelişme modeli, çözülme sürecine giren modernleşme ve siyasal gelişme kavrayışının yeniden dirilişi anlamına gelmiştir. Çalışma boyunca üzerinde durduğumuz süreklilik, Soğuk Savaş'ın sona erdiği 90'lı yıllarda daha bariz bir şekilde izlenmiştir. Siyasal gelişme kavrayışı, özsel olarak küreselleşme olgusu/söylemi içinde yer almıştır. Sosyalist kutbun dağılması, rekabet/mücadele edecek bir düşmanın kalmaması ile demokratikleşme bundan böyle küresel boyutta tanımlanmış ve piyasaların küreselleşmesi, serbestleşmesi suretiyle kendisini ifade etmiştir. Tarihin sonu tezi, liberal demokratik kurumların nihai zaferi olarak alkışlanmıştır. ABD yeni başlayan ve kestiremediği bu ortamda gelişme ve demokratikleşme anlayışı ile tüm küreye tahakküm edebileceği düşüncesini benimsemiş ve tıpkı II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından olduğu gibi demokratikleşme, özgürlük, insan hakları vurguları ön plana çıkmıştır. Ancak, refah devletinin ulusal korumacı politikalarının yerini artık, sınırsız piyasa ve her şeyin, siyasal gelişmenin de, demokrasinin de piyasa tarafından belirlendiği ve devletin baskı gücünü bu doğrultuda belirlediği bir ortam almıştır. Siyasal gelişme kavrayışı, 1970'lerde yaşanan çözülme ve kriz sürecinin ardından, 1990'larda küreselleşme süreci ile birlikte daha farklı içerikle donanarak karşımıza çıkmıştır. Yeni Dünya Düzeni olarak ifade edilen küresel kapitalizm döneminde başrolü, artık çok uluslu küresel şirketler oynamaktadır. Klasik siyasal gelişme kavrayışı döneminde, federal düzeyde yapılan dış yardımlar aracılığı ile azgelişmiş ülkelererin iç siyasetine dahi müdahale edilmiştir. 80'lerden itibaren ve Soğuk Savaş sonrasında ise, küresel şirketlerin ve piyasanın çıkarlarını gözeten IMF ve Dünya Banka'sının borçlandırma ve yapısal uyum politikaları, azgelişmiş ülkelerin rotasını çizmiştir. Siyaset bilimi içinde de bu değişikliklere uyarlanan kavrayışlar geliştirilmiştir. Sivil toplum,

yönetişim, piyasa demokrasisi bu kavrayışların en temel olanlarındandır. Tarihsel ve epistemolojik düzeyde ortaya çıkan yeniden diriliş, siyasal gelişme ve modernleşme paradigmasının esnekliğini ve olumsuz anlamıyla ideolojisini ifşa etmektedir.

Siyasal gelişme kavrayışının ortak ekseni olarak analiz ettiğimiz demokratikleşme olgusu, Soğuk Savaş sonrasında da, Amerikan dış politika çıkarları ile sınırlanmıştır. 2000'li yıllarla birlikte, demokrasiden geriye, yalnızca toplumsal gerçeklikleri maskelemek işlevine sahip, tümüyle biçimselliğe indirgenmiş bir demokrasi retoriği kalmıştır. Yeni muhafazakârlar, Amerika'nın küresel tahakkümünün bozulduğu ve sınırlandığı gerekçesi ile demokratikleşmeye bir 'ayar çekilmesi' gerektiğini, DİA'lar yoluyla güçlendirmiş ve yaygınlaştırmışlardır. 11 Eylül saldırıları, yeni muhafazakârların fikirlerini sahneye taşımaları için bir fırsat oluşturmuş ve bu doğrultuda Ortadoğu'ya yönelik müdahale ve işgaller başlamıştır. Siyasal gelişme kavrayışının özünü ve sürekliliğini yansıtan ilke ve uygulamalar ve bunların meşrulaştırılması, bilim ve ideoloji karşıtlığının mutlaklığı içinde gerçekleştirilmeye devam etmiş ve meşrulaştırma ölçütleri siyasal gelişme kavrayışının sürekliliği yansıtmıştır.

Çalışma boyunca yeri geldikçe vurguladığımız gibi, Soğuk Savaş döneminde düşman olarak komünizmin var olduğu bir dünyada, kapitalist bloğa dahil olmak modern olmakla eş tutulmuştur. Geleneksel toplumların sosyalist bloğa dahil olmasını engellemenin, onları modern yapmakla mümkün olduğu kabul görmüştür. Bu çerçeveye oturan geleneksel-modern ikiliği yerini Soğuk Savaş sonrasında, iyi-kötü uygar-barbar temeline işleyen ikiliklere bırakmıştır. Komünizm düşman kategorisi olarak tarih sahnesinden çekilmesiyle yeni düşmanlar yaratılmıştır. Terör ve radikal İslam, haydut devlet yeni düşman kategorileridir. Antikomünizmle

mücadele içinde şekillenen bilim ve ideoloji karşıtlığı, terörizmle mücadele çerçevesinde yeniden tasarlanmıştır. Demokrasi-totaliterlik ikiliği ise her iki dönemi de kuşatan bir ikili yapı olmuştur.

Terörle mücadele ve demokratikleşme adına yapılan işgal ve müdahaleler sonucunda bu müdahalelere maruz kalan ülkelerin, Irak ve Afganistan örneğinde olduğu gibi yaşadıkları karmaşa, belirsizlik ya da Amerika'nın deyimi ile aciz devlet olma durumu, ABD politikalarının sonucu olarak değil; bu ülkelerin kültürel ve tarihsel yetersizliklerine bağlanmıştır. Bu minvaldeki kültürel ve tarihsel analizler her iki dönemde de yaygın olmuştur.

Siyasetçiler, özellikle dış politika alanında yer alan bürokratlar ve akademisyenler ile çeşitli kurum ve vakıflar, büyük şirketler ve *think tank* kuruluşlarının yetkilileri iç içe geçen bir ağ oluşturmuşlar ve her bir kişi ya da kurum bu bütünlüğün bir unsuru haline gelmiştir. Çalışmada sık sık yer verdiğimiz bu husus, siyasal gelişme kavrayışının öncü isimleri açısından da yakalanmıştır. Özellikle, dış politika ve istihbarat alanlarında aynı anda önemli yer edinen akademisyenler çarpıcı olmuşlardır. Bilimsel ağ üzerinden işleyen bu süreklilik, Soğuk Savaş'tan 2010'lara kadar devam etmiştir. Bu karmaşık ilişki, bilim ve ideoloji karşıtlığı üzerinden yapılan okuma biçimi içinde ideolojik işlevselliği açığa çıkaran önemli bir gösterge olmuştur.

Siyasal gelişme literatürü, olgu-değer ayrımını, siyasetin felsefeden ayrılma gerekliliğini, öznenin kısıtlılığını iddia eden pozitivist siyaset teorisi üzerinden inşa edilmiştir. Teknokratik bir araçsallığa kapı açan pozitivist ve davranışsalcı yaklaşım, teknik terimlere vurgu yaparak, siyasal, toplumsal, ekonomik koşulların ve gerçekliklerin dışlanması sonucunu doğurmuştur. Başta demokratikleşme ve

küreselleşme olmak üzere, siyasal gelişme kavrayışını ifade eden kavramların içi bu yolla boşaltılarak, biçimsel ve teknik kavramlara dönüştürülmüştür. Siyasal gelişme kavrayışındaki sürekliliğin, bilim ve ideoloji karşıtlığını mutlaklaştıran bilimsel nesnellik ölçütü üzerinden okunması böylelikle mümkün hale gelmiştir.

Modernleşme paradigmasından neoliberal gelişme paradigmasına, siyasal gelişme kavrayışından küreselleşme olgusuna, Vietnam Savaşı'ndan Irak işgaline kadar tarihsel koşullar, bilimsel söylemler ve devletin ideolojik aygıtları biçimsel ve tarihsel düzeyde değişiklikler geçirseler de, özü ve amaçlarında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Amerikan hegemonyasının sürdüğü bir dünyayı genişletmek ve kalıcı kılmak. Azgelişmiş ülkelerin bundan sonra alacağı şekil ve bulundukları konum, ABD'nin sahip olduğu askeri, siyasal, ekonomik güç ve bu gücünün sağladığı 'bilimsel' hegemonya kilit noktada olmayı sürdürecektir.

ÖZET

Bu çalışma, siyasal gelişme kavrayışını eleştirel bir bakış açısı ile incelenmektedir. Siyasal gelişme kavrayışına ilişkin eleştirel değerlendirme tarihsel koşullar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Eleştirel bakış açısının yöneldiği amaç, kavrayışın ideolojik bir inşa sürecinin parçası haline geldiğini kanıtlamaktır. Bunun için bilim ve ideoloji karşıtlığını mutlaklaştıran ölçütler analiz aracı olarak kullanılmıştır.

Siyasal gelişme kavrayışı tarihsel olarak çözümlendiğinde, sınırlarının Amerikan siyaseti ve dış politikası tarafından çizildiği karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş döneminde ve Amerikan siyaset bilimi içinde üretilmiş bir kavram olarak öncelikle anti-komünist mücadele içinde anlam kazanmıştır. Bu doğrultuda Amerika'nın öncülüğündeki kapitalist dünyayı ve çıkarlarını korumuş ve meşrulaştırmıştır. Siyasal gelişme kavrayışı, bilimsel olmanın üstünlüğü ve güvenilirliği ile ideolojik olanı dışlamış ve Üçüncü Dünya ülkelerine sosyalist kutba yönelmemelerini telkin etmiştir.

Siyasal gelişme kavrayışı Soğuk Savaş boyunca ve Soğuk Savaş sonrasında değişen tarihsel koşullara göre şekil almıştır. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında demokrasi/demokratikleşme anlamına gelen kavrayış, daha sonraki yıllarda demokrasi vurgusunun istikrarı ihmal ettiği gerekçesi ile düzen ve istikrar vurgusuna ağırlık vermiştir. 70'lerde, değişen ekonomik ve siyasal koşullar siyasal gelişme kavrayışının çözülmesine yol açmış ve epistemolojik çerçevesini değiştirmiştir. Siyasal gelişme kavrayışı, ekonomi biliminin kavramlarından yararlanmış ve

rasyonel seçim modelleri ve politika analizleri ile varlığını sürdürmüştür. Bu koşullar altında başlayan süreç, neoklasik iktisadın egemen olması ve yeni sağın yükselişe geçmesi ile birlikte neoliberal gelişme paradigmasının öncülüğünü yapmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ise siyasal gelişme kavrayışını başka bir mecraya taşımıştır. Siyasal gelişme kavrayışı bundan böyle neoliberal gelişme paradigmasının belirlediği küreselleşme söylemi çerçevesinde gelişmiştir. Küreselleşme, piyasaları küreselleştirdiği gibi, demokrasiyi de küreselleştirmiştir. Demokrasi, bu dönemde de meşrulaştırma işlevi gören bir retorik olmuştur. Böylece, siyasal gelişme kavrayışının sürekliliği tarihsel koşullara ve ABD’nin değişen çıkarlarına uyarlanarak sağlanmıştır.

ABSTRACT

This study examines the notion of political development with critical viewpoint. The critical evaluation of political development is made with respect to hictorical conditions. The aim of the critical viewpoint proves that the notion which becomes ideological construction process. Because of this, the criters which make science and ideology absolute is used.

When the notion of political development is analyzed historically it’s seen that its borders drawn by American politics and foreign relations. Because the notion is produced into the American political science during the Cold War, it got meaning within the anticommunist struggle. In this sense, it protected and legitimated capitalist world and its interests leading by America. The notion of political development took the place of scientific field and exclude ideology and inspired Third World Countries not to tend socialist polar.

The notion of political development took shape according to the changing historical conditions like both during the Cold War and post Cold war. The notion which means democracy/democratization in the first years of Cold War concentrated on order and stability in the next years. In 1970’s, changing of economic and political conditions caused dissociation of the political development’s notion and changed its epistemological framework. The notion of political development benefited from the concepts of economics and carried on with the models of rational choice modelles and policy analyzies. The process which began under these conditions led neoliberal development paradigma. The ending of the Cold War

removed the notion of political development to another channel. From now on, the notion of political development developed through out the rhetoric of globalizitaion. As the globalization globalized the markets, it also globalized the democracy. Democracy has become rhetorics that functioning the legitimation in this period. It’s provided that the contunity of political development’s notion to adopt the historical conditions and changing interests of USA.

KAYNAKÇA

ABADAN, Nermin "Altıncı Dünya Sosyolojisi Kongresi", **AÜSBF Dergisi,** cilt 21, sayı 3, 1966.

ABADAN-UNAT, Nermin "Mübeccel Kıray 'Örgütleşemeyen Kent' ", **AÜSBF Dergisi,** cilt 27, sayı 4, 1972.

AÇIKGÖZ, İrfan, "Üniversiteler ve Siyaset", **Bilim ve İktidar,** Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, ss. 70-75.

ADAMS, Adrian, "An Open Letter to A Young Researcher", **African Affairs,** vol.78, no.313, 1979, ss. 451-479.

AHMAD, Aijaz, "Günümüz Emperyalizmi", ed. L. Panitch ve C. Leys, çev. Ergin Bulut, **Günümüzde Emperyalizm ve Emperyal Tehdit, Socialist Register** 2004**,** İstanbul, Alaz Yayıncılık, ss. 57-86.

AKTAN, Coşkun Can, "Yükseköğretimde Değişim: Global Trendler ve Yeni Paradigmalar", Ed. C.Can Aktan, Değişim Çağında Yüksek Öğretim, İzmir, Yaşar Üniversitesi Yayını, 2007, ss. 1-43, (http://www.eds.sakarya.edu.tr/FileUploads/UserEIFiles/Uploads/59290ab2-b900-48b4-a694-88cc2772fd1f/file/aktan-trendler.pdf) (Erişim Tarihi 10.07.2013).

ALBO, Gregory, "Emperyalizmin Eski ve Yeni Ekonomisi" ed. L. Panitch ve C. Leys, çev. Mehmet Yusufoğlu, **Günümüzde Emperyalizm ve Emperyal Tehdit, Socialist Register 2004,** s.99-123.

ALLEN, Garry, **The Rockefeller File, the Untold Story of the Most Powerful Family in America,** 76 Press, Seal Beach, California, 1976.

ALLEN, Raymond B. “Communists Should Not Teach in American Colleges”, (http://www.writing.upenn.edu/~afilreis/50s/raymond-allen.html), (Erişim tarihi, 13-12.2012).

ALMOND, Gabriel A, “Political Theory and Political Science”, **American Political Science Review,** Vol. 60, No.4, Aralık 1966, ss. 869-879.

ALMOND, Gabriel, A., “The Intellectual History of the Civic Concept” Ed. Gabriel Almond ve Sidney Verba, **The Civic Culture Revisited**, Newbury Park, 1989, Sage Publications, ss.1-36.

ALMOND, Gabriel, A., “ Political Development: Analytical and Normative Perspectives”, **Political Development Essays in Heuristic Theory,** Boston, Little Brown and Company,1970, ss.273-303.

ALMOND, Gabriel A, “The Development of Political Development”, Ed. M. Weiner ve S.P. Huntington, **Understanding Political Development,** Boston: Little Brown, 1987, ss. 437-490.

ALMOND, Gabriel A., “Politics, Science, and Ethics”, **The American Political Science Review,** Vol. 40, No.2, 1946, ss. 283-293.

ALMOND, Gabriel A., “Communism and Political Culture”, **A Discipline Divided Schools and Sects in Political Science,** Newbury Park, London, New Delhi, Sage Publications, 1990, ss.157-169.

ALMOND,Gabriel A., “Approaches to Developmental Causation”, Ed . Gabriel A. Almond vd., **Crisis, Choice and Change, Historical Studies of Political Development,** ss. 1-42.

ALMOND, Gabriel A., **Ventures in Political Science,** Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 2002.

ALMOND, Gabriel A., "Rational Choice Theory and Social Sciences", Der. Gabriel A. Almond, **A Discipline Divided Schools and Sects in Political Science,** Newbury Park, Sage Publications, 1990, ss.117-137.

ALMOND, Gabriel A. ve Sidney Verba, **The Civic Culture: The Poltical Attitudes and Democracy in Five Nations,** Boston, Little Brown and Co., 1965.

ALMOND, Gabriel A. "Introduction:A Functional Approach to Comparative ", Ed., Almond ve Coleman, **The Politics of Developing Areas,** Princeton, Princeton University Press, 1960, ss. 3-64.

ALMOND, Gabriel A. "The Return the State", **A Discipline Divided Schools and Sects in Political Science,** Newbury Park, London, New Delhi, Sage Publications, 1990.

ALMOND, Gabriel A., **The Appeals of Communism,** Princeton, Princeton University Press, 1954.

ALMOND, Gabriel A. ve GENCO, Stephen G. "Clouds, clocks, and the study of Politics", **World Politics,** vol.29, no.4, 1977, ss.489-522.

ALMOND, Gabriel A. ve POWELL, G.Bingham, **Comparative Politics: System, Process and Policy,** Boston, Little Brown, 1978.

ALTHUSSER, Louis, "İdeoloji Üzerine", **Yeniden Üretim Üzerine,** çev. I. Ergüden ve Alp Tümerterkin, İstanbul: İthaki Yayınları, 2006.

ALTHUSSER, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,** çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.

ALTHUSSER, Louis, **Lenin ve Felsefe,** 2. Baskı, çev. Bülent Aksoy vd., İstanbul: İletişim Yayınları,1989.

ALTUN, Fahrettin, **Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş,** İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

AMİN, Samir, "ABD Emperyalizmi, Avrupa ve Ortadoğu", **Monthly Review,** İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, sayı 5, Mayıs 2006, ss. 87- 109.

ANDERSON, Charles W., "System and Strategy in Comparative Policy Analysis: A Plea for Contextual and Experiential Knowledge", Ed. B.W. Gwyn ve G.C. Edwards, **Perspectives on Policy-Making,** Tulane, Studies Political Science, 1975.

ANDERSON, Charles W. "Comparative Policy Analysis, The Design of Measures, **Comparative Politics,** vol.1 no.4, 1971, ss. 117-131.

APTER, David E., **The Gold Coast Transition,** Princeton: Princeton University Press, 1955.

APTER, David E., **The Political Kingdom in Uganda: A Study in Bureaucratic Nationalism,** Princeton: Princeton University Press, 1961.

APTER, David E., **The Politics of Modernization,** London, The University of Chicago Press, 1969.

APTER, David E., **Choice and the Politics of Allocation A Developmental Theory,** New Hawen and London, Yale University Press, 1971.

ATILGAN, Gökhan, "Marx'da İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Eleştirisinin Bir Olanağı, **Praksis,** Sayı 4, Güz 2001, ss. 11-34.

BALL, Terence, "American Political Science in Its Postwar Political Context", (ed.) James Farr ve Raymond Seidelman, **Discipline and History: Political Science in the United States,** Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1993, ss. 207-221.

BARAN, Paul A., HOBSBAWM,Eri c “The Stages of Economic Growth”, **Kyklos,** vol.14, Fasc. 2, ss.234-242.

BARRETT, Michele, **Marx’tan Foucault’ya İdeoloji,** çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Mavi Ada Yayıncılık, 2000.

BARTLETT, Robert C., “On The Decline of Contemporary Political Development Studies”, **Federalist,** vol.58, no.2, Mart 1996, ss. 269-298.

BELL, Daniel, **The End of Ideology,** New York, The Free Press, 1962.

BENDIX, Reinhard “Tradition and Modernity Reconsidered”, **Comparative Studies in Society and History,** vol., 9, no.,3, 1967, ss., 292-346.

BERMAN, Edward H., “Rockefeller Philanthropy and the Social Sciences: International Perspectives”, **The Development of the Social Sciences in the United States,** Ed., T. Richarson ve Donald Fisher, 1999, ss. 193-209.

BERMAN, Edward H., **The Influence of the Carnegie, Ford and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy, The Ideology of Philanthropy,** Albany, State University of New York Press, 1983.

BERNSTEIN, Henry “Modernization Theory and the Sociological Study of Development”, **Journal of Development Studies,** vol.7, no.2, 1971, ss.141-160.

BINDER, Leonard, **Religion and Politics in Pakistan,** Berkeley:University of California Press, 1961.

BINDER, Leonard, **Iran: Political Development in a Changing Society,** Berkeley:University of California Press,

BINDER, Leonard vd., **Crises and Sequences in Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1971.

BODENHEIMER, Susanne J., “The Ideology of Developmentalism: The American Paradim-Surrogate for Latin American Studies”, **Berkeley Journal of Sociology,** Vol. 15, 1970, ss.95-137.

BOBBIO, Norberto ve TEXIER, Jacoues, **Gramsci ve Sivil Toplum,** çev. Arda İpek ve Kenan Somer, Ankara, Savaş Yayınları.

BOK, Derek, **Universities and the Future of America,** Durham ve London, Duke University Press, 1990.

BONEWITS, Sarah ve SOLEY, Lawrence, “Research and the Bottom Line in Today’s University”, **American Academic,** 2004, vol.1, c.1, ss. 81-92.

BRITTAIN,Christopher Craig, “From A Beautiful Mind to the Beautiful Soul:Rational Choice, Religion, and the Critical Theory of Adorno & Horkheimer”, **Marx, Critical Theory and Religion, A Critique of Rational Choice,** Ed. Warren S. Goldstein, Leiden ve Boston, Brill, 2006, ss. 151-177.

BROHMON, John, “Universalism, Eurocentrism, and Ideological Bias in Development Studies: From Modernisation to Neoliberalism “, **Third World Quarterly,** vol.16, no.1, 1995, ss. 121-140.

BROWN, John “Yönetişim ya da neoliberalizmin siyasi düzeni”, **Birikim,** çev. Tuvana Gülcan, sayı:158. (http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=145&dyid=367&dergiyazi=Yönetişim ya da Neo-liberalizmin Siyasi Düzeni) (Erişim Tarihi 04.04.2013).

CAROTHERS, Thomas, **In the Name of Democracy: U.S. Policy Toward Latin America Reagan Years,** California, University of California Press, 1991.

CHOMSKY, Noam "Soğuk Savaş Ve Üniversite, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998.

COLE, S., "World Bank Forecasts and Planning in the Third World", **Environment and Planning A,** vol.21, 1989, ss. 175-196.

COLEMAN, James S., **Nigeria: Background to Nationalism,** Berkeley:University of California Press.

COLEMAN, James S., (Ed.), **Education and Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1965.

COLEMAN, James S., "The Development Syndrome: Differentation- Equality-Capacity", Ed. Leonard Binder vd., **Crises and Sequences in Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1971, ss. 73-100.

CUMINGS, Bruce "Sınır Kayması Soğuk Savaş Döneminde ve Sonrasında Bölge Araştırmaları ve Uluslar arası Araştırmalar", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, ss.167-178.

ÇELİK, Sinan Kadir, "Marksizm, Pozitivizm ve Siyaset", **Marksizm ve…,** Ankara: İmge Kitabevi, 2003, ss. 193-206.

DAHL, Robert A., "The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest", **The American Political Science Review,** Vol. 55, No. 4, Aralık 1961, ss. 763-772.

DAHL, Robert A., **A Preface to Democratic Theory,** Chicago: The University of Chicago Press, 1956.

DEUTSCH, Karl W., "Social Mobilization and Political Development, **American Political Science Review,** vol.55, no.3, 1961, ss., 493-514.

DIAMOND, Sigmund, **Compromised Campus: The Collaboration of Universities with the Intelligence Community,** New York: Oxford University Press, 1992.

DION, Leon, "Political Ideology as a Tool of Functional Analysis in Socio-Political Dynamics", **The Canadian Journal of Economics and Political Science,** Vol.25, No.1, 1959, ss. 47-59

DİLEK, Mehmet Sait "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (Ike) Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** s.46, Güz 2010, s.295-332.

DİRLİK, Arif, **Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi,** çev. Galip Doğduaslan, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008.

DONNELY, Thomas, **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004.

DUFFIELD, Mark, **Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security,** London&New York, Zed Books, 2001.

DUNLEAVY, Patrick ve O'LEARY,Brendan, **Theories of the State, The politics of liberal democracy,** Hong Kong, Macmillan, 1987.

DUROSELLE , Jean B., "Area Studies: Problems of Method", **Unesco International Social Science Bulletin,** Vol. 4, No. 4, ss. 636- 646.

DUVERGER, Maurice **Siyaset Sosyolojisi,** çev. Şirin Tekeli, 5. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları.

EAGLETON, Terry, **İdeoloji Giriş,** çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

EASTON, David, "Political Science in the United States",(ed.) David Easton vd., **The Development of Political Science, A Comparative Survey,** New York: Routledge, 2002, ss. 275-290.

EASTON, David, **A Framework for Political Analysis,** Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1965.

EDWARDS, Michael, "The Irrelevance Development Studies", **Third World Quarterly,** vol.11, no.1, 1989, ss.116-135.

EISENSTADT, Shmuel N., **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim,** çev., Ufuk Coşkun, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2007.

ERBAŞ, Hayriye, "Gelişme Yazını ve Geleceği", **Doğu Batı,** Yıl 2, Sayı 8, 1999, ss. 9-25.

ERCAN, Fuat, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

ERCAN, Fuat, "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1) Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması İçin Marksist Bir Çerçeve Denemesi", **Praksis,** c.5, 2002, ss.25-75.

ERHAN, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler" **Türk Dış Politikası Cilt I,** Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim 2006, ss. 522- 575.

ERKIZAN, Hatice Nur "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", **Doğu Batı Küreselleşme,** Yıl 5, Sayı 18, 2002, ss. 61-75.

ESCOBAR, Arturo, **Encountering Development The Making and Unmaking of the Third World,** Princeton, Princeton University Press, 1995.

ESCOBAR, Arturo, “Anthropology and the Development Encounter: The Making and Marketing of Development Anthropology”, **American Ethnologist,** vol.18, no.4, 1991, ss.658-682.

FARR, James ve SEIDELMAN, Raymond, **Discipline and History: Political Science in the United States,** Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1993.

FARR, James, HACKER, Jacob S., KAZEE, Nicole, “The Policy Scientist of Democracy: The Discipline of Harold D. Laswell”, **American Political Science Review,** vol. 100, no.4, 2006 ss. 579- 587.

FELDMAN, Elliot J., “Comparative Public Policy: Field or Method”, **Comparative Politics,** vol.2, no.10, 1978, ss. 287-305.

FISHER, Donald, **Fundemental Development of the Social Sciences, Rockefeller Philanthropy and the United States Social Science Research Council,** Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1991.

FORGACS, David (Haz.), **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935,** çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010.

FRANK, Andre Gunder “Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology”, **Dependence and Underdevelopment Latin America’s Political Economy,** James D.Cockcroft vd., New York, Anchor Books, 1972, ss. 321-397.

FRIEDMAN, Thomas “A Manifesto fo the Fast World”, **The New York Times,** 28.03.1999, **(**http://www.nytimes.com/1999/03/28/magazine/a-manifesto-for-the-fast-world.html?pagewanted=all&src=pm) (Erişim Tarihi 08.03.2013).

FUKUYAMA, Francis, “The End of History?”, **The National Interest,** vol.16, 1989, ss. 3-18.

GAULEJAC, Vincent de, **İşletme Hastalığına Tutulmuş Toplum,** çev. Özge Erberk, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.

GENDZIER, Irene L., “Tekrar Çal Sam Kalkınma Pratiği ve Savunusu”, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, ss.

GENDZIER, Irene L., **Managing Political Change Social Scientist and the Third World,** Boulder &London: Westview, 1985.

GENDZIER, Irene L., **Development Against Democracy,**

GERTH, Jeff, “In a Post-Cold War Washington Development Is a Hot Business”, **The New York Times,** 25 Mayıs 1996. (http://www.nytimes.com/1996/05/25/world/in-post-cold-war-washington-development-is-a-hot-business.html?ref=jeffgerth) (ErişimTarihi,08.03.2013).

GIDDENS, Anthony, **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori,** çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.

GILMAN, Nils, **Mandarins of the future: Modernization Theory in Cold War America,** Balitomore, Johns Hopkins University Press, 2003.

GOUGH, Kathleen “World Revolution and the Science of Man”, **The Dissenting Academy,** Ed., Theodore Rozsak, London, 1969.

GÖKDEMİR, Orhan, “Komple Komplo”, içinde Thomas Donnely, **Amerikan İmparatorluğu’nun Yeniden İnşası Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004, ss.17-36.

GREW, Raymond (ed.), **Crises of Political Development in Europe and the United States,** Princeton: Princeton University Press, 1978.

GREW, Raymond, "The Crises and Their Sequences", Ed. Raymond Grew, **Crises of Political development in Europe and the United States,** Princeton: Princeton University Press, 1978, ss. 3-39.

GULBENKIAN KOMİSYONU, **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor,** çev. Şirin Tekeli, 5.Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

HALLOWELL, J.H., "Politics and Ethics: A Rejoinder to William F. Whyte", **The American Political Science Review**, Vol.40, No.2, 1946, ss. 307-312.,

HALLOWELL, J.H., "Politics and Ethics", **The American Political Science Review,** Vol. 37, No.4, 1944, ss. 639-655.

HANSEN, Pascha Bueno **Approaches to Comparative Politics: A Cultural Politics Critique,** (http://ic.ucsc.edu/~rlipsch/QEs/BuenoHansen.comp%20pol.QE1.pdf) (erişim tarihi, 13.10.2012).

HARVEY, David, **Postmodernliğin Durumu,** çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.

HECLO, H. Hugh, "Review Article: Policy Analysis" **British Journal Of Political Science,** vol.2 no.1,1972, ss.83-108.

HEINDEL, Richard J., **The Present Position Foreign Area Studies in the United States: A Post-Conference Report,** New York, Social Science Research Council, 1950.

HENDERSON, Anne Hellen, “The Coalition Provisional Authority’s Experience with Economic Reconstruction in Iraq”,**United States Instituteof Peace Special Report 138,** Nisan 2005.

HIGGOTT, Richard A., **Political Development Theory,** Routledge: Croom Helm, 1983.

HIPPEL, Karin Von, **Democracy by Force US Military Intervention in the Post-Cold War World,** Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

HOGAN, Michael J., **“America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952,** Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

HOLT, Robert T ve TURNER, John E., “Crises and Sequences in Collective Theory Development”, **American Political Science Review,** vol. 69, no.3, 1975, ss. 979-994,

HUNTINGTON, Samuel P ve DOMINGUEZ, Jorge I., **Siyasal Gelişme,** Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1975.

HUNTINGTON, Samuel P. “Political Modernization: America vs. Europe”, **World Politics,** vol. 18, no.3,1966 ss, 378-414.

HUNTINGTON, Samuel P., “Political Science and Area Studies”, Ed. Lucian W. Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners,** Bloomington&London: Indiana University Press, 1975.

HUNTINGTON, Samuel P., “Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma”, çev., Ergun Özbudun, **AÜHFD,** Cilt 1, Sayı 4, 1967, ss.55-107.

HUNTINGTON, Samuel P., “The Change to Change”, **Comparative Politics,** Vol.3, No.3, Nisan 1971, ss. 283-321.

HUNTINGTON, Samuel P., **Political Order in Changing Societies,** 2. Basım, New Haven: Yale University Press, Mart 1969.

HUNTINGTON, Samuel P., "The Clash of Civilizations ?", **Foreign Affairs,** vol.72, no.3, Yaz 1993, ss.22-49.

HUNTINGTON, Samuel P., **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması,** çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, 4. baskı, İstanbul, Okuyan Us Yayın, 2005.

HURMİ, Ayşe Bahar, "Bush ve Obama Karşılaştırması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi", **Alternatif Politika,** cilt 2 sayı 1, nisan 2010, ss.56-81.

ILCHMAN, Warren F. ve UPHOFF,Norman T., **The Political Economy of Change,** Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1969.

ISAAC, Jeffrey C., **Power and Marxist Theory A Realist View,** NewYork: Cornell University Press, 1987.

İNAM, Ahmet, "Akademisyen mi, Ak-Adam- İsyan mı?, **Doğu Batı Akademi ve İktidar,** 4. Baskı, yıl 2, sayı 7, Nisan 2011, ss.147-157.

İNCE, Hilal Onur, "İdeolojisizleşmenin İdeolojisi", (ed). Hilal Onur İnce, **Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar,** Ankara: Doğubatı, 2010.

JOHNSON,Craig, **Arresting Development The Power of Knowledge for Social Change,** London ve New York, Routledge, 2009.

JOLLY, Richard, EMMERIJ,Louis, GHAI, Dharam ve LAPEYRE, Frédéric, **UN Contributions to Development Thinking and Practice,** Indiana, Indiana University Press, 2004, s. 142-150.

JOWITT, Ken, “Rage, Hubris, and Regime Change”, **Policy Review,** no. 118, 2002, ss.33-42.

KALAYCIOĞLU, Ersin, “Siyasal Gelişme Çalışmalarının Azgelişmişliği”, **Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay’ın Anısına Armağan,** İstanbul, 1982.

KALAYCIOĞLU, Ersin “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür,** Ergun Özbudun vd., Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1995, ss. 43-69.

KAYNAK, Muhteşem, "Kalkınma İktisadının Kilometre Taşları ve Teknoloji", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi,** cilt.14, no.49, ss.12-43.

KELSEN, Hanz., “Science and Politics”, **The American Political Science Review,** Vol.45, No. 3, 1981, ss. 641- 661.

KESARIS, Paul (ed), **Documents of the National Security Council :First Supplement,** Frederick: University Publications of America, 1981.

KESSELMAN, Mark, “Order Or Movement? The Literature of Political Development as Ideology” , **World Politics,** Vol. 26, No. 1, 1973, ss. 139-154.

KEYMAN, E. Fuat, “Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı”, **Doğu Batı Doğu Batı, Küreselleşme,** Yıl 5, Sayı 18, 2002, ss.29-57.

KIM, Keong Ill, “Genealogy of the Idiographic vs. the Nomothetic Disciplines, The Case of History and Sociology in the United States”, **Review,** Vol. 20, No.3/4, Yaz/Kış, 1997, ss.421- 464.

KIRN, Michael E., “Behavioralism, Post-Behavioralism, and the Philosophy of Science: Two Houses, One Plague”, **The Review of Politics,** Vol.39, No. 1, January 1977, ss. 82-102.

KÖKER, Levent, **İki Farklı Siyaset, Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori,** Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

KÖKER, Levent, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 4.Baskı, 1999.

KÖMEÇOĞLU, Uğur, “Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik”, **Doğu Batı, Küreselleşme,** Yıl 5, Sayı 18, 2002, ss. 11-27.

KRISTOL, William ve KAGAN, Robert, “Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy”, **Foreign Affairs,** vol.75, no. 4, 1996, ss.18-32.

KRISTOL, William ve KAGAN, Robert, “The Present Danger”, **The National Interest,**Vol 59, 2000, ss.57-69.

KROUSE, Richard W., “Polyarchy& Participation: The Changing Democratic Theory of Roberth Dahl”, **Polity,** Vol.14, No.3, Güz 1982, ss.441-463.

LAMBERT, Richard ve BARBER, Elinor G., **Beyond Growth, The Next Stage in Language and Area Studies,** Washington, Association of American Universities, 1984.

LA PALOMBARA, Joseph (Ed.), **Bureacuracy and Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1963.

LA PALOMBARA, Joseph, “Bureaucracy and Political Development: Notes, Queries and Dilemmas”, Ed. Joseph La Palombara, **Bureaucracy and Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1963, ss. 34-61.

LA PALOMBARA, Joseph ve WEINER, Myron, **Political Parties and Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1966.

LARRAIN, Jorge, **The Concept of Ideology,** London:Hutchinson Publishing, 1979.

LASSWELL, Harold D., "The Political Science of Science: An Inquiry into the Possible Reconciliation of Mastery an Freedom" **American Political Science Review**, vol. 50, 1956, ss. 961–79.

LATHAM, Michael E., **Modernization as Ideology American Social Science and "Nation Building" in the Kennedy Era,** Chapel Hill and London, The University of Carolina Press, 2000.

LATHAM, Michale E., **The Right Kind of Revolution Modernization, Development, and U.S. Foreign Policy From The Cold War to the Present,** Ithaca ve London, Cornell University Press, 2010.

LEE, Richard, "Karmaşıklık Çalışmaları", **İki Kültürü Aşmak,** ed. R. Lee & I. Wallerstein, çev. Aysun Babacan, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, ss. 244-261.

LEFFLER, Melvny P., "9/11 and American Foreign Policy", **Diplomatic History,** vol.29, no.3, Haziran 2005, ss. 395-413.

LEYS, Colin, **The Rise and Fall of Development Theory,** Nairobi, Indianapolis ve London:???, 1996.

LICHTENSTEIN, Nelson, "Market Triumphalism and the Wishful Liberals", ed. Ellen Schrecker, **Cold War Triumphalism The Misuse of History After the Fall of Communism,** The New Press, New York, 2004, ss. 103-125.

LINDBLOM, Charles E., **Politics and Markets: The World's Political-Economic Systems,** New York, Basic Books, 1977.

LIPSET, Seymour Martin, **Siyasal İnsan,** çev. Mete Tunçay, Ankara: Teori Yayınları, 1986.

LOO, Hans Van Der ve REIJEN, Willem Van **Sosyolojik Bir Yaklaşım Modernleşmenin Paradoksları,** çev. Kadir Canatan, İstanbul, İnsan Yayınları,İkinci baskı, 2006.

LOONEY,Robert, "The Neoliberal Model's Planned Role in Iraq's Economic Transition,", **Strategic Insight,** 1 Ağustos 2003.

LOWI, Theodore J., "The State in Political Science: How We Become What We Study", **American Political Science Review,** Vol. 86, No.1, Mart 1992, ss. 1-7.

LOWI, Theodore, "Decision Making vs. Policy Making: Toward an Antidote for Technocracy", **Public Administration Review,** vol. 30 no.3, 1970, ss.314-325.

LUKACS, George, **Tarih ve Sınıf Bilinci,** çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1998.

MAGDOFF, Harry, **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm,** çev.Erdoğan Usta, İstanbul: Kalkedon, 2006.

MANICAS, Peter, **A Realist Philosophy of Social Science,** Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 2006.

MARX, Karl ve ENGELS, Frederich, **Alman İdeolojisi (Feuerbach),** çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 2004.

McCARNEY, Joe, **The Real World Of Ideology,** Sussex:The Harvester Press, 1980.

McLELLAN, David, **İdeoloji,** çev. Ercüment Özkaya, Ankara:Doruk Yayıncılık, 1999,

MEGLIO, M. Di "Sosyal Bilimler ve Alternatif Disiplin Modelleri", ed. R. Lee& I. Wallerstein, çev. Aysun Babacan, **İki Kültürü Aşmak,** İstanbul: Metis Yayınları, 2007, ss. 77-98.

MILIKAN, Max F. ve ROSTOW, Walt W. "Dış Ekonomik Politika Üzerine Notlar", **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** ss.71-83.

MILLER, E.F., "Positivism, Historicism and Political Inquiry", **The American Political Science Review,** Vol. 66, No.3, 1972, ss. 796-817.

MILLS, C.Wright **The Power Elite,** New York, Oxford University Press, 2000.

MITCHELL,William C., "The New Politcal Economy", **Social Research,** vol.35, no.1, ss. 76-110.

MITCHELL,William C., "The Shape of Political Theory to Come: From Political Sociology to Political Economy", **Politics and the Social Sciences,** Ed. S. Martin Lipset, New York, Oxford University Press, 1969, ss. 101-136.

MONTES, Agustin Lao "Bölgesel Analiz Kategorileri", ed. R. Lee& I. Wallerstein, çev. Aysun Babacan, **İki Kültürü Aşmak,** İstanbul: Metis Yayınları, 2007, ss. 207-232.

MORGENTHAU, Hans J., "Area Studies and the Study of International Relations", **Unesco International Social Science Bulletin,** Vol. 4, No. 4, ss. 647-654.

MYRDAL, Gunner, **Value in Social Theory A Selection of Essays On Methodology By Gunnar Myrdal,** Ed. Paul Streeren. Evde.

NADER, Laura, “Soğuk Savaş’ın Antropolojiye Etkisi”, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998, ss.

NEEDELL, Allan A. “Truva Projesi ve Sosyal Bilimlerin Soğuk Savaş Tarafından İlhakı” Ed. Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, ss.

NSC 129/1, “ United States Objectives and Policies with Respect to the Arab States and Israel” **Foreign Relations of the Unites States,** 1952-1954, Vol.9, 1986.

O’BRIEN, Donal C., “Modernization, Order and the Erosion of a Democratic Ideal:American Political Science 1960-70”, **Journal Of Development Studies,** Vol.8, No.2, 1972, ss. 351-378.

ODABAŞI, Yavuz, “21. yüzyılın Üniversite Modeli olarak Girişimci Üniversiteler”, **Değişim Çağında Üniversite Global Trendler Paradigmal Yönelimler,** Ed. Coşkun Can Aktan, İzmir Yaşar Üniversitesi Yayını, 2007, ss.117- 133.

OHMANN, Richard “İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Soğuk Savaş”, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998, ss.

OLMAN, B. “ Marksizm ve Siyaset Bilimi: Marx’ın Yöntemi Üzerine “, **Praksis,** çev. B. Mura, E. Aslan**,** 2001, ss.131-153.

ORGANSKI, A.F.K., **The Stages of Political Development,** 2. Basım, New York: Alfred A. Knoph, 1966.

Overseas Programs of Private Nonprofit American Organizations, Report No.3, **Winning the Cold War: The U.S. Ideological Offensive,** Subcommittee On

International Organizations and Movements, Washington, H.Res. 84, 25 May 1965.

ÖNGEN, Tülin, “ Bilim, İktidar Ve Gerçeklik”, **Bilim ve İktidar,** Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

ÖZER, İnan, “ Siyasal Değişme Kuramlarına Eleştirel Bir Bakış, **C.Ü. Fen-Edb. Fak. Dergisi,** 1999, ss. 25-48.

ÖZER, İnan “Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler”, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi,** c.14, s.1, Temmuz 1996, ss.71-98.

ÖZBEK, Sinan, **İdeoloji Kuramları,** 2. Baskı, Bulut Yayınları: İstanbul, 2003.

ÖZKAZANÇ, Alev, “Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler”, **Mürekkep,** Sayı:7, ss.21-29.

ÖZLEM, Doğan, **Felsefe ve Doğa Bilimleri,** İstanbul: İnkılap Yayınları,2003.

ÖZLEM, Doğan, “Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Yeni Bir Kavrayışa Doğru,** İstanbul: Metis Yayınları, 2001, ss. 53-66.

PACKENHAM, **Liberal America and Third World,** Princeton: Princeton University Press, 1973.

PANITCH Leo ve GINDIN, Sam, “Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu”, ed. L. Panitch ve C. Leys, çev. Mehmet Yusufoğlu, Aslı Yazır, **Günümüzde Emperyalizm ve Emperyal Tehdit, Socialist Register,** İstanbul, Alaz Yayıncılık, 2004, ss.12-55.

PERLMUTTER, Amos “Big Power Games, Small Power Wars”, **Transaction,** Vol.7, No.9/10 Temmuz/Ağustos,1970.s.

Philip Mosely Papers, University of Illinois, box 13, Operations Research Office to Mosely, 28 Şubat 1949 ve box 18, Paul Langer to Mosely, 11 Mayıs 1953.

PRATT, Raymond B. "The Underdevelopment of Political Science of Development", **Studies in Comparative International Development,** vol.8, no.1, ss.88-112,.

PRESTON, P.W. **Development Theory An Introduction,** Blackwell, 1996.

PRICE, Harry Bayard, **The Marshall Plan and Its Meaning,** Ithaca:Cornell University Press, 1955.

PYE, Lucian, "The Behavioral Revolution and The Remaking of Comparative Politics", Ed. GOODIN,R., TILLY, C., **The Oxford Handbook of Contextual Political Anaylsis,** New York: Oxford University Press, 2006, ss.797-805.

PYE, Lucian, "The Confrontation between Discipline and Area Studies", Ed. Lucian W. Pye, **Political Science and Area Studies Rivals or Partners**, Bloomington&London: Indiana University Press, 1975. ss. 5-22.

PYE, Lucian "Political Modernization: Gaps Between Theory and Reality", **Annals of the American Academy of Political and Social Science,** Vol. 442, 1979, ss. 28-39.

PYE, Lucian (Ed), **Communications and Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1963.

PYE, Lucian " Introduction: Political Culture and Political Development", ed. Pye ve Verba, **Political Culture and Political Development**, ss. 3-26.

PYE, Lucian "Foreword", Ed. Leonard Binder vd., **Crises and Sequences in Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1971,ss. vii-x.

PYE, Lucian ve VERBA, Sidney, **Political Culture and Political Development,** Princeton: Princeton University Press, 1965.

PYE, Lucian, **Aspects of Political Development,** Boston, Toronto: Little Brown and Company, 1966.

PYE, Lucian, "Political Science and Crisis of Authoritarianism,"**American Political Science Review,** vol.84, no. 1, Mart 1990, ss.3-19.

REISCH, G.A. **How the Cold War Transformed Philosophy To the Icy Slopes of Logic,** New York: Cambridge University Press, 2005.

RIBUFFO, Leo P., "Moral Judgments and the Cold War", ed. Ellen Schrecker, **Cold War Triumphalism The Misuse of History After the Fall of Communism,** The New Press, New York, 2004, ss. 27-70.

RICE, Condoleezza, "Promoting the National Interest", **Foreign Affairs,** vol.70, no.1, Ocak/Şubat 2000, ss.45-62.

RICHARDSON,T., FISHER,D. "Introduction : The Social Sciences and Their Philanthropic Mentors", (ed.) T.Richardson ve D. Fisher, **The Development of the Social Sciences in the United States and Canada: The Role of Philanthropy,** Stanford ve Connecticut: Ablex Publishing, 1999, ss. 3-21.

RICCI, David, "Reading Thomas Kuhn in the Post-Behavioral Era", **The Western Political Quarterly,** vol.30, no.1, ss. 7-34.

RIKER,William H., "Editorial Comment" **American Political Science Review,** vol.68, no.2, ss.733-735.

RIKER,William H., "The Political Psychology of Rational Choice Theory", **Political Psychology,** Mart 1995, vol.16, no.1, ss. 23-44.

ROBIN, Corey, "Remembrance of Empires Past: 9/11 and the End of the Cold War", ed. Ellen Schrecker, **Cold War Triumphalism The Misuse of History After the Fall of Communism,** The New Press, New York, 2004, ss. 274-297.

ROGOWSKI, Ronald, "Review: Rationalist Theories of Politics: A Midterm Report", **World Politics,** Vol.30, No.2, Jan., 1978, ss. 296-323.

ROSS, Dorothy, **The Origins of American Social Science,** Cambridge:Cambridge University, 1991.

ROSTOW, W.W., **The Stages of Economic Growth A Non-Communist Manifesto,** London, Cambridge University Press, 1960.

ROSTOW, W.W., **Eisenhower, Kennedy, and Foreign Aid,** Austin, University of Texas Press, 1985.

ROTHCHILD Donald S. ve CURRY Robert L., **Scarcity, Choice and Public Policy in Middle Africa,** Berkeley, University of California Press, 1978.

RUBINSTEIN, Alvin Z., SHYEVICH, ZLOTNIKOV,Albina Boris (Ed)."Liberal Internationalism: America and Global Economy", **The Clinton Foreign Policy Reader: Presidental Speechs with Commentary**, New York, M.E. Sharpe, 2000.

RUCCIO, David F., "When Failure Becomes Success: Class and the Debate over Stabilization and Adjustment", **Kellogg Instıtute,** Working Paper 154, Mart 1991, ss. 1-33.

SANCAR, Serpil, **İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme,** 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.

SANDBROOK, Richard, "The 'Crisis' in Political Development Theory", **Journal of Development Studies,** vol.12, no.2, ss.165-185.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1990,** Ankara, İmge Kitabevi, 1991.

SAPAN, Özcan "ABD Dolarının Gerçek Değeri: Petrol ve Kan, içinde Thomas Donnely, **Amerikan İmparatorluğu'nun Yeniden İnşası Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2004, ss. 9-16.

SARAÇOĞLU, Cenk, "Siyaset Bilimi ve Sosyoloji", Haz. Gökhan Atılgan ve E. Attila Aytekin, **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler,** İstanbul, Yordam Kitap, 2012., ss. 489-504.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji,** s.173-74.

SAYBAŞILI, Kemal, **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar,** Ankara, Doruk Yayınları, 2008.

SCHUMPETER, Joseph A., **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi,** Alter Yayıncılık, 2007.

SCHRECKER, Ellen, **The Age of McCarthyism, A Brief History with Documents,** Boston ve New York, Bedford Books of St. Martin's Press, 1994.

SENCER, Muzaffer, **Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar,** İstanbul, May Yayınları, 1974.

SHILS, Edward, "The Concept and function of Ideology" **Intenational Encyclopaedia of the Social Sciences,** vol.7, 1968.

SIEVER, Ray "Soğuk Savaş Boyunca Yerbilimleri Araştırmaları", **Soğuk Savaş ve Üniversite.**

SIMPSON, Christopher "Üniversiteler, İmparatorluk ve Bilginin Üretimi", Ed. Christopher Simpson, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000.

SLATER, David, “The Geopolitical Imagination and the Enframing of Development Theory”, **Transactions of the Institute of British Geographers, New Series,** vol.18, no.4, 1993, ss.419-437.

SMITH, Thomas B. “The Study of Policymaking in Developing Nations”, **Policy Studies Journal,** vol 1, no.4, 1973, ss.244-249.

SOLEY, Lawrence “Şirketlerin Yeni Bilim Aşkı”, **Üniversiteler ve Amerikan İmparatorluğu,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Mart 2000, ss.225-241.

SOMEL, Cem, “Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme”, **Doğu Batı Dünya Neyi Tartışıyor? I Küreselleşme,** 4. baskı, yıl 5, sayı 18, Ekim 2011, ss. 195-204.

SOMIT Albert ve TANENHAUS, Joseph **The Development of American Political Science,** Boston, Allyn and Bacon, 1967.

SSRC **Annual Report** 1944-45.

SSRC, **Items,** June,1950.

STEWARD, Julian H., **Area Research Theory and Practise,** New York, Social Science Research Council Bulletin 63, 1950.

STEVENSON, Richard W., “Busy Says Patience is Needed to Build a Democracy, **New York Times,** 19 Mayıs 2005, (http://www.nytimes.com/2005/05/19/politics/19prexy.html?_r=0) (Erişim Tarihi, 18.10.2013).

STRAUSS, L., “What is Political Philosophy”, **The Journal of Politics,** Vol. 19, No.3, 1957, ss. 343-368.

ŞAHİN, Yeşim Edis ve ERŞEN, Ayça, "Bilimin Ekonomi Politiği", **Bilim ve İktidar,** Ankara, Dipnot Yayınları, 2008, ss.183-193.

ŞAYLAN, Gencay, **Postmodernizm,** Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

ŞAYLAN, Gencay, **Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi,** Ankara: İmge Kitabevi, 2008.

TILLY, Charles (Ed.), **The Formation of National Studies in Western Europe,** Princeton: Princeton University Press, 1975.

TİMUR, Taner, **Felsefe, Toplumbilimleri ve Tarihçi,** Yordam Kitap: İstanbul, 2011.

TİMUR, Taner, **Toplumsal Değişme Ve Üniversiteler,** Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

WADE, Larry L. ve CURRY, Robert L. Jr. ,**A Logic of Public Policy: Aspects of Political Economy,** Belmont, Wadsworth Publishing, 1970.

WALKER, Jack L., "A Critique of the Elitist Theory of Democracy", **The American Political Science Review,** Vol. 60, No. 2, Haziran 1966, ss. 285-295.

WALLERSTEIN, Immanuel, "Alan Araştırmalarının Öngörülmeyen Sonuçları", **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998, ss 209-243.

WALLERSTEIN, Immanuel, **Avrupa Evrenselciliği İktidarın Retoriği,** çev. Sinan Ünal, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2007.

WARD, Robert E. ve RUSTOW, Dankwart A., **Political Modernization in Japan and Turkey,** Princeton: Princeton University Press, 1964.

WEBER, Max, “Science as a Vocation”**, Vocation Lectures,** Ed.,David Owen ve Tracy B. Strong, Indianapolis, Hackett Publishing, 2004.

WEIL, Frederick D. “Political Culture, Political Structure and Democracy: The Case of Legitimation and Opposition Structure”, **Research on Democracy and Society,** vol.2, 1994, ss., 65-115,

WHITE, Gordon “Towards a Political Analysis of Markets” **IDS Bulletin 24,** vol.3, 1993, ss. 4-11.

WHYTE, W.F., “Instruction and Research A Challenge to Political Scientist” **The American Political Science Review,** Vol .37, No.4, 1943, ss.692-697.

WHYTE, W.F., “Politics and Ethics: A Reply to John H. Hallowell”, **The American Political Science Review,** Vol. 40, No. 1946, ss. 301-307.

YALÇINKAYA, Ayhan, “Siyasal ve ‘Siyasal’”, **Eğitim Bilim Toplum 37,** ss.22-53, (www.egitimsen.org.tr/ekler/3ffb50fc8a4f17cfa11b8594ca92c39_ek.pdf) (Erişim Tarihi 10.03.2013)

YILMAZ, Demet vd., “Yapıcılar Türkü Söylüyor- II”, **Kapitalizm, Küreselleşme ve Azgelişmişlik,** Haz. Demet Yılmaz vd., Ankara, Dipnot Yayınları, 2006, ss. 5-18.

ZABCI, Filiz Çulha, “Liberalizm ve Siyasal Çoğulculuk: Klasik Çoğulculuğa Genel Bir Bakış”, **Mürekkep,** Sayı:13, 1999, ss. 215-234.

ZABCI, Filiz, **Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler,** İstanbul, Yordam Kitap, Eylül 2009.

ZINN, Howard, “Soğuk Savaş Döneminde Tarih Siyaseti”, **Soğuk Savaş ve Üniversite,** çev. Musa Ceylan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, Kasım 1998.

ZOLBERG, Aristide, **Creating Political Order: The Party-States of West America,** Chicago: Chicago University Press, 1966.

İnternet Kaynakları

(http://beatl.barnard.columbia.edu/students/his3464y/grinberg%2Bperry/mccarthyism.html), (Erişim Tarihi, 13.12.2012).

(http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=1492&year=1990&month=01) (Erişim Tarihi, 27.09.2013).

(http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2255&year=1990&month=9) (Erişim Tarihi, 27.09.2013).

(http://en.wikipedia.org/wiki/Walt_Whitman_Rostow), (Erişim Tarihi, 15.02.2013)

(http://history.state.gov/milestones/1953-1960/EisenhowerDoctrine) (Erişim Tarihi, 13.10.2011)

(http://query.nytimes.com/search/sitesearch/#/Rostow+is+an+architect/from19670413to19670413/), (Erişim Tarihi 20.03.2013).

(http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F00F10F73459157A93C7A9178BD95F408585F9) 5 Ekim 1954, (Erişim Tarihi, 19.12.2012).

(http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,contentMDK:20653660~menuPK:72312~pagePK:51123644~piPK:329829~theSitePK:29708,00.html) (Erişim Tarihi 05.01.2013).

(http://www.americanrhetoric.com/speeches/harrystrumandoctrine.html) (Erişim tarihi, 05.02.2012)

(http://www.anb.org/articles/14/1401158.html?from=../07/0700152.html&from_nm=Kennedy%2C%20John%20Fitzgerald), (Erişim tarihi, 15.02.2013)

(http://www.iadb.org/en/about-us/about-the-inter-american-development-bank,5995.html) (Erişim Tarihi 05.01.2013).

(http://www.iadb.org/en/indes/who-we-are,2492.html) (Erişim Tarihi 05.01.2013).

(http://www.jstor.org/action/showAdvancedSearch)(Erişim Tarihi 14.05.2013).

(http://www.nytimes.com/2003/02/15/us/walt-rostow-adviser-to-kennedy-and-johnson-dies-at-86.html?pagewanted=all&src=pm), (Erişim tarihi 20.03.2013).

(http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25928), Cow Palace, San Francisco, CA, 2 Kasım 1960, (Erişim Tarihi 13.10.2011).

(http://www.sendika.org/2009/02/obama-ve-dis-politika-sureklilik-mi-kopus-mu-deniz-yildirim-evrensel/)(Erişim Tarihi, 15.12.2013).

(http://www.turkcebilgi.com/istatistik/ansiklopedi#ansiklopedi) (Erişim tarihi, 20.11.2010)

(http://www.usaid.gov/who-we-are/usaid-history), (Erişim Tarihi 05.01.2013).

(http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html) (Erişim Tarihi, 25.09.2013).

(https://books.google.com/ngrams) (Erişim Tarihi 26.05.2014)

(www.worldbank.org/idea/) (Erişim Tarihi 05.01.2013).

"A Report to the National Security Council – NSC 68", 12 Nisan 1950, (http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf) (Erişim tarihi 07.09.2012).

George W. Bush, Address to Congress, 27 Şubat 2001, American Presidency Project, (http://www.presidency.ucsb.edu/ws/print.php?pid=29643.) (Erişim Tarihi, 28.09.2013).